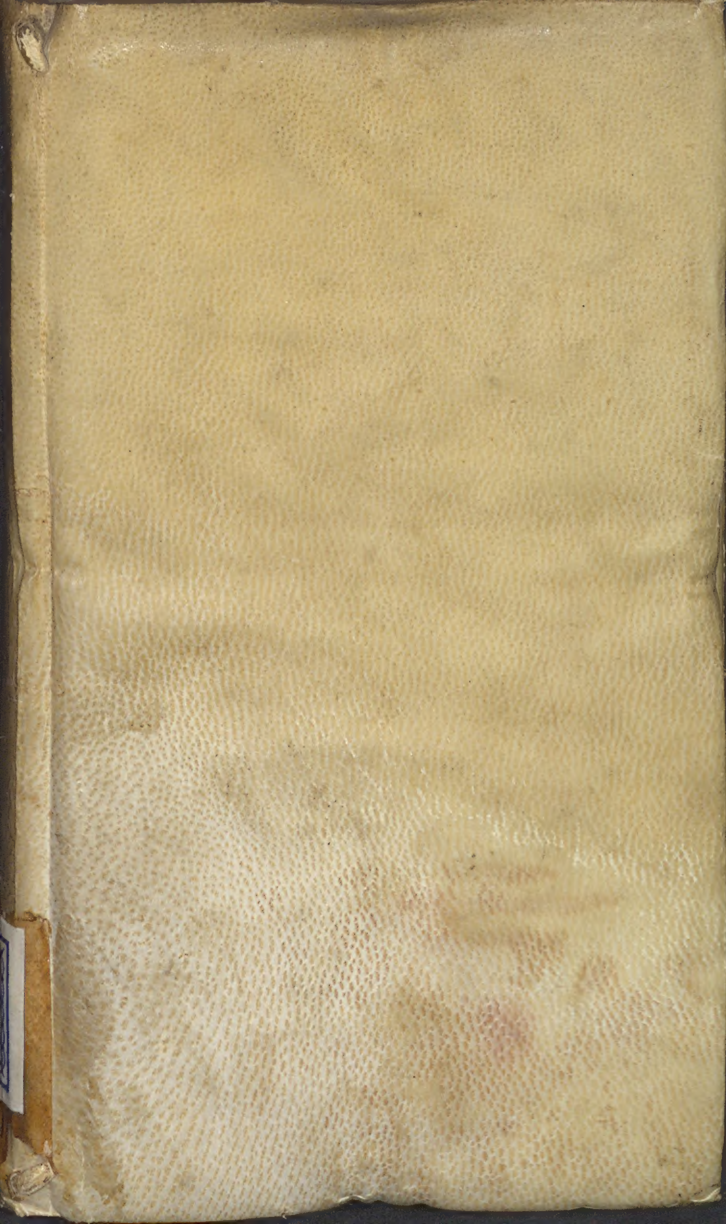

[illegible]

UNIVERSIDAD DE SEVILLA
FACULTAD DE

JACOBI GOTHOFREDI
MANUALE JURIS,
SEU
PARVA JURIS MYSTERIA,
ubi quatuor ſequentia continentur.

JURIS CIVILIS ROMANI

I. HISTORIA.
II. BIBLIOTHECA.
III. FLORILEGIUM Sententiarum Juris, Politicarum, & communium Notionum, ex Corpore Juſtinianeo deſumptarum.
IV. SERIES Librorum & Titulorum in DIGESTIS & in CODICE.

EDITIO PRIMA VENETA

Juxta Editionem Tertiadecimam LIPSIENSEM.

VENETIIS, MDCCLXVI.

Apud FRANCISCUM PITTERI.

SUPERIORUM PERMISSU AC PRIVILEGIIS.

ILLUSTRISSIMO VIRO

D. BASILIO

VICECOMITI FILDINC,

&c.

JACOBUS GOTHOFREDUS.

Lagitabas à me, cum te unà cum ſpectatæ eruditionis, judiciique Viro D. ROBERTO MASSONO, hac in Urbe familiariter uterer, & deinceps per literas Lutetia, illa Virorum doctiſſimo-

rum vagina; perſcriptas; quanam via Juris Civilis ſtudium, quod utique *Politicum* noras rectè ingredi, mox ubi ad rerum actum olim ventum foret, peritiam ejus, eamque haud vulgarem, præſtare liceret. Nam & eò quoque progreſſa eſt inſignis illa naturæ tuæ bonitas, ſummaque ingenii felicitas, ut cum cætera omnia præclare facias, id quoque velis, id agas, ut ne in hanc tantum partem defeciſſe videare.

Poteram equidem, quam ipſe mihi jam olim muniveram, illico poſtulanti commonſtrare viam: verum quia *commonſtraſſe* non ſufficiebat, niſi *demonſtraſſem*, demonſtrare porro ob repentinum diſceſſum tuum non licuerat, illico animum ſubiit, hanc explicandæ deinceps paulo prolixius ſuper hac re ſententiæ meæ occaſionem arripere: Tua primum gratia, qui auctor, incentorque mihi ejuſce rei fuiſti, mox in Juris ſtudioſorum uſum, qui hanc tibi gratiam debituri ſunt. Eo maximè, quia animadverterem, quamplurimos hactenus errare graviter in via Juris diſcendi, atque exinde cum ipſi nec

quic-

quicquam ſeſe fatigarunt, injuſtis querelis ipſam Juriſprudentiam fatigare, & quaſi perplexam atque ἀμεθόδευτον proſcribere: eo quod ignorarent, quot quibuſque *gradibus* ad auguſtum illud Juriſprudentiæ templum enitendum eſſet.

Succurrendum igitur & conſulendum erroribus eorum exiſtimavi: Non quidem, quod in proclivi erat, quodque multi ſuo quique ex ingenio fecerunt hactenus, ut indicinam *Artis* alicujus nudam facerem; verum ut juſtis, quantum res exigit, libellis rem ipſam oculis ſubjicerem. Quantum enim proderat indicaſſe ſingula, ſi in ſingulis adhuc inveſtigandis operosè Juris ſtudioſo allaborandum erat? Poteram equidem in ſummam dicere, juris ſtudium ingreſſuro una cum Inſtitutionibus tituloque de diverſis Regulis Juris, *Hiſtoriam Juris* prænoſcendam eſſe, ſine qua, veluti facula, ſacris his initiari fas non eſſet. Poteram dicere, ut in cæteris artibus, ita in hoc quoque ſtudio, inſtrumenta artis ſuæ ſtudioſum noſſe, atque in parato, ceu inſtructum fundi alicujus, habere opor-

tere, *Bibliothecam* inquam *Juris*; seu recensum librorum & monumentorum, quæ superiorum temporum injuria e veteri Jurisprudentia Civili reliqua nobis fecit. Poteram dicere, eodem tempore a Catholicis, seu generalibus incipiendum esse, *i. e. Sententias* rotundiores e libris Justinianeis a studioso, servato librorum ordine, excerpendas, memoriæque mandandas, quibus videlicet, ceu communibus, ac fermè Politicis notionibns, tyronis ingenium utilissimè imbuitur: Ita quidem, ut ipsas Leges, unde sententiæ illæ desumptæ sunt, κατὰ πόδας studiosum simul consuluisse velit. Poteram dicere, cujusque libri tituliquc per Pandectas & Codicem *Seriem*, certa perpetuaque methodo, tum & sensum cujusque, in paucissima verba contracta, tenenda. Hæc, inquam, indicare poteram omnia: Quatuor videlicet, sic ut dicam *ansas* illas esse, quibus Jurisprudentiam nostram contingi, seu contrectari primo pedato oporteret, nisi malæ, irritæ saltem tractationis reus peragi quis vellet.

Mox

Mox in penetralia juris ſtudioſi animum, iis quæ dixi præparatum atque imbutum, aliis inſuper præceptis munitum immittere poteram; Monuiſſemque, ad decurſum uſumque hujuſce ſtudii ſecundo pedato potiſſimos Juris *Fundos*, quibus tota ferme Juriſprudentia Romana innixa fuit, noſcendos, præque oculis habendos; *Fundos* voco, illas Juris collectiones, συναγωγὰς, a Romanis ſubinde confectas, quæ totius Juris fontes ſunt, e quibus ferme Jus Romanum omne fluxit, eductumque fuit: quæque adeò Juris Interpretes potiſſimum commentariis ſuis, illuſtrare adlaborarunt: unde poſtea etiam ferme Pandectæ concinnatæ ſunt. In hoc cenſu ſunt Quatuor hæc 1. *Leges* XII. *Tabularum*. 2. Lex *Julia & Papia*: Quarum legum reliquias, ſeriemque jam ante plures annos edidi. 3. *Sabinianorum* librorum continentia ſerieſque: id eſt, ſeries ſententiarum, ſeu capitum Juris, deſumptorum ex libris Commentariis Juriſconſultorum ad Sabinum, qui γενικὰ, ſeu Regulas & Sententias Juris Romani, totumque adeò

 Jus

Jus in unum contulerat libris, quos de Jure Civili sub Imperatore Tiberio scripserat.

4. Eodem in censu, & vel potissimum sunt *Edicti perpetui* reliquiæ, seriesque genuina, quod sub Adriano Imperatore a Salvio Juliano conditum, quodque unicus fermè ultimusque Juris Civilis Romani fundus extitit: quodque adeo Jurisconsulti certatim postea commentariis in id scriptis, explicare, illustrare, exercere cœperunt: e quibus tandem potissima Pandectarum capita deflorata sunt. His scilicet quatuor præsidiis ante cognitis, & ad manum subinde habitis, genuinus singularum legum, quæ per Pandectas occurrunt, intellectus erui facillimè potest: si eò inquam oculos animumque intentum habere libeat. Quæ & ipsa quatuor secundo Enchiridio complecti animus est.

Monuissem, tertio quoque Manuali, seu pedato, quatuor alias λαβὰς requiri: Ac primum quidem *Casuandi Artem* tenendam, id est, quanam ratione genuina cujusque legis species, quæ

sæ-

ſæpè in abdito eſt, unà cum rationibus dubitandi & decidendi, educi poſſit, & exinde certa juris principia (quæ perpauca admodum ſunt) in uſus cujuſque ſeponi. Monuiſſem, incumbendum *Antinomiarum*, id eſt, legum inter ſe pugnantium, conciliationem: Monuiſſem, in tanta legum ſive mole, ſive etiam quorundam hodie ἀχρηςία, *Singularibus* & *Practicalibus* legibus inhærendum cumprimis eſſe: Monuiſſem tandem, pro faſtigio hujus, ſic ut dicam, ædificii, inter *Interpretes* Juris & *Pragmaticos*, eos tantum habendos, paucoſque, qui probatæ receptæque apud pleroſque lectionis eſſent. Et hæc quidem etiam quatuor, ſingulari *Enchiridio*, ſeu Manuali complecti animus eſt, quo totidem partes continebuntur: Puta 1. Ars illa, quam dixi, *Caſuandi*, 2. *Antinomicus*, ſeu Conciliatio legum inter ſe pugnantium, ubi pauciſſimis verbis earum quæſtiones, ratioque conciliandi proponetur. 3. *Selectarum* & *Practicabilium legum* index, & quæ cujuſque materiæ ſedes ſit. 4. Poſtremo ſeque-

tur Consilium de *Bibliotheca* rectè a Studioso instituenda, sive Theorica, sive Practica, designatis ipsismet libris. Hæc inquam, jam tum flagitanti Tibi in genere suggerere poteram: verum quia tam facilè ea diffluere poterant, quam justum doctorem vel certe tractatum requirunt, ideo aliud in tempus ea seponere visum.

Quare habe Tibi jam Illustrissime Domine, hoc priore Manuali quatuor illa; ubi non consilium tantum de *Historia* Juris Romani noscenda occurret, verum ipsa, eaque brevis: Non monitum de colligendis veteris Juris Romani reliquiis, verum *Bibliotheca* ipsa, seu recensus earum, quam fieri potuit accuratus: Non præceptum de *Sententiis* ex toto Jure colligendis, verum Florilegium jam decerptum: Non inanis & nudus Librorum & Titulorum Juris Index, quo memoria tantum fatigatur, verum ipsa *Seriei* atque ἀλληλούχως ratio, quæ ad memoriam simul & judicium maxime faciet.

Priore isto Manuali, Illustrissime Domine, ceu vino inferior, macte Te nunc

nunc esse velim: habereque Te a *Virtutum Tuarum* cultore, quæ jam alios & potiores præcones nactæ sunt, nacturæ plures deinceps. Valeas vigeasque Illustrissime Domine, singulari tum gentis, tum familiæ tuæ ornamento, ac munimento.

TYPOGRAPHUS
LECTORI.

HÆC Prima Veneta est hujus Manualis Editio, quam ad unguem juxta Tertiamdecimam Lipsiensem præcedentibus omnibus auctiorem & accuratiorem in lucem prodire curavi: in qua quæ minoribus literis interjecta sunt & expressa transire & transilire Juris studiosus prima lectione, nullo detrimento poterit, repetitæ aliquando lectioni ea servaturus.

HISTO-

HISTORIA,

SEU

PROGRESSUS

Juris Civilis Romani.

URISPRUDENTIÆ Romanæ (quæ se se apud omnes pene gentes, qua Europa porrigitur, ceu fontem boni & æqui, jam dudum commendavit) operaturo, ante omnia ejus initia, & processum, i. e. a quibusnam carceribus ad quas metas, per quos paulatim gradus & tramites decurrerit, servata temporum lege, nosse oportet; quod Pomponius *in l. 2. ff. de orig. jur.* attigit magis, quam exposuit. Duplici fine; ut ita nempe juris studiosus noverit, ex quibus Juris partibus, & ex quorum scriptis coaluerit, seu coagmentatum sit corpus illud *Juris Civilis*, quod Justinianum habet auctorem, quodque Jurisprudentiæ fundus hodie est: tum etiam, ut hac historiæ & Chronologiæ facula accensa eo certius & felicius in plerisque pedem de cætero figere liceat. ¶ Igitur,

tur, ut cæteroquin ad Reip. ſtatum comparata eſt omnis Nomotheſia, & vero triplicem Reip. Rom. ſtatum, ſeu tres ætates ſpectare licet, ita per eas nobis & ſingulas ducenda hæc inquiſitio erit, quantum juris tyroni ſufficit, neque ultra.

C a p. I.

De Jurisprudentia Regiorum *Temporum*.

Prima ætas, ſeu primus Reip. Rom. Status, Regius fuit: cujus initium conſurgit a 750. ferme ante Chriſtum annis; per ſeptem Reges ducta ſerie, ſpatio ducentorum 44. annorum. Igitur, ut initio Civitatis omnia manu Regum gubernabantur, ita ab his paulatim leges variæ latæ, unde hæ Leges *Regiæ* dictæ. Ita tamen, ut Reges harum legum apud populum auctores eſſent: populus ipſe in triginta partes ſeu Curias, mox & in Centurias diviſus, eas probaret, ſanciret; Unde *Curiatis & Centuriatis* legibus nomen. Eas leges omnes illis jam temporibus unum in corpus compegerat Sex. Papirius, a quo Collectio illa jus *Civile Papirianum* audiit. Exinde poſtea leges aliquot in 12. tabulas transfuſæ: quinimo aliquam adhuc etiam ex his memorat Marcellus, *in leg.* 2. *ff. de mortuo inf.* De quibus dicam aliquid adhuc in Bibliotheca juris Romani.

CAP. II.

De Jurisprudentia Romana sub LIBERA REPUBLICA.

SECUNDA ætas, seu secundus Reip. Rom. status popularis fuit, liberæ Reip. ducta serie per 500. circiter annos, ad Aug. Imperatorem. Hujus vero ætatis, quod Jurisprudentiam attinet, tres Epochas, tria momenta constituo: puta Ἀνομίας, ἰσονομίας, εὐνομίας.

Prima, inquam, Epocha liberæ Reip. Rom. intra *spatium* LX. annorum est νομίας, seu incerti juris. Post Reges quippe exactos, simul & cum his legibus eorum abolitis, ne qua videl. Regiæ potestatis umbra superesset, exceptis legg. Servii de Contractibus, quæ paulo ante a Tarquinio Superbo abolitæ, nunc in usum revocatæ, a Coss. & Tribunis leges de statu quidem publico, & Reip. ad populum perlatæ. Etenim ipse pop. Rom. in privatis controversiis incerto magis jure & consuetudine, quam per latam legem egit: Coss. videlicet Patriciis, & potentioribus pro arbitrio suo, nullo satis legum præscripto, jura reddentibus, & paucissimis tantum legibus in Pontificum libros relatis: unde seditionum & discordiarum sæpe materies enata.

Secunda ita mox status popularis Epocha secuta: ἰσονομιας sc. & ἰσηγορείας in æquabilis Juris constituti, & fundatæ legibus Reip. Nempe, cum aliquot jam ante annis fre-

frequens mentio a Tribunis plebis mota, imo rogatio lata fuisset, *de legib. scribendis*; tandem A. V. C. 300. agente Romilio, vicit ea sententia, & quidem vitandæ invidiæ, ut leges ἐπείσακτοι (i.e. adventitiæ vel extraneæ) æquabiles a Græcis peterentur : & sexennium ferme integrum ea de re absumptum. Missi quippe tres legati ad Græcos, qui triennio post reversi: At anno proximo creati Decemviri, legib. scribendis, in his Appius Claudius & Romilius fuere : & præscriptæ primum ab his decem Tabulæ, accitis & derivatis in eas quæ uspiam egregia apud Græcos erant, idque opera Hermodoti cujusdam Græci Interpretis, Sed & anno proximo V. C. 304. duæ tabulæ superioribus 10. (assumptis nonnullis velut surculis ex Regiis legib., tandem & traductis quibusdam ex veteri jure & moribus suis ἐκλῶν ἐθισμᾶν ἀγράφων) additæ supplementi vice. Sic tandem (anno V. C. 303. post Reges exactos annis 60. , ante Christum natum annis 440.) 12. Tabulæ in æs incisæ publicèque propositæ fuerunt. Hic fundus jam & fundamentum & penu totius Juris Rom. deinceps fuit ; finis Juris æqui , fonsque omnis publici privatique Juris. Quare ob legum istarum fontes & capita , non veritus Cic. hunc 12.Tab. libellum omnium Philosophorum Bibliothecis, auctoritatis pondere, & virilitatis ubertate, præferre : Tandem & evaserunt in carmen solemne, sicut ut foro olim destinati a pueris, hoc velut carmen addiscerent. Atque hæ sunt duodecim illæ Tabulæ, quarum ut frequentissima in jure men-

mentio fit, ita varia ſubinde jura inde derivata ad ἀνομίαν.

Tertium igitur, ſeu poſtremum exinde ſtatus popularis momentum ſequitur, ἀνομίας videlicet poſt leges 12. tabularum ſemel latas, per annos ferme 440. Id eſt, poſteaquam fundata ſemel Reſpub. Rom. legibus fuit, validum juris augmentum & incrementum accepit. Cujus cauſas fonteſque ſex in univerſum reperio.

I. *Prima* eſt *diſputatio fori*, i. e. Prudentum interpretatio ad leg. 12. tab.: nam quia non omnia propalam his legibus comprehenſa fuerant, neque comprehendi potuerant, interpretatione Prudentum aliud ſubinde ex alio conſequens exinde elicitum, quod videlicet ad eandem utilitatem tenderet: & ad ſimilia procedendo, tritura quadam & exercitatione forenſi, ſine ſcripto ullo in morem & uſum tranſeuntibus, Unde jus illud *moribus* introductum dicitur, vel etiam proprio vocabulo *Jus Civile*. Sic ſpecies hæc juris ex 12. tab. fluxit.

II. Secunda ſpecies & occaſio fuerunt *Legis actiones*, quæ ex lege 12. tabul. proficiſcebantur. Nempe de iis, quæ ea lege comprehenſa erant, certæ & ſtatæ quædam formulæ a Prudentib. compoſitæ fuerunt, quibus inter ſe homines diſceptarent, eæque in uſum forenſem deductæ: unde *legis actiones* dictæ, quæ hodie *ſtyli* appellationem merentur: eaſque a collegio Pontificum peti tum oportebat. Verum 100. ferme poſt annis ab Appio Claudio Centumano in formam & librum redactas legis actiones, ſcriba ejus Cneus Fla-

Flavius *evulgavit*, & toti foro exposuit: ac gratissimum id munus populo visum, magnoque pensatum. Inde pars hæc juris, *Jus civile Flavianum* dictum est. Sed enim adauctum mox a Sexto Ælio, qui Tripartita ideo scripsit: ibi quippe ipsa leg. 12. tab. proposita, interpretationem primum, mox & legis actionem subtexuit, atque inde *jus Ælianum* dictum.

III. Tertium incrementum sunt *Leges singulares*, subindeque novæ a populo pro Reip. necessitate latæ; quarum ut frequentissima tum in jure, tum alibi mentio: ita collectæ hodie in unum Clarorum Virorum opera, de quo in Bibliotheca juris.

IV. *Plebiscita* quoque a plebe sola quamplurima lata, sed quæ pro legibus habita, sic ut omnes cives ea tenerent, ex lege Hortensia: immo & in legum nomen transiere. Exemplo potest esse lex Aquilia.

V. Per *Prætores* quoque, 80. & quod excurrit, post 12. Tabb., annis, institutos, penes quos summum in jure dicendo inter privatos imperium esset, quique Juris Civilis custodes essent, evocatis jam belli causa Coss., non minimum Jurisprudentia profecit. Nam etsi ab initio annua tantum essent eorum Edicta (prout etiam annuus eorum erat Magistratus,) quæ scilicet initio Magistratus sui in albo publice proponebant, ut ita sciret populus qua de re quomodo in anno suo jus dicturi essent: Attamen, cum ea edicta ab æquitate commendarentur quamplurima: vice versa, cum momentaneis & arbitrariis hujusmodi edictis ambitiosorum Prætorum gratiæ multum

tum liceret, Lex Cornelia 300. post annis, A. V. C. 686. a Tribuno plebis rogata, ut Prætores ex edictis suis perpetuis jus dicerent: Inde Servius IC. (15. annis ferme post, ante Christum natum 50.) duos libros *ad Edictum* subscriptos brevissimè reliquit. Eum excepit discipulus Ofilius, qui primus edictum Prætoris diligenter composuit, circa Julii, vel Augusti tempora. Quare Cic. jam illis temporibus scribebat, ut olim a 12. tabulis, ita nunc a Prætoris edicto juri operam daturos initiandos fuisse.

VI. *Jurisconsultorum* etiam scientia quamplurimum jurisprudentia profecit: non modo publica professione, qualem primus inchoasse memoratur circa A. V. C. 500. Tiberius Coruncanius: verum ac potissimum scriptis eorum, seu rescriptis & responsis: scriptis, inquam, quibus tum regulis & actionibus forensibus conquisitis, collectis, Jus civile fundare & constituere nisi sunt: quinimo formulas subinde novas induxere, superiorumque scripta notis suis in melius perducere: rescriptis, seu responsis, ad consultationes vid. Judicum & aliorum: Quæ tanti visa, ut ab his vix judices recederent; & licet vim legis ipso jure non obtinerent, ipsa tamen æquitate & necessitate commendabilia passim ostentarentur.

In tantum denique per hos gradus profecit hac ætate Jurisprudentia, ut mole sua laborare videretur. Unde jam tum consilium Crasso, Pomp. Tullio, Cæsari, *de Jure civili in artem & ad certum modum redigendo*, & in paucissimos libros ex immen-

sa

ſa diffuſaque legum copia conferendo.

Cap. III.

De Juriſprudentia ſub Imperatoribus.

POSTREMA ætas Reipub. Rom. ſucceſſit Monarchiæ Rom. Hac ſane tempeſtate, etſi Imperatorum conſtitutionibus potiſſimum profecerit Juriſprudentia, attamen & aliis rationibus ex eorundem Principum auctoritate maximum incrementum ea cepit.

Nam, ut maxime poſteaquam poſt Principis Imperium res juſque populi omne venit, atque adeo & juris conſtituendi poteſtas ad Principes tranſiit: ultro tamen nonnullas alias juris conſtituendi vias Principes probarunt, & juris vim iiſdem tribuerunt.

Primum enim inter initia principatus *Leges* adhuc complures a populo veteri ritu, Auguſto auctore tantum, non Julio latas, deprehendere licet, (unde *Juliis* legibus tot nomen), Comitiis de Campo Martio ad Patres nondum traslatis: quod a Tiberio demum factum. Ita veteris libertatis inſtar, umbraque & ſimulacrum quoddam ab Auguſto relictum, a Tiberio ademptum, ne alioquin vis principatus ut (ejus verba erant) reſolveretur: *Cujus ea conditio eſt, ut non aliter ratio conſtet, quam ſi uni reddatur.*

Secundò, *Senatui* quoque poſtea auctoritatis umbra, ſeu ſimulacrum aliquod hac parte in jure privato conſtituendo relictum.

ctum. Nam quæ Principes de jure privato costituturi essent, Orationibus in Senatu prius complectebantur, de his censendi arbitrio Senatui relicto; eas deinde Orationes Senatusconsultum sequebatur. Quare, quod uno loco Oratione introductum dicitur, id alibi Senatusconsulto tribuitur. Ideoque Principes ipsi horum auctores dicti. Atque hæc sunt illa *Senatusconsulta*, quorum tam multa mentio in jure. Quæ sanè observare est, ibi incipere, ubi Leges desinunt, id est a Tiberii principatu: desinere verò, seu procurrere ad Marcum Imper. usque. Ultra quem nulla amplius Senatusconsultorum de jure privato conditorum mentio occurrit.

Tertiò & *Jurisconsultorum* scientiæ sua stetit & quædam auctoritas: In tantum, ut & ICti ex Principis jam inde ab Augusto auctoritate, non ut antea privata, publicè responderent, & rursus scripto, non verbo: atque ita major juris hujus auctoritas facta fuerit. Addatur his magna ICtorum frequentia circumfusos Principes, ex quorum ipsi consilio jura dicebant, condebant, ut non plures, aut potiores Prudentes alia ætas tulerit, quam hujus ætatis prima epocha. In tantum, ut quorundam tandem scriptis, vim *lectionis* (ut loquebantur), i. auctoritatem allegationis in judiciis, vimque legis Principes tribuerint.

Veniat quarto loco, & in hunc censum *Edictum perpetuum*: nam cum edicta Prætorum ante incerta forent, ad ultimum, centum & quod excurrit post Ofilium annis,

nis, 15. Hadriani Imp. anno, ejusque jussu circa A. D. 102. Edictum perpetuum a Juliano IC. ordinatum fuit: non modo Prætorum edictis compilatis, & in ordinem a titulos coactis; verum & de suo aliquammultis additis, aliis detractis, immutatis. Et opus hoc adeo probatum fuit, ut antiquata jam lege 12. tabul. in quam plurimis, hæc major & potior jurisprud. pars extiterit; Hicque jam fundus ejus habitus; eoque velut æquissimo jure Imperatores uti voluerint: atque exinde jam dimidia ferme pars sententiarum in Pandectas relatarum, constet.

Extra hæc quatuor, quæ dixi (puta leges nonnullas, Senatusconsulta, Jurisconsultorum scripta, & responsa, & edictum perpetuum), potissimam Jurisprudentiæ partem sub hoc statu monarchico Principum Constitutiones fecere: sive ipsi inter partes cognoscerent, decernerent, unde *Decreta & Cognitiones* Imperatoriæ: sive ad libellos privatorum & consultationes Magistratuum rescriberent, unde *Rescripta* Principum: sive generale Jus publice constituerent & edicerent, unde *Constitutiones* proprie & *Edicta* Principum: sive ICtorum dissensiones deciderent, unde *Decisiones*: Ejusmodi sunt 50. Justiniani.

Cap.

CAP. IV.

De PRIMA *Epocha Imperatorum.*

TRES porrò epochas ſtatus hujuſce monarchici conſtituo. Prima eſt *Gentilium* Imperatorum, per trecentos 50. circiter annos, ab Auguſto Imp. ad Conſtantini M. initia, ſeu A. D. 306. uſque: quibus poſt Auguſtum imperarunt Tiberius, Gajus, Claudius, Nero, Veſpaſianus, Titus, Domitianus, Nerva, Trajanus, Adrianus, Antoninus Pius, Divi fratres (i. M. Antonius Philoſophus & Verus), Marcus ſolus, Marcus cum Antonino (i. Commodo filio ſuo), Commodus, Pertinax, Severus, & Antoninus F., Antoninus, Caracalla ſcil. Antoninus Heliogaballus, Alexander Severus, Maximinus, Gordianus: Philippi Impp. Decius, Gallus, & Voluſianus, Valerianus Galienus, & Valerianus Cæſar, Gallienus & Valerianus, Claudius, Aurelianus, Probus, Carus, & Carinus, & Numerianus: Diocletianus, & Maximianus: Conſtantinus, Maximianus Auguſti, & Severus ac Maximianus Cæſares. Ab his omnibus, ut variæ conſtitutiones proceſſerunt, quarum mentio paſſim fit tum apud Hiſtoricos, tum in ſcriptis ICtorum, & in Principum poſteriorum conſtitutionibus, ita ſequentium nominatim, jam inde ab Adriano, Principum conſtitutiones in duos Codices, Gregorianum & Hermogenianum (quorum fragmenta quædam hodiernum extant) per titu-

titulos conjectæ fuerunt: privatane an publica auctoritate conditi fuerint, in incerto est: At proculdubio de Compilatorum nomine ita dicti. Neque de illo satis hactenus constat, cur ab Hadriano (cujus etiam unica tantum constitutio in Codice refertur, puta *lex* 1. *C. de testamentis*), neque ultra, assurrexerint aut Codices illi, aut postea Justinianus. Mihi mens ea, id ideo factum, quia nova quædam Jurisprudentiæ ratio ab Hadriano cœperit, tum Edicto perpetuo constituto, tum quia sectæ IC., de quibus postea, tum pene refrixerint: denique, quia publicè respondendi cuique pro arbitrio suo jus factum: Ut proinde novi Juris, ac novæ Jurisprudentiæ auctor Hadrianus Codicibus illis initium dederit: pariter ut secundæ Epochæ novitas, novo Codici Theodosiano, de quo mox.

Cap. V.

De Secunda Epochá *Imperatorum*.

S*Ecundam* Epocham Imperatoriarum Constitutionum faciunt Principes Christiani, a Constantino M., qui primus Imperatorum Christianus fuit, ad Theodosium Juniorem usque, seu ad A. D. 438. spatio circiter annorum 130., hoc ordine: Constantinus M.: Constantinus, Constantius, Constans: Constantius & Constans, Constantius solus: Constantius Aug., & Constans Cæsar (id est, Gallus) Constantius Aug. & Julianu. Cæs.; Julianus Aug. Jovianus,

nus, Valentinianus & Valens: Valentinianus, Valens & Gratianus; Valens Gratianus & Valentinianus Jun. Gratianus: Valentinianus Jun. & Theodosius: Valentinianus Jun., Theodosius & Arcadius: Theodosius & Arcadius: Theodosius, Arcadius Honorius, Arcadius: Honorius, Arcadius Honorius Theodosius Jun. Honorius, Theodosius Jun. & Constantinus Cæsar: Honorius Theodosius, Theodosius & Valentinianus III. Horum Principum Christianorum igitur, suasque ad id tempus de rebus tum secularibus, tum Ecclesiasticis constitutiones, octo viris ad id delectis, Theodosius jun. unum in Codicem seu corpus colligendas commisit. Et verò in sedecim libros relatæ, eo codice, qui ideò *Codex Theodosianus* dicitur. Quique ideò a nonnullis veterum, *Novas leges legitimorum Principum* continere dicitur, eo quod ex Christianorum Principum constitutionibus constaret.

CAP. VI.

De TERTIA *Epocha Imperatorum*.

POstrema Epocha est eorum Imperatorum, qui deinceps secuti ad Justinianum Imperatorem: eaque centum circiter annorum, ab A.D. 438. ad annum 534., hoc ordine. Præter Theodosium & Valentinianum III. Valentinianus & Martianus: Martianus solus: Leo & Majorianus: Leo & Severus: Leo solus. Leo & Anthemius. Leo Junior & Zeno; Zeno solus, Anastasius:

sius: Justinus & Justinianus: Justinianus solus. Atq; horum Principum constitutiones suas & peculiares collectiones meruere: & quidem sub *Novellarum* nomine, eo quod novissime post Codicem Theodosianum editæ essent: usque quo ad Justinianum deventum est, de cujus instituto paulo post.

Cap. VII.

De Jurisconsultis, *eorum successione*, *sectis*, *scriptis*.

Prius enim de IC. omnibus, eorum sectis, & variis scriptorum generibus, tam sub libera Rep., quam sub statu Monarchico, sigillatim moneri oportet. Vario & multiplici usu, non tantum ne ad Juris Civilis libros accedentibus, veterum Auctorum nomina incognita esse possint, quod suo jam seculo Ammianus Marcellinus causidicis nonnullis exprobrabat: Verum, ac potissimum, ut ad temporum ordinem dispositis IC. quis, item cujus sectæ fuerit, quæ eorum scripta sint, in quibus luserunt, Jusque adauxerunt, probe intellectis, & juris ipsius processum, & vim plerarumque legum, denique conciliandarum legum rationes tenere possimus.

Successio ICtorum 115. hæc ferme tenenda est ante Ciceronem. Sub Libera Rep. hi hoc ordine fuerunt.

Pub. vel Sext. Papyrius.

Appius Claudius, unus è Decemviris circa A. V. C. 300.

Ap-

Appius Claudius Centimanus Cœcus A. V. C. 440.
Appius Claudius 3.
Sempronius coætaneus.
Q. Mucius Augur.
Tiberius Coruncanius circa A. V. C. 470.
Sext. A.V. C. 555.
P. Ælius A. V. C. 558.
Scipio Nasica.
P. Attilius.
M. Porcius Cato.
M. Manilius A. V. C. 600.
P. Mucius A. V. C. 620.
Lælius Brutus.
M. Junius Gracchanus circa A. V.C. 630.
¶ CICERONIS ævo ante Julium C.
P. Rutilius Rufus. Cos. A. V. C. 648. ante Christum 102.
P. Verginius.
Q. Tubero.
Sextus Pompejus.
Cœl. Antipater.
Lucius Crassus Mucianus.
Q. Mucius Scævola circa A.V.C. 660., ante Christum 90.
Gallus Aquilius, Mucii auditor.
Balbus Lucius.
Sext. Papyrius.
G. Juventius.
Cornelius Maximus.
Servius Sulpitius circa A. V.C. 700., ante Christum 50.
Antæus.
Sext. Ælius Drusus.
Granius Flaccus.
Paconius.

Puteolanus.

¶ Sub Cicerone, Julio Cæs. & Augusto.

A. Cascellius.

C. Trebatius Testa.

Antistius Labeo, Servii discipulus.

C. Aul. Ofilius, Servii discipulus.

¶. Post Ciceronem sub Augusto, post natum Christum.

Alfenus Varus, Servii discipulus.

Fenestella.

Aufidius Tucca, Servii discipulus.

G. Atejus Pacuvius, Servii discipulus.

Priscus, Servii discipulus.

Cinna, Servii discipulus.

Blæsus.

C. Ælius Tubero.

T. Cœlius Servii discipulus, post Trebatium.

Publ. Gellius, Servii discipulus.

Aufidius Namusa, Servii discipulus.

Atejus Capito.

Labeo Antistius, Trebatii discipulus.

Vitellius.

¶ Sub Tiberio, Gaio, Claudio, Nerone.

Ælius Gallus.

Massurius Sabinus.

Nerva pater.

Favius Mela.

G. Cassius Longinus circa Ann. Dom. 30.

Arrianus.

Carfilius.

Proculus.

Sex. Prædius, sub Gaio & Claudio.

¶. Sub VESPASIANIS.

Atti-

Attilicinus.
Urſejus Ferox.
Priſcus Fulcinius.
Vivianus.
Plautius.
Pegaſus.
Nerva filius.
Cælius Sabinus.

¶ *Sub* TRAIANO, & HADRIANO.

Minicius Natalis.
Juventius Celſus P.
Priſcus Iavolenus Magiſter Juliani; l. 5. *ff. de manumiſſ. vind.*
Celſus F.
Ariſto.
Octavenus.
Neratius Priſcus.
Fuſidius.

¶ *Sub* ANTONINO PIO.

Severus Valerius.
Salvianus Julianus.
Papyrius Fronto.
Terentius Clemens.
Jun. Mauricianus circa A. D. 167.
Publicius.
Pactumejus Clemens.
Campanus.
Valens.
Vindius Verus.
Sex. Cæcilius Africanus.

¶ *Sub* DIVIS FRATRIBUS, & MARCO SOLO.

Papyrius Juſtus.
Gaius, poſt A. D. 167.
Venulejus Saturninus.

¶. Sub MARCO & COMMODO.

Pomponius.
Volusius Mæcianus. v. l. 90. *de pactis*, *l.* 17. *de jure patr.*
Marcellus post Ann. D. 168. v. l. 6. in fin. *ff. mandati*.

¶ *Sub* COMMODO.

Q. Cervidius Scævola.
Florentinus.
Taruntenus Paternus.

¶ *Sub* SEVERO.

Arrius Severus.
Tertullianus.

¶ *Sub* SEVERO & ANTONIO CARACALLA, post A. D. 202.

Arius Menander.
Papinianus.
Callistratus.
Furius Anthianus.

¶ *Sub* ANTONINO CARACALLA.

Martianus Messius.
Tryphonius.
Paulus.
Ulpianus.
Licinius Rufinus.

¶ *Sub* ALEXANDRO SEVERO.

Æmil. Macer.

¶ *Sub* GORDIANO.

Modestinus, circa Ann. D. 240.

Atque hic ICtorum finis est, hic oracula ICtorum obmutuere, sic ut ultimum ICtorum Modestinum dicere verè liceat, cessim & retrò collapsa jam Juriprudentia. Itaque qui deinceps successerunt IC., cujusmodi aliquammultos observare licet, (& quidem inter alios INNOCENTIUM, quem multis prædicat Eunapius; ejus-

ejusdemque mentio apud Ammianum Marcellinum); item ANATOLIUM nudam docendi & profitendi publicè provinciam Romæ, Constantinopoli, Beryti, susceperunt: Jus autem neutiquam adauxerunt: sive quia prioribus pares esse non poterant: sive occupata jam & exhausta ab aliis materia, sic ut ad summum Jurisprudentia pervenisset: sive denique barbarie paulatim invalescente, atque incuria solidæ eruditionis; quo alioquin pertinet querela Ammiani Marcellini, *lib.* 30., querela Theodosii Junioris, *in novella de auctoritate Cod. Theo.*, & Consilium auctoris, qui eodem Theodosio Jun. fuit subditum Notitiæ Imperii.

Hinc denique factum, ut non aliud insecuti IC. præstiterint, quam ut vetera excolerent, colligerent, improbarent, quod Bibliotheca juris ostendit: quorum numero tres reperio,

Sub CONSTANTINO M., & ejus Filiis.

Hermogenianum, Aurelium, Arcadium; Charisium, & Julium Aquilam.

Et hæc de Prudentum successione: sequitur de eorumdem *Secessione* seu sectis. In varias scilicet sectas ab ICtis recessum, jam inde Augusti temporibus; & verso in principatum Reip. statu, a paucissimis licet initio principiis, quibus discordarent, latissimè tamen postea diffundente divortio: Hinc igitur stare *Cassiani*, itemque *Sabiniani*, istinc *Proculeiani*, seu *Pegasiani*. Hujus dissidii Auctores primi Attejus Capito, & Antistius Labeo, quorum ille te-

nax in traditis, sibi Sabinos & Cassios habuit sectatores; hic vero ingenii fiducia multa innovare instituit, sectatoribus Proculo & Pegaso. Sic aucta dissensio a discipulis, quorum hæc series; & cui similem depinxit Contius 1. *Success.* 12.

Sabiniani. Cassiani.	Proculiani. Pegasiani.
Sub Augusto.	
Attejus Capito Ofilii discipulus.	Antistius Labeo Trebatii discipulus.
Sub Tiberio.	
Massurius Sabinus.	Nerva Pater.
Sub Caio, Claudio, Nerone.	
C. Cassius Longinus, a quo Cassiani.	Proculus, unde Proculiani.
Sub Vespasianis.	
Cœlius Sabinus, a quo Sabiniani.	Nerva Filius, & Pegasius, a quo Pegasiani.
Sub Trajano, Hadriano, Antonio Pio.	
Priscus Javolenus.	Celsus P.
Aburnus Valens.	Celsus F. Priscus.
Juscianus.	Neratius.
Sal. Julianus.	

Atque hactenus, neque ultra Adrianum, vel Antonium Pium, sectarum istarum sequaces reperiuntur. Quinimo restrinxisse hæc dissidia vero verius est, saltem in apertum dissidium res non erupit: Exinde quippe certatim orti erciscundi medii IC., neque in

in cujusquam jurare verba Magistri parati. Etsi stetisse controversias aliquas nihilominus verum est, quæ *decisionibus* Principum postea, & in his Justiniani tandem sopitæ. Et hærent quoque etiamnum, quicquid tandem egerit Tribonianus, hujus dissensionis reliquiæ, quæ tot ideo ἐναντιοφανῆ nobis producunt, quibus componendis multum interest scire quis cui sectæ fuerit addictus.

Scripta veterum Jurisconsultorum, quorum indicem præferunt Pandectæ Florentinæ, præferunt legum, ex quibus Pandectæ concinnatæ sunt, inscriptiones, ad hæc summa genera refero. Vel enim in pragmaticis, seu practicis versati sunt (quo pertinent libri Quæstionum, Responsorum, Epistolarum, Decretorum, Constitutionum, Digestorum.): vel versati sunt in πολιτεύμασι, seu παραγγέλμασι, i. e. in officiis Magistratuum describendis; (hinc tot ICtorum libri de hujus, vel illius Magistratus officio.) Vel denique in Theoreticis versati; vel enim excerptis & variis lectionibus concinnandis institerunt, (hinc libri variarum lectionum); vel notas conscripserunt ad leges populi Rom., ad SCta, Edicta, Orationes, Principum constitutiones, ICtos alios veteres: vel Tractatus singulares ediderunt; tandem jus in artem redigere satagerunt; hinc Enchiridia, Pandectæ, Regulæ, Sententiæ, Definitiones, Brevia, & Institutionum libri.

Caput VIII.

De Justiniani Operibus, seu Corpore *Juris Civilis*.

HIS ita ad Justiniani tempora perductis, *Justinianus* ipse cum immensam illam constitutionum, & Jurisconsultorum molem & sylvam videret, impetum cœpit, secundo statim Imperii sui Anno, A. D. 528. hanc ingentem sylvam cædendi, utiliorum delectu habito, & superfluis resecatis. Qua in re septennium integrum absumptum: & triplici quidem instituto, sequenti ordine, qui ad enantiaphanon quoque conciliationem observandus est. Primum, ad constitutionum Imperatoriarum converso studio, & decem viris ad id delectis, & in his Triboniano, ex tribus illis, quas dixi, Imperatoriis epochis, & ex tribus illis, quos dixi Codicibus, ac secutis deinceps Imperatorum, suisq; ad id tempus Constitutionibus, *Codicem* concinnari voluit, A. D. 528. Et vero secuto anno editus Codex A. D. 529. Inde ad Veterum ICtorum libros, qui ad duo millia ascendebant, & versuum (i. sententiarum) trecenties decem millia, animum adjecit, quare *Pandectas* sive *Digesta* exinde componi jussit, Anno 4. Imperii sui, seu A. D. 530., & quadriennium in eo uno opere absumptum; editum quippe A. D. 533., apertissima nominis ratione, quia opus hoc *universa* veteris prudentiæ monumenta in unam consonantiam redacta,

cta, *digesta* contineret. Eodem anno, & Tyronibus juris studiosis prima juris elementa, seu fundamenta, & incunabula, quatuor *institutionum* libris proponi voluit: Exemplo potissimum Gaii I. C.: & vero in publicum edidit, uno mense ante Digesta. Sequente demum anno 534. cum Codici aliquid deesse videret, repetita prælectione & editione eundem retractari voluit: & hic est Codex ille novus *repetitæ prælectionis*, quo hodie utimur, priore abolito.

A.D. 528. Justiniano. A. 2. Coss.
529. Decio V. C. cos.
530. Lampadio & Oreste coss.

CODICEM fieri mandavit Justin. Idib. Feb.

Codex editus Idib. April.

DECISIONUM 50. initium ab hoc anno.

DIGESTA componi mandat Decemb. mense.

531. Post cos. Lamp. & Or. I.
532. Post cos. Lamp. & Or. 2.
533. Justiniano 3. cos.

INSTITUTIONES eduntur mense Novembr.

DIGESTA eduntur mense Decemb. 334. Justiniano 4. & Paulino coss.

CODEX repetitæ prælectionis editur mense Novemb., abrogato priori.

Atque hac triplici ratione plenissimè juris studio consultum putavit Justinianus. Nihilo secius & ipse deinceps post Codicem suum *Novellas* quasdam constitutiones pro rei contingentia, & negotiorum

varietate edidit, quæ postea in unum corpus collectæ; & quia harum epitomen Julianus antecessor conscripserat, *Authenticæ* dici meruerunt. His cohærent & Edicta 13. ejusdem Justiniani, quæ non ad certum aliquem hominem, aut populum scripta sunt, sed in genere provulgata. Atque ita his quinque partibus absolvitur Corpus Juris Civilis.

Caput IX.

De Fato Justinianæ *Jurisprudentiæ*.

SEcuta sunt Justinianum ea tempora, imò partim excepere, quibus neque Occidentem Justinianei libri penetraverunt. Jamdudum enim eum Gothi, Franci, Saxones, Vandali pervaserant: pervaserunt & postea Longobardi. Quare illorum legibus locus jam factus, Salicis, Burgundionum, Visigothicis, Longobardicis, quas exhibet *Corpus legum antiquarum*: nisi sicubi suæ & Romanæ leges infelicibus Romanorum reliquiis servatæ fuerunt: & hæ ipsæ tamen leges Rom. non è libris Justinianeis desumptæ, verum ut antea ex Codice Theodosiano ipso, statim ut conditus (teste Sidonio Apollinari), ita postea ex Epitoma quadam *Codicis Theodosiani* subtextis nonnullis è Gregoriano, Hermogeniano, Pauli Sententiis, Ulpiani Regulis, Gaii institutionibus. In Orientis Imperio miro miseroque fato, & eodem quo cæteræ disciplinæ, Justinianei libri sensim obsoleve-

levere, recedente paulatim linguæ Latinæ usu, & barbarie in dies magis ac magis accedente; quin & Novellis subinde, pro novo Reip. statu insecutorum Principum Constitutionibus, alicubi etiam per invidiam & æmulationem tam illustri operi incumbentibus. Quare ut de Leonis Novellis nil dicam, in novas subinde formas opus Justinianeum recoctum. Nil jam dico de Institutionum paraphrasi, quæ Theophilum habet auctorem, utilissima; hoc ipsum sane ostendit Basilii Macedonis Epitome Juris Codicis, seu Digestorum, seu πρόχειρον, trecentis circiter post Justiniani opera annis editum. Testantur Basilicorum 60. libri, a Leone Filio ejus & Leonis filio Constantino Porphyrogenneta repetita prælectione concinnati, in unam vid. consonantiam omnibus Justiniani operibus confusis: testatur eorundem Basilicorum synopsis, seu ecloga: Fidem faciunt tot barbara & ignota ICtorum nomina, notas jam in Basilica, tanquam fundum Jurisprudentiæ conscribentium: Testis est Photii Episcopi Constantinopolitani Nomocanon, quo is leges civiles cum canonibus miscuit, quique postea Theodorum Balsamonem interpretem nactus est. Hinc etiam Synopsis altera Attaliatæ adhuc brevior, & velut synopsis synopseos, jussu Michaelis Ducæ Imp. A. D. 1077. His accedat & Constantini Hermenopuli Procheirum, seu promptuarium ex Basilicis conflatum, circa Emanuelis Comneni ætatem. A. D. 1145. His accedant omnibus Paratitlorum Græcorum libri, quorum tres Leunclavius edidit.

Quo-

Quorum omnium ut usus aliquis sæpenumero esse potest, ita maxima pars assaniarum plena; usquequò Orientis Imperio perpotiti jam Turcæ, capta Constantinopoli anno 1485. Quos tamen ipsos & reverentia quædam Juris Justinianei vel curiositas saltem tetigit; & si verum est quod Leunclavius prodidit, Codicem Justinianeum neque Turcis in lingua sua deesse.

Sed commodum accidit, ut circa ipsa tempora, quibus jam nitor Jurisprudentiæ Justinianeæ ferme decoxerat, salutari quodam sydere, & divina virgula, 600. ferme annos post, medio quasi seculo duodecimo A. D. 1136. Opus Justinianeum in Occidente efferri cœperit. Exactis quippe a Lothario Imp. II. Saxone ex Italia Normannis, & ab eodem ductu Innocentii secundi Pontificis Melphi seu Amalphi Civitate Apuliæ (quæ pars Italiæ diu post alias in potestate Græcorum Imp. steterat) expugnata, repertum antiquissimum illud exemplar, & Jurisprudentiæ Ancyle Pandectarum, quod Pisani ab Innocentio secundo Pontifice Maximo, & Lothario Cæsare item secundo, quia classe eos adversus Normannum Rogerium juvissent, ceu egregie navatæ operæ monumentum & præmium, retulerunt, ejusque donationis per Lotharium collatæ instrumentum habuisse se Plotius Gryphius Pisanus historicus affirmat: Et habuerunt id diu penes se Pisani: unde & in Glossis *Pisanæ Pandectæ* vocantur; Donec per Ginum Caponium Florentini A. D. 1406. Pisis in potestatem redactis, subjectionis symbolum

tran-

tranſtulerunt: Unde *Pandectis Florentinis* nomen: Inde idem Lotharius Irnerii (quem alii Vernerium vocant), qui *Authenticas* Codici ſubtexuit, conſilio, Jus Juſtinianeum & in foro obſervari, & in Gymnaſiis doceri juſſit, ac nominatim precibus Mathildæ Comitiſſæ Tuſciæ Piſis doceri, quod Abbas Urſpergenſis retulit. Itaque Irnerius & Jus Juſtinianeum è bliothecis eduxit, & primus jura in Italia Bononiæ profeſſus eſt, & primus præterea interpretationem addidit. Ab hoc initio ad alias Civitates Italiæ & tranſmontana Galliarum propagata Juriſprudentia, poſteaquam ſemel Irnerius vexillum extulit. Hinc enim ex ſchola Irnerii prodiere Placentinus Bononiæ: in Gallia Monſpelii, Joannes Boſſianus, Martinus Coſſias, ambo Cremonenſes, Bulgarus Piſanus, Azo Accurſii præceptor, qui ultimus Accurſius ſuperiorum Gloſſas in ſuas & pleniſſimas Joannis auditor transfudit, temporibus Friderici II. ante annos 435. integros, i. e. circa annum 1227.

Atque huic inquiſitioni ſatis. Niſi quod & illud ſcire intereſt, ſeculo demum ſuperiore, poſteaquam veteri hiſtoriæ linguarum & humanarum literarum ſtudium renatum eſt, ſimul & Juriſprudentiam meliori fato excitatam. Nam cum antea ſoloci filo, & jejuna atque aſpera Interpretum opera Jus tractaretur, ſine ullo Hiſtoricæ, aut Philologicæ cognitionis lumine, qua deſtituti ubique paſſim impegere, Accurſii gloſſam, ſeu feudum Juriſprudentiæ ſequi & enarrare tum contenti, textu

tu jam pene neglecto, & abolitis pene libris Justinianeis: exorti certatim qui Jurisprudentiam ab his impolitiis vindicarunt, tum scriptis, tum ipso textu instaurato, & in his pandectis Florentinis, eductis: In his primi & potissimi Guilielmus Budæus, Andreas Alciatus, Gregorius Haloander, Antonius Augustinus, Lælius Taurellus, Zasius, Viglius; & post omnes, ut taceam cæteros, domestica etiam decora, sed qui unus pro omnibus, qui è latericia jam auream fecit Jurisprudentiam,

JAC. CUJACIUS.

BIBLIOTHECA
JURIS CIVILIS
ROMANI.

HISTORIAM Juris Civilis proximo pedato excipiat Bibliotheca, cujus notitia hoc initio pariter præstruenda venit: ut ita limine studiorum suæ deinceps artis instrumenta familiariter nosse tyro incipiat: Atque in his potissimum hærendum sibi, vel ubi aliquando ad recentiorum commentarios diverterit, huc omnino redeundum, hicque pedem figendum sciat. *Bibliothecam* voco libros, de Jure Civili Romano, aliaque vetera monumenta & fragmenta, ceu tabulas naufragio, quæ vel propriis consignata editaque libris, vel per varios sparsa libros, clarorum Virorum industria hodie collecta habemus: Denique omnia ad jus civile spectantium librorum fragmina, quæ superiorum temporum injuria reliqua nobis fecit. Quæ omnia, etiam ea quæ alioquin vel minima videri possent, vel obsoleta & antiquata nimis, vel etiam a Græculis, aut sequioris ævi scriptoribus consignata, maximam tamen lucem Justinianeis libris vel illustrandis & explicandis, vel restituendis subinde inferunt.

Caput I.

PRO-JUSTINIANEI VETERIS Juris Reliquiæ.

PRimum igitur eas Juris Civilis reliquias apponemus, quæ ſpectant ad jus vetuſtius Juſtinianeo; Atque a publicis monumentis & legibus initium faciemus.

I. Legum Regiarum, (qui primus fundus Juriſprudentiæ Romanæ eſt) fragmenta primo loco occurrunt, quæ a Sexto Papyrio olim unum in corpus collecta fuerunt: ad quæ poſtea Granium Flaccum IC. librum Commentarium ſcripſiſſe Paulus noſter auctor eſt, *in l. 144. ff. de V. S. Granius*, inquit, *Flaccus in libro de Jure Papiriano*: quem ipſum Granium Flaccum Lacinium allegant Feſtus, Arnobius: quin & Macrobius *lib. 3. Satur. c. 11.* locum integrum ex hoc jure Papiriano apponit. Verum utrumque opus cum ipſis legibus intercedit. Superſunt tamen ipſarum legum fragmenta nonnulla, quæ Antonius Auguſtinus, Contius, Balduinus, Fulvius Urſinus Romæ in 4. A. D. 1583., Pandulphus Pratejus, Fr. Modius, Manutius, Lipſius collegerunt, partim ipſiſmet Legum Regiarum verbis conſignatis: potiſſimam vero partem earum tantum ſententia expreſſa. Sed magna Balduini confidentia fuit, qui auſus eſt aſſerere, octodecim Romuli Leges ſe habere ex columna quadam antea Romæ in Capitolio erecta. Illud obſervandum, non niſi trium Regum leges

oc-

occurrere, nempe *Romuli*, *Numæ*, *&* *Servii Tullii*: (cujus 50. leges fuiſſe de contractibus & delictis συναλλακτικὰς καὶ περὶ τῶν ἀδικημάτων. Dionyſius Halicarnaſſeus diſerte ſcribit *lib.* 4., nullas Tullii Hoſtili, Anci Martii, aut Priſci Tarquinii, ac multo minus Tarquinii Superbi, qui Tullianas aboleverat.

II. Leges XII. TABULARUM, (qui ſecundus fundus & corpus Juriſprudentiæ Romanæ eſt), proximè ſequuntur. Ad has ſanè veteres ſubinde ICti interpretationes, ſeu Commentarios, & explanationes ſcripſerant: in his Sex. Ælius, L. Acilius, Lælius, Valerius Meſſala, Qu. Antiſtius Labeo: poſtremus omnium ſub Marco Imperatore *Gajus*. In ipſarum legum fragmentis eruendis, ut aliquammulti alii poſt alios, (etiam Cujacius *libris obſervationum*) ita in colligendis quamplurimi operam navarunt, puta Aymarius, Ricallius Oldendorpius, (& ex eo Forſterus) Antonius Auguſtiuus, Romæ in 4. 1583., Balduinus, Contius, Hotomannus, Rævardus, Calcagninus, Criſpinus, Pighius, Marcilius, Franciſcus Pithæus, Dionyſius Gothofred. p. m., Juſtus Lipſius, alii. In diſponendis varium ſinguli, quippe ferme ordinem ſectati. Jam aliquot anni abeunt, cum ipſe varios errores ab aliis hac parte admiſſos, obſervabam, ob aliquammulta omiſſa, alia interpolata, aliena etiam in hunc cenſum conjecta, puta Legis actiones nonnullas, & elicita per interpretationem ex ea, atque id genus alia. Ordinem ut quiſque ex arbitrio commentus eſt, ita

ad

ad verum propius accessit Franciscus Pithœus. At genuinum duobus subsidiis restituisse mihi videor: Primum expressis Veterum quorundam in id auctoritatibus, tum & sex Gaii librorum ad XII. Tabulas ordine inspecto, quorum singulis duæ Tabulæ explicatæ fuerant.

III. LEGES subinde pro usu populi Rom. latas, omnes quantum in se collegerunt, earumque catalogos confecerunt Antonius Augustinus, Zasius, Manutius, Hotomannus, Charundas.

IV. SINGULARES ex iis quasdam leges, earumque capita peculiari studio collegerunt, & singularibus commentariis illustrarunt nonnulli, tum Veteres ICti, (quorum Index Pandectis Florentinis præmittitur, & in materias digestus a Joan. Pichardo), tum & novi. *Ad legem Vellejam* scripsit Anton. Augustinus: *Ad leg. Juliam Majestatis*, Contius: ad *leg. Juliam de Adulteriis*, Brissonius: capitibus ejus XXIX. editis, *Legis Voconiæ*, *Falcidiæ*, *Juliæ*, *Papiæ*, *Poppeæ*, *Rhodiæ*, *Aquiliæ* capita collegit: iisque lucem intulit Balduinus, Basileæ in 8. A. D. 1556. Et nos aliquando legem Papiam, ejusque capita distinximus, suoque ordini restituere instituimus. Nonnullarum, præterea legum obscuriorum memoriam excitarunt aliquammulti, velut legis Gliciæ Cujacius 14. *obs.* 14.; Legis Lætoriæ Idem 19. *obs.* 33.: Legis Cinciæ Ranchinus 2. *variar.* 7., & Burgius lib. 1. *Electorum cap.* 18.

V. SENATUS CONSULTA, de Jure videl. derivato a Tiberii Principatu ad

Mar-

Marci Imp. tempora, collegit Anton. Augustinus, Romæ in 4. A. D. 1583. *Orationes Principum* nonnullas, (quas SCta sequebantur) singularibus commentariis illustravit Scipio Gentilis, puta *Orationem Marci de transactione super alimentis*, Hanoviæ in 8. A. D. Item *Orationem Ant. Carracallæ de donationibus inter virum & uxorem*, in 4. Hanoviæ, A. D. 1604.

VI. Edictum Perpetuum, quod Hadriani Imp. auctoritate a Salvio Juliano ICto conditum, atque in titulos digestum, (quodque tertium Jurisprpdentiæ Rom. fundum & *Corpus* vocare licet, & vel potissimum deinceps) libris Manualium Eguinarius Baro colligere cœperat; verum probabili minus instituto, utpote qui sciens ea sæpius Edicta confingat, quæ nunquam fuerunt, sed quæ sunt ex Jurisconsultorum placitis, moribus Romanorum, antiquis legibus, vel etiam novis Principum constitutionibus. Atquin multum interest, hæc non turbide misceri, sed probe distingui. Quare secuta industria Guilielmi Ranchini, qui A. D. 1397. Parisiis in 8. Edictum Perpetuum, ejusque reliquias anxie collegit, alienis resecatis, easdemque collectas concinnavit: ita quidem ut ipsa Edicti verba uncialibus literis & majusculis excudi recte voluerit, cætera minutioribus. In hoc tantum subsedit ejus industria, quod non ad genuinum, verum ad Justinianeum ordinem capita Edicti disposuerit. Verum quod sibi tum defuisse etiam ultro Ranchinus fassus est, novæ alicujus operæ materia aliquando ea

nobis futura, genuino videlicet ordine Edicti Perpetui instaurato, seu restituto, quem e Veterum Jurisconsultorum Commentariis ad Edictum (puta Juliani, Ulpiani, Pauli, Gaii, & cæteris) eruere proclive erit.

Caput II.

JURISCONSULTORUM Veterum ad Jus Pro-Justinianum reliquiæ.

1 JURISCONSULTORUM OMNIUM Veterum libros, e quorum scriptis Pandectæ concinnatæ sunt, & sic in lacinias mire per Pandectas distractos, & particulas exinde errabundas, in unum velut corpus rursum compegere, sed per indicem tantum, ope inscriptionum singulorum capitum, peculiaribus *Indicibus* Jacobus Labittus, Ant. Augustinus; Quo, ceu maximo Juris arcano, relata in unum quasi locum omnia capita ejusdem inscriptionis, Auctoris & libri, singulorum librorum cognitionem, conjectionem, & argumentum Lectoribus exhibent; tum etiam in iis cujusque capitis quasi quædam antecedentia & consequentia, & sic causæ quodammodo legum ipsarum cernuntur. Denique vel hac ratione quadamtenus Jurisconsultorum Veterum libri, qui alioquin interciderunt, restituuntur. Unum tantum hoc superest hodie præstandum, ut capita ipsa non per Indicem & numeros tantum (quod a Labitto, & Augustino factum,) sed κατκλαως, & verbote-

botenus Lectorum oculis subjiciantur, & ex collatione singulorum capitum singulis libris argumenta præscribantur. Qua ratione & longioris inquisitionis labore Lector deinceps levabitur, & judicium brevissime instruetur.

Huc referenda est eorum quoque industria, qui singulares è superioribus Jurisconsultos, vel libros singularibus commenrariis illustrarunt; ut Ant. Augustinus *Modestini librum de excusationibus*; Cujacius *Africanum*, *Papinianum* integrum, *Pauli ad Edictum* libros, *Quæstiones*, *Responsa*; *Juliani Digesta*, & libros ex *Minicio Natali*. Item *ad Ursej Ferocis librum de ambiguitatibus*, *ad Responsa Scævolæ*, *Ulpiani*, *Marcelli*, *Neratii*, *Modestini Responsa*, ejusdemque *libros differentiarum*: Balduinus *Scævolam*, seu Mutianam Jurisprudentiam: Jacobus Lectius Macrum, & Modestinum, aliique alia.

Et veterum tamen adhuc Jurisconsultorum fragmenta ipsa extra Pandectas nonnulla ad nos pervenerunt, quorum pretium injuria & fatum cæterorum incendit. Quæ veterum Prudentum fragmenta uno volumine comprehendi utilissimum fuerit: quod & *Petrus Pithæus* ex parte jam præstitit, & plenius adhuc præstare instituerat, una cum Notis.

II. GAII igitur primum fragmenta hodie nonnulla supersunt, sed Gothorum, seu Aniani manu deformata, & quidem è quatuor Commentariorum, seu Institutionum ejus libris: Quatuor enim scripsisse eum docet Index Pandectarum Floren-

tina-

tinarum, & præjudicium insuper institutionum Justinianearum, quæ Gajanarum exemplo compositæ sunt. Et sane titulum IX. & initium X. ex libro tertio desumpta esse ostendit *lex* 2. *ff. de obli. & act.* Quare deinceps titulus ita mutetur, *Gaii Institutionum libri quatuor*; vel potius *excerpta è Gaii libris quatuor*: pariter ut Ulpiani fragmenta, Paulique sententiæ, de quibus mox, nonnisi excerpta sunt. Observandum enim est, cum per Gallias, & sub Regibus Visigothorum nominatim, vetus Jurisprudentia Rom. una cum Codice Theodosiano obtineret, Alaricum Regem Gothorum per Anianum in suorum temporum usum nonnulla ex Codice Theodosiano, Gregoriano, Hermogeniano, ex Ulpiano, Gajo, Pauli sententiis excerpi voluisse: Eaque omnia in unum Corpus redacta, quod insequuti deinceps, *Corporis Theodosiani*, vel etiam *Legis Romanæ* appellatione allegare soliti. Hæc Gaii fragmenta edidit in Germania Sichardus, & Almaricus Bonchardus in Gallia: Lovanii quoque edita in 12. 1570. Eadem Hieronymus Alexander Junior edidit cum commentario Venetiis in 4., apud Francisc. de Francisc. Ciotti, A. 1600. Et alia tamen adhuc fragmenta Gaii Institutionum colligi possunt, tum ex Pandectis ipsis, tum ex Auctore Collationis legum Mosaicarum, Boetio, Prisciano *sub fin. lib.* 6., & Diomede *lib.* 1.; Quæ in unum colligi è re fuerit.

III. ULPIANI quoque fragmenta, seu tituli XXIX. ex corpore Ulpiani ab eadem Ania-

Aniani manu supersunt, quæ Joannes Sichardus, mox Emarus Rauconnetus, & Joh. Tilius Lutetiæ A. D. 1549. ediderunt, & a Cujacio Commentaris illustrata, qui postea quoque in meliorem Codicem, & authenticum exemplar incidit Jacobi Tilii; vide eum *lib.* 17. *obs.* 28., in quibus veteris juris stricturæ quamplurimæ supersunt. Quæritur autem, ex quonam Ulpiani libro Tituli illi sint; Neque enim ex Institutionum libris desumpti sunt, ut arguunt eorum librorum fragmenta, quæ per Pandectas sunt sparsa. Verosimile omninò sumptos e libro, seu corpore Regularum, (& ita Cujacius quoque prodidit 13. *obs.* 16. 17. *obs.* 128. 19. *obs.* 3., itemque Pet. Pithæus), ut docet *lex.* 17. *de testibus*, quæ totidem verbis repetita extat. *tit.* 10. *fragm. Ulpiani* §. 5.: Ex quo Ulpiani libro Regularum nonnullos alios locos suppeditat Collatio legum Mosaicarum, (de quo vide Petrum Phœum *ad tit.* 2. *Collationis*, *pag.* 133.), itemque Boethius *ad Topica Ciceronis*.

IV. Anonymi quoque cujusdam ICti veteris fragmentum superest, unicum, & pluribus tamen sententiis constans: quod quidam Ulpiani ex libros ejus Regg., vel etiam Gaii esse volunt, cujus argumentum est, de *Juris speciebus & manumissionibus*, desumptum ex Dosithei Græculi, Magistri Homiliis, & Græcæ linguæ exercitationibus, seu Grammatica. Id olim quidem de Latino in Græcum translatum: Verum quale hodie extat, de Græco in Latinum transfusum, Claudius Puteanus Senator

C Pari-

Parisiensis primus eruit, Cujacio communicavit (ut testis ipse 17. *obs.* 20.), edidit tandem Pet. Pithæus, *sub finem collationis legum Mosaicarum* A. D. 1572. in 4. Lutetiæ.

V. PAULI Sententiarum receptarum libri quinque, i. e. generaliorum & forensium axiomatum, seu aphorismorum, vel potius excerpta ex iis, ab eadem illa quam dixi, Alarici, seu Aniani manu, ad nos quoque pervenerunt: *Sententiarum* inquam *receptarum libri*, quos ad *Filium* conscripsit, ex quibus alioquin quædam in suas Pandectas Justinianus, quædam, ut dixi, Alaricus seu Anianus in suum illum Romanarum Legum Codicem & Breviarium retulit, interpretationibus etiam aliquammultis subditis. Et hæc excerpta, una cum reliquis Codicis Theodosiani fragmentis, Ulpiani, & Gaii, Codicis Hermogeniani & Gregoriani, in Germania primus in lucem revocavit Joh. Sichardus, sub Ferdinando I. Imp., Basileæ; In Gallia Almaricus Bouchardus, una cum Gajo ad Antonium Pratensem Galliarum Cancellarium: Postea ab Emaro Ranconnetto, Tilio accepta Jacobus Cujacius, A. D. 1557. omnia illa pleniora & emendatiora protulit, (nisi quod Aniani interpretationes rejecit), notisque primus illustravit. Sed & alias sententias postea ex Codice quodam Vesuntino idem Cujacius *libro observ.* 21. extulit. Ad ultimum Conradus Rittershusius (quod etiam Cujacius aliquando in animum induxerat suum) A. D. 1594. Norimbergæ, in 8. omnes ad unam senten-

tentias Pauli, ex illis inquam, excerptis Anianeis fragmentis per Pandectas sparsis, Codice Vesuntino, Auctore Collationis Legum Mosaicarum, Papiniani Responsis, veteri consultatione (de quibus vide Cujacium 7. *obs.* 26.) in unum corpus retulit, seu uno libello comprehendit, & Indicem addidit, interpretationes Aniani restituit: Minus veritus, quod Cujacius fecerat, libros, qui in Indice Florentino *Sententiarum sive Factorum* inscribuntur, eosdem cum libris *Sententiarum* facere. Similis huic editio, ejusdemque instituti prodiit sive Avarici, sive Aureliæ in 12. A. D. 1599., ordo tantum alius subinde, & Index alius. Usus harum Pauli Sententiarum potissimus in eo, quod præterea quæ cum Jure Justinianeo conveniunt, quamplurima iis continentur ex jure veteri ante Justinianum recepto, a Justiniano, vel ante ipsum abrogato, quæ mirum quantum lucis innumeris Juris Justinianei locis adferunt, ut sunt, quæ scribit *de Adsertoribus*, *de lege Fusia Caninia*, *de Senatusconsulto Claudiano*, *de Cognitoribus*, *de Crucis supplicio*, *dotalis prædii alienatione*, *de fidejussore liberato per electionem rei*, *de fiducia*, *furti actionibus quatuor*, *interdictorum uti possidetis & utrubi differentia*, de Regulis nonnullis *circa institutiones & legata*, *legatorum generibus quatuor*, *libertorum differentiis*, *Mancipationibus*, *successionibus ab intestato*, *vicesima hæreditatum*.

VI. Modestini quoque Regularum fragmentum unicum, ex libro ejus 3. (vel

potius 9.) *ſub titulo de bonis libertorum, & de Teſtamentis* ſumptum ſupereſt, ab eodem P. Pithœo editum *ſub finem Collationis legum Moſaicarum*.

VII. STEMMA quoque, ſeu vetus graduum adgnationis deſcriptio Juriſconſulti cujuſdam, Codici Theodoſiano præfixa ab Emaro Ranconneto, accepta *quemadmodum* videlicet *lege hæreditates redeant*, inſerta eſt circa A. D. 1560. a Cujacio 5. *obſ. ult.*, quem vide. Inſeruit & Inſtitutionibus ſuis Antonius Contius alterius generis pervetuſtum Stemma, ex antiquis Græcis manuſcriptis, ex libro 4. Sententiarum Julii Pauli, *tit. de gradibus*. Edidit & Charondas, ex MS. Dionyſiano Inſtitutionum aliam deſcriptionem, ſeu formam graduum, ad Juſtiniani, veterumque Juriſconſultorum ſententiam.

VIII. CONSULTATIONEM quoque veteris Juriſconſulti mediæ ætatis *de Pactis*, cujus nomen incompertum, ab Antonio Oiſello acceptam edidit Cujacius, de qua vide ipſum 7. *obſerv.* 16., ubi videre eſt veterum Juriſconſultorum religionem & formam: Nempe ibi ipſa legum capita, & Auctorum verba, quibus ſuam ſuffulcit ſententiam auctor ille, verbotenus proponit; una cum inſcriptionibus & ſubſcriptionibus ex Codd. Gregoriano, Hermogeniano,(tanta diligentia,ut etiam variis ex Codicibus varias repræſentet), Theodoſiano, Sententiis Pauli, libris & titulis adnotatis. In cujus facti cauſam inquirit Cujacius *præfatione ad Conſultationes ſuas*: vide & quæ P. Pithœus notat, *notis ad Col-*

Collationem Legum Mosaic.

IX. NARRATIO quoque Historico-Juridica *de Legum Rhodiarum* apud Romanos confirmatione, (ab Impp. videlicet Tiberio, Vespasiano, Trajano, Adriano, Antonino, Pertinace, Severo) procul dubio sub ipsomet Severo Imp. confecta, quæ præfixa est legibus Nauticis, huc pertinet: quam Simo Schardius edicit A. D. 1561. Basileæ in 8., una cum Legibus Nauticis Georgicis, & Militaribus Justiniani II.: de quo vide quæ idem Schardius scribit *in adnotationibus p.* 271. 272. Postea a Leunclavio vel Marquardo Frehero, ex Fr. Pithœi exemplari edita accuratius in libro, cui titulum fecit *Jus Græco-Romanum* A. 1596. tom. 2. p. 265. In ea Narratione Historico-Juridica intextum est illud ipsum caput, quod ex L. Rhodia retulerat Volusius Mæcianus, & extat in *ἀξιωσις π. ad L. Rhod. de jactu*, quam nos peculiari hypomnemate illustravimus.

X. COLLATIO legum Mosaicarum Romanarum, ex integris Papiniani, Pauli, Ulpiani, Gaii, Modestini, aliorumque veterum juris Auctorum libri, item ex Codd. Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano desumpta, & in tit. XVI. distributa, Tilio jam ante visa, a P. Pithœo Jurisconsulto ex Mandubiorum Bibliotheca edita, & Notis luculentis illustrata, A. D. 1572. Lutetiæ in 4., ad nos pervenit. Quem librum eodem anno 1572. L. Charondas manuscriptum se habere ex Bibliotheca Dionysiana professus est *in dedicatione Corporis sui ad Augustum Senatum Parisiensem.*

ſem. Hujus collationis, ſeu pariationis Auctor *Lucinius Rufinus*, a Tilio primum, mox & a Cujacio dicitur: Verum ex conjectura, an ex veteris libri fide, haud ſatis compertum. Sane non poteſt eſſe *Lucinius Rufinus* ille, qui Pauli coætaneus fuit: Veriſſimum enim eſt, hanc Collationem editam poſt Codicem Theodoſianum, ſeu poſt A. D. 438.: quandoquidem ex eo Codice quandam conſtitutionem laudat *de impudicis*, & quidem (quod obſervandum) pleniorem, quam eo Codice, quem hodie habemus, extat, ac proinde ex integro non decurtato Codice Theodoſiano. Ex præfatione ſanè tituli VI. & VII. colligere licet, profeſſione Juriſconſultum non fuiſſe. Tandem de hoc Auctore vide quæ Pithœus *initio Notarum*, quæ Marqu. Freherus *ſingulari capite* 1. *parerg*. 4. Utilitas hujus libri triplex: 1. quod perſpicuè repræſentat quid Tribonianus, quid quantum Collegæ in excerpendis, diſcerpendis veterum Juriſconſultorum ſcriptis ſibi indulſerint. 2. quod quamplurima priſci Juris fragmenta, tum ex Veteribus Juriſconſultis, tum ex tribus conſtitutionum Codd. contineant, quæ alibi nuſpiam, vel non ita plenè occurrunt. Tandem oſtendit, quomodo in titulos veterum Juriſconſultorum libri diviſi fuerint: ſpectandus in rem cumprimis *Tit. XV*.

XI. PAPIANI liber Reſponſorum Titulis XL. coſtans; in hunc cenſum referendus eſt, ubi ex *lege Romana* (ut ipſemet loquitur) i. ex tribus Codd., Gaii Regulis, Pauli ſententiis quamplurima referun-

feruntur; itemque ex corpore Novellarum Theodosii, Valentiniani, Majoriani, Leonis & Severi: Pithœus Theodoricianum, seu Gotho-Romanum putavit. Sanè liquidum fuisse ex aliqua earum nationum, quæ sub Regibus constitutæ Galliis jam insederant, cum & *Nationem suam*, & *Dominum Regem* memoret *titul.* 3. & 7. Ego crediderim, *Burgundionem* fuisse. Nam si quis Legem Gundebaldicam conferat, eundem ordinem pene deprehendet, ac pene pariare videbit. Hujus porro institutum fuit, infelicibus Romanorum reliliquis *legem Romanam* proponere: Germanicæ quippe nationes cum Romanas provincias, & Galliarum nominatim, potestati suæ subjecissent, hanc erga devictos humanitatem exercuere, ut liberum cuique relinquerent, qua lege, ac nominatim Romana, vivere vellent: De quo vide leges *Burgundionum tit.* 6. §. 1. Salicas *tit.* 43. §. 1. Longobard. *tit.* 57., & veteres *Formularum Auctores*. In hunc ergo finem Corpus quoddam Juris ex *lege Romana* apud Gothos Anianus, apud Burgundiones Papianus confecere.

XII. Notas Juridicas huc quoque referri oportet, usurpatas in monumentis publicis: Jurisque Civilis libris, in legibus, plebiscitis, actionibus, edicto perpetuo, quæ non ad libros Justinianeos pertinent, verum ad veteres Leges, Plebiscita, Actiones, Edicta perpetua, Juris civilis libros veteres: leges denique Romanas, & Codicem Teodosianum; In quibus videlicet Notæ antiqui Juris, seu si-

gna, a Justiniano abolita, explicantur; cujusmodi complures libellos, & in his M. Valerii Probi Grammatici vetustissimi (cujus apud Svetonium, Gellium & Macrobium mentio fit, quique sub Augusto fuit), item Magnonis, sub Carolo M., Petri Diaconi sub Conrado I. Imp., & incerti Auctoris vetustissimi, post varias aliorum Editiones, in unum tandem corpus coegit vir doctissimus Frideric. Lindenbrogius, cum Notis nonnullis, editione Lugduno-Batava in 8. A. D. 1599. Solius Probi libellum, ex MSS. auctiorem longe edidit, notisque illustravit Henricus Ernestus Soræ in 4. A. D. 1674. Ubi tamen moneo, ibi non merum Probum extare, sed multa addita alia, & posteriore longe manu. His addere licet INNOCENTIUM, ex cujus libris de literis notis juris, Agrimensorii videlicet, nonnulla hodie extant: *Innocentium* Ammianus Marcellinus sub Constantio Imp. fuisse memorat: idemque ille videtur, de quo Eunapius agit, cujus edendi consilium Sichardus jam olim ceperat. Tandem e Bibliotheca Palatina a Salmasio erutum edidit Nicol. Rigaltius inter Auctores Finium regundorum, Lutetiæ in 4. A. D. 1614.

XIII. VOLUSIUM MÆCIANUM *de asse, ejusq; distributione* (& in hæredum institutionibus, & in aliis multis, ut ipsemet loquitur, necessaria), neque ab hoc censu alienum putare debemus; quem Sichardus edidit primus A. D. 1528. Liber hic quippe (judicio Cujac. ad *l.* 21. §. 2. *ff. de annuis legatis.*) Juris studiosis prius addiscendus est, quam Institutiones: quod te-

temere accedant ad juris disciplinam, quibus non bene nota est distributio assis.

XIV. Finium Regundorum Auctores Augustos nonnullos neque hinc abesse velim; in quibus Siculus Flaccus, (qui sub Domitiano, vel Trajano scripsit), Julius Frontinus, libro de agrorum qualitatibus & controversiis eorum; itemque Aggeni Urbici Commentarius in eundem Frontini librum. Quos Turnebus primum, accuratius postea Nicol. Rigaltius edidit, & notis luculentis illustravit, Parisiis in 4. A. D. 1614.

XV. Notitia Dignitatum omnium in partibus Orientis & Occidentis, sub Theodosio Jun. conscripta, circa A. D. 426., (quam & ideo Alciatus *Breviarium Theodosii Jun.* appellavit), unde maximus Juri nostro lumen accedit, ad Dignitatum seu Magistratuum, & Officialium notitiam, de quibus agitur primo libro Codicis, & posterioribus tribus: item ad notitiam Juris fiscalis & patrimonialis. Eam Alciatus excerptam primus edidit; secutus Rhenanus, qui totam edidit Basileæ in fol. Tandem a Guidone Panciroło ex collatione duorum MSS. restituta plenius, notisque illustrata. Audio & Lutetiæ in illustri illa Regiaque Typographia nuper editum.

Hactenus Leges publicæ, veterumque Jurisconsultorum reliquiæ, aliaque monumenta ad Jus antiquum Pro-Justinianeum spectantia.

CAP. III.

IMPERATORIARUM *Constitutionum Pro-Justinianearum reliquiæ.*

IMPERATORIÆ Constitutiones ante Justiniani tempora sequuntur.

I. HADRIANI primum Imp. Sententiæ & Epistolæ, (hoc est, brevia ejus Rescripta) ex lib. 2. Dosithei Magistri, quæ veteri Glossario inserta, primum ab Henrico Stephano edita fuerunt, deinde ex Bibliotheca Sancti Galli apud Helvetios, plenius visa a Cujacio 21. *obs.* 5. Sed tandem publice restituta, notisque illustrata a Goldasto, Genevæ in 8.

II. GORDIANI constitutio unica de *nuptiis* contra mandata contractis, & dote caduca, a P. Pithœo accepta, edita a Cujacio 1. *obs.* 11.

III. IV. CODICIS GREGORIANI, & HERMOGENIANI quoque reliquiæ quædam hodie supersunt, a manu, ut dixi, Aniani, seu Gothorum. Quinimo & B. Augustinus *lib. 2. ad Pollentium cap.* 8. cujusdam Constitutionis ex Cod. Gregoriano meminit: Addi possunt & eæ, quæ exinde citantur ab Auctore Collationis Legum Masaicarum, & Consultationis veteris Auctore. Quinimo & quæ a Papiniano libro Responsorum. Quorumnam autem Impp. Constitutiones his Codd. comprehensæ fuerint, ostensum jam alibi.

V. CODEX THEODOSIANUS quoque superest, per gradus quosdam, necdum

dum plane tamen, restitutus: Primum enim a Joanne Sichardo Breviarium Codicis Theodos., quale ab Aniani manu profectum, editum fuit, ante hos 100. & quod excurrit annos Basileæ, A. D. 1528. Postea Joan. Tilius libros octo posteriores integros, non jam ab Aniano decurtatos extulit, & postremo tamen libro adhuc mutilo, Parisiis in 8. A. D. 1594. Eum secutus Cujacius librum sextum, septimum, & octavum integros eruit, una cum supplemento libri postremi a Stephano Charpino acceptos, Lutetiæ in fol. A. D. 1566. Constitutiones de Senatusconsulto Claudiano lib. 6. contulit Cujacianæ editioni P. Pithæus. Supersunt itaque adhuc eruendi quinque priores, & initium libri sexti, quorum Breviarum tantum ab Aniani manu habemus, quæ frustra hactenus a me quæsita sunt.

VI. Novellæ Constitutiones, post Codicem Theodosianum promulgatæ, tum ab ipsomet Theodosio Jun., tum & a Valentiniano, aliquot primum ex Aniani Breviario a Sichardo editæ: postea xxx. Novellis auctiores, a P. Pithœo è patris Bibliotheca A. D. 1571. Marciani quoque & Majoriani, itemque Sever. Novellæ ex eodem Breviario a Sichardo editæ. Majoriani Novellas Cujacianæ Editioni Antonius Oisellus contulit: sed una auctiores Pithœus reddidit: a quo etiam tres Anthemii Constitutiones primum erutæ, sicut in universum 34. Novellas Pithœus dederit;

CAP. IV.

JUSTINIANEA *Jurisprudentia, ejusque variæ Editiones.*

DE Justianeis operibus monuit *Historia Juris Civilis*. De variis tamen eorum Editionibus, & quo progressu paulatim in melius nitidiore cultu restituta ea fuerint, quid singulis editionibus præstitum, moneri expedit. Ut de anterioribus inconditis Editionibus taceam.

I. HALOANDRINA, sive Norica Gregorii Haloandri corporis Justinianei Editio A. D. 1531. prima censeri hoc in genere meretur, . superioribus omnibus tersior emendatiorque: utpote Pandectis ex collatione Florentinarum manu, Politiani olim facta, editis, restitutisq; legum inscriptionibus: neque tamen ubique notas Politiani secutus, tum in textu, tum & quoad ὀρθογραφια.

II. HERVAGIANA Basileensis decennio post A D. 1541. secuta, a Joh. Hervagio Typographo Basileensi, Alciati, ut scribit, aliorumque Doctorum opera adjuto: in qua secutus Noricam Haloandri editionem, additis Modestini Legibus Græcis in tractatu *excusat. tutor.*, & majoribus literarum formis expressis iis, quæ *materialiter* poni a Grammaticis dicuntur, Legum puta, Edictorum &c. verbis, Græcorum quoque interpretationem præstitit. In Codice supra Haloandrinam editionem loci non pauci, neque momenti exigui restitu-

ſtituti, quos & in Annotationes variarum Lectionum retulit.

III. HUGONIS a PORTA Editiones duæ, & poſterior quidem limatior: decennio poſt A. D. 1552. inſecuta Lugduni; Pandectis ad Archetypum Florentinum attentiſſimè collatis: Inſcriptionibus Legum reſtitutis: Græcis ſanctionibus inſertis, cum Latina Franciſci Hotomanni interpretatione.

IV. FLORENTINARUM Pandectarum mox Editio ſecuta, A. D. 1553., de qua in Hiſtoria Juris.

V. RUSSARDI Editio Lugd. primum in fol. 1561., dein Antuerpiæ, apud Plantinum ſecuta, A. D. 1567. in 8., ubi Pandectæ ad exemplar Florentinum editæ; notæ additæ ex Clariſſimis illius ævi ICtis: Leges conjunctæ, Summaria Durani addita: Codex ad XV. Exemplaria collatus.

VI. CODICIS Conſtitutiones Græcæ-Latinæ quamplurimæ ab Anton. Auguſtino editæ Ilerdæ in 8., additis Paratitlis.

VII. CONTII editio in 16. Lugduni, apud Guiglielmum Rovilium, A. D. 1571. ubi Pandectæ ad iſotypum Florentinum totidem apicibus retentis expreſſæ: Duæ Lacunæ ſub *tit. de bonis damnatorum*, & ſub *tit. de Interdictis & relegatis*, ope Baſilicorum repletæ. Codicis Conſtitutiones quamplurimas Græcas, earumve epitomas plus quam 150. ex Cujacii theſauro, ex Ant. Auguſtino, & de ſuo quoq; nonnullas addidit: Græcorum Interpretationes in Pandectis Piſanis, ſive Bulgari, ſive Burgundio-

gundionis addidit, ſummaria ex Bartolo per Chapuſium.

VIII. CHARUNDÆ Editio in fol. Antuerpiæ, apud Platinum A. D. 1565.

IX. X. XI. Mitto recentiores, Hotomanni, Pacii, poſtremum omnium Dionyſii GOTHOFREDI p. m. editio, jam totius orbis & Auguſtiſſimorum Tribunalium conſenſu recepta eſt.

NOVELLAS ſeu Novellarum Juſtiniani *μονόβιβλον* primus græce edidit Norimbergæ Gregorius Haloander ex deſcripto Bononienſi, A. D. 1531. apud Joannem Petræum: Mox Hervagius Baſileenſis Typographus, Alciati, ut ſcribit, aliorumque Doctorum opera adjutus, additis quibuſdam, auxit A. D. 1541. Pariſienſis editio tertia inſecuta; in qua tamen adhuc multa deſiderabantur: Tandem Henricus Scrimgerus Scotus A. D. 1558. in fol. apud Henricum Stephanum ex Beſſarionis Cardinalis MS. Venetiis Novellarum Editionem accuravit, ordine earum reſtituto, numeroque aucto, quas quadriennio ante Georgius Tannerus Baſileenſis dederat excudendas. Et hæc de Græco Novellarum authentico.

LATINÆ Interpretationes Novellarum tres extant: *Vetus*, cujus auctores ſunt qui Bulgarum, vel Bulgari ſupparem ſub Frid. Barbaroſſa, Cujacius verò 8. *obſ. ult.* Græcum fuiſſe cenſet, qui non multo poſt editionem Novellarum rogatus Occidenti Latinam interpretationem donaverit. Balduinus Mauritio Imp. & Gregorio M. ſuppar-

parem conjicit. Eruditionem ut aliquam Interpretis videre licet, majorem ſane quam vulgo creditur (ut recte probavit idem Cujacius) ita veriſſimum, impolitiarum & ſtribliginis plenum eſſe, utpote ubi neque verborum conſtructio ſæpe cohæret, neque rerum ſenſus percipi poteſt. Quid quod in hac verſione multæ Novellæ deſunt, quas ex Græcis libris ſuppleverunt Haloander, & Scrimgerus. Itaque ſecuta Gregorii Haloandri Interpretatio, quæ Norimbergæ primum prodiit A. D. 1531., deinde alibi recuſa, ut Antuerpiæ in 4. (quam & poſtea Ludovicus Ruſſardus ex Duareni emendatione recognitam edidit A. D. 1567.) Tandem ſucceſſit Henrici Agylæi ad Græcum Scrimgeri Exemplar Baſileæ per Joan. Hervagium A. D. 1561. in 4. Et veterem tamen Interpretationem retinere maluit adhuc Contius: unam cum vetere Haloandrinam Hervagius A. D. 1541., & quidem ex oppoſito Baſileenſis in fol. A. D. 1570. & Charondas A. D. 1575. in fol. junxit. Illud obſervandum, aliquot Novellas addidiſſe Contium, quas in decimam collationem conjecit (cum antea novem tantum eſſent) quas & olim Jacobus de Belviſo collegiſſe dicitur, & ſuo Codici adjeciſſe, hoc titulo *Extravagantium*. Formas Præfectorum ſeu tria ἐπαρχικὰ contulit Cujacius. Adeundus de his omnibus Index a Contio concinnatus, quo collationem Editionum inſtituit.

Juliani Anteceſſoris Conſtantinopolitani liber Novellarum ſequitur, circa A. 570.

con-

confectus; quo is Novellas latine non quidem vertit integras, aut ad verbum, sed in Epitomen contraxit, resecatis prologis & epilogis. Liber hic in duos libros distinctus, quorum prior pervenit ad *Novellam* 63. de Jurisdictione Præsid. Hac Novellarum Epitome sub *Novellarum* appellatione usi olim Irnerius, Bulgarus, Azo, Joannes Accursius. Primum Nicolaus Boerius eum extulit una cum Legibus Longobardorum, etiam cum Scholiis aliquibus: Deinde Ludovicus Miræus eundem edidit Lugduni apud Joannem Tornesium A. D. 1560. Tertia editio est Goltzii, quæ exiit Brugis in 4. 1565., quam Ludovicus Miræus adornavit. Plenior & limatior exiit ab Anton. Augustino, Parisiis 1567., una cum Paratitlis sive Scholiis & variis lectionibus. Huic successit Fr. Pithœi editio Basileæ in fol., apud Petrum Pernam A. D. 1567., ex fratris Petri Bibliothèca, una cum nonnullis Justiniani & Justini Constitutionibus, addito Glossario sive Interpretatione obscurorum verborum Juliani. De utilitate hujus Epitomes vide Augustini *præfationem*.

THEOPHILI Institutionum Græca Paraphrasis sequitur, cujus Angelus Politianus jam in Miscellaneis suis meminerat. Eum Viglius Zvvichemus Frisius ex Bessarionis MS. Venetæ Bibliothecæ, quem a Petro Bembo acceperat, ex altero exemplari Florentino, quod a Joh. Baptista Egnatio habuerat, primus edidit sub Carolo V. A. D. 1533.: Mox accuratius recusam anno proximo 1534. Parisiis; & an. 1545.

Ja-

Jacobus Curtius latine vertit. Ludovicus Miræus Lugduni edidit an. 1581. Dionysius Gothofredus p. m. ad formam tripartitorum utiliter edidit in 4. Carolus Annibal Fabrottus Antecessor Aquisextiensis ex tribus MSS. Codicibus Bibliothecæ Regiæ Paris. recensuit, scholiis græcis auxit; Idemq; Jac. Curtii latinam Interpretrationem emendavit & Notas adjecit, A. D. 1638. Habet hic Auctor multa, quæ textu Institutionum non continentur, partim *bene*, partim *male dicta*: Imo est etiam ubi ab ipso textu recedit. Ut inde colligere liceat, posteriorem Justiniani seculo fuisse; neque dubium mihi quin hic ille sit Theophilus, vel Theophilitzes, qui inter cæteros Basilicorum Interpretes memoratur, circa A. D. fermè 1000. De harum Institutionum utilitate doctissime præfatus est Viglius. Præcipua hæc capita, Ordinis continuatio, Protheoriæ seu Evidentialia (ut loquuntur) ad faciliorem intellectum; Dictionum obscurarum interpretatio: Veterum morum & solennium explicatio, quorum nulla vel tenuis in Latinis institutionibus mentio; Græca; quæ in Latinis, vel explicata vel integra: Typica vel solennia Juris veteris verba explicata: exemplis Regulæ illustratæ; Definitiones expensæ, Rationes consignatæ. Sed & quæstiones quoque varias inter Interpretes exinde decidi posse octo exemplis allatis idem Viglius comprobavit. Ex his jam omnibus statuere licet, Theophilum eo tempore fuisse, quo veteris, Jurisprudentiæ libri adhuc extabant.

JU-

JULIANI Antecessoris duas collectiones (circa A. D. 570.) ad opera Justiniani relatas extulit quoque P. Pithæus, sub finem Collationis Legum Mosaicarum, quarum una inscribitur *Dictatum de Consiliariis*; eaque continetur consilium directum ad quendam in officio publico constitutum: fortè etiam Adsessorem & Consiliarium Judicis, quosnam videlicet Titulos potissimum ex operibus Justinianeis super materiis maximè practicabilibus legere, atque se instruere necesse habeat. Altera collectio est *de tutoribus & tutelæ actione*, ubi contrarietates quasdam juris distinctionibus propositis solvit. In iis argumentum continetur nonnullarum Constitutionum, quæ in Justiniani Codice hactenus desiderantur.

GEORGICÆ, seu de re Rustica Leges Justiniani 2. (non nostri) ex *lib. 6. Harmenopoli*, de quo postea, primo ingenii fœtu a Fr. Balduino, una cum Interpretatione & scholiis editæ Parisiis A. D. 1542. in 4. Plenius postea a Simone Schardio ad exemplar potissimum Ant. Augustini, Basileæ in 8. A. D. 1591. una cum legibus MILITARIBUS & NAUTICIS, Annotationibus additis. Tandem inclusæ in Corpore Juris Græco-Romani *tomo* 2. a Leunclavio Francofurti A. D. 1596. ex Fr. Pithœi Bibliotheca. Observandum autem, in fine legum Nauticarum subjici sententiam DOCIMI, ex libro quodam ejus juridico, quando videlicet legibus Rhodiorum locus sit. Militares sanè Leges ex *Rufo* desumtæ, e Fr. Pithæi Bibliotheca inclusæ *tomo 2. juris Græco-Romani pag.* 249.

CAP.

CAP. V.

POSTE JUSTINIANEÆ *Jurisprudentiæ reliquiæ, seu jus* GRÆCO-ROMANUM *&* ORIENTALE, *ac primo* NOVELLÆ *Imperatorum post Justinianum.*

NOVELLÆ primum Imperatorum post Justinianum variæ, earumquæ collectiones tenendæ: JUSTINI videlicet II. & TIBERII novellæ nonnullæ extant editæ post Justiniani Novellas. LEONIS item Philosophi Novellæ seu Constitutiones CXIII. circa A. D. 890. legum Correctoriæ ἐπαιόρθαγι ἢ καθόρσοεις, quibus videlicet Leo quamplurima ex Jure Justiniano corrigere instituerat: singula capita singulis fere constitutionibus includendo, eaque diligenter rationibus communiendo, quas Agylæus interpretatus est. De quibus Leonis Novellis observandum est, ne quidem Leonis ætate eas satis obtinuisse, exceptis iis quæ de his Juris capitibus sunt, de quibus nihil ante constitutum erat: hæ quippe receptæ in tritura forensi novæ Romæ, veluti *Nov.* 29. 48. 57. 68. 71. 86. 102. 103. 104. quod testantur Græci Interpretes & Pragmatica Michaelis Ducæ & Attaliatæ apud Cujacium 17. *obs.* 31. Item Constantinus Harmenopulus *lib.* 2. *titul.* 6. §. 52. *& seqq.* Item Ballamo *ad Nomocanonem Photii titul.* 2. *&* 3. *de precibus.*

VARIORUM deinceps Impp. NOVELLÆ, Heraclii, Constantini V. Basilii Macedo-

nis

nis, Constantini VIII. Romani Lecapeni, Romani IV. Argyropuli, Isaaci Comneni, Alexii Comneni, Joannis Comneni, Emanuellis Comneni, Alexii III. Comneni, Isaaci Angeli, Joannis III. Ducæ, qui S. Ludovici temporibus extitit ante 400. annos, variis editionibus, neque ab uno, erutæ & editæ, puta ab Enimundo Bonefidio A. D. 1573. apud Henricum Stephanum in 8., a Joanne Leunclavio in fine Synopseos Basilicos Basileæ, A. D. 1575. 8. in libro cui Titulus Jus Græco-Romanum, quem edidit Freherus A. D. 1596. Carolus Labbæus decem auctiores & emendatiores Parisiis in 8. A. D. 1606. Quædam recusæ Lugduni Batav. A. D. 1617., cum Notis, inter reliqua opera Costantini Porphyrogennetæ.

Cap. VI.

Novæ *Jurisprudentiæ post Justinianum monumenta.*

CUm trecentos circiter annos in Oriente stetisset Juris Justiniani τὸ πλάτος incorruptum, in novas formas mutari cœpit.

Basilius Macedo cum filiis Constantino & Leone Philosopho interpolandi Juris Justinianes auspicium fecit, circa A. D. 870. Quare Eclogam seu πρόχειρον νόμικον Juris Justinianei, multis detractis, quæ inutilia putaret, titulis LX. comprehendit, de quo Prochiro V. Cujac. 6. *obs.* 9. Extat

tat tomo secundo Juris Græco-Romani a Leuclavio compilati, hoc titulo, *Liber Leonis & Constantini A. A.* Varie enim hic liber inscribitur in MSS., modo sub Basilii solius, modo sub Basilii, Leonis; modo Leonis & Constantini nominibus.

Ab hoc auspicio MANUALIA seu πρόχειρα Juris passim in Oriente conscripta, omnibus ferme causarum Patronis, sive Rhetoribus suum sibi Codicillum & quasi viæ comitem conficientibus, ut docet Paulus Ægineta *in præfat.* apud Cujacium 6.*obs.*10.

PARATTILA quoque Juris Justin. a Græcis conscripta, id est, supplementa cujusque Tituli ex aliis titulis & locis, in unam consonantiam redactis omnibus Juris Justin. partibus. Quorum *Paratitlorum* exemplar Antonius Augustinus habuisse videtur. Libri tres horum Paratitlotum tantum, iique Latini de Græcis facti, quibus materia Ecclesiastica continetur, cum Libris duobus Notatorum & Præfatione, quibus ratio Paratitlorum ostenditur, editi a Joanne Leunclavio Francofurti in 8. MICHAELIS PSELLI synopsis legum ad Michaelem Ducam circa A. D. 1065. ex jussu patris & Imperatoris versibus jambicis & politicis 1513. edita, cum versione & Notis a Fr. Bosqueto Narbonensi I. C. A. 1632. Unde Anton. Augustinus quosdam laudaverat Ann. D. 1632.

NOMOCANON a Photio Patriarca Constantinop. circa A. D. 880. conscriptus, qui & *Procanon* dictus, quia is liber Canonibus præponitur. *Nomocanon* autem ideo, quia veluti Breviarium est Juris Canoni-

ci Græcorum, collatione videlicet facta Imperatoriarum Constitutionum Ecclesiasticarum cum Canonibus Conciliorum, & veterum Patrum Epistolis Canonicis: Hunc Nomocanonem, sive Procanonem Constantinus Porphyrogenneta, idem ille, qui & Basilicorum libros, de quibus mox, repurgavit, ut docent Græci, ad *l. ult. C. de custod. reor.* apud Cujac. 6. *observ.* 9. Ad eum postea Commentarios edidit circa A. D. 919., ut Nicetas scribit *in Isaico Angelo*, jussu Manuelis Imp. Theodorus Balsamo Antiochenus. Nomocanonem cum Commentario ex Bibliotheca Tilii primus eruit Gentianus Hervetus, & Latinum hactenus de Græco fecit in fol. A. D. 1561: Successit altera interpretatio Henrici Agylei. Tandem Græcè Latinè editus ex Bibliotheca Palatina a Christopharo Justello Parisiis in 4. A. D. 1615.

BASILICORUM Libri LX., quod ἑξακοντα ϐιβλαν; succedant, quibus videlicet commixti unam in consonantiam libri omnes Justinianei, sub eodem Legum ordine, resecatis superfluis, redacti fuere. Id opus a Basilio Macedone primum institutum, teste Cedreno & Leone *Novellar.* 71. Leo 6. Philosophus Basilii Macedonis filius (idem ille, qui & Novellarum auctor) teste Cedreno, Harmenopulò & Balsamone, de quo v. Cujac. 6. *observ.* 9. Psello, Michaele Attaliate Blestare circa A. D. 880., operaque Sabbathii Protospatharii perfecit. Secutus Constantinus Porphyrogenneta Leonis F., idem ille, qui Nomocanonem repurgavit, is νακαταρσει

seu

ſeu nova repetitione repetitaque prælectione circa A. D. 910. (v. Cujac. 9. *obſerv.* 10.) id edidit , unde βασιλικῶν auctor a Luitprando aſſertus. Et nactum id opus varios Interpretes Græcos, qui Commentarios & Gloſſas in id ſcripſerunt, non minore turba quam Juſtinianeum Latinos, circa idem ferme tempus, cujuſmodi Theodorus , Dorotheus , Thalelæus Cyrillus , Joannes Stephanus , Enanthiophanon Scriptor. De horum Baſilicorum utilitate fidem fecit tribus exemplis prolatis, *doctiſſima præfatione in Theophilum* , Viglius , qui quinque ex his Baſilicorum libros habuit, 38. 39. 40. 41. 42. Item Anton. Auguſtinus, ſed Cujacius & Contius cum maxime. Ex his LX. Baſilicorum Libris vix decem cum hæc primum ſcriberem ſupererant, iique Latini: A Gentiano Herveto editi ſeptem, puta 28.29.30.45.46.47. 48. A. D. 1556. & hi quidem quatuor ultimi integri, priores mutili. A Cujacio Liber LX. ſuæ Interpretationis A. D. 1565. Poſtremum a V. CL. Carolo Labbæo ex ejuſdem Cujacii interpretatione editi ſunt liber 38. & 39. Pariſiis in fol. A. D. 1609., una cum indice titulorum libri XL. XLI. XLII.

Tandem ex Bibliotheca Regia auſpiciis Illuſtr. Franciæ Cancellarii Petri Seguierii , Græca Baſilica cum Interpretatione edidit Fabrotus ante triennium ferme : novendecim tamen libris mutila : Ita ut 41. tantum libri extent.

Synopsis ſeu Ecloga horum Baſilicorum quoque confecta ; cujus libri auctorem quidam vaticinantur Romanum Juniorem

La-

Lacapenum. Ea κατασοιχεῖον, id est, secundum ordinem literarum & elementorum confecta fuerat, unde Μικρον κατάσοιχεῖον nuncupatum, quod etiam Budeus viderat; de quo v. Cujac. 4. *observ.* 10. Eam Tarenti apud Calabros a Sambuco repertam edidit, & vertit Joannes Leunclavius Basileæ in fol. A. D. 1575. Adnotationibus etiam additis; non eo tamen ordine, quo composita fuerat, id est, non κατὰ σοιχεῖον, sed juxta ordinem Basilicorum ipsorum.

ATTALIATÆ Michaelis quoque, Synopsis alia Basilicorum extat, cujus titulus ποιημα νομικον ητοι πραγματικον. Michaelis Ducæ Imp. jussu anno ejus Imperii 3. circa A. D. 1070., conscripta *Tomo secundo Juris Græco-Romani* inclusa Leunclavio, a Ftehero edita.

EUSTATHII Antecessoris libellus περὶ χρονικῶν διαστημάτων, seu de intervallis temporum, vel ut alii loqui amabant, *de diversis temporalibus præscriptionibus*, a momento usque ad 100. annorum spatium, qui tam ad Justinianeos, quam ad Basilicos libros refertur, editus primum a Simone Schardio Basileæ in 8. A. D. 1561. Mox plenius a Cujacio: Tandem a Leunclavio Tomo II. Juris Græco-Romani.

CONSTANTINI HARMENOPOLI Judicis Thessalonicensis πρόχειρον sive εγχειρίδιον circa A. D. 1150. post promulgationem Basilicorum, idque non jam operibus Justinianeis adhærens, conscripsit: allegatis Novellis Impp. usque ad Manuelem Com-

Comnenum, qui imperavit A. D. 1145. Eum extulit primus Sualembergius.

Glossæ veteres Græcæ hoc agmen claudant, quæ docta & concisa brevitate ordine Alphabetico verborum, & vocum secretiorum Juris Romani, quæ in Justinianeis libris & Basilicis occurrunt, interpretationem continent, seu præstant. Harum Glossarum nonnulla scriptis suis jam inseruerant Alciatus, Cujacius, Brissonius, Pithœus, Fornerius. Edidit eas ex Regia Bibliotheca, simul & Notis illustravit Carolus Labbæus A. D. 1606. Parisiis in 8. Sed pleniores adhuc eæ extant apud Jacobum Sirmondum.

Et hactenus quidem quæ publici juris facta sunt hunc ad diem veteris Jurisprudentiæ monumenta: & postremum quidem Græciæ inclinantis. Multa alioquin alia extant adhuc in nonnullis Bibliothecis, Vaticana, Parisiensi, inedita ejusdem Græciæ: quorum notitiam confecit Josephus Maria Suaresius Præpositus Avenionensis, mox Episcopus Vasionensis ad Urbanum VIII., p. m. scripto quodam, quod *Notitiam Basilicorum* inscripsit: quodque Basilicorum editioni nuper additum est.

FINE.

FLROILEGIUM
ROTUNDIORUM JURIS SENTENTIARUM,
QUÆ
COMMUNIUM NOTIONUM instar sunt, e DIGESTIS, CODICE & NOVELLIS selectarum.

Ex Lib. I. Digestorum.

BONOS non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, Ulp. *l.* 1. §. 1. *de just. & jure.*

Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. Florent. *l.* 3. *de just. & jure.*

Cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse. Florent. *l.* 3. *de just. & jure.*

Prætor quoque jus reddere dicitur; etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta, non ad id, quod ita Prætor facit, sed ad illud, quod Prætorem facere convenit. Paulus *l.* 12. *de just. & jure.*

Cujusque rei potissima pars principium est. Cajus *l.* 1. *de origine jur.*

Tur-

Turpe est Patricio, & Nobili, & causas oranti jus in quo versaretur ignorare. Q. Mutius apud Pomp. *l.* 2. §. 43. *de origine juris*.

Pleræque *leges tituli de legibus*, memoria tenendæ.

Lege Regia, quæ de Imperio Principis lata est, populus EI & IN EUM omne suum imperium & potestatem confert. Ulp. *l.* 1. *de constit. Princip.*

In rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo jure, quod diu æquum visum est. Ulp. *l.* 2. *de constit. Princip.*

Beneficium Imperatoris, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus. Javolenus *l.* 3. *de const. Princip.*

Constitutiones tempore posteriores, potiores prioribus. Modestinus *l. ultim. de const. Princip.*

Hominum causa omne jus constitutum. Hermogenianus *l.* 1. *de statu hom.*

Non debet calamitas matris nocere ei, qui in utero est. Marcianus *l.* 5. §. 2. *de statu hom.*

Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodis ipsius partus quæritur. Paulus *l.* 7. *de statu* hom. vide & *l.* 26. *eod.*

In multis juris articulis deterior est conditio fœminarum, quam masculorum, Papinianus *l.* 9. *de statu hom.*

Cum legitimæ nuptiæ factæ sunt, patrem liberi sequuntur: vulgo quæsitus (id

est spurius) matrem sequitur. Celsus *l.* 19. *de statu hom.* v. & *l.* 24. *eod.*

Res judicata pro veritate accipitur. Ulp. *l.* 25. *de statu hom.*

Dominorum potestatem in suos servos illibatam esse oportet, neque cuiquam hominum jus suum detrahi. D. Pius apud Ulpianum *l.* 2. *de his qui sui.*

Dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juste deprecantur. D. Pius apud Ulp. *l.* 2. *de his qui sui.*

Filiusf. in publicis causis loco patrisfamilias habetur. Pomponius *l.* 9. *de his qui sui.*

Spem successionis paternæ unusquisque Liberorum obsequio paret sibi. Ulpianus. *l.* 17. §. 3. *de adop.*

Adoptio non jus sanguinis, sed jus adgnationis adfert. Paulus *l.* 23. *de adop.*

Quod divini juris est, id in nullius bonis est. Cajus *l.* 1. 1. *de rerum divis.*

Res sacra non recipit æstimationem. Ulp. *l.* 9. §. *ult. de rerum divis.*

Major dignitas est in sexu virili. Ulpianus *l.* 1. *inf. pr. de senatoribus.*

Qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore. Pomponius *l.* 4. 1. *de senatoribus.*

Quæsita dignitas liberis, propter casum patris auferenda non est. Papinianus *l.* 9. *de senatoribus.*

Salutem Reipub. tueri, nulli magis credidit (Cæsar) convenire, nec alium sufficere ei rei, quam Cæsarem. Paulus *l.* 3. *de off. præf. vigilum.*

Ple-

Plerumque incerta & inopinata turbant provinciales, & actus impediunt. Ulp. *l.* 4. §. 1. *de off. Proconſ.*

Vetus proverbium οὐδὲ πάντα, οὔδὲ παντοτι; οὐδὲ παρα πάντων Nam valde inhumanum eſt a nemine accipere: ſed paſſim, viliſſimum eſt: & omnia, avariſſimum. Ulp. *l.* 6. §. 2. *de off. Proconſ.*

Opprimi aliquem per adverſarii potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam ejus, qui provinciæ præeſt, ſpectat. Ulp. *l.* 9. §. 5. in *fin. de off. Proconſulis.*

Veritas, rerum erroribus geſtarum non vitiatur. Ulp. *l.* 6. §. 1. *de off. Præſidis.*

Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet: & prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines, innoxium eſſe non debet. Ulp. *l.* 6. §. 7. *de off. Præſid.*

Non tam ſpectandum eſt quid Romæ factum eſt, quam quid fieri debeat. Proculus *l.* 12. *ff. de Præſidis.*

Obſervandum eſt jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem ſe præbeat, ſed contemni non patiatur. Nam ex converſatione æquali contemptio dignitatis naſcitur. Calliſtratus *l.* 19. *de off. Præſidis.*

Animi motum vultus detegit. Calliſtratus *l.* 19. *de off. Præſidis.*

Ex Lib. II.

Cui juriſdictio data eſt, ea quoque conceſſa eſſe videntur, ſine quibus juri-

jurisdictio explicari non potest. Javolenus *l. 2. ff. de jurisd.*

Est receptum, eoque jure utimur, ut si quis major vel æqualis subjiciat se jurisdictioni alterius, possit ei & adversus eum jus dici. Ulp. *l. 14. ff. de jurisd.*

Non consentiunt, qui errant. Ulpianus *l. 15. ff. de jurisd.*

Extra territorium jus dicentis impunè non paretur. Paulus *l. ult. ff. de jurisd.*

Quod quisque juris statuerit in alterum, ut ipse eodem jure utatur. Quis enim aspernabitur idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? Ulpianus *l. 1. ff. quod quisque juris.*

Quid officit conatus, cum injuria nullum habuerit effectum? Ulpianus *l. 1. in fin. ff. quod quisque juris.*

Una est omnibus parentibus servanda reverentia. Paulus *l. 6. ff. de in jus voc.*

Domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum. Gajus *l. 18. ff. de in jus voc.*

Verba cum effectu sunt accipienda. Ulpianus *l. 5. ff. ne quis eum, qui in jus vocavi eximat.*

Locuples videtur non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conveniendi facilitate. Ulp. *l. 2. in pr. ff. qui satisdare.*

Quoties vitiosè cautum est, non videtur cautum. Paulus *l. 6. ff. qui satisdare.*

Ab utraque parte dolus compensandus. Julianus *l. ult. §. 3. ff. de eo per quem fact.*

Quis de pœna laboret, post negotium transactum? Ulpian. *l. 2. inf. pr. ff. si quis cautionib.*

Oc-

Occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. Ulp. *l.* 1. *ff. de feriis*.

Prætoris factum juri derogare non oportet. Ulpianus *l.* 1. §. 1. *ff. de feriis*.

Ea, quæ ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda. Ulpianus *l.* 9. *ff. de feriis*.

Quid tam congruum fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos placuerunt servare. Ulp. 1. *in pr. ff. de pactis*.

Quoties pactum a jure communi remotum est, servari hoc non oportet. Ulp. *l.* 7. §. 16. *ff. de pactis*.

Difficile est, ut unus homo duorum vicem sustineat. *l.* 9. *ff. de pactis*.

In stipulationibus jus continetur, in pactis factum. Paulus *l.* 27. §. 2. *ff. de pactis*.

Expedit timere furti, vel injuriarum pœnam. Paul. *l.* 27. §. 4. *ff. de pactis*.

Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt observanda. Paulus *l.* 27. §. 4. *ff. de pactis*.

Contra juris civilis regulas pacta conventa, rata non habentur. Gajus *l.* 25. *ff. de pactis*.

Jus publicum privatorum pactis mutari non potest. Papin. *l.* 38. *ff. de pactis*.

Pactis privatorum formam juris fiscalis convelli non placuit. Papin. *l.* 42. *ff. de pactis*.

Licet sui juris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorem constituere. Tryph. *l.* 46. *ff. de pactis*.

Privatis pactionibus, non dubium est non

lædi jus cæterorum. Antoninus & Verus apud Scævolam *l.* 3. *ff. de transact.*

Prætori res quærenda commissa est, non negligenda nec donanda. Ulpianus *l.* 8. §. 17. *de transact.*

EX LIB. III.

NE pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem ulterius porrigatur. Papin. *l.* 8. *ff. de postulando.*

Ignorantia excusatur, non juris, sed facti. Ulp. *l.* 20. *ff. de his qui not. inf.*

Non qui exhortatur, mandatoris opera fungitur. Papin. *l.* 30. *ff. de his qui not. inf.*

Non oportet ex sententia sive justa, sive injusta pro alio habita, alium prægravari. Paulus *l.* 21. *ff. de his qui not. inf.*

Ictus fustium infamiam non importat, sed causa, propter quam id pati meruit, Marcellus, *l.* 22. *ff. de his qui not. inf.*

Nemo alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur. Gajus *l. qui proprio* 46. §. 2. *ff. de procurat.*

Defendere est eandem vicem quam reus subire. Ulpianus *l. minor* 51. §. 1. *ff. de procuratorib.*

Omnis qui defenditur, boni viri arbitratu defendendus est. Paulus *l.* 77. *ff. de procuratorib.*

Partes duæ Civitatis, aut amplius quam duæ quod faciunt, omnes facere videntur. Ulpian. *l.* 3. *quod cujusque universit.*

Ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua con-

contemplatione gestum. Julianus *l.* 6. *ff. de negot. gestis.*

Iniquum est, eum qui non prohibuit, alieno facto liberari. Ulp. *l.* 8. *ff. de negot. gest.*

Pro qualitate personarum & actio formanda, & condemnatio moderanda est. Paulus *l.* 15. *ff. de negot. gest.*

Culpam contraxisse non videtur, qui ab sententia contra absente dicta, ipse non provocavit. Papinianus *l.* 31. *ff. de negot. gest.*

Prædo fidejussor non videtur. Papinian. *l.* 52. *ff. de negot. gest.*

Turpia lucra hæredibus extorquentur, licet crimina extinguantur. Ulpian. *l.* 5. *ff. de calumniatorib.*

EX LIB. IV.

ETsi nihil facile mutandum est ex Solemnibus, tamen ubi æquitas evidens poscit subveniendum est. Marcellus *l.* 6. *ff. de in integr. restitut.*

Ad famosam actionem tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest. Marcellus *l.* 7. *in fine.*

Vim vi repellere licet. Ulp. *l.* 12. *ff. quod metus caussa.*

Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur: vis est & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per Judicem resposcit. Callistratus *l.* 13. *ff. quod met. caus.*

In alterius præmium verti alienum metum non oportet. Ulp. *l.* 14. §. 5. *ff. quod met. caus.*

Licet pœna ad hæredem non transeat, attamen quod turpiter, vel scelere quæsitum est, ad compendium hæredis non debet pertinere. Ulpianus *l.* 16. *ff. quod met. caus.*

Is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adversarii inanis actio est. Gajus *l.* 6. *ff. de dolo malo.*

Nisi ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. Ulp. *l.* 7. *in fin. ff. de dolo malo.*

Debitore liberato, per consequentias fidejussor quoque dimittitur. Papinianus *l.* 19. *ff. de dolo malo.*

Semel pro libertate dictam sententiam, retractari non oportet. Ulp. *l.* 24. *ff. de dolo malo.*

Non debet quis lucrari ex alieno damno. Gajus *l.* 28. *ff. de dolo malo.*

Placet in delictis minoribus non subveniri. Ulp. *l. ff. de minoribus.*

Eventus damni restitutionem non indulget, sed inconsulta facilitas. Ulpianus *l.* 11. §. 4. *de minor.*

Non semper ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt. Paulus *l.* 24. *ff. de minor.*

Non est excusatio adversus præcepta legum ei, qui dum leges invocat, contra eas committit. Tryphonius, *l.* 37. *ff. de minor.*

Nemo delictis exuitur, quamvis capite minutus sit. Ulp. *l.* 2. *ff. capit. minut.*

Injuriarum, & actionum ex delicto venientium obligationes, cum capite ambulant.

lant. Paulus *l.* 7. §. 1. *ff. de capit. minut.*

Civilis ratio naturalia jura corrumpere non potest. Gajus *l.* 19. *ff. de capit. minut.*

Causa facti non continetur postliminio. Papin. *l.* 19. *ff. ex quib. caus. major.*

Sacris Dei vacare sacerdotes oportet. Paulus *l.* 32. *ff. de recept. arbit.*

Ex Lib. V.

ERROR litigatorum non habet consensum. Ulp. *l.* 2. *ff. de judiciis.*

Non est magnum damnum in mora modici temporis. Ulp. *l.* 21. *ff. de judiciis.*

Per minorem causam majori cognitioni præjudicium fieri non oportet: Major enim quæstio minorem causam ad se trahit. Paulus *l.* 54. *ff. de judiciis.*

Solemus dicere, id venire in judicium, de quo actum est inter litigantes. Ulp. *l.* 6. *ff. de judiciis.*

Cujus rei species eadem consistit, res quoque eadem esse existimatur. Alfenus *l.* 76. *ff. de judiciis.*

Judex, prout religio suggerit, sententiam proferre debet. Ulp. *l.* 79. §. 1. *ff. de judiciis.*

Non sufficit litem instituere, si non in ea perseveret. Pipinianus *l.* 15. *ff. de inoff. testam.*

Cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet. Paulus *l.* 28. *in fin. ff. de inoff. testam.*

Pro hærede, quod conditionis implendæ gratia accepit, non possidetur. Ulp. *l.* 13. §. 6. *ff. de hær. petit.*

Dolo facit is, qui se offert petitioni. Ulp. l. 13. §. 13. *ff. de hær. petit.*

Omnis qui se offert petitioni, quasi possidens tenetur. Ulp. *l.* 13. §. 13. *ff. de hæred. petit.*

Non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamvis de jure erret. Ulp. *l.* 25. §. 5. *ff. de hær. pet.*

Post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse, quinimò post controversiam motam. Ulp. *l.* 25. §. 7. *ff. de hær. pet.*

Is cui dolo fecit quò minus possideret, ut possessor condemnatur. Ulp. 23. §. 8. *ff. de hær. pet.*

Quod semel aut bis existit, prætereunt legislatores. Paulus *l.* 3. *ff. si pars hær. petat.*

Ex Lib. VI.

MEUM est, quod ex re mea superest, cujus vindicandi jus habeo. Celsus *l.* 49. §. 1. *ff. de Rei vindicat.*

Justus est possessor & petitor, qui liberalitatem accepit. Ulp. *l.* 7. §. 3. *ff. de Publiciana in rem act.*

Ex Lib. VII.

QUOD nostrum non est, transferemus (scil. aliquo casu) ad alios. Paulus *l.* 63. *ff. de usuf.*

In fructu hominis homo esse non potest. Ulp. *l.* 68. *in prin. ff. de usuf.*

Ex Lib. VIII.

Melior vicini conditio fieri potest, deterior non potest. Paulus *l.* 20. §. 5. *ff. de servit. præ urban.*

Nulli res sua servit. Paul. *l.* 26. *ff. de servit. præd. urb.*

Non sicut viventium, ita & defunctorum actus suspendi, receptum est. Paulus *l.* 18. *ff. communia prædior.*

In suo alii facere hactenus licet, quatenus nihil in alienum immittat. Ulp. *l.* 8. §. 5. *ff. quemad. servit. amitt.*

Ex Lib. IX.

Liberum corpus æstimationem non recipit. Gajus *l.* 3. *ff. si quadrup. paup. & l.* 7. *ff. de his qui effuderint.*

Adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Gajus *l.* 4. *ff. ad l. Aquil.*

Levis dumtaxat castigatio concessa est docenti. Ulp. *l.* 5. *in fine ff. ad l. Aquil.*

Nullæ partes sunt judicandi in confitentes. Ulp. *l.* 25. §. 2. *in fine ff. ad l. Aquil.*

Qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. Paulus *l.* 30. §. 3. *ff. ad l. Aquil.*

Vim vi defendere, omnes leges, omniaque jura permittunt. Paulus *l.* 45. §. 4. *ff. ad l. Aquil.*

Occupantis melior est conditio. Ulp. *l.* 4. *ff. de noxal. action.*

Ex Lib. X.

SÆpe & ſolutio & exactio partium, non minima incommoda habet. Gajus *l.* 3. *ff. fam. erciſc.*

Cum cohærede non contrahimus, ſed incidimus in eum. Paulus *l.* 25. §. 6. *ff. fam. erciſc.*

In re communi nemo Dominorum jure facere quicquam invito altero poteſt. Papinianus *l.* 28. *ff. communi dividundo.*

In re pari potiorem cauſam prohibentis eſſe conſtat. Papinianus *l.* 28. *ff. communi dividundo.*

Mutata forma prope interimit ſubſtantiam rei. Ulp. *l.* 9. §. 3. *ff. ad exhib.*

Non oportet jus civile calumniari, neque verba captari, ſed qua mente quid dicitur animadvertere convenit. Paulus *l.* 19. *ff. ad exhib.*

Ex Lib. XI.

DEfunctorum intereſt, ut habeant ſucceſſores. Ulp. *l.* 6. *ff. de interrogat. in jure.*

Omnino non reſpondiſſe videtur, qui ad interrogatum non reſpondit. Ulp. *l.* 11. §. 5. *ff. de interrog. in jure.*

Ea quæ poſtea emergunt, auxilio indigent. Ulp. *l.* 11. §. 6. *ff. de interrog. in jure.*

Falſæ confeſſiones naturalibus convenire debent. Paulus *l.* 12. *ff. de interrog. in jure.*

Non.

Non oportet laudando augeri malitiam. Ulp. *l.* 1. §. 4. *ff. de servo corrupto*.

Lata culpa plane dolo comparabitur. Ulp. *l.* 1. §. 1. *ff. si mensor fals.*

Summa est ratio, quæ pro religione facit. Papin. *l.* 43. *ff. de religiosis*.

Ex Lib. XII.

IN contrahendo, quod agitur pro cauto habendum est. Pomponius *l.* 3. *ff. de reb. cred.*

Jusjurandum alteri neque prodest, neque nocet. Ulp. *l.* 3. §. 3. *ff. de jure jurando.*

Nemo invitus compellitur ad communionem. Ulp. *l.* 26. §. 4. *ff. de condit. indeb.*

Ex quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea si solverimus, repetere non possumus. Pomponius *l.* 51. *ff. de condict. indeb.*

Ex Lib. XIII.

GRAVE est fidem fallere. Ulp. *l.* 1. *in princ. ff. de constit. pecun.*

Proprie dicitur res non reddita, quæ deterior redditur. Ulp. *l.* 3. §. 1. *ff. commodati*.

Duorum insolidum dominium, vel possessio esse non potest. Ulp. *l.* 5. §. *ult. ff. commodati*.

Voluntatis est suscipere mandatum, necessitatis cosummare. Paulus *l.* 17. §. 3. *ff. commodati*.

Adjuvari nos, non decipi beneficio oportet.

tet. Paulus *l.* 17. §. 3. *ff. commodati*.

Qua cura, aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis injuria det? Julianus *l.* 19. *ff. commodati*.

Reproba pecunia non liberat solventem. Ulp. *l.* 24. §. 1. *ff. de pign. act.*

Ex Lib. XIV.

IN re dubia melius est verbis Edicti servire. Ulp. *l.* 1. §. 20. *ff. de exerc. act.*

Dolus tutoris vel curatoris nocere pupillo, vel furioso non debet. Ulp. *l.* 3. §. 1. *ff. de tribut. act.*

Filiifam. in castrensi peculio vice patrum familiarum funguntur. Ulp. *l.* 2. *ff. de SC. Maced.*

Initium contractus spectandum est. Paulus *l.* 12. *ff. de SC. Maced.*

Ex Lib. XV.

INiquum est, in plures adversarios distingui eum, qui cum uno contraxit. Gajus *l.* 27. §. *ult. ff. de peculio*.

Non fraudationis causa latitat, qui si judicium acciperet, absolvi deberet. Papinianus *l.* 50. *in princ. ff. de peculio*.

Occupantis melior solet esse conditio, quam cæterorum. Paulus *l.* 52. *in princ. ff. de peculio*.

Occupantis melior conditio esse debet. Gajus *l.* 4. *ff. de in rem verso*.

Quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet. Ulp. *l.* 1. *in princ. ff. quod jussu*.

Ex

Ex Lib. XVI.

Melioris conditionis emptor non fit, quam fuit venditor. Pomponius *l.* 32. §. 1., *ff. ad SC. Vellejan.*

Et delicta, & noxæ caput sequuntur. Ulp. *l.* 1. §. 18. *ff. depositi*.

Non semper videtur dolo facere, qui reposcenti non reddit. Ulp. *l.* 1. §. 22. *ff. depositi*.

Hæc est justitia, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione. Triphonius *l.* 31. *ff. depositi*.

Depositarius non minorem salva fide rei depositæ, quam suis rebus, diligentiam præstabit. Celsus *l.* 32. *ff. deposit.*

Ex Lib. XVII.

Nemo ex consilio obligatur. Gajus *l.* 2. *ff. mandati*.

Bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. Paulus *l.* 26. §. 2. *ff. mandati*.

Dissoluta negligentia prope dolum est. Ulp. *l.* 29. *in pr. ff. mandati*.

Bonæ fidei non congruit de apicibus juris disputare. Ulp. *l.* 29. §. 4. *ff. mandati*.

Qui alterius negotia administranda suscepit, id præstare debet in sua persona, quod in aliorum. Julianus *l.* 31. *ff. mandati*.

Dolus est si quis nolit persequi quod per-

persequi potest: ut si quis non exegerit, quod exigere, solvere (*solet*) Ulp. *l.* 44. *ff. mandati*.

Quoties certum mandatum est, recedi a forma non debet. Paulus *l.* 46. *ff. mandati*.

Non oportet eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam hæredum affici damno. Papinianus *l.* 37. *ff. mandati*.

Fides bona contraria est fraudi & dolo. Paulus *l.* 3. §. *ult. ff. pro socio*.

Plerumque tanta est industria socii, ut plus societati conferat, quam pecunia. Ulp. *l.* 29. §. 1. *ff. pro socio*.

Iniquissimum genus societatis est, ex quo quis damnum, non etiam lucrum spectat. Ulp. *l.* 29. §. *ult. ff. pro socio*.

Lucrum non intelligitur, nisi omni damno deducto, neque damnum, nisi omni lucro deducto. Paulus *l.* 30. *ff. pro socio*.

Qui sine dolo malo facit, furti non tenetur. Ulp. *l.* 51. *in princ. ff. pro socio*.

Socios inter se dolum & culpam præstare oportet. Paulus *l.* 52. §. 2. *ff. pro socio*.

Sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. Paulus *l.* 52. §. 4. *ff. pro socio*.

Æquum est, ut cujus (quis) participavit lucrum, participet & damnum. Ulp. *l.* 55. *ff. pro socio*.

Societas jus quomdammodo fraternitatis in se habet. Ulp. *l.* 63. *in princ. ff. pro socio*.

Ex

Ex Lib. XVIII.

IN emptis & venditis potius id quod actum, quam id quo dictum sit, sequendum est. Pomponius *l.* 6. §. 1. *ff. de contrah. empt.*

Res bona fide vendita, propter minimam causam inempta fieri non debet. Paulus *l.* 54. *de contrah. empt.*

Potest, dum res integra est, conventione nostra infecta fieri emptio. Pomponius *l.* 2. *ff. de rescind. vendit.*

Bonæ fidei judicio exceptiones pacti insunt. Paulus *l.* 3. *ff. de rescind. vend.*

Perfecta emptione periculum ad emptorem respicit. Paulus *l.* 9. *in princ. ff. de peric. & commod. rei vend.*

Interest hominis, hominem beneficio affici. Papinianus *l.* 7. *ff. de servis exportand.*

Ex Lib. XIX.

NON videtur esse celatus, qui scit; neque certiorari debuit, qui non ignoravit. Ulp. l. 1. *in fin. ff. de act. empt.*

Non potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso moram faciente emptore. Labeo *l.* 31. *in pr. ff. de act. empt.*

Bona fides exigit, ut quod convenit, fiat. Javolenus *l.* 21 *ff. locati.*

Sera est patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus non potest. Paulus *l.* 24. §. 4. *ff. locati.*

Cul-

Culpa abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. Gajus *l.* 25. §. *pen. ff. locati*.

Qua custodia consequi quis potest, ne damnum injuria ab alio dari possit? Ulp. *l.* 41. *ff. locati*.

Natura rerum conditum est, ut plura sint negotia, quam vocabula. Ulp. *l.* 4. *ff. de præscr. verb.*

Nemo societatem contrahendo, rei suæ dominus esse desinit. Julianus *l.* 13. *ff. de præscr. verb.*

Quoties deficit actio, vel exceptio, utilis actio, vel exceptio est. Ulp. *l.* 21. *ff. de præscr. verb.*

Ex Lib. XX.

NON plus habere creditor potest, quam habet qui pignus dedit. Papinianus *l.* 3. §. 1. *de pignorib.*

Per hoc non videtur satisfactum creditori, quod habet judicati actionem. Marcian. *l.* 13. §. 4. *ff. de pign.*

Inter alios res judicata alii nec prodesse, nec nocere solet. Paulus *l.* 16. *in fin. ff. qui potiores in pignore*.

Ex Lib. XXI.

REMITTENTIBUS actiones suas non est regressus dandus. Ul. *l.* 14. §. 9. *ff. de ædil. edict.*

Judici statim atque Judex factus est, om-

omnium rerum officium incumbit, quæcunque in judicio versantur. Ulp. *l.* 25. §. 8. *ff. de ædil. edict.*

Ea quæcunque post litis contestationem contingunt, arbitrium Judicis desiderant. Ulp. *l.* 31. §. 13. *ff. de ædil. edict.*

Ea quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei judiciis debent venire. Ulp. *l.* 31. §. 20. *ff. de ædil. edict.*

Ex LIB. XXII.

QUALE est cum petitur, tale dari debet. Papianus *l.* 2. *ff. de usuris*,

Iniquum est, usuras ab eo exigi qui fructus non percipit. Paulus *l.* 16. §. 1. *ff. de usuris*.

Cum reus moram fecit, & fidejussor tenetur. Paulus *l.* 14. §. 1. *ff. de usuris*.

Omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur. Julianus *l.* 25. *in pr. ff. de usuris*.

An mora facta intelligatur, neque constitutione ulla, neque juris auctorum quæstione decidi potest, cum sit magis facti quam juris. Marcianus *l.* 32. *in pr. ff. de usuris*.

In bonæ fidei contractibus, ex mora usuræ debentur. Marcianus *l.* 32. *ff. de usur.*

Inter insolentiam injuriosam, & diligentiam non ambitiosam, multum interest. Ulp. *l.* 33. *ff. de usuris*.

Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat. Paulus *l.* 2. *ff. de probat.*

Semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. Marcianus *l.* 21. *ff. de probat.*

Qui

Qui ſolvit nunquam ita reſupinus eſt, ut facile ſuas pecunias jactet, & indebitas efundat. Paulus *l.* 25. *in pr. ff. de prob.*

Fiunt ſcripturæ, ut quod actum eſt per eas facilius probari poſſit: ſine his autem valet quod actum eſt, ſi habeat probationem. Gajus *l.* 4. *ff. de fide inſtrum.*

Teſtimoniorum uſus ab his præcipue exigendus, quorum fides non vacillat. Chariſius *l.* 1. *ff. de teſtib.*

Idonei non videntur teſtes, quibus imperari poteſt, ut teſtes fiant. Rufinus *l.* 6. *ff. de teſtib.*

Teſtis idoneus pater filio, aut filius patri non eſt. Paulus *l.* 9. *ff. de teſtib.*

Nullus idoneus teſtis in re ſua intelligitur. Pomponius *l.* 10. *ff. de teſtib.*

Ubi numerus teſtium non adjicitur, etiam duo ſufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta eſt. Ulp. *l.* 12. *ff. de teſtib.*

Regula eſt, juris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Paulus *l.* 9. *ff. de juris & facti ignor.*

Ex Lib. XXIII.

IN contrahendis matrimoniis naturale jus, & pudor inſpiciendus eſt. Paulus *l.* 14. §. 3. *ff. de ritu empt.*

Quæſita dignitas liberis, propter crimen patris auferenda non eſt. Papinianus *l.* 32. §. *ult. ff. de ritu nupt.*

Fa-

Factum lex, non sententiam notat. Ulp. *l.* 43. §. 12. *ff. de ritu nupt.*

Par affectionis causa, suspicionem fraudis amovet. Tryph. *l.* 67. §. 1. *ff. de ritu nupt.*

Reipub. interest, mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt. *l.* 2. *ff. de jure dot.*

Bono & æquo non convenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum. Pomponius *l.* 6. *in fine*, *ff. de jure dot.*

Ii qui ex libertate conveniuntur, in id quod facere possunt, condemnandi sunt. Ulp. *l.* 33. *ff. de jure dot.*

Lege rata non habetur autoritas dolo malo facta. Terentius *l.* 61. *ff. de jure dot.*

Ex Lib. XXXIV.

NON donat, qui necessariis oneribus succurrit. Ulp. *l.* 21. *in pr. ff. de donat. int. vir. & ux.*

Voluntas hominis ambulatoria est usque ad vitæ supremum exitum. Ulp. *l.* 32. §. 3. *ff. de donat. int. vir. & uxor.*

Coitus matrimonium non facit, sed maritalis affectio. Ulp. *l.* 32. §. 13. *ff. de don. int. vir. & uxor.*

Paria delicta mutua pensatione dissolvuntur. Papinianus *l.* 39. *ff. soluto matrim.*

Absurde dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipsi quem convenit, sed alii restituturus petit. Paulus *l.* 44. §. 1. *ff. soluto matrim.*

Ex Lib. XXV.

IN honorem matrimonii turpis actio adversus uxorem negatur. Gajus *l.* 2. *ff. de action. rer. amator.*

Partus antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. Ulp. *l.* 1. §. 1. *ff. de vent. inspic.*

Publice interest, partus non subjici, ut ordinum dignitas, familiarumque salva sit. Ulp. *l.* 1. §. 13. *ff. de vent. inspic.*

Concubinatus, quia per leges nomen assumpsit, extra legis pœnam est. Marcianus *l.* 3. *in fine ff. de concubinis.*

Ex Lib. XXVI.

TUtela plerumque virile officium est. Gajus *l.* 16. *ff. de tutelis.*

Si nemo hæreditatem adierit, nihil valet ex his, quæ testamento scripta sunt. Pomponius *l.* 9. *ff. de testam. tutela.*

Videtur gessisse, qui per alium gessit. Ulp. *l.* 5. §. 3. *ff. de administr. & pericul. tutor.*

Nemo jus publicum remittere potest cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam. Ulp. *l.* 5. §. 7. *ff. de admin. & pericul. tutor.*

Tutor non rebus dumtaxat, sed & moribus pupilli præponitur. Paulus *l.* 12. §. 3. *ff. de administr. & peric. tutor.*

Privilegium militum ad alienam injuriam porrigi non oportet. Papinianus *l.* 40. *ff. de admin. & peric. tutor.*

Lu-

Lucrum ex tutela facere tutor non debet. Scævola *l. 58. in princ. ff. de admin. & peric. tutor.*

Impune puto admittendum, quod per furorem alicujus accidit. Pomponius *l. ult. in fin. ff. de admin. peric. tutor.*

Regula est juris civilis, in rem suam autorem tutorem fieri non posse. Ulp. *l. 1. in prin. ff. de autor. tutor. & l. 7. in prin. eod. tit.*

Dolus tutorum puero neque nocere, neque prodesse debet. Papinianus *l. 3. ff. quando ex facto tutoris.*

Ex Lib. XXVII.

Nulla societas maleficiorum, ve communicatio justa damni ex maleficio est. Ulp. *l. 1. §. 14. de ff. distrab.*

Unusquisque doli sui pœnam sufferat. Ulp. *l. 15. ff. de tutel. & ration.*

In hoc non administrantur tutelæ, ut mergantur pupilli. Ulp. *l. 3. in princ. ff. de contra. tutel. action.*

Mea fert opinio, eum, qui aliud fecit, quam quod a Prætore decretum est, nihil egisse. Ulp. *l. 7. §. 3. ff. de reb. eor. qui sub tutel.*

Lx Lib. XXVIII.

Testamenti factio non privati, sed publici juris est. Papinianus *l. 3. ff. qui testam. facere.*

Licet subtilitas juris refragari videatur, attamen voluntas testatoris ex bono, & æquo

æquo tuenda est. Papinianus *l.* 17. *ff. de in jus rapto.*

In re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus justius est, quam tutius. Marcellus *l.* 3. *ff. de his quæ in testam. delent.*

Veteres decreverunt, testamentorum jura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno pendere arbitrio. Cajus *l.* 32. *in pr. ff. de hæred. instit.*

Quædam in testamentis si exprimantur, effectum nullum habent, quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa, & momentum aliquod habebunt. Pomponius *l.* 68. *ff. de hæred. instit.*

Improbus est is, qui sollicitus est de vivi hæreditate. Ulp. *l.* 2. §. 2. *ff. de vulg. & pup. subst.*

Beneficia principalia ipsi Principes solent interpretari. Paulus *l.* 43. *in pr. ff. de hæred. instit.*

Non videtur defectus conditione is, qui parere conditioni non potest. Ulp. *l.* 8. §. 7. *ff. de condit. instit.*

Nulla est conditio, quæ in præteritum confertur, vel quæ in præsens. Ulp. *l.* 10. *in fine ff de condit. inst.*

Quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est. Papinianus *l.* 15. *ff. de condit. instit.*

Ex Lib. XXIX.

Furiosi voluntas nulla est. Africanus *l. 47. ff. de acquir. hæred.*

Iniquum est, damnosum cuique esse officium suum. Gajus *l. 7. testamenta quemadm. aper.*

Commixta familia est, & una domus viri & uxoris. Ulp. *l. 1. §. 1. ff. de SC. Silan.*

Fratris factum, fratri non nocet. Paulus *l. 2. §. 1. ff. si quis aliquem testari.*

Codicilli pro parte testamenti habentur, observationemque, & legem juris inde traditam servant. Scæv. *l. 14. ff. de jure codicill.*

Ex Lib. XXX.

Rerum vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia. Ulp. *l. 2. ff. de legat. 1.*

Legatum in aliena voluntate poni potest, in hæredis non potest. Ulp. *l. 34. §. 1. de ff. legat. 1.*

Nemo potest in testamento suo cavere, ne leges in suo testamento locum habeant. Pomponius *l. 55. ff. de legat. 1.*

Impossibilis conditio pro non scripta habetur. Julianus *l. 104. §. 1. ff. de legat. 1.*

Non plus potest rogari quis restituere, quam quantum ei relictum est. Marcianus *l. 114. §. 3. ff. de legat. 1.*

Hæreditas personæ defuncti, qui eam re-

liquit, vice fungitur. Florentinus *l.* 116. §. 3. *ff. de legat.* 1.

Ex Lib. XXXI.

NEMINEM ejusdem rei legatæ sibi partem velle, partem nolle verius est. Paulus *l.* 1. *ff. de legat.* 2.

Exemplo pessimum est, fœminino vocabulo etiam masculos contineri. Pomponius *l.* 45. *in pr. ff. de legat.* 2.

Sæpe confines fundos, etiam supra justam æstimationem interest nostra adquirere. Terent. *l.* 54. *ff. de legat.* 2.

Plures in uno fundo dominium, juris intellectu, non divisione corporis, obtinent. Papinianus *l.* 66. §. 2. *ff. de legat.* 2.

Ususfructus, etsi in jure non in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. Papinianus *l.* 66. §. 6. *ff. de legat.* 2.

Facultas necessariæ electionis, proprie liberalitatis beneficium non est. Papinian. *l.* 67. §. 1. *ff. de legat.* 2.

Non absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur. Paulus *l.* 72. *ff. de legat.* 2.

Ordo scripturæ non impedit causam juris, ac voluntatis. Paulus *l.* 77. §. 2. *ff. de legat.* 2.

Ignaviam prætendentes, audiri non oportet. Paulus *l.* 78. §. 2. *ff. de legat.* 2.

Ex Lib. XXXII.

PROBATIO mutatæ voluntatis ab hæredibus exigenda eſt. Ulp. *l.* 11. §. 1. *ff. de legat.* 3.

In fideicommiſſis præcipue ſpectanda ſervandaque eſt teſtatoris voluntas. Ulp. *l.* 11. §. 19. *ff. de legat.* 3.

Semper ſexus maſculinus etiam fœmininum ſexum continet. Julianus *l.* 62. *ff. de legat.* 3.

Omne artificium, incrementum recipit. Marcianus *l.* 65. §. 3. *ff. de legat.* 3.

In cauſa teſtamentorum non ad definitionem utique deſcendendum eſt: cum plerumque abuſive loquantur, nec propriis nominibus ac vocabulis ſemper utantur. Marcellus *l.* 69. *ff. de legat.* 3.

Ex Lib. XXXIII.

TAM labor, quam pecunia diviſionem recipiunt. Papinianus *l.* 20. *in prin. ff. de annuis legat.*

Servitus ſervitutis eſſe non poteſt. Paulus *l.* 1. *ff. de uſu & uſufr. legat.*

Non poteſt arbiter, inter alios judicando, alterius jus mutare. Labeo *l.* 31. *ff. de uſu legato.*

Quicquid demonſtratæ rei additur ſatis demonſtratæ, fruſtra eſt. Ulpianus *l.* 1. §. *ult. ff. de dote prælegata.*

Non videor conſentire, qui ſentire non poſſum. Pomponius *l.* 8. §. 2. *ff. de option. legat.*

Error jus facit. Paulus *l. 3. in fine ff. de supellect. leg.*

Nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. Celsus *l. 7. §. 2. ff. de supell. leg.*

Etsi prior atque potentior est, quam vox, mens dicentis, tamen nemo sine voce dixisse existimatur. Celsus *l. 7. in fine ff. de supell. leg.*

Ex Lib. XXXIV.

CERTO corpore legato, demonstratio falsa posita non interimit legatum. Pomponius *l. 10. ff. de auro & argento legat.*

Nullam dubitationem habet, quin hæredes petere a debitore vetito, nec hæres hæredis petere possit. Pomponius *l. 2. ff. de liberat. legat.*

Solemus dicere, pacti exceptionem fidejussori dandam, quæ reo competit. Ulp. *l. 5. in pr. ff. de liberat. legat.*

Acceptilatio solutioni comparatur. Ulpianus *l. 7. §. 1. ff. de liberat. legat.*

Confusione perinde extinguitur obligatio ac solutione. Terentius Clemens *l. 22. §. 1. ff. de liberat. legat.*

Præsumptio propter naturalem affectum facit, omnia patri videri concessa. Scævola *l. 28. §. 3. ff. de liberat. legat.*

Ambulatoria est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum. Ulp. *l. 4. ff. de adim. legat.*

Novissima voluntas servatur. Paul. *l. 6. in fine ff. de adim. legat.*

Super-

Supervacua ſcriptura non nocet legato. Paulus *l.* 26. *in fine ff. de adim. legat.*

In ambiguo ſermone non utrumque dicimus, ſed id dumtaxat, quod volumus. Itaque qui aliud dixit quam vult, neque id dicit quod vox ſignificat, quia non vult, neque id quod vult, quia id non loquitur. Paulus *l.* 3. *ff. de rebus dubiis*.

In ambiguis rebus humaniorem ſententiam ſequi oportet. Ulpianus *l.* 10. *ff. de reb. dub.*

Ubi eſt verborum ambiguitas, valet quod acti eſt. Paulus *l.* 21. *ff. de reb. dub.*

Semper in dubiis id agendum eſt, ut quam tutiſſimo loco res ſit bona fide contracta, niſi cum aperte contra leges ſcriptum eſt. Paulus *l.* 11. *in fine ff. de reb. dubiis*, & Julianus *l.* 12. *ff. eod. tit.*

Cum in teſtamento ambigue, aut etiam perperam ſcriptum eſt, benigne interpretari, & ſecundum id quod credibile eſt, cogitatum credendum eſt. Marcellus *l.* 24. *ff. de reb. dub.*

Cum quæritur in ſtipulatione, quid acti ſit, ambiguitas contra ſtipulatorem eſt. Celſus *l.* 20. *ff. de reb. dub.*

Catoniana regula ſic definit, quod ſi teſtamenti facti tempore deceſſiſſet teſtator, inutile foret id legatum, quandocunque deceſſerit, non valere. Celſus *l.* 1. *in pr. ff. de Regul. Caton.*

Quæ in eam cauſam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non ſcriptis habentur. Marcianus l. 3. §. 2. *ff. de his, quæ pro non ſcriptis.*

Ex Lib. XXXV.

OBtinuit, impossibiles conditiones testamento adscriptas, pro nullis habendas. Ulp. *l.* 3. *ff. de cond. & demon.*

In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eaque regit conditiones. Ulpianus *l.* 19. *in pr. ff. de condit. & demon.*

Annulorum aureorum jure honor augetur, conditio non mutatur. Marcianus *l.* 33. §. 2. *ff. de cond. & demon.*

Demonstratio plerumque vice nominis fungitur. Flor. *l.* 34. *ff. de cond. & dem.*

Quæ facti sunt, non transeunt ad dominum. Paulus *l.* 44. *ff. de cond. & dem.*

In alienam voluntatem conferri legatum non potest. Modestinus *l.* 52. *ff. de cond. & demon.*

Ferè dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt. Javol. *l.* 54. *ff. de cond. & demon.*

Periculosum est & triste, libertum conjunctum patroni liberis, eorumdem mortem expectare. Papinianus *l.* 72. §. 1. *ff. de condit. & demon.*

In conditionibus testamentorum, voluntatem potius quam verba considerari oportet. Papin. *l.* 101. *in pr. ff. de cond. & demon.*

Damna post mortem testatoris illata, ad solum hæredem respiciunt. Marcianus *l.* 10. §. 2. *ff. ad l. Falcid.*

Favor libertatis sæpe & alias benignio-

res

res sententias exprimit. Marcian. *l.* 32. *in fin. ff. ad l. Falcid.*

Ea quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt. Ulp. *l.* 3. *in fine, ff. si cui plus quam.*

Ex Lib. XXXVI.

Neminem oportet plus legati nomine præstare, quam ex hereditate pervenit. Ulp. *l.* 1. §. 17. *ff. ad SC. Trebell.*

Dicendum est, Prætorem in Prætorem, vel Consulem in Consulem nullum imperium habere. Ulp. *l.* 13. §. 4. *ff. ad SC. Trebell.*

Triplici officio fungi nemo potest. Ulp. *l.* 13. §. 4. *ff. ad SC. Trebell.*

Iniquum est, ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augumentum non pertinent. Marcianus *l.* 33. *ad SC. Trebell.*

Cum semel adita hæreditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. Papinianus *l.* 55. *ff. ad SC. Trebell.*

In fideicommissis voluntatem spectari convenit. Papinianus *l.* 57. §. 1. *ff. ad SC. Trebell.*

Neque turpitudinem ullam habeat conditio, nec impendium (al. impedimentum) aliquid. Gajus *l.* 63. §. 7. *ad SC. Trebell.*

Codicillis hereditas neque dari, neque adimi potest. Scæv. *l.* 76. *ff. ad SC. Trebell.*

Fidejussores ab eo non petendi, cujus

fidem ſequi defunctus maluit. Papinianus *l.* 26. §. 1. *ff. quando dies legator.*

Fiſcus non ſolet ſatisdare. Ulp. *l.* 1. §. 18. *ff. ut legator. cauſ. cav.*

Ex Lib. XXXVII.

Propter incertum cautio interpoui ſolet. Ulp. *l.* 1. §. 11. *ff. de collatione.*

Præmatura eſt ſpes collationis, cum adhuc vivit is, cujus de bonis quarta debetur. Ulp. *l.* 1. §. 21. *ff. de collatione.*

Cum capite fortunas quoque ſuas in familiam & domum alienam (arrogatus) transfert. Papinianus *l.* 11. §. 2. *ff. de bon. poſſ. ſec. tabul.*

Capitis accuſatio ea eſt, cujus pœna mors eſt, aut exilium. Terentius *l.* 5. *ff. de jure patronat.*

Liberto, & filio ſemper honeſta & ſancta perſona patris, ac patroni videri debet. Ulp. *l.* 9. *ff. de obſeq. parent. præſt.*

Ex Lib. XXXVIII.

Perinde operæ a libertis, ac pecunia credita petitur. Pomponius *l.* 4. *ff. de operis libert.*

Unuſquiſque quod ſpopondit, ſub impendio dare debet, quamdiu id quod debet in rerum natura eſt. Paulus *l.* 20. *in pri. ff. de oper. libert.*

Solutionis vicem delegatio continet. Paulus *l.* 36. §. 4. *ff. de oper. libert.*

Ad-

Advocatus non accuſat. Ulpian. *l.* 14. §. *pen. ff. de bonis libertor.*

Iniquum eſt, & legatum velle percipere, & libertatem ſervo non dare. Papinianus *l.* 41. *ff. de bonis libert.*

Omnia quæ noſtra ſunt, liberis noſtris ex voto paramus. Tryphonius *l.* 50. §. 2. *ff. de bonis libertor.*

Veriſimile non videtur, tam conjunctum ſanguine defuncti valetudinem ignoraſſe. Papinianus *l.* 9. *in fine ff. unde cognati.*

Accedentibus ſingulis creſcit numerus. Paulus *l.* 10. §. 19. *ff. de gradib.*

Privatorum cautio legum auctoritate non cenſetur. Papinianus *l.* 16. *ff. de ſuis & legitim.*

Ex Lib. XXXIX.

PRODESSE ſibi unuſquiſque, dum alii non nocet, non prohibetur. Ulp. *l.* 1. §. 4. & 11. *ff. de aqua pluv. arc.*

Vetuſtas vicem legis obtinet. Ulpian. *l.* 1. §. *ult. ff. de aq. pluv. arcend.*

Cum minuitur jus alicujus, conſequens eſt exquiri an conſentiat. Ulpian. *l.* 8. *ff. de aq. pluv. arcend.*

Núllam poteſt videri injuriam accipere, qui ſemel voluit. Paulus *l.* 9. §. 1. *ff. aqu. pluv. arc.*

Non poteſt quis facere, quo minus agrum vicinus quemadmodum vellet, araret. Alfenus *l.* 24. *in princ. ff. de aq. pluv.*

Tabulæ non faciunt matrimonium. Papinianus *l.* 31. *in princ. ff. de donationib.*

EX LIB. XL.

CAUSÆ probationis contradicendum, non etiam caufa jam probata retractanda eft. Marcianus *l.* 9. *ff. de manum. vindict.*

Verba folemnia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur. Hermognianus *l.* 23. *ff. de manum. vindict.*

In obfcuro favorabilius refpondetur. Paulus *l.* 10. *in fine ff. de manum. vindicta*: & libertas prævalet. Marcianus *l.* 50. *in fin. ff. de fideicom. libert.*

Vulgò dicitur, fub pluribus conditionibus data libertate, leviffimam conditionem fpectandam effe. Modeftinus *l.* 45. *ff. de manum. teftamento.*

Nihil obeft, quod in fyllaba erratur. Scævola. *l.* 54. *in princ. ff. de manum. teftamento.*

Cum invitis illis, qui libertatem acceperunt, poffunt bonis propter libertatem dici, utique etiam abfentibus. Ulp. *l.* 4. §. 2. *ff. de fideic. lilertat.* Κἂν τὸν ἕτερον ποδαὸν τῇ σωρῷ ἔχω προσμαθεῖν τὶ βουλοίμην. i. e. Et fi alterum pedem in tumulo haberem, non pigeret aliquid addifcere. Pomponius *l.* 20. *ff. de fideicom. libertat.*

Quid tam contrarium eft fervituti, quam libertas? Papinianus *l.* 21. *ff. de fideicom. libert.*

Non tantum verba fideicommiffi, fed & mens teftatoris tribuere folet libertatem fideicommiffariam. Ulpian. *l.* 24. §. 8. *ff. de fideicom. libert.*

Mul-

Multa contra juris rigorem pro libertate sunt constituta. Ulpian. *l.* 24. §. 10. *ff. de fideicom. libert.*

Ex justa caussa abesse eo demum dicendum est, qui non habent injustam caussam absentiæ. Ulpian. *l.* 28. §. *ultim. ff. de fideicom. libert.*

Fideicommissæ libertates neque ætate, neque conditione, neque mora non præstantium, tardiusve reddentium corrumpuntur, aut in deteriorem statum perducuntur. Ulpian. *l.* 30. §. *pen. ff. de fideicom. libert.*

Libertas dividi, & sic pro parte præstari non potest. Paulus *l.* 31. *in princ. ff. de fideicom. libert.*

Humanum non fuerit, ob rei pecuniariæ quæstionem, libertati moram fieri. Ulpian. *l.* 37. *ff. de fideicom. libert.*

Nihil æque gratum servis præstari potest, quam libertas. Paulus *l.* 39. *in fine ff. de fideicom. libert.*

Ea damna, quæ casu ita acciderint, ut servo nihil possit imputari, non pertinent ad reliquorum onus. Scævola *l.* 41. §. *ff. de fideicom. libert.*

In hæredis arbitrium conferri, an debeatur, non potest. Ulp. *l.* 46. §. 4. *ff. de fideicom. libert.*

Quatenus libertas non privata, sed publica res est, ultro is, qui eam debet, offerre debet. Marcianus *l.* 53. *ff. de fideicom. libert.*

Prætor parvulis subvenit. Marcian. *l.* 55. §. 1. *ff. de fideicom. libert.*

Libertas nec pecunia lui, nec reparari potest. Ulpian. *l.* 9. §. 2. *ff. de statu lib.*

Ines-

Inesse videtur tempus tam operarum præstationi, quam itineri. Paul. *l.* 20. *in fin. ff. de statu liber.*

Creditores appellantur, quibus quacunque ex causa actio (cum fraudatore) competit. Paulus *l.* 16. §. *ff. qui & a quib. manum.*

Melioris conditionis esse non debet, qui dubiæ libertatis est, quam qui certæ. Paulus *l.* 24. §. *ult. ff. de liberali causa.*

Vulgo dicitur, post ordinatum liberale judicium hominem, cujus de statu controversia est, liberi loco esse. Cajus *l.* 25. §. 2. *ff. de liberali causa.*

Ex Lib. XLI.

Traditio nihil amplius transferre debet, vel potest ad eum qui accipit, quam est apud eum qui tradit. Ulp. *l.* 20. *in princ. ff. de adquir. rer. domin.*

Flumina Censitorum vice funguntur, ut ex privato in publicum addicant, & ex publico in privatum Pomponius *l.* 32. §. *pen. ff. de acquir. rer. domin.*

Nunquam nuda traditio transfert dominium: Et ita si venditio, aut alia justa causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur. Paulus *l.* 31. *in princ. ff. de acquir. rer. domin.*

Substitutio, quæ nondum competit, extra bona nostra est. Paulus *l.* 29. *ff. de adq. rer. domin.*

Incorporales res traditionem & usucapionem non recipere, manifestum est. Gajus *l.* 41. §. 1. *ff. de adquir. rer. domin.*

Non

Non est novum, ut qui dominium non habet, alii dominium præbeat. Ulpianus *l.* 46. *ff. de adq. rer. dom.*

Rem in bonis nostris habere intelligimur, quoties possidentes exceptionem, aut amittentes ad recuperandam eam actionem habemus. Modestinus *l.* 52. *ff. de adq. rer. domin.*

Res ex mandato meo empta, non prius mea fiet, quam si mihi tradiderit, qui emit. Callistratus *l.* 5. *ff. de adquir. rer. domin.*

Hæreditas in multis partibus juris pro domino habetur, adeoque hæredetati quoque ut domino per servum hæreditarium adquiritur. Hermogenianus *l.* 61. *ff. de adq. rer. domin.*

Quæ quisque aliena in censum deducit, nihilo magis ejus fiunt. Scævola *l.* 64. *ff. de adquir. rer. domin.*

Non corpore & actu necesse est apprehendere possessionem, sed etiam oculis & affectu. Paulus *l.* 1. §. 21. *ff. de adquir. possess.*

Adipiscimur possessionem & corpore & animo, neque per se animo, aut per se corpore. Paulus *l.* 3. §. 1. *ff. de adquir. possess.*

Furtum sine contrectatione fieri non potest, nec animo furtum admittitur. Paul. *l.* 3. §. 18. *ff. de adquir. poss.*

Non videtur possessionem adeptus is, qui ita nactus est, ut eam retinere non possit. Javolenus *l.* 22. *ff. de adquir. possess.*

In usucapionibus non a momento ad momentum, sed totum postremum diem com-

computamus. Ulpian. *l.* 6. *ff. de usucap.*

Partus rei furtivæ pars non est. Ulpian. *l.* 10. *in fine ff. de usucap.*

Pignori rem acceptam usu non capimus, quia pro alieno possidemus. Paulus *l.* 13. *in princ. ff. de usucap.*

Adversus fiscum usucapio non procedit. Modestinus *l.* 18. *ff. de usucap.*

Ubi lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. Pomponius *l.* 24. *ff. usucap.*

Sine possessione usucapio contingere non potest. Rufinus *l.* 25. *ff. de usucap.*

Nunquam in usucapionibus juris error possessori prodest. Paulus *l.* 31. *in princ. ff. de usucap.*

In usucapionibus mobilium continuum tempus numeratur. Paulus *l.* 31. *ff. de usucap.*

Incertam partem possidere nemo potest. Pomponius *l.* 22. §. 2. *ff. de usucap.*

Non intelligitur quis suæ rei pignus contrahere. Julianus *l.* 33. §. 5. *ff. de usucap.*

Furtum sine affectu furandi non committitur. Gajus 37. *in princ. ff. de usucap.*

Substantia potius (i. veritas) intuenda, quam opinio. Paulus *l.* 2. §. 2. *ff. pro emptor.*

Juris error nulli prodest. Paulus *l.* 2. §. 15. *ff. pro emptore.*

Emptoris tempus venditoris ad usucapionem procedit. Paulus *l.* 2. §. *penult. ff. pro emptore.*

Vulgò traditum est, eum qui existimat quid emisse, nec emerit, non posse pro em-

emptore usucapere. Africanus *l.* 11. *ff. pro emptor.*

Vulgo respondetur, causam possessionis neminem sibi mutare posse. Julianus *l.* 2. §. 1. *ff. pro hærede.*

In alieni facti ignorantia tolerabilis error est. Neratius *l. ult. in fine ff. pro soc.*

Solvisse accipere debemus non tantum eum, qui solvit, verum omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa judicati descendit. Ulpian. *l.* 4. §. *pen. ff. de re judic.*

Ex eo tempore quicquid æstimatur novissime solvi poterit. Celsus *l.* 11. *ff. de re judicata.*

Inter pares numero Judices si dissonæ sententiæ proferantur, in liberalibus idem causis pro libertate statutum obtinet: in aliis autem causis pro reo. Paul. *l.* 38. *ff. de re judic.*

Morbus sonticus existimandus est, qui cujusque rei agendæ impedimento est. Julianus *l.* 60. *ff. de re judic.*

Sæpe constitutum est, res inter alios judicatas aliis non præjudicare. Macer. *l. pen. in princ. ff. de re judic.*

Confessus pro judicato habetur, qui quodammodo sua sententia damnatur. Paulus *l.* 1. *ff. de confessis.*

Non fatetur qui errat, nisi jus ignoravit. Ulp. *l.* 2. *ff. de confessis.*

Quid interest, debitor quis non sit, an nondum conveniri possit? Ulpian. *l.* 7. §. 14. *quib. caus. in poss. eat.*

Generaliter dicendum est: Quicquid (quis) impendit in rem, si modo sine do-

lo

lo malo impendit, repetere eum posse. Ulp. *l.* 9. §. 5. *ff. de reb. autor. jud. possid.*

Respublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus præfertur. Paulus *l. pen. in fin. ff. de reb. autorit. jud. poss.*

Jus civile vigilantibus scriptum est. Scævola *l.* 24. *in fine ff. quæ in fraud.*

Ex Lib. XLII.

Vim vi repellere licet, idque jus natura comparatur: Apparet autem ex eo, arma armis repellere licere. Ulp. *l.* 2. §. 27. *ff. de vi & vi armat.*

Semper superficies solo cedit. Ulp. *l.* 3. §. 7. *ff. uti possidetis.*

Currumpi, aut mutari quod recte transactum est, superveniente delicto non potest. Paulus *l.* 2. *ff. de itin. actuque priv.*

Natura æquum est, tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim: & ut possim revocare, cum mutavero voluntatem. Ulp. *l.* 2. §. 2. *ff. de precario.*

Rei suæ precarium non est. Ulp. *l.* 4. §. 3. *ff. de precario.*

Ex Lib. XLIII.

Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diversæ sint. Paulus *l.* 8. *ff. de exceptionib.*

Etsi res judicata sit ex falsis instrumentis, si postea falsa inveniantur, rei judicatæ præscriptio opponi non potest. Modestinus *l.* 11. *ff. de exceptionib.*

Omnes exceptiones, quæ reo compe-
tunt,

tunt, fidejussori quoque, etiam invito reo, competunt. Marcianus *l.19.ff.de exceptionib.*

Generaliter exceptio rei judicatæ obstat, quoties inter easdem personas eadem quæstio revocatur, vel alio genere judicii. Ulp. *l.* 7. §. *pen. ff. de except. rei jud.*

Amplius quam semel res mea esse non potest: sæpius autem deberi potest. Paulus *l.* 4. §. *pen. de except. rei judic.*

Dolo facit quicunque id quod quaquam exceptione elidi potest, petit. Ulp. *l.* 2. §. 5. *ff. de doli except.*

Accipiendo usuras distulisse videtur (creditor) petitionem in id tempus, quod est post diem usurarum præstitarum, & tacite convenisse, interim se non petiturum. Ulp. *l.* 2. §. 6. *ff. de doli except.*

Dolo facit qui petit quod redditurus est. Paulus *l.* 8. *ff. de doli except.*

In omnibus temporalibus actionibus nisi novissimus dies compleatur, non finit obligationem. Paulus *l.* 6. *ff. de obl. & act.*

Contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo ut solveret se obligavit. Julianus *l.* 21. *ff. de obl. & act.*

Omnes pœnales actiones post litem inchoatam & ad hæredes transeunt. Ulp. *l.* 29. *ff. de obl. & act.*

Cum ex uno delicto plures nascuntur actiones, omnibus experiri permitti, post magnas varietates obtinuit. Hermogenianus *l.* 32. *ff. de obl. & act.*

Non figura litterarum, sed oratione, quam exprimunt litteræ, obligamur: quatenus placuit, non minus valere quod scriptura, quam quod vocibus linguâ figuratis

ratis significaretur. Paulus *l.* 38. *ff. de obl. & act.*

Creditores accipere debemus eos, qui aliquam actionem vel civilem habent (sic tamen, ne exceptione submoveantur) vel honorariam actionem, vel in factum. Ulp. *l.* 42. §. 1. *ff. de obl. & act.*

Ubi de obligando quæritur, propensiores esse debemus, si habeamus occasionem ad negandum: Ubi de liberando, ex diverso, ut facilior sis ad liberationem. Paulus *l.* 47. *ff. de obl. & act.*

Ex contractibus venientes actiones in hæredes dantur, licet delictum quoque versetur. Paulus *l.* 49. *ff. de obl. & act.*

Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei potestas est quolibet ejus anni die dandi. Pomponius *l.* 50. *ff. de obl. & act.*

Pupillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem jure naturali obligatur. Licinius *l.* 58. *ff. de obl. & act.*

Ex Lib. XLIV.

Stipulatio non valet, in rei promittendi arbitrium collata conditione. Ulp. *l.* 17. *ff. de verb. obl.*

Qui bis idem promittit, is eo jure amplius quam semel non tenetur. Pomponius *l.* 18. *ff. de V. O.*

Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti. Ulp. *l.* 26. *ff. de V. O.*

Sciendum est generaliter, si quis se scripserit fidejussisse, videri omnia solemniter

niter acta. Ulp. *l.* 30. *ff. de V. O.*

Stipulationes commodissimum est ita componere, ut quæcunque specialiter comprehendi possint, contineantur. Julianus *l.* 53. *ff. de V. O.*

Quæ extrinsecus, & nihil ad præsentem actum pertinentia adjeceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem. Florentinus *l.* 65. *ff. de V. O.*

Casum, adversamque fortunam spectare hominis liberi neque civile, neque naturale est. Paulus *l.* 83. §. 5. *ff. de V. O.*

Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur. Paulus *l.* 86. *ff. de V. O.*

Mora rei fidejussori quoque nocet. Paulus *l.* 88. *ff. de V. O.*

Veteres constituerunt, quoties culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem. Paul. *l.* 91. §. 2. *ff. de V. O.*

Plerumque sub autoritate juris scientiæ perniciosè erratur. Celsus apud Paulum *l.* 91. §. 3. *ff. de V. O.*

Quicquid adstringendæ obligationis est, id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est: ac ferè secundum promissorem interpretamur, quia stipulatori liberum fuit verba latè concipere. Celsus *l.* 99. *ff. de V. O.*

Conditio in præteritum, non tantum in præsens tempus relata, statim aut perimit obligationem, aut omninò non differt. Modestinus *l.* 100. *ff. de V. O.*

Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capit. Javolenus *l.* 108. *in fine ff. de V. O.*

Si

Si flagitii faciendi, vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet. Papin. *l.* 123. *ff. de V. O.*

Plerumque ea, quæ præfationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur. Paulus *l.* 134. §. §. 1. *ff. de V. O.*

Ex Lib. XLV.

OMNI obligationi fidejussor accedere potest. Ulpian. *l.* 1. *ff. de fidejussorib. & rursus l.* 8. §. 6. *ff. eod. tit.*

Hi, qui accessionis loco promittunt, in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt. Paulus *l.* 34. *ff. de fidejussorbius.*

Si quis postquam tempore transacto liberatus est, fidejussorem dederit, fidejussor non tenetur: quoniam erroris fidejussio nulla est. Paulus *l.* 37. *ff. de fidejussor.*

Fidejussor antequam reus debeat, conveniri non potest. Scævola *l.* 57. *ff. de fidejuss.*

Non possunt conveniri fidejussores liberato reo transactione. Paulus *l.* 68. *in fine ff. de fidejussor.*

Maleficiorum fidejussor accipi non potest. Gajus *l.* 70. §. 3. *ff. de fidejussor.*

Pœnas ob maleficia solvi, magna ratio suadet. Gajus *l.* 70. §. 5. *de fidejus.*

Non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. Paulus *l.* 71. *in princ. ff. de fidejussor.*

Qui sub conditione stipulatur, quæ omnimodo extitura est, purè videtur stipula-

lari. Ulp. *l. 9. §. 1. ff. de novationib.*

Non ordo scripturæ spectatur, sed potius ex jure sumitur id, quod agi videtur. Paulus *l. 6. ff. de solutionib.*

Plerique innocentium necessario sumptu egent. Papinianus *l. 14. ff. de solutionib.*

Satisfactio pro solutione est. Ulp. *l. 52. ff. de solutionib.*

Qui mandat solvi, ipse videtur solvere. Paulus *l. 56. ff. de solutionib.*

Solidum non solvitur, non minus quantitate, quam re. Callistratus *l. 58. ff. de solutionib.*

Aditio hæreditatis nonnunquam jure confundit obligationem. Papinianus *l. 95. §. 2. ff. de solutionib.*

In perpetuum sublata obligatio restitui non potest. Paulus *l. 98. §. ff. de solutionibus.*

Hoc agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit & securior interposita stipulatione. Ulp. *l. 1. §. 4. ff. de stipulat. Prætor.*

Prætor beneficium suum nemini vult esse captiosum. Papinianus *l. 8. ff. de stipul. Prætor.*

Ex Lib. XLVI.

Civilis constitutio est, pœnalibus actionibus hæredes non teneri, nec cæteros quidem successores. Ulp. *l. 1. ff. de privat. delict.*

Species lucri est ex alieno largiri. Gajus *l. 54. §. 1. ff. de furtis.*

Nemini officium suum damnosum esse de-

debet. Africanus *l. 61. §. 5. ff. de furtis.*

Fructus quamdiu ſolo cohærent, fundi ſunt. Africanus *l. 61. §. 8. ff. de furtis.*

Omninò ut in cæteris, ita in hujuſmodi cauſis ex perſonarum conditione & rerum qualitate, & diligenter ſunt æſtimandæ, ne quid aut durius aut remiſſius conſtituatur, quam cauſa poſtulabit. Paulus *l. 4. §. 1. in f. ff. de incendio.*

Peccata nocentium nota eſse & oportet, & expedit. Paulus *l. 18. in princ. ff. de injuriis.*

Injuriarum æſtimatio non ad id tempus, quo judicatur, ſed ad id quo facta eſt, referri debet. Javolenus *l. 21. ff. de injuriis.*

Res hæreditariæ omnium hæredum communes ſunt. Paulus *l. 4. ff. expil. hæred.*

Omnes populares actiones neque in hæredes dantur, neque ſupra annum extenduntur. Ulp. *l. ult. ff. de popular. action.*

EX LIB. XLVII.

NON omnia judicia, in quibus crimen vertitur, publica ſunt, ſed ea tantum, quæ ex legibus judiciorum publicorum veniunt. Macer. *l. 1. ff. de publ. judic.*

Senatus cenſuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret. Paulus *l. 4. ff. de accuſation.*

Lubricum linguæ ad pœnam facilè trahendum non eſt. Modeſtinus *l. 7. §. 3. ff. ad l. Jul. Majeſt.*

Neque matrimonium qualecunque, nec ſpem matrimonii violare permittitur.

Ulp.

Ulp. *l.* 13. §. 3. *ff. ad l. Jul. de adult.*

Periniquum videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat. Ulp. *l.* 13. §. 5. *ff. ad l. Jul. de adult.*

Plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit. Papinianus *l.* 22. §. 4. *ff. ad l. Jul. de adult.*

Difficillimum est, justum dolorem temperare. Papin. *l.* 8. §. 8. *ff. ad L. Jul. de adult.*

In maleficiis voluntas spectatur, non exitus. Callistrat. *l.* 14. *ff. ad l. Corn. de sicar.*

Nihil interest, occidat quis, an causam mortis præbeat. Ulpian. *l.* 15. *ff. ad L. Corn. de sicariis.*

Patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere. Marcianus *l.* 5. *ff. de L. Pomp. de parricid.*

Sufficit, furiosum ipso furore puniri. Modest. *l.* 9. *in fin. ff. de leg. Pompon. de parricid.*

Contumacia cumulat pœnam. Marcianus *l.* 4. *ff. de pœnis.*

Satius est, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare. Ulpian. *l.* 5. *in princ. ff. de pœnis.*

Carcer ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet. Ulpianus *l.* 8. §. 9. *ff. de pœnis.*

Suadendo juvisse, sceleris instar est. Saturninus *l.* 16. *in pr. ff. de pœnis.*

Cogitationis pœnam nemo patitur. Ulpian. *l.* 18. *ff. de pœnis.*

Pœna constituitur in emendationem homi-

minum. Paulus *l.* 20. *ff. de pœnis*.

. Unuſquiſque ex ſuo admiſſo ſorti ſubjicitur, nec alieni criminis ſucceſſor conſtituitur. Calliſtratus *l.* 26. *ff. de pœnis*.

Interpretatione legum, pœnæ molliendæ ſunt potius, quam aſperandæ. Hermogen. *l.* 42. *ff. de pœnis*.

Ex Lib. XLIX.

CREDO, humanitatis ratione omnem provocantem audiri debere. Ulpian. *l.* 6. *ff. de appellat.*

In communi cauſa quoties alter appellat, alter non, alterius victoria ei proficit, qui non provocavit. Ulpianus *l.* 10. §. *final. ff. de appellat.*

Generaliter is erit provocandus ab eo, cui mandata eſt juriſdictio, qui provocaretur ab eo, qui mandavit juriſdictionem. Ulp. *l.* 1. *in fin. ff. quis, a quo appelletur*.

Impoſſibile præceptum Judicis nullius eſt momenti. Paulus *l. ult. ff. quæ ſentent. ſine appellat.*

Pendente appellatione, morte rei crimen extinguitur. Macer. *l.* 1. *in pr. ff. ſi pendente appellatione*.

Sicut diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur, ita ſi negligentius habita ſint, minui ea neceſſe eſt. Calliſtratus *l.* 3. §. 4. *ff. de jure fiſci*.

Id bonorum cujuſque intelligitur, quod æri alieno ſupereſt. Javolenus *l.* 11. *ff. de jure fiſci*.

Diſciplina caſtrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam charitas liberorum.

rum. Paulus *l.* 19. §. 7. *ff. de captivis.*

Ex Lib. L.

Errore veritas originis non amittitur. Ulpianus *l.* 6. *in princ. ff. ad municipalem.*

Magiſtratuum officium individuum, ac periculum eſt commune. Papinianus *l.* 11. *in princ. ad municipal.*

Nullum patris delictum innocenti filio pœnæ eſt. Ulpianus *l.* 2. §. 2. *&* 7. *ff. de decurionibus.*

Honores & munera non ordinationi, ſed potioribus quibuſque injungenda ſunt. Paulus *l* 7. *in pr. ff. de decurionib.*

Remuneranda pericula eorum (negotiatorum & naviculariorum), quin etiam adhortanda præmiis, merito placuit. Calliſtratus *l.* 5. §. 3. *de jure immunitatis.*

Sancti habentur Legati. Pomponius *l. ult. ff. de legationib.*

Civilis ſapientia res eſt ſanctiſſima, nec pretio nummario æſtimanda, aut dehoneſtanda. Ulp. *l.* 1. §. 5. *ff. de extraord. cognit.*

Quædam tametſi honeſtè accipiantur, inhoneſtè tamen petuntur. Ulp. *l.* 1. §. 5. *ff. de extraord. cognit.*

Perſonis data immunitas, cum perſona extinguitur; rebus, nunquam extinguitur. Ulp. *in l.* 1. *in fin. ff. de cenſib.*

Finis Florilegii ex Pandectis.

FLORILEGIUM SENTENTIARUM EX CODICE.

Ex Libro I.

Nihil est, quod magis hominibus debeatur, quam ut supremæ voluntatis, postquam jam aliud velle non possunt, liber sit stylus, & licitum, quod iterum non redit, arbitrium. Constantinus M. *l.* 1. *C. de SS. Eccles.*

Pœna majoris videtur esse, versari inter homines, & hominum carere suffragiis. Valentin. Jun. *l.* 3. *C. de apostatis*.

Principes censuerunt, ea quæ in certis negotiis statuta sunt, similium quoque caussarum facta componere. Impp. Theod. & Valent. *l.* 3. *C. de LL.*

Digna vox est majestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri. Impp. *l.* 4. *C. de LL.*

Non dubium est, in legem committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Iidem Impp. *l.* 5. *C. de LL.*

Leges & Constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari. Iidem Impp. *l.* 7. *C. de LL.*

Divinæ quidem res perfectissimæ sunt: humani vero juris conditio semper in infinitum decurrit, & nihiil est in ea quod stare

ſtare perpetuo poſſit: multas enim formas edere natura novas deproperat. Juſtinianus *l. un.* §. 28. *C. de Vet. jur enucl.*

Error facti necdum finito negotio nemini nocet. Conſtantinus & Maximianus *l.* 7. *C. de jur. & facti ignor.*

Errantis voluntas nulla, conſenſus nullus eſt. *l.* 8. *&* 9. *C. de jur. & facti ignor.*

Conſtitutiones Principum nec ignorare quemquam, nec diſſimulare permittimus. *l.* 12. *C. de jur. & facti ignor.*

Mulcta damnum famæ non irrogat. *l.* 1. *C. de modo mulctarum, quæ.*

Ex Lib. II.

Actore non probante, qui convenitur, etſi nihil ipſe præſtet, obtinebit. Antoninus *l.* 4. *C. de edendo.*

Pacta, quæ contra leges conſtitutioneſque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere indubitati juris eſt. Antoninus *l.* 6. *& ult. C. de pactis.*

Pacta noviſſima ſervari oportere, tam juris, quam ipſius rei æquitas poſtulat. Alexand. *l.* 1. *C. de pactis.*

Traditionibus & uſucapionibus dominia rerum, non nudis pactis, transferuntur. Diocletian. & Maximian. *l.* 29. *C. de pactis.*

Regula eſt juris antiqui, omnes licentiam habere his, quæ pro ſe introducta ſunt, renunciare. Juſtinianus *l. penult. C. de pactis.*

Nihil ita fidei congruit humanæ, quam

ea quæ placuerunt custodiri. Diocletian. & Maximian. *l.* 20. *C. de transact.*

Advocatorum error litigatoribus non nocet. Diocletian. & Maximian. *l. ult. C. de errore advocator.*

Fides veritatis verborum adminicula non desiderat. Severus & Antoninus *l.* 1. *C. si minor ab hæreditate.*

Melius est intacta jura servari, quam post causam vulneratam remedium quærere. Justinian. *l. ult. C. in quib. caus. rest. in int. necessaria.*

Malitia minoris ætatem supplet. Diocl. & Maxim. *l.* 3. *C. si minor se majorem.*

In contractibus, quæ bonæ fidei sunt, etiam majoribus, officio Judicis causa cognita publica jura subveniunt. Dioclet. & Maximian. *l.* 3. *C. quib. ex caus. majores.*

Juris formulæ, aucupatione syllabarum insidiantes, cunctorum actibus radicitus amputentur. Constantinus *l.* 1. *C. de formulis & impetrat.*

EX LIB. III.

PLACUIT, in omnibus rebus præcipuam esse justitiæ, æquitatisque, quam stricti juris rationem. Constant. & Licinius *l.* 8. *C. de judiciis.*

Judices cum veritate, & legum observatione judicium disponere debent. Justinian. *l.* 14. *C. de judic.*

In re propria iniquum admodum est, alicui licentiam tribuere sententiæ. Valens, Gratian. & Valent. *l. un. C. ne quis in sua causa judicet.*

In-

Invitus agere vel accuſare, nemo cogatur. Dioclet. *l. un. C. ut nemo invitus agere.*

Juris ordinem converti poſtulas, ut non actor rei forum, ſed reus actoris ſequatur. Diocl. & Maxim. *l. 2. Cod. de juriſdict. omn. judic.*

In criminali negotio rei forum accuſator ſequatur. Arcad. & Hon. *l. 5. C. de juriſdict. omn. judic.*

Actor rei forum, ſive in rem, ſive perſonam ſit actio, ſequitur. Valent. Theod. & Arcad. *l. ult. C. ubi in rem actio exerceri*: etiam in ſtatus quæſtione. Diocl. & Maxim. *l. 3. C. ubi cauſa ſtatus agi.*

Omnem honorem reatus excludit. Conſtantinus *l. 1. C. ubi Senatores.*

Melius eſt occurrere in tempore, quam poſt exitum vindicare. Valent., Theod. & Arcad. *l. 1. C. quando liceat unicuique ſe ſine judice.*

Liberi obſequium debitum jugiter, prout ipſius naturæ religio flagitat, parentibus debent adhibere. Conſtantin. *l. 28. C. de inoffic. teſtam.*

Meritis magis filii ad paterna obſequia provocandi, quam pactionibus adſtringendi ſunt. Juſtinianus *l. 35. §. 1. C. de inofſic teſtam.*

Partum ancillæ matris ſequi conditionem, nec ſtatum patris in hac ſpecie conſiderari, explorati juris eſt. Philipp. *l. 7. C. de rei vindic.*

Indicia certa, quæ jure non reſpuuntur, non minorem probationis, quam inſtrumenta continent fidem. Diocl. & Max. *l. 10. C. de rei vindicat.*

Voluntati teſtatoris per omnia obediendum eſt. Juſtinianus *l.* 13. *circa fin. C. de uſufruct.*

Multi caſus rebus incidunt mortalium. Juſtinianus *l.* 15. *in prin. C. de uſufr.*

Eſt ſatis durum, (per hujuſmodi difficultates) amittere, quod ſemel poſſeſſum eſt. Juſtinianus *l. pen.* §. 1. *C. de uſufr.*

Longi temporis conſuetudo vicem ſervitutis obtinet. Antoninus *l.* 1. *C. de ſervitutib.*

Uti via publica, nemo rectè prohibetur. Dioclet. & Maxim. *l.* 11. *C. de ſervitutib.*

Noxa caput ſequitur. Alex. *l.* 1. *C. de noxal. action.*

Locum religioſum diſtrahi non poſſe, manifeſtum eſt. Philipp. *l.* 9. *C. de religioſ.*

EX LIB. IV.

JURISJURANDI contempta religio ſatis Deum ultorem habet. Alexand. *l.* 2. *C. de reb. credit.*

In bonæ fidei contractibus, nec non etiam in cæteris cauſis, inopia probationum, per judicem jurejurando cauſa cognita, res decidi oportet. Diocl. & Maxim. *l.* 3. *C. de reb. cred. & jurejur.*

Lucrum ex delictis ſperare, impium eſt, Juſtinianus *l. ult. in fine, C. de reb. cre. & jurejurand.*

Non unde originem pecunia, quæ mutuò datur, habeat, ſed qui contraxit ſi ut propriam numeravit, in hujuſmodi obligationibus requiritur. Diocl. & Maxim. *l.* 7. *C. ſi certum petatur.*

In-

Incendium ære alieno non exuit debitorem. Dioclet. & Maxim *l.* 11. *C. si certum petatur*.

Ante tempus debita exigi non possunt. Dioclet. & Maxim. *l.* 1. *C. de condict. ex lege*.

Bonam fidem in contractibus considerari æquum est. Diocl. & Maxim. *l.* 4. *C. de O. & A.*

Sicut initio libera potest unicuique est habendi vel non habendi contractus, ita renunciare semel constitutæ obligationi, adversario non consentiente, nemo potest. Diocl. & Max. *l.* 5. *C. de O. & A.*

Ob æs alienum servire liberos creditoribus, jura compelli non patiuntur. Dioclet. & Max. *l.* 12. *C. de O. & A.*

Ob maritorum culpas uxores inquietari, leges vetant. Diocl. & Max. *l.* 2. *C. ne uxor pro marito*.

Propter æs alienum pupilli, res tutoris, qui nihil ex ejus bonis tenet, pignori capi non oportet. Sever. & Antonin. *l.* 1. *C. quando fiscus vel privatus*.

Sensum, non vana vocabula amplecti oportet. Justinianus *l.* 2. §. 1. *C. de constit. pecun.*

Petitori possessionis, non ei qui possidet. onus probandi incumbit. Antonin. *l.* 2. *C. de probationibus*.

Exemplo perniciosum est, ut ei scripturæ credatur, qua unusquisque sibi adnotatione propria debitorem constituit. Galienus *l.* 7. *C. de probation.*

Per rerum naturam, factum negantis probatio nulla est. Diocl. & Max. *l.* 2. *C. de probation.*

Contra ſcriptum teſtimonium, non ſcriptum teſtimonium non fertur. *l.* 1. *C. de teſtib.*

Etiam jure civili, domeſtici teſtimonii fides improbatur. Valerian. & Galien. *l.* 3. *C. de teſtib.*

Sola teſtatione prolatam, nec aliis legitimis adminiculis cauſam approbatam, nullius eſſe momenti, certum eſt. Carus, Carinus & Numerianus *l.* 4. *C. de teſtib.*

Parentes & liberi invicem adverſus ſe, nec volentes ad teſtimonium admittendi ſunt. Diocl. & Max. *l.* 6. *C. de teſtib.*

Omnibus in re propria dicendi teſtimonii facultatem jura ſubmoverunt. Valens, Grat. & Valentin. *l.* 10. *de teſtib.*

Scripturæ diverſæ fidem ſibi invicem derogantes, ab una eademque parte prolatæ, nihil firmitatis habere potuerunt. Dioclet. & Max. *l.* 14. *C. de fide inſtrum.*

In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides inſtrumentorum, quam depoſitiones teſtium, Conſtantin. *l.* 15. *C. de fide inſtrum.*

Hoc quod pro quibuſdam introductum eſt, inferre eis jacturam, minimè rationi convenit æquitatis. Juſtinianus *l.* 19. *in fin. C. de fine inſtrum.*

Plus valere quod agitur, quam quod ſimulatè concipitur. *Titulus libr.* 4.

In contractibus rei veritas potius, quam ſcriptura perſpici debet. Valerian. & Gal. *l.* 1. *C. plus valere quod agitur.*

Sæpe apud antiquos dicitur, juſſionem domini non eſſe abſimilem nominationi. Juſtinianus *l. ult. C. per quas perſon. nob. acquir.*

Ori-

Origo potius obligationis, quam titulus actionis considerandus est. Severus & Antoninus *l. 3. C. ad SC. Macedon.*

Scimus, favore dotium antiquos juris conditores severitatem legis sæpius mollire. Justinian. *l. ult. C. ad SC. Vell.*

Nimis indignum est, quod sua quisque voce dilucidè protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonioque proprio resistere. Justinus *l. 13. C. de non numerat. pecun.*

In bonæ fidei negotiis usurarum rationem haberi certum est. Alexander *l. 13. C. de usuris.*

Rebus, non verbis lex ponenda est. Justinian. *l. 28. C. de usuris.*

Suæ quisque rei est moderator & arbiter. Constantin. *l. 21. C. mandati.*

Aliena negotia exacto officio geruntur, nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa vacuum est. Constantin. *l. 21. C. mandati.*

Societatem uno pecuniam conferente, alio operam, posse contrahi, magis obtinuit. Diocletian. & Maximian. *l. 1. C. pro socio.*

Tamdiu societas durat, quamdiu consensus partium integer servatur. Diocl. Maxim. *l. 5. C. pro socio.*

Voluntates legitimè contrahentium omnimodo observandæ sunt. Justinianus *l. pen. C. pro socio.*

In vendentis, vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, quia non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est. Diocl. & Maxim. *l. 13. C. de contrah. empt.*

Nominis venditio, etiam ignorante vel invito adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. Alexand. *l. 3. C. de hæred. vel actione vendend.*

Malæ fidei emptio irrita est. Alexand. *l. 1. C. de rescind. vend.*

Dolus bonæ fidei contrarius est. Diocl. & Maxim. *l. 5. C. de rescind. vend.*

Emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad contractum emptionis atque venditionis accedunt. Diocl. & Max. *l. 8. C. de rescind. vend.*

Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii æstimatur. Diocl. & Maxim. *l. 10. C. de rescind. vend.*

Quod consensu contractum est, contrariæ voluntatis adminiculo dissolvitur. Gordian. *l. 1. C. quando liceat ab empt.*

Post perfectam venditionem omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit, ad emptorem pertinet. Alexander *l. 1. C. de pericul. & commod. rei vend.*

Dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere, certi juris est. Alex. *l. 3. C. de pericul. & commod. rei vind.*

Ex Lib. V.

PLERUMQUE fœminæ etiam adversus commoda propria, invenitur laborare consilium. Honor. & Theodos. *l. 4. C. de sponsalib.*

Dos fit propter nuptias, & sine nuptiis quidem nulla dos intelligitur: sine dote au-

tem nuptiæ possunt celebrari. Justinian. *l.* 20. *C. de donat. ante nupt.*

Nec filium quidem familias invitum ad uxorem ducendam cogi legum disciplina permittit. Diocl. & Max. *l.* 12. *&* 14. *C. de nupt.*

Imperialis benevolentiæ proprium hoc est, ut omni tempore subjectorum commoda tam investigare, quam eis mederi procuret. Justinianus *l.* 23. *C. de nup.*

Deum imitatur, qui ignoscit. Justinian. *l.* 23. *C. de nupt.*

Omnino paternum est officium, dotem, vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie. Justinus *l.* 7. *C. de dotis promissione.*

Nulla lege prohibitum est, universa bona in dotem marito fœminam dare. Alexander *l.* 4. *C. de jure dotium.*

Rei quæsitæ dominium auferre nolenti nemo potest. Diocl. & Max. *l.* 23. *C. de jure dotium.*

Ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur. Justinianus *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. action.*

Dotem numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit. Sever. & Antonin. *l.* 1. *C. de dote cauta.*

Dubium non est, omnia omnino, quæ consilio rectè geruntur, jure meritoque effectu & firmitate niti. Dioclet. & Max. *l.* 3. *C. de repudiis.*

Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolvi præcipimus. Solutionem etenim matrimonii difficiliorem debere esse, favor im-

imperat liberorum. Theodos. & Valent. *l.* 8. *C. de repudiis.*

Parentum necessitatibus liberos succurrere, justum est. Antoninus *l.* 1. *C. de alendis liberis.*

Desideria morientium ex arbitrio viventium, non sine justa ratione colligimus. Leo & Anthemius *l.* 4. *C. de naturalib. liberis.*

Misericordia indigni non sunt qui alieno laborant vitio. Justinian. *l.* 7. *C. de natural. lib.*

Nimis est indignum, nimis item impium flagitiis præsidia quærere. Justinian. *l.* 7. *in fin. C. de natural. lib.*

Communium rerum utilitas est, lucidis & omni ambiguitate segregatis legibus uti. Justinian. *l.* 9. *de natur. lib.*

Naturalis ordo per omnia conservandus est. Justinian. *l.* 5. *C. de legit. tutela.*

Nominum & rerum fœda confusio vitanda est. Justinian. *d. l.* 5. *C. de leg. tutel.*

Maritus rebus uxoris suæ debet affectionem. Alex. *l.* 2. *C. qui dare tutores.*

Tutelam administrare virile munus est, & ultra sexum fœmineæ infirmitatis tale officium est. Alexander *l.* 1. *C. quando mulier tutelæ.*

In pecunia robur omne patrimoniorum veteres posuerunt. Constantin. *l.* 22. *sub fin. C. de admin. tutor.*

Pecuniæ fœnerandi usus vix diuturnus, vix continuus & stabilis est. *Idem ibid.*

Pauperibus industria, vel augumentum patrimonii, quod laboribus & multis casibus

bus quæritur, interdicendum non est. Diocl. & Max. *l.* 10. *C. arbitrium tutelæ*.

Nemo tam simplex (immo magis stultus) invenitur, ut in publico inventario scribi contra se aliquid patiatur. Justinianus *l. ult. in fin. pr. C. arbitrium tutelæ*.

Quod omnes similiter tangit, ab omnibus debet comprobari. Justinianus *l. ult. C. de autorit. præst.*

Tutoris officium ex sola voluntate pupilli non finiri, certissimum est. Diocl. & Max. *l.* 2. *C. quando tutores esse desinant*.

Non debet ignorantiæ maritorum, amplissimi ordinis consulto fraus quæri. Antoninus *l.* 4. *C. de excusat. tutor.*

Voluntariæ tutelæ munera privilegiis nihil derogant. Gordianus *l.* 12. *C. de excusat. tutor*.

Diversæ excusationis species imperfectæ nihil proficiunt. Sever. & Anton. *l. unic. C. qui numero tutelar.*

Ex Lib. VI.

Post decisionem furti leges agi prohibent. Diocl. & Max. *l.* 13. *C. de furtis & servo corruptio*.

Furti actione minimè teneri successores ignorare non debueras. Dioclet. & Max. *l.* 15. *C. de furtis & serv. corr.*

Regula est, qui habet adversus alium furti actionem, ipse ea teneri non potest. Justinian. *l.* 21. *C. de furt. & corr.*

Ubi periculum, ibi & lucrum collocetur. Justinian. *l. ult.* §. 3. *in ff. C. de furtis & servo corrupto*.

De-

Delicta parentum liberis non nocent. Constantinus *l. 2. C. de libertis & eorum liberis*.

Voluntas militis in expeditione occupati pro jure servatur. Antoninus *l. 2. C. de testam. milit.*

Militum testamenta juris vinculis non subjiciuntur. Antoninus *l. 3. C. de testam. milit.*

Captatorias institutiones etiam in militis testamento nullius esse momenti, manifestum est. Philip. *l. 11. C. de testamento militis*.

Humana fragilitas mortis cogitatione perturbata, minus res plures memoria potest consequi. Justinus *l. 8. C. qui testament. fac.*

Licet lex Imperii solemnibus JurisImperatorem solverit, nihil tamen tam proprium Imperii est, quam legibus vivere. Alexander *l. 3. C. de testam.*

Errore scribentis testamentum, juris solennitas mutilari nequaquam potest. Dioclet. & Max. *l. 7. C. de testam.*

Jurisdictionis mutare formam, vel juri publico derogare, testatoris permissum non est. Valer. & Galien. *l. 2. C. de testam.*

Necessaria prætermissa imminuunt contractus, & testatoris officiunt voluntati, non abundans cautela. Arcad. & Hon. *l. 17. C. de testamentis*.

Mos retinendus est fidelissimæ vetustatis. Arcad. & Honor. *l. 18. Cod. de testam.*

Voluntates hominum audire volumus, non jubere. Honor. & Theod. *l. 19. C. de testam.*

Ab-

Abſurdum eſt, ſi promiſcuis actibus rerum turbentur officia, & aliis creditum alius ſubtrahat. Juſtinian. *l.* 23. *C. de teſtam.*

Opprobrium eſt clericis, ſi peritos ſe velint diſceptationum eſſe forenſium. Juſtiſtinianus *l.* 23. *in fin. C. de teſtam.*

Coram teſtibus facere aliquid naturale teſtator erubeſcit. Juſtinian. *l.* 18. *C. de teſtam.*

Mortuo ſimilis eſt, qui neque ſcribere, neque articulate loqui poteſt. Juſtinianus *l.* 25. *C. de teſtam.*

Neque enim ſic homo ſupinus, imo magis ſtultus invenitur, ut nomen ſuum ignoret. *Et in fine.*

Non eſt veriſimile, in ſuum nomen quemquam erraſſe. Juſtinian. *l. ult. C. de hæred. inſtit.*

Cum manifeſtiſſimus eſt ſenſus teſtatoris, verberum interpretatio nuſquam tantum valet, ut melior ſenſus exiſtat. Juſtinian. *l.* 3. *C. de liber. præterit.*

Ex rupto teſtamento nihil deberi neque peti poſſe, explorati juris eſt. Antonin. *l.* 1. *C. de poſthumis hæred. inſtit.*

Nec emere, nec donatum adſequi, nec damnoſam quiſquam hæreditatem adire compellitur. Arcad. & Hon. *l.* 6. *C. de jure deliberandi.*

Arma magis quam jura ſcire milites, ſacratiſſimus Legislator exiſtimavit. Juſtinianus. *l.* 22. *C. de jure delib.*

Formidoloſi homines ea timent, quæ nulla digna ſunt ſuſpicione. Juſtinian. *l.* 22. *in fin. princ. C. de jure delib.*

Con-

Confessos in jure, pro judicatis haberi placuit. Diocl. & Maxim. *l. 4. C. de repud. hæredit.*

Nihil actum esse credimus, dum aliquid addendum superest. Justinian. *l. pen. in fin. C. de his quib. ut indignis.*

Oportet servos, ubicunque senserint dominum periclitantem, ad prohibendas insidias concurrere. Justinian. *l. ult. C. de his, quib. ut indign., & ad SC. Silan.*

In legatis vel fideicommissis necessaria non sit verborum observantia: ita ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exceperit, aut quis loquendi usus effuderit. Constantinus, Constantius, & Constans *l. 21. C. de legatis.*

In omnibus testatoris voluntatem, quæ legitima est, dominari censemus. Justinianus *l. 23. in fin. de legatis.*

Mulieres ad hoc natura progenuit, ut partus ederent: & maxima iis cupiditas in hoc constituta est. Justinian. *l. 2. C. de indicta viduitate.*

Augeri magis nostram Rempublicam, & multis hominibus legitimè progenitis frequentari, quam impiis perjuriis affici volumus. Justinianus *l. 2. C. de indicta viduitate.*

Satis inhumanum esse videtur, per leges quæ perjuria puniunt, viam perjuriis aperiri. Justinian. *l. 2. in fin. C. de indicta viduitate.*

Non ex sola scriptura, sed ex conscientia defuncti voluntatis satisfaciendum est. Antoninus *l. 2. C. de fideicommissis.*

Voluntatis defuncti quæstio in æstimatio-

tione Judicis eſt. Alex. *l. 7. C. de fidei-commiſſis*.

Regulariter traditur, ea quæ in teſtamento relinquuntur, ſi ex teſtamento non adeatur hæreditas, non valere. Valerianus & Galienus *l. 14. C. de fideicommiſſis*.

Clari & aperti juris eſt, in fideicommiſſis poſteriores voluntates eſſe firmiores. Diocletianus, & Maximianus *l. 19. C. de fideicommiſſis*.

Nos non verbis, ſed ipſis rebus leges imponimus. Juſtinianus *l. 2. in fin. C. communia de legatis*.

Falſa demonſtratio non perimit legatum. Alexander *l. 2. C. de falſa cauſa adjecta*.

Quod ſemel repudiatum eſt, redintegrari minime concedimus. Juſtinianus *l. ult. C. de condition. inſertis*.

Non eſt ferendus is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit. Juſtinianus *l. un. §. 4. C. de caduc. tollendis*.

Quod communibus omnibus prodeſt, hoc privatæ utilitati præferendum (Princeps) cenſeat, ſuum eſſe proprium ſubjectorum commodum imperialiter exiſtimans. Juſtinianus *l. 1. §. pen. C. de caducis toll.*

Perindignum eſt, fortuitas ob cauſas, vel caſus humanos, nepotes avita ſucceſſione fraudari. Theodoſius & Valentinianus *l. un. C. de his qui ante apertas*.

Mulieribus ingenuis & illuſtribus, caſtitatis obſervatio præcipuum debitum eſt... Juſtinianus *l. 5. C. ad SC. Orſician.*

Satis injurioſum, ſatiſque acerbum eſt, illuſtri mulieri ſpurios habere. Juſtinianus. *l. 5. C. ad SC. Orſician.*

Ni-

Nihil eorum, quæ probabiliter a natura nafcuntur, effe producta refpui decet. Juftinianus *l. 12. Cod. de legitim. hæred.*

Natura utrumque, tam maris quam fœminæ corpus edidit, ut maneat fuis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & uno femoto alterum corrumpatur. Juftinianus *l. 14. C. de legitim. hæredib.*

Naturam offendere, & legitimo juri derogare non licet. Juftinianus *l. 14. C. de legit. hæred.*

Teftamentariæ fucceffionis fpe durante, inteftato bona defuncti non recte vindicantur. Dioclet. & Maximian. *l. 8. C. communia de fucceffionib.*

Confequens eft, ambiguas, atque legum diverfis interpretationibus titubantes caufas benigne, atque naturalis juris moderamine temperare. Leo & Anthemius *l. 5. C. de bonis quæ liberis.*

Ut Imperialis fortuna omnes fuperemineт alias, ita oportet & Principales liberalitates culmen habere præcipuum. Juftinianus *l. 7. C. de bonis quæ liberis.*

Ipfa natura & leges a parentibus alendos effe liberos imperant, & ab ipfis liberis parentes, fi inopia ex utraque parte vertitur. Juftinianus *l. ult. §. 5. C. de bonis quæ liberis.*

Ludibrio leges effe non oportet. Juftinianus *l. ult. §. 6. C. de bonis quæ liberis: & paulo ante, eadem lege §. 5.* Melius eft coarctare juveniles calores, ne cupidini deditи triftem fentiant exitum.

Ex

Ex Lib. VII.

IN ambiguis sensibus melius est (& maximè in libertate, favore ejus) humaniorem amplecti sententiam. Justinianus *l.* 14. *C. de fideicom. libertat.*

Nos, qui veritatem colimus, ea tantummodo volumus in nostris esse legibus, quæ re ipsa obtinent. Justinian. *l. un. C. de dedit. libert. tollend.*

Quod ex re ipsa rationabile est, hoc in jus perfectum deducitur. Justinian. *l. un. in princ. C. de Lat. libert. toll.*

Satis absurdum est, ipsa origine rei sublata, ejus imaginem derelinqui. Justinian. *l. unic. in prino. C. de Lat. libert. toll.*

Satis abundeque imperiale est, humaniorem sententiam pro durioribus sequi. Justinianus *l.* 2. *in fin. C. de communi servo manumitt.*

Sibi damna debet imputare is, qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmavit. Constantinus *l. ult. C. de his qui a non domino manum.*

Religiosa solicitudo ad augendam provocandamque fidei observationem, juris præmio adfici debet. Dioclet. & Maxim. *l.* I. C. *pro quib. causis servi pro præmio libertatem.*

Libertatem fovere & tueri, Romanis legibus, & præcipuè nostro Numini peculiare est. Justinian. *l.* I. *in fin. C. communia de manumission.*

Ampliandam magis civitatem nostram, quam minuendam censemus. Justinian. *l.* 2.

l. 2. in fin. C. communia de manumission.

Factum tuum filiis obesse non debet. Antoninus *l. 1. C. de liberali caussa.*

Nec omissa professio probationem generis excludit, nec falsa simulatio veritatem minuit. Diocletian. & Maxim. *l. 15. C. de liberali causa.*

Servi nascuntur ratione certa, non confessione constituuntur. Dioclet. & Maxim. *l. 22. C. de liberali causa.*

Placuit, eos qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox visceribus exponuntur. Constantin. *l. ult. C. de liberali causa.*

Irritam facere donationem perfectam nemini licet. Diocl. & Max. *l. 3. C. de usucap. pro donato.*

Improbata possessio firmum titulum possidenti præstare nullum potest. Diocl. & Max. *l. 7. C. de acq. & retin. possess.*

Vitia possessionum a majoribus contracta perdurant, & successorem auctoris sui culpa comitatur. Arcad. & Honor. *l. 11. C. de adq. poss.*

Ex aliena malignitate alienum damnum emergere non debet. Justinian. *l. ult. C. de acquir. poss.*

Antiqua juris regula definit, deteriorem conditionem domino per servum nullo modo fieri posse. Justinian. *d. l. ult. C. de acquir. possess.*

Qui suis consiliis suisque laboribus pro toto orbe terrarum die noctuque laborant, quare non habeant dignam sua prærogativa fortunam? Justinianus *l. 3. in fin. C. de quadriennii præscrip.*

Incu-

Incubatio diuturna, aut novella professio, proprietatis privilegium abolere non potest. Arcad. & Honor. *l.* 3. *C. ne res dominicæ vel templorum*.

Ab his possessoribus initium non requiritur, qui sibi potius quam alteri possederunt. Valent. & Valens *l.* 2. *C. de præscrip.* 30. *vel* 40 *annor.*

Eos possessores non convenit appellari, qui ita tenent, ut ob hoc ipsum solitam debeant præstare mercedem. Valent. & Valens *d. l.* 2. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

Sortes humanæ multæ sunt. Justinianus *l.* 9. *sive ult. C. de præscript.* 30. *vel.* 30. *annor.*

Quis incusare filios familias poterit, si hoc non fecerint, quod etsi maluerint, minimè adimplere lege obviante valebant? Justinian. *l.* 1. *in fin. C. de annali exceptione*.

Firmitatem sententia non habebit, si ei non sit commodatus adsensus. Gordian. *l.* 3. *C. quom. & quando jud. sent.*

Ea quæ statuuntur adversus absentes non per contumaciam, judicatæ rei firmitatem non obtinere certum est. Dioclet. & Maxim. *l.* 7. *&* 10. *C. quomodo & quando Judex sententiam*.

Si quid non bene dirimatur, hoc in aliorum Judicum vitium extendi non oportet, cum non exemplis, sed legibus judicandum sit. Justinian. *l.* 13. *C. de sentent. & interlocut. omn. jud.*

Scimus esse naturæ congruum, eas tantummodo pœnas exigi, quæ vel cum competen-

peten-

petenti moderamine proferuntur, vel a legibus certo fine conclusæ statuuntur. Justinianus *l. un. C. de sentent. quæ pro eo quod interest.*

Post absolutum dimissumque judicium, nefas est litem alteram consurgere ex litis primæ materia. Honor. & Theod. *lib.* 3. *C. de fructib. & litium expensis.*

Rebus judicatis standum est. Antoninus *l.* 1. *C. de re judicata.*

Res judicatas instaurari, exemplo grave est. Gordianus *l.* 4. *C. de re judicata, & l.* 5. *sequ. eod. tit.* Diocl. & Maxim. Instaurari finita, rerum judicatarum non patitur autoritas.

Cognitoris morte publica fides perire non debet. Honor. *l. ult. C. de re judicata.*

Quod ab uno sevari non poterit a cæteris exigi non posse, explorati juris est. Gordianus *l.* 2. *C. si plures una sententia.*

Res inter alios judicatæ, neque emolumentum his, qui judicio non interfuerunt, neque præjudicium solent irrogare. Gordianus *l.* 2. *C. quib. res judicata non nocet.*

Quod magno conflictu sententia decerni solet, id paucis literis temere descriptis definiri fas non est. Constantin. *l. ult. C. Comminationes, epistolas.*

Confessos in jure pro judicatis haberi placet. Antoninus *l. un. C. de confessis.*

Inter alios res gestas, aliis non posse præjudicium facere, sæpe constitutum est. Dioclet. & Maxim. *l.* 1. *C. inter alios acta alii non nocere*: & idem *l.* 2. *eod. tit.* Inter alios factam transactionem, absenti non posse facere præjudicium, notissimi juris est.

Te-

Temere, aut passim provocandi facultas omnibus præbenda non est. Diocl. & Max. *l.* 6. §. 4. *C. de appellat.*

Et in majoribus & in minoribus negotiis appellandi facultas est. Constantinus *l.* 20. *C. de appellationib.*

Legum austeritatem pactis litigantium mitigare licet. Justinianus *l. ult. in fin. C. de temporib. appellat.*

Dubium non est, id quod contra jus gestum videtur, firmitatem non tenere. Carus, Carinus, & Numerianus *l.* 5. *C. quando provocare non est necesse.*

Necessario in contumacem vigor judiciarius excitandus est. Valentinus, Valens, & Gratianus *l.* 4. *C. quorum appell. non recip.*

Humanior sententia pro duriore eligenda est. Justinianus *l. ult. C. qui bonis cedere possunt.*

Ex Lib. VIII.

OMNES scire debent, quod suum non est, hoc ad alios mod s omnibus pertinere. Justinianus *l. ult. C. unde vi.*

Negotiorum merita, partium assertione panduntur. Arcad. & Honor. *l.* 2. *C. si per vim vel alio modo.*

Nihil dubium aptum est ad tollendam ambiguitatem. Zeno *l.* 12. §. 2. *C. de ædificiis privatis.*

Præscriptio temporis juri publico non debet obsistere; sed nec Rescripta quidem. Gratian. Valent. & Theod. *l.* 6. *C. de operibus publ.*

Imperio magna ab universis secreta debentur. Honor. & Theodos. *l.* 19. *C. de oper. publ.*

Creditor ad petitionem debiti urgeri minime debet. Diocl. & Maxim. *l.* 20. *C. de C. de pignor.*

Justum est, voluntates contrahentium magis, quam verborum conceptionem inspicere. Justinianus *l. ult. C. quae res pignori oblig.*

Praevalet jure, qui praevenit tempore. Antoninus *l.* 21. *&* 24. *C. qui potiores in pignor.*

Pro Liberorum procreatione, multa nostris legibus inventa sunt privilegia. Justinianus *l. ult.* §. 1. *C. qui potiores in pignor.*

Consensu emptionem perfectam, (si neque dolus adversarii, neque metus caussa gesta arguentur) revocari, exemplo grave est. Diocl. & Maxim. *l.* 10. *C. de distract. pignor.*

Mendaci scriptura contra fidem veritatis nemo obligari potest. Alexander *l. ult. C. si pign. convent. numeratio pecuniae.*

Exceptio rei judicatae ei demum obstat, vel successoribus ejus, inter quos cognitum super ea re, & pronunciatum est. Antoninus *l.* 2. *C. de exceptionibus seu praescriptionibus.*

Justum est, propter dolosam mentem & absconditam machinationem quem puniri. Justinianus *l.* 4. §. 1. *C. de litigiosis.*

Ea quae quis promisit, ipse in memoria sua servare, non ab aliis sibi manifestari debet poscere. Justinianus *l.* 12. *C. de contrah. stipulat.*

Cur

Cur quod in principalibus perſonis juſtum eſt, non ad hæredes & adverſus eos tranſmittatur? Juſtinianus *l.* 13. *C. de ſtipulat. contrah.*

Pene ſimilis omnium hominum natura eſt. Juſtinian. *l.* 13. *C. de contrah. ſtipul.*

Ex ſubtilitate hominum voluntates cadere non debent. Juſtinianus *l.* 13. *in fin. C. de contrah. ſtipul.*

Mulieres, naturalis pudor non omnibus perperam ſe manifeſtare concedit. Juſtinianus *l. pen. C. de contrah. ſtipul.*

Senſus contrahentium diſcutiendus eſt. Juſtinianus *l. ult. C. de contrah. ſtipul.*

Libera matrimonia eſſe antiquitus placuit. Alexander *l.* 2. *C. de inutil. ſtipul.*

Omnia quæ contra bonos mores, vel in pactum, vel in ſtipulationem deducuntur, nullius momenti ſunt. Diocl. & Max. *l.* 14. *C. de inutil. ſtipul.*

Omnino atteſtatio pro ſcriptura haberi debet. Juſtinianus *l. pen. C. de fidejuſſoribus.*

Ipſa legis autoritate non permittitur, ut ſimplicitas ſuſcipientium contractus ex quacunque cauſa poſſit jus creditoris mutilare. Juſtinianus *l. ultim. in fin. C. de fidejuſſorib.*

Voluntate ſolum eſt, non lege novandum. Juſtinianus *l. ult. C. de novationib.*

Figmento veritatis extingui non poteſt obligatio. Dioclet. & Maxim. *l.* 13. *C. de ſolutionib.*

Solutionem adſeveranti, probationis onus incumbit. Dioclet. & Maxim. *l.* 25. *C. de ſolutionib.*

Emptori etiam venditoris jura prodesse non ambigitur. Diocl. & Maxim. *l.* 28. C. *de evictionib.*

Si quæ inter patrem & filium controversiæ oriuntur, intra domum eas terminari congruit. Valer. & Galien. *l.* 4. C. *de patria potest.*

Reverentiam debitam exhibere matri filius debet. Valer. & Galien. *l.* 4. *in fin.* C. *de patria potest.*

Filia patri non solum reverentiam, sed etiam subsidium vitæ exhibere debet. Dioc. & Maxim. *l.* 5. *C. de patria potest.*

Patribus jus vitæ in liberos, necisque potestas olim erat permissa. Constantinus *l. ult. C. de patria potestate.*

Jura patris naturalis nexu divino copulata sunt. Justinianus *l. pen. in pr. C. de adoptionib.*

In patre nullius circumventionis suspicio potest aliquam sibi vendicare licentiam, avita affectione omnia resecante. Justinianus *d. l. pen. C. de adopt.*

Materna jura non possunt aboleri. Justinianus *d. l. pen.* §. 1.

In emancipationibus liberorum, nec non donationibus, non tam scriptura, quam veritas considerari solet. Diocl. & Maxim. *l.* 2. *C. de emancipat. liber.*

Super facultatibus (viventis), cujus incerta vita ac fortuna fuit, transigi, aut judicari non potest. Dioclet. & Maxim. *l.* 50. *C. de postlim. reversis.*

Fortuna matris filiæ injuria fieri non debet. Dioclet. & Maxim. *l.* 14. *C. de postlim. reversis.*

Unu-

Unusquisque sobolem suam nutriat. Valent., & Valens, & Gratian. *l.* 2. *C. de infantibus expositis.*

Voluntas amica misericordiæ esse debet. Iidem *d. l.* 2.

Suum dicere nemo potest, quem pereuntem contemnit, Valent., Valens & Gratianus *l.* 2. *in fin. C. de infantibus expositis.*

Consuetudinis usuſve longævi non vilis auctoritas est: verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut Legem. Constantin. *l.* 2. *C. quæ sit longa consuetudo.*

Leges quoque ipsas antiquitus probata, & servata tenaciter consuetudo imitatur, & retinet. Leo & Anthemius *l.* 3. *C. quæ sit long.*

Nec ignorans nec invitus quisquam donat. Dioclet. & Maxim. *l.* 10. *C. de donationib.*

Superfluum est privatum testimonium, cum publica monumenta sufficiunt. Zeno *l.* 1. *C. de donationib.*

In arbitrio cujuscumque est hoc facere, quod instituit. Justinianus *l.* 35. §. *ult. C. de donationib.*

Quid verbis opus est, quæ rerum effectus nullus sequitur? Justinianus *l. ult. C. de donationib.*

In libertos collata a patronis liberalitas, magis ad obsequium eos inclinare debet, quam ad insolentiam erigere. Philip. *l.* 1. *C. de revocand. donat.*

Ex Lib. IX.

Vocem funestam amputari oportet potius, quam audiri. Arcad. & Honor. *l. pen. C. de his qui accusare non poss.*

Finis explicandi negotii in Judicis potestate ac motu situs est. Diocl. & Max. *l.* 10. *C. de accusationib.*

Nemo de proprio crimine confitentem, super conscientia scrutetur aliena. Hon. & Theod. *l. ult. C. de recusationib.*

De his quos tenet carcer, id aperta definitione sancimus, ut aut convictum velox pœna subducat, aut, liberandos custodia diuturna non maceret. Gratian. Valent. & Theod. *l.* 5. *C. de cust. reor.*

Morte homicidæ crimen cum pœna extinguitur. Antoninus *l.* 3. *C. si reus vel accusat. mortuus.*

Maledictum est, si ex insania, miseratione dignissimum, si ab injuria, remittendum. Theod., Arcad. & Honor. *l. un. C. si quis Imperat. maled.*

Senatus, pars corporis Imperatorii est. Arcad., & Honor. *l.* 5. *C. ad l. Jul. Majest.*

Eadem severitate voluntatem sceleris, qua effectum, puniri jura voluerunt. Arc. & Hon. *l.* 5. *ad l. Jul. Majest.*

In filiis paterni, hoc est, hæreditarii criminis exempla metuuntur. Arcad. & Hon. *l.* 5. §. 1. *C. ad l. Jul. Majest.*

Hominibus perpetua egestate sordentibus mors solatium est, & vita supplicium. Arcad. & Honor. *l.* 5. §. 1. *C. ad l. Jul. Majest.*

Mi-

Mitior circa mulieres debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus. Arcad. & Honor. *l. 5. §. 3. C. ad l. Jul. Majest.*

Quod legitime est factum, nullam pœnam meretur. Alexander *l. 4. C. ad l. Jul. de adult.*

Nox & dolor justus homicidium relevant. Alexander *d. l. 4. in fin. C. ad l. Jul. de adult.*

Indignum est, ut ultionem pudoris præstigia versuti juris excludant. Dioclet. & Maxim. *l. 28. C. ad l. Jul. de adult.*

Ab his fœminis pudicitiæ ratio requiritur, quæ juris nexibus detinentur, & *matrisfamilias* nomen obtinent. Hæ autem immunes a judiciaria severitate, & stupri & adulterii præstantur, quas vitæ utilitas dignas legum observatione non reddidit. Constantinus *l. 29. C. ad. L. Jul. de adult.*

Maritum genialis thori vindicem esse oportet. Constantinus *l. 30. C. ad L. Jul. de adult.*

Successio pro oneribus portionis suæ respondet. Antoninus *l. 2. C. ad L. Jul. de vi.*

Multa facinora sub uno violentiæ nomine continentur. Constantinus *l. 6. C. ad L. Jul. de vi.*

Causam dans cædi vel damno, cædem & damnum intulisse videtur. Colligitur *ex d. l. 6.*

Crimen non dissimile est rapere, & ei qui rapuit, raptam rem scientem delictum servare. Honor. & Theodos. *l. 9. C. ad l. Jul. de vi.*

Virginitas vel castitas corrupta, restitui non potest. Justinianus *l. un. in pr. C. de raptu virgin.*

Quos ad vitæ decora, domesticæ laudis exempla non provocant, saltem correctionis medicina compellat. Valent. & Valens *l. un. C. de emendatione propinquor.*

Crimen contrahitur, si & voluntas nocendi intercedat. Cæterum ea quæ ex improviso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxæ imputantur. Antoninus *l. 1. C. ad l. Corn. de sicar.*

Melius est (malo) occurrere & mederi, quam injuria recepta vindicta perquirere. Gallienus *l. 4. C. ad l. Corn. de sicariis.*

Innocentia purgari crimen, non adulta ætate defendi convenit. Diocl. & Maxim. *l. 6. C. ad l. Corn. de sicar.*

Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. Antoninus *l. 1. C. de maleficiis.*

Culpa similis est tam prohibita discere, quam docere. Valent. & Valens *l. 8. C. de maleficiis.*

Verisimile non est, eam quæ arguitur, non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat. Antoninus *l. 1. C. ad l. Corn. de falsis.*

Scripturæ veritas, (si res poposcerit) per ipsum debet probari auctorem. Constantinus *l. 21. C. ad l. Corn. de falsis.*

Ad honoris insignia non ambitione vel pretio, sed probatæ vitæ testimonio, viri debent promoveri. Theod. & Valent. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.*

Ne-

Neminem divini timoris contemnendo jusjurandum, arbitramur immemorem, ut saluti propriæ ullum commodum anteponat. Theod. & Valent. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.*

Disputare de Principali judicio non oportet: Sacrilegii enim instar est dubitare, an is dignus sit, quem elegerit Grat., Valent. & Theod. *l. 2. C. de crimine sacril.*

Uxor socia rei humanæ atque divinæ domus suscipitur. Gord. *l. 4. C. de crim. expil. hæredit.*

Indulgentia infamiam criminis non tollit, sed pœnæ gratiam facit. Valent., Valens & Gratian. *l. ul C. de generali abolitione.*

Calumniantes ad vindictam poscit similitudo supplicii. Honor. & Theodos. *l. ul. C. de calumniator.*

Impunitas delictis propter ætatem non datur, si modo in ea quis sit, in quam crimen quod intenditur cadere potest. Alex. *l. 7. C. de pœnis.*

Vanæ voces populi non sunt audiendæ. Diocl. & Maxim. *l. 12. C. de pœnis.*

Non remitti pœnam facile, publice interest, ne ad maleficia temere quisquam prosiliat. Diocl. & Maxim. *l. 14. C. de pœnis.*

Facies hominis ad similitudinem pulchritudinis cœlestis est figurata. Constantinus *l. 17. C. de pœnis.*

Sancimus ibi esse pœnam, ubi & noxa est, *& paulo post*. Peccata suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum. Arcad. & Honor. *l. 22. C. de pœnis.*

Tantum ad restitutionem indulgentia valet, quantum ad correctionem sententia valuit: utque deportationis ipsum per se nomen rerum omnium spoliatio est, ita indulgentiæ restitutio bonorum ac dignitatis, uno nomine, amissorum omnium est recuperatio. Constantinus *l. ult. in fin. C. de sentent. passis & restitutis*.

Ex Lib. X.

APERTISSIMI juris est, quod ex cujusque patrimonio ceciderit in casum, & legibus & recto juris ordine fisci advocatis agentibus vindicetur. Constantinus *l. 5. C. de delatorib.*

Plerumque inverecunda petentium inhiatione ita constringimur, ut etiam non concedenda tribuamus. Grat., Valent. & Theodos. *l. 1. C. de petit. bon. subl.*

Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus eruere (Princeps) debet. Theod. & Valent. *l. 1. C. de petit. bon. subl.*

Superfluum est hoc precibus postulare, quod jam lege permissum est. Leo *l. 1. C. de thesaur.*

Unusquisque suis fruatur, & non inhiet alienis. Leo *l. 1. in fin. C. de thesaur.*

Obsistere commodis publicis & statutis necessitatibus, non possunt privilegia dignitatum. Arcad. & Honor. *l. 20. C. de annon. & tributis*.

Filios in potestate patris positos ad munera seu honores non posse evocari, falso tibi persuasum est. Diocl. & Maxim. *l. 5. C. de Decurionibus*.

Nul-

Nullus qualibet prærogativa fultus, a debitis muneribus habeatur immunis. Valens, Valent. & Gratian. *l.* 28. *C. de Decurionib.*

Utique unumquemque criminoſum non dignitas debet, ſed pœna comitari. Grat. Valent. & Theod. *l.* 38. *C. de Decurionib.*

Duæ partes ordinis in urbæ poſitæ, totius Curiæ inſtar exhibent. Arcad & Honor. *l.* 45. *C. de Decurionib.*

Convenit, leges futuris regulas imponere, non præteritis calumnias excitare. Anaſtaſius *l. pen. in fin. C. de Decurionib.*

Quod ſummis apicibus dignitatum non eſt conceſſum, hoc alii ſibi vindicare non audeant. Juſtinianus *l. ult. in medio C. de Decurionib.*

Infirma eſt venditio, ſi legis forma negligatur. Valent., Theod. & Arcad. *l.* 1. *C. de prædiis Decurionib.*

Naturale vitium eſt, negligi quod communiter poſſidetur, utque ſe nihil habere, qui non totum habeat arbitretur; denique ſuam quoque partem corrumpi patiatur, dum invidet alienæ. Theod. & Valent. *l.* 2. *C. quando & quib. quarta pars deb.*

Quid enim tam durum tamque inhumanum eſt, quam publicatione, pompaque rerum familiarium, & paupertatis detegi vilitatem, & invidiæ exponere divitias. Theod. & Valent. *d. l.* 2. in *fin. pr. C. quando & quibus quarta pars.*

In neceſſariis, ſibique conjunctis perſonis ſub liberalitatis appellatione debitum naturale perſolvitur. Theod. & Valent. *l. un. in princ. C. de imponenda lucrat. deſcrip.*

Nec enim juris optimi est, matrimonium, cum tot tantisque suis difficultatibus opprimatur, adventitiis etiam cumulare ponderibus. Theod. & Valent. *l. un. C. de impon. lucrat. describ.*

Origine propria neminem posse voluntate sua eximi, manifestum est. Diocl. & Maxim. *l. 4. C. de municipibus.*

Cives quidem origo, manumissio, allectio, vel adoptio, incolas vero domicilium facit. Diocl. & Maxim. *l. 7. C. de incolis.*

Mulieres honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus. Valent., Theod. & Arcad. *l. ult. C. de incolis.*

Majoribus honoris functos, ad minores devocari non oportere, rationis est. Diocl. & Maxim. *l. 2. C. quemad. civilia munera.*

Magistros studiorum, doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia. Julianus *l. 7. C. de professorib. & medicis.*

Turpe est, ut patriæ functiones ferre non possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur, (Philosophus scil.) Valent. & Valens *l. 8. C. de professorib. & medicis.*

Consentire etiam is videtur, qui non testificatur dissentire nominationi. Severus & Antoninus *l. 1. C. de filiisfam. & quemad. pro his pater teneatur.*

In discendis artibus etiam est accommodandum. Constantinus *l. 1. C. de excusat. artificum.*

Publicæ utilitatis interest, non ex amicitia creationes fieri, sed æstimatione vera,

ra; & commodo Reipubl. Alexander. *l. un. C. si propter inimicit. creatio facta sit.*

Consensum, non ignorantiam volumus obligari. Arcad. & Hon. *l.* 3. *C. de tabulariis.*

Leges inexorabiles. Theod. & Valent. *l. ul. C. de tabulariis, scribis.*

Ex Lib. XI.

INTERCIPERE contractum emendi vendendique fas prohibet. Valent., Valens & Gratianus *l.* I. *C. de prædiis navicularioum.*

In aliena calamitate (Naufragorum) fiscus jus non habet, ut de re tam luctuosa compendium sectetur. Constantinus *l.* I. *C. de naufragiis.*

Quod ab uno committitur, id totius delinquitur periculo numeri. Theodos. & Valent. *l.* 5. *C. de fabricensib.*

Pietas mea dona non expetit, neque regium sibi offerri a privatis cultum requirit. Leo *l. un. C. nulli licere in frenis.*

Quod in initio dispositionis constitutum est, id in posterum nulla addita novatione servetur. Theod. & Valent. *l. un. in fin. C. de collegiatis.*

Linguarum confusio permixta vel locorum aures & mentes a studio literarum avertit. Theod. & Valent. *l.* I. *in fin. C. de studiis liberal. V. R.*

Rempublicam, ut pupillam, extra ordinem juvari, moris est. Alexander *l.* 3. *C. de jure Reipub.*

Quo-

Quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus injungitur, unusquisque eorum periculo soliditatis videtur obstrictus. Gordianus *l. 2. C. quo quisque ordine conveniatur.*

Primates viri, populi studiis ac voluptatibus grati esse cupiunt. Valens, Grat. & Valent. *l. 1. C. de spectaculis.*

In lætitia publica servetur honestas, & verecundia castis moribus perseveret. Arcad. & Hon. *l. un. C. de majuma.*

Malæ fidei possessorem esse nullus ambigit, qui aliquid contra legum interdicta mercatur. Valent. & Valens *l. 7. in fin. C. de agricolis.*

Litibus imponenda celeritas. Justinianus *l. 20. in princ. C. de agricolis.*

Nostra jura præjudicium generare nulli debent. Justinianus *l. 22. in princ. C. de agricolis.*

Ignorantiæ locus non est, cum ad criminis rationem solum istud sufficit, quod incognitum sibi tenuit. Valent., Theod. & Arcad. *l. un. C. de colonis Illyricianis.*

Grave est non solum legibus, verum etiam æquitati naturali contrarium, pro alienis debitis alios molestari. Zeno *l. un. C. ut nullus ex vicaneis pro alienis vican. debit. teneatur.*

Nulla ratione debet quis ab hoc, quod in commune omnibus profuturum est, sejungi. Constantinns *l. 1. C. collat. fundorum.*

Si privati juris debita non patimur denegari, multo magis præbenda sunt civitatibus quæ jure debentur. Valentinianus

l. 5.

l. 5. C. de diverſ. præd. urb. & ruſt.

Legibus ſimiliter omne hominum genus tenetur. Theod. & Valent. *l. un. C. de conductor. præd. fiſcal. domus Aug.*

Gravior pœna conſtituenda eſt in hos qui noſtri juris ſunt, & noſtra debent cuſtodire mandata. Theodoſ. & Valent. *l. un. in fin. C. de conductor. præd. fiſcal. domus Aug.*

Ex Lib. XII.

Paternos honores invidere filiis non oportet. Valens, Grat. & Valent. *l. 11. C. de dignat.*

Repetiti faſces, virtutes ſæpe meriti comprobant, non augent: quia nihil altius dignitate. Theod. & Valent. *l. 1. C. de Conſulib.*

Sede prior debet eſſe ante provectis, locus conſpectior, decernendi loquendique facultas antiquior, cui eſt ſplendor adepti Magiſtratus vetuſtior. Gratian., Valent. & Theod. *l. un. C. de Præf. Præt.*

Sicut læſis implorandi præſidii facultatem denegari non convenit, ita nec calumniandi viam patimur diutius eſſe patefactam. Leo *l. pen. C. de præpoſ. ſacri cubiculi.*

Juriſperiti laudabilem in ſe probis moribus vitam eſſe demonſtrent, & docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandi ſubtilitatem, copiamque differendi habere debent. Theod. & Valent. *l. un. C. de profeſſor. qui in urbe Conſtantinop.*

Indi-

Indignum est, desides a propriis tamdiu muniis aberrantes, (quos esse convenit assiduos) numerari, Theod. & Valent. *l.* 3. *C. de domesticis & protector.*

Nemini liceat, cum sit posterior tempore, locum præcedentis ambire. Theod. & Valent. *l.* 7. *C. de prox. sacr. scrinior.*

In controversiis, quas in judiciis moveri contigerit, æqualitatem litigatoribus volumus servari. Anastasius *l.* 12. §. 4. *C. de proxim. sacr. scrinior.*

Non videatur nostra sanctio aliquid habere imperfectum. Justinianus *l.* 7. *C. qui militare possint.*

Honoris augmentum non ambitione, sed labore ad unumquemque convenit devenire. Arcadius & Honor. *l.* 14. *C. de re militari.*

Peregrinationis labor sociatus, commilitii jus, & obeundorum munerum consortium, affectioni fraternæ nonnihil addidisse, quinimò vice mutua chariores invicem sibi eos reddidisse, credendus est. Gordianus *l.* 4. *C. de Castrensi peculio.*

Plenum æquitate atque justitia est, ut qui aut successione fruitur, aut emptione vel extructione gaudet, electam præcipuè judicio suam partem teneat, & relictam. Arcad. & Honor. *l.* 2. *C. de metatis.*

Principis salus, populi salus. Constatinus *l.* 1. *C. de veteranis.*

Veniam delinquentibus non permittimus, nec indulgentiis crimina sublevamus. Grat., Valent. & Theod. *l.* 6. *C. de cohort. princip.*

Nul-

Nullam possessionem alterius pro alienis debitis publicis vel privatis, præcipimus conveniri. Honor. & Theod. *l.* 4. *C. de executoribus*.

Utilitas publica præferenda est privatorum contractibus. Diocl. & Maxim. *l.* 3. *C. de primipilo*.

Finis *Florilegii ex Codice*.

FLORILEGIUM
SENTENTIARUM
EX
NOVELLIS
Justiniani.

OMNIBUS hominibus terminus vitæ est mors. *Nov.* 1. *c.* 1. *sub finem.*

Leges neminem in paupertate vivere, neque in anxietate mori permittunt. *Nov.* 1. *in fine Epilogi.*

Mulierem, (quæ inviolatum morientis thorum servat) & miramur pariter & laudamus, & non procul a virginitate ponimus. *Nov.* 2. *c.* 3. *in medio.*

Pene nihil immensum bonum est. *Nov.* 3. *in princ.*

Ecclesia, Imperii mater. *d. Nov.* 3. *in princ.*

Ecclesiasticæ expensæ hominibns locupletibus non distribuendæ, ita ut inde inopes necessaria non mereantur. *Nov.* 3. *cap.* 3.

Non minor nobis cura esse debet horum, quæ sanctissimis Ecclesiis prosunt, quam ipsius animæ. *Nov.* 3. *in f. Epilogi.*

Humana natura quodam modo labitur ad delicta. *Nov.* 5. *c.* 2. *sub finem.*

Seniorum conversatio, juventutis educa-

ca-

catio perfecta. *d. Nov. 5. c. 3. in fine.*

Maxima in hominibus sunt dona Dei, Sacerdotium & Imperium: illud divinis ministrat, hoc humanis præsidet. *Nov. 6. in princ.*

Pene universa geruntur & competenter, si rei principium fiat decens, & amabile Deo. *Nov. 6. in. f. princ.*

Pudicitia quam maxime mulieres exornat. *Nov. 6. c. 6. in. fine.*

Quid est stabile inter homines, & ita immobile, ut nullam patiatur mutationem? cum omnis noster status sub perpetuo motu consistat. *Nov. 7. c. 2. in. prin.*

Oportet ea, quæ communiter & generaliter in omnium utilitatem sanciuntur, potius valere quam ea, quæ circa aliquos studentur agi ad corruptionem communium legum. *Nov. 7. c. 9. §. 1.*

Uno principio illico dato, plura sequuntur. *Nov. 8. in. pr. §. 1.*

Multitudo numerosa nihil habet honestum: quoniam in paucis ex multis, quæ secundum virtutem est, vita salvatur. *Nov. 10. in princ. §. 1. in f.*

Pater, licet legum contemptor & impius sit, tamen pater est. *Nov. 12. c. 2.*

Castitas etiam sola, Deo cum fiducia potis est hominum animas præsentare. *Nov. 14. §. 1.*

Quanto quilibet præest melioribus, tanto major ipse & honestior est. *Nov. 15. in f. prin.*

Et maximorum, & mediocrium & parvulorum nobis cura est: & nihil est tale, quod a nostra solicitudine removeamus. *Nov. 15. in princ. Epilogi.*

Sem-

Semper equidem clemens aliquid definimus: ſed quia non hoc cum lege agimus, erubeſcimus. *Nov.* 15. *in princ.*

Plurimæ neceſſitates circum aſſiſtunt hominibus. *Nov.* 15. *c.* 7. *in medio.*

Nulla maxima cura, per quam ſemper aliquid adjicit Deus ſceptris noſtris, extra nos cònſiſtit pro (ſubditorum) ſolicitudine & providentia. *Nov.* 18. *in f. Epilogi.*

Non erubeſcimus, ſi quid melius etiam horum, quæ ipſi prius diximus, adinveniamus, hoc ſancire, & competentem prioribus imponere correctionem, nec ab aliis expectare corrigi legem. *Nov.* 22. *in fin. princ.*

Nullus culpabit quare non futurum ſciverunt, & hoc quod videbatur quidem & tractabatur, omnibus modis crediderunt, quod vero nondum factum erat, non formidaverunt. *Nov.* 22. *c.* 1.

Diſponat unuſquiſque ſuper ſuis ut dignum eſt, & ſit lex ejus voluntas. *Nov.* 22. *c.* 2. *in prin.*

Eorum quæ in hominibus ſubſequuntur, quicquid ligatur ſolubile eſt. *Nov.* 22. *c.* 3.

Superveniens ſervitur non procul a morte differt. *Nov.* 22. *c.* 9.

Communicare delicto peſſimum omnium peccatorum eſt. *Nov.* 22. *c.* 15.

Multæ hominibus ad malitiam viæ ſunt. *Nov.* 22. *c.* 15.

Mors omnia ſolvit. *Nov.* 22. *c.* 20.

Felix & beatum eſt utrumque contrahentium perdurare in priori conjugio; & non precreatam ſobolem ſequentibus matri-

trimoniis forsitan contristare. *Nov.* 22. *cap.* 20.

Erubescit lex castigatores filios genitoribus statuere. *Nov.* 22. *c.* 24.

Quod ex lege datum est lucrum, privatus auferre modis omnibus non valebit. *Nov.* 22. *c.* 33.

Leges etiam in ipsa arma imperium habere volumus. *Nov.* 25. *c.* 5. *in f.*

Quanto ipsum altius in sublime evehimus, si probo se gerat: tanto rursum gravioribus eum percellemus pœnis, si quis contra leges deliquerit. *Nov.* 26. *c.* 4. *sub. fin.*

Nihil in pravo magnum existere, cum a nostris dictum est majoribus, tum nos ex ipsius judicavimus probavimusque factis. *Nov.* 29. *c. pen. sub fin.*

Concordia nihil unquam inter homines præclarius extitit, & præstantius. *Nov.* 30. *c.* 1. *in princ.*

Depauperatio potius est quam locupletatio, si quis sordidis utendo manibus arbitretur ex eo lucrum facere, quod multifariam postmodum cum impietate & summo probro restituet. *Nov.* 30. *c.* 7. *in princ.*

Justitia nihil inter homines unquam extitit robustius, aut pulchrius, quodve Deum & Imperatorem placare conciliareque magis possit. *Nov.* 30. *c.* 9. *sub fin.*

Non est inhumanitas, sed potius summa quædam humanitas, cum multi paucorum animadversione salvantur. *Nov.* 30. *cap.* 11.

Perperam effuseque posita, si ad compe-

petentem perveniant ordinem, & belle disponantur, aliæ propemodum res apparent, speciosæ pro turpibus, ornatæ pro incultis, articulatæ distinctæque pro incompositis prius & confusis. *Nov.* 32. *in princ.*

Quod in multitudinem dividitur, onus insensibile propemodum facit eis, qui hoc sustinent. *Nov.* 38. *in princ.*

Congruens magis est, amplificare rem in paucis corporibus angustatam, quam multitudinem multitudini adjicere. *Nov.* 38. *c.* 6.

Decursio & varietas humanæ naturæ paulatim egens curatione, non aliter ad bene se habendum revocatur, nisi etiam quod particulariter ei resistit, corrigatur. *Nov.* 39. *in princ.*

Tempus ferre omnia consuevit. *d. Nov.* 39. *in princ.*

Nuptiis nihil utilius, tanquam solis facere homines valentibus. *d. Nov.* 39. *in fin. princ.*

Ea quæ communiter omnibus prosunt, iis quæ specialiter quibusdam utilia sunt, præponimus. *Nov.* 39. *c.* 1. *in princ.*

Nihil inter homines sic est indubitatum, ut non possit (licet aliquid sit valde justissimum), tamen suscipere quandam solicitam dubitationem. *Nov.* 44. *c.* 1. §. 1.

Melius est pauca agere caute, quam multis interesse periculose. *Nov.* 44. *c.* 1. §. 3. *in fin.*

Conversatio nostra recta sit, & plena orthodoxa fide, omni alia hæresi merito constituta sub odio. *Nov.* 45. *c.* 1. *in f.*

Deus

Deus respicit quæ geruntur ab hominibus, & si quid egerint per dolum, aut lucrum, aut machinationem, hoc in suis recipient animabus viventes ac morientes. *Nov.* 46. *c.* 1. *in f.*

Veracium solummodo amator est Princeps. *Nov.* 58. *in præfat.*

Unam esse omnium perfectissimam virtutem arbitrandum est hominibus, quæ jura omnibus distribuit: hæc est ex causa cognominata justitia. *Nov.* 60. *in pr.*

Nihil est aliud falsitas, nisi veritatis imitatio. *Nov.* 78. *in princ.*

Nihil est furore amoris vehementius; quem retinere, philosophiæ est perfectæ, monentis etiam, & insilientem atque inhærentem concupiscentiam, refrænantis. *Nov.* 74. *c.* 4. *in princ.*

Omne bonum sive a Deo acquiritur hominibus, sive ab Imperio sequente Deum, decet esse mansurum, & omnis malitiæ ac diminutionis extraneum. *Nov.* 81. *c.* 2.

Multis undique natura novitatibus utitur. *Nov.* 84. *in princ.*

Multæ sunt homini & anxietates innumeræ, & repentinæ mortes. *Nov.* 84. *c.* 1. *in f. princ.*

Omnino oportet non sola delictorum nos contentos esse prohibitione, sed etiam timorem inferre justum transgressoribus. *Nov.* 88. *c.* 1. *in medio.*

Diffugiendum quidem quod malum est; inveniendum vero undique quod melius est. *Nov.* 89. *in præf.*

Oportet semper aliquod inchoare bonum, non ea quæ a quibusdam præ-

exi-

existunt, destruere. *Nov.* 89. *c.* 7.

Non erit decens, ut quæ bene exclusa sunt, in Rempublic. rursus introducantur. *Nov.* 89. *c.* 11. §. 2.

Necessitas inexcusabilis. *Nov.* 91. *c.* 9.

Multa quilibet cogitans & considerans inveniet. *Nov.* 94. *c.* 1.

Quod raro fit (sicut etiam vetus sapientia docet) non observant legislatores, sed quod fit plerumque & respiciunt & medentur. *Nov.* 94. *c.* 2.

Quod factum est, infectum manere impossibile est. *Nov.* 97. *c.* 1.

Per omnia justitiam æquitatemque honorare convenit. *Nov.* 97. *c.* 1.

Deus est communis omnibus pater. *Nov.* 98. *c.* 2. *in f.*

Imperatori & ipsas Deus leges subjecit, legem animatam eum mittens hominibus. *Nov.* 105. *c.* 2. *in fin.*

Quod longis ita servatum est temporibus, & tenuit immutabiliter, quomodo non est justum & in aliis omnibus valere, quæ postea erunt? *Nov.* 106. *c.* 1.

Quid sic proprium est legum, sicut claritas, maxime super defunctorum dispositionibus? *Nov.* 107. *c.* 1. *in pr.*

Unam nobis esse in omni nostræ Reip. & Imperii vita, in Deo spem credimus: scientes, quia hæc nobis & animæ, & Imperii dat salutem: unde & legislationes nostras inde pendere competit, & in eam respicere, & hoc eis principium esse & medium & terminum. *Nov.* 109. *in præfat.*

Non est justum, æqualibus cum orthodoxis hæreticos dignos fieri privilegiis. *Nov.* 109. *c.* 1.

Quod

Quod medicamenta morbis, hoc exhibent jura negotiis; unde consequitur, ut nonnunquam a judicio discordet effectus, & quod credebat conjectura prodesse, experimento inveniatur inutile. *Nov.* 111. *in præf.*

Quod in legum positum est potestate, non egebit aliqua extrinsecus dispositione. *Nov.* 113. *c.* 1.

Si pro caussis corporalibus cogitamus, quanto magis pro animarum salute providentia est nostræ solicitudinis adhibenda? *Nov.* 115. *c.* 3. *sub. fin.*

Considerare debent parentes, quia & ipsi filii fuerint, & eadem a suis parentibus speraverunt: & similiter qui nunc filii sunt, debent studere parentum animos sanare, quia & ipsi parentes fieri desiderant, & a suis filiis optant honorari. *Nov.* 115. *c.* 5. *in princ.*

Quis enim ibi delinquit, ubi salutem petat? *Nov.* 117. *c.* 15. *in fin.*

In delicto æquali, similes eis imponere pœnas justum esse putamus. *Nov.* 127. *c. ult.*

Nullum ita magnum subjectorum delictum est, quod non clementia Principis medeatur. *Nov.* 129. *in præf.*

Primum esse & maximum bonum omnibus hominibus credimus, veræ & immaculatæ Christianorum fidei rectam confessionem. *Nov.* 132. *in pr.*

Nihil sine via ad quæstionem est imperio (i. e. nihil quidquam est, de quo Princeps non sit solicitus.) *Nov.* 133. *in præf.*

Neque enim viros mulierum studia decent,

cent, neque rursus virilia mulierum collegiis conveniunt. *Nov.* 133. *c.* 3.

Multa sunt humana, & nullus potest naturam sic retinere, ut non peccet nihil: hoc enim proprium est solum Dei. *Nov.* 133. *c.* 5.

Mens frustra (i. e. otio) vacans, nihil bonorum parit. *Nov.* 133. *c. ult.*

Male adinventa, malæque consuetudines, neque ex longo tempore, neque ex longa consuetudine confirmantur. *Nov.* 134. *c.* 1.

Oportet nos humani generis infirmitatem protegere. *Nov.* 134. *c.* 13.

Unicuique integrum est his, quæ ipsi a lege data & concessa sunt, renuntiare. *Nov.* 136. *c.* 1.

Nihil in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat, quod regiones atque civitates frequentes reddat: unde denique optimæ Reipubl. coagmentatio fiat. *Nov.* 140. *in præf.*

Eos qui violento affectu, odioque semel correpti fuerint, perquam est difficile sanare. *Nov.* 140. *in f. præf.*

Legis interpretationem culmini tantum principali competere, nemini venit in dubium: cum promulgandæ quoque legis auctoritatem fortunæ sibi vindicet eminentia. *Nov.* 143. *in præfat.*

Nullus misericordiam petens sine actu a facie Principis recedere debet. *Nov.* 147. *in præfat.*

FINIS.

SERIES DIGESTORUM, *ET* CODICIS.

J. G.

JURIS STUDIOSIS.

REM *non novam aggressum me pridem, & nunc repetere, laboremque perexiguæ utilitatis sumpsisse me sumereque; quis hoc opere cæptoque putet: Ego vero contra contendo, remque hanc uti summæ utilitati deputo, ita novi operis gratiam aliquam mereri pertendo. Utilitatem ejus cum alia commendant, tum istud potissimum, quod cum juris studium usum triplicem potissimum habeat: de jure inquam publice disserere, quæ* Recitationum *&* Disputationum *materies est: Paratitla juris digerere, qui* Tractatuum *si quando fundus est: de jure denique decernere vel respondere, quod* Sententiæ, seu Judicia, Consilia, Responsa, Decisiones *præstant: in his sane omnibus perspecta semel titulorum series & continentia utramque pene paginam efficit: Quis enim non passim hodie videt, quam multa in* Recitationibus *desiderentur hujus rei ignorantia: quot* Disputantibus *remoræ objiciantur, quam multa ibi difluere, quam inaniter reciprocari oporteat; interea dum mens titulo pervestigando, ejusque sententiæ eliciendæ, intenta, sese bona fide in alia simul explicare nequit. Ausim dicere, potissimam horarum partem his sæpe non sine rubore absumi. Rursum quis nescit, ad eximium illum* Paratitlorum *usum, non illum dico, quem falso titulo hactenus ementiun-*

tur Paratitlon scriptores, verum genuinum illum, quem Justinianus præscripsit, quem Græci exemplo suo firmarunt, quem Leunclavius prodidit, quoties videlicet ex aliis titulis alii replentur, (id enim est παράτιτλον) unice conferre titulorum seriem & continentiam in numerato habere? Ausim dicere, potissimam privati studii, vel tractatuum partem perire, ni hoc agas, ni hoc scias. Tandem quis nescit, judicantibus, vel de jure Respondentibus, quantum intersit scire cujusque tituli vel minimi continentiam, & sic cujusque materiæ sedem, unde neque vera, neque falsa Oracula sua, si quando usus tulerit, promere possint: ne alioquin indices & sæpe frustra, perrepere: ne aliorum scripta compilare cum propriæ famæ jactura necesse sit? Sane clientum multi hac causa

Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.

Ausim dicere, hanc potissimam ferme totnanium, & flexiloquarum Consultationum causam. Quæ cum ita sint, juris Studiosis auctor esse soleo, ut una cum Institutionibus ante omnia brevem titulorum, qui per Pandectas, & Codicem extant, cognitionem sibi comparasse velint: juxta usui futuram, sive ad privata studia concedant, sive foro sese immergant, ut ferme hodie cruda studia in forum propelluntur, spesque suas multi ambitioni donant.

Id deinceps quamplurimis, ut persuadere possem, visum est, novam hanc seriem concinnare, ad eum modum, ut ne infra, vel supra modum consisteret: Et ad id eo liben-

bentius pertractus sum, quod viderem complurimos titulos nullo satis commodo vinculo hactenus superioribus copulari; imo Triboniani incogitantium, oscitantiam ubique perstringi. Quid enim aliud sit, cum vulgo dicitur, titulum Nautæ, Caupones, *itemque titulum* de Publicanis, *nonnisi sola vocis ambiguitate, & homonymia cum superioribus cohærere? Quid aliud faciunt hi, qui titulum* ad l. Rhodiam de jactu, *jocularitur titulo* de exercitoria actione, *velut scapham navi cohærere scribunt? Quid aliud faciunt, qui actionum species a* lib. 9. Digest. *& deinceps misere confundunt, unaque specie emensa ad eandem ex intervallo mox redeunt? Vel etiam una actionum divisione proposita, aliam atque aliam subinde comminiscuntur? Liquebit etiam ex hac serie, quam verum sit illud, quod tanto nisu adstruere conabantur, nullos esse in jure titulos generales: Imo quam fœdus sit error eorum, qui nullam omnino Ordinis rationem reddi posse putant, atque ideo etiam de nova juris methodo cogitant: cum contra egregie inter se hic cohæreant omnia, & vero ad juris Romani Imperiique statum accomodata sint: ut omnino optandum fuerit, spretis aliis omnibus methodis, huic unice adhæreri, eoque omnia studia dirigi. Inter alia jucundum erit & illud videre, quod vulgo hactenus insuper haberi dolendum est, quæ sit trium posteriorum librorum Codicis continentia, quibus alioquin* juris publici *tractatus continetur. Ex hac ipsa tandem titulorum serie haud contemnendæ observationes quædam desumi possunt. Primo*

mo quidem, si collatio Codicis, & Pandectarum instituatur, diversos nonnullos titulos in his occurrere, pro diversitate videlic. status Imperii, Administrationumque & Officiorum, ac proinde & rerum. Secundo, titulos sæpe alio situ ordineque locatos in Digestis, atque in Codice; sua tamen utrobique ratione. Tertio, specialiores multo titulos in Codice extare, quam in Digestis. Quarto, in Codice plures titulos occurrere, qui perfectam sententiam, jurisque dispositionem continent. Quinto, cum ad Edicti perpetui ordinem ferme utrumque corpus compactum sit, attamen in Codice magis observatus is. Sexto, ex hac serie apparebit, titulos quosdam pro subjecti ratione suo certoque loco positos, latius tamen sese porrigere, tracto eo adsumptoque vicino affinique tractatu. Septimo, videre est ex hac quoque serie, de eadem materia agi quandoque non uno loco, sed diversis diverso fine. Octavo, notare licet limitaneos, sic ut dicam, titulos quosdam, & velut in confinio positos, ceu vicinis utrimque titulis communes, vel uni tantum propiores. Nono, singulares titulos singulare aliquid contra jus commune continentes, modo præmitti, modo subjici liquebit. Tandem occurrunt sui quoque quidam nævi, seu defectus in titulis: Sunt enim, qui quod pollicentur non præstant: contra sunt, qui aliud quid præstant, quam quod pollicentur: & sic Rubrum *&* Nigrum, *ut loquuntur, inter se discrepant. Et hæc quidem postremo loco dicta, repetita hac prælectione monenda putavi: ubi & secretior quædam nunc connexionis ratio alicubi*

cubi a me redditur. Tandem quæ paulo prolixius ſemel in Digeſtorum ſerie notata ſunt, ea in Codice ſtrictim tantum attigi, ne fruſtra repetita faſtidium parerent. Quæcunque hæc ſint, iis macte eſtote, & valete, juris Studioſi.

SERIES
DIGESTORUM,
SEU
PANDECTARUM.
JURISPRUDENTIA
ROMANA OMNIS,

Seu universa Juris Civilis Romani, quod Pandectis, seu Digestis continetur, cognitio, sex partibus absolvitur.

Pars Prima exhibet FINEM ultimum, aliaque quædam Juris in universum principia.

Secunda ORIGINEM Juris, Magistratuum item, & Jurisprudentium Romanorum historiam notitiamque edisserit.

Tertia SPECIES Juris, causasque adeo efficientes ejus proponit.

Quarta SUBJECTA, & Objecta tria persequitur.

Quinta VERBORUM ad Jus pertinentium significationes continentur.

Sexta tandem REGULIS quibusdam Juris generalibus studiosi animus imbuitur.

PARS PRIMA

DIGESTORUM

E SEPTEM

(QUÆ ΤΑ' ΠΡΩΤΑ VOCANTUR)

Conſtat Libris quatuor prioribus.

Agitur in ea:

1. De PRINCIPIIS Juris: *lib.* 1. *tit.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
2. De PRÆPARATORIIS Judiciorum, *Eodem libro* 1. *a tit.* 9. *ad finem ejus libri*, & *lib.* 2. 3.
3. De RESTITUTIONIBUS } *lib.* 4.
4. Et de RECEPTIS. }

LIBER PRIMUS.

1. DE PRINCIPIIS JURIS *nonnullis*.

2. DE MAGISTRATIBUS.

FINIS Juris omnis, ſimul & virtus, quam Juris conditores & profeſſores colunt, eſt Juſtitia, de qua, ut & de aliis Juris (i. e. Æqui bonique) principiis nonnullis, veluti de ejus diviſione, ſignificatione Juris, & Juris arte, ſcientiaque, quam Juriſconſulti profitentur, agitur *Titulo* 1. *De juſtitia & jure*.

2. *Origo* Juris ipſius in Republ. Romana, jam inde a Regibus, ejuſque proceſſu: 2. ut & *Magiſtratuum* omnium in eadem Republ., qui jus adminiſtrabant, recenſus: 3. tandem & ſucceſſio *Prudentum* (i. e. Juriſconſultorum), qui jura ſcil. interpretabantur, ut quiſque alteri ſucceſſerit: indicatis quoque eorum ſectis (Sabiniorum inquam, & Proculianorum) & quis cuique Sectæ addictus fuerit, retexitur. *Titulo* 2. *De Origine juris & omnium Magiſtratuum, & Succeſſione Prudentum*.

3. *Species*, ſeu partes Juris Romani, atque adeo cauſæ ejus conſtituentes, ſeu efficientes quatuor tantum hic proponuntur, (cum tamen ſint & aliæ) puta 1. *Leges*; quæ expreſſo videlicet Populi Romani conſenſu juſſioq; latæ, non in democratico tantum ſeu populari ſtatu, verum

rum etiam aliquandiu adhuc inter initia Monarchiæ Romanæ, ut apparet ex legibus Juliis, Papiis, aliisque nonnullis, quæ tum latæ fuerunt. 2. *Senatusconsulta*, quæ & ipsa de jure privato a Senatu sub Imperatoribus lata, quæque Oratione Principis firmari mos erat. 3. *Longa Consuetudo*, quæ pro jure legeque observari solet, in his quæ non ex scripto descendunt. *tit.* 3. *de legibus Senatusque consultis & longa Consuetudine*. 4. *Constitutiones Principum*, seu Imperatorum, verso jam Reipubl. statu, traslataque populi Romani *ei & in eum*, i. e. absolute, & perpetuo jure potestate; nam quod Principi placuit, legis habet vigorem. tit. 4. *De Constitutionibus Principum*.

Et hactenus quidem, quatuor superioribus titulis actum est de principiis nonnullis Juris. Juris, inquam in genere, seu in communi, *titul.* 1. In specie vero, de principiis Juris 2. civilis seu populi Romani, iisque vel Historicis *titul.* 2. vel partibus istius Juris efficientibus, seu constituentibus, de quibus agitur *titul.* 3. & 4.

4. *Subjecta* nunc *Objectaque* Juris, circa quæ jus versatur, quoque jus omne collimat, sequuntur: quæ tria, ut in Institutionibus, ita & in his quoque Pandectarum libris ordine pertractantur; Personæ, inquam, Res, & Actiones.

1. *Personarum* differentiæ variæ fuerunt; varioque eæ adeo & diverso Jure per varios Juris articulos, totoque quod deinceps

ps explicabitur; jure, habitæ. Quare divisiones earum speciesque tribus titulis sequentibus nunc proponuntur. Et quidem ex duplici respectu: Primo quidem, ratione status tum naturalis, seu gentium, tum publici: *titulo quinto de statu hominum*.

Hoc respectu sane: 1. alii sunt liberi, alii servi: 2. Ex liberis rursum alii ingenui, alii libertini: 3. Item alii Cives, alii peregrini: 4. Alii juste, alii injuste nati: 5. Alii sanæ mentis, alii furiosi 6. Alii nati jam, alii nascituri: 7. Mares alii, aliæ fœminæ. &c.

Ratione vero status privati, seu familiæ, (ita enim sequens titulus superiori connectendus est, non ut vulgo fit) alii sunt sui juris, i. e. patres familias, seu familiæ suæ principes, & capita; alii vero alieni, ut servi familiares, filiique familias. *tit. 6. de his qui sui vel alieni juris sunt*. Qui quidem filiifamilias non justis modo nuptiis, seu nativitate constituuntur, verum etiam legis actione, i. e. Adoptione: uti retro iidem filiif. variis modis patria potestate liberantur. tit. 7. *de Adoptionibus & Emancipationibus, & aliis modis, quibus potestas solvitur*.

2. *Res* quoque, ut in vario discrimine sunt, ac proinde & diverso jure habentur, ita & de earum divisione & qualitate hic agitur. *tit. 8. de Divisione rerum, & qualitate*.

Nempe quod aliæ divini juris sint, extra

tra hominum scil. commercium positæ, aliæ vero humani. 2. Item aliæ naturali jure omnibus communes, aliæ publicæ, aliæ Universitatis, aliæ nullius, puta res divini juris, aliæ singulorum; Aliæ corporales, aliæ incorporales, quæ solo jure non corpore aliquo censentur.

3. *Actiones*, (hinc enim jam potissimus Actionum tractatus incipit), tertium Juris subjectum sive objectum constituunt: *Actiones*, inquam, si privatos respicias, id est jus persequendi ejus quod cuique debetur: Ad quas quidem actiones diriguntur deinceps sequentes tituli omnes ad finem ferme libri 49., etsi sub his titulis ad quamlibet materiam continentia alia multa occurrant.

Cæterum in actionibus primo loco considerandus venit *Magistratus*, seu Judex jus dicturus, seu a quo actionem olim impetrari jusve dici oportuit, coram quo ea institui, a quo demum ea definiri debeat. Hinc adeo sequens tractatus de Magistratibus sub 14. titulis hoc loco positus est.

Porro quæ de *Magistratibus* (quomodo scil. ad Alexandri Severi ferme tempora, hisque proxima, ii fuere: nam sequentium deinceps Imperatorum, quorum potissimum constitutiones in Codicem relatæ sunt, tempestate, alia longe Magistratuum facies seu ratio extitit, ut series Codicis ostendet), hoc libro tractantur, ad quatuor capita referuntur.

1. Primum ostenditur, quodnam *Semi-*

na

narium ferme Magistratuum plerorumque in Reipub. vel Imperio Romano fuerit, seu ex quonam potissimum ordine erant populi namque Romani tres ordines (, Senatorius, Equestris, & Plebejus) Magistratus plerique sumerentur: nempe ex ordine Senatorio: inde *titulus 9. de Senatoribus*.

Ita enim hic titulus superioribus connectendus venit, (non ut vulgo): hoc quippe titulo non agitur de decretis seu de Judiciis Senatus, multo minus de primis Judicibus ordinariis in statu populari, verum de Senatoria dignitate, quænam videlicet ea sit, quibus ea competat, (uxoribus scil. & liberis quoque Senatorum), vicissim quibus ea eripiatur.

2. Secundo *Genera Magistratuum* speciatim proponuntur: erant scil. Magistratus alii Urbani, alii Provinciales: (de his enim hactenus hic agitur), nam de Municipalibus postea demum agetur *lib.* 50., cum tamen in Codice junctim de his quoque agatur uno eodemque libro, puta *libro primo*.

1. *Urbani* seu *Urbici* Magistratus erant, qui domi, i. e. in ipsa urbe Roma Rempublicam administrabant, jusque dicebant, numero SEX. 1. Et horum quidem alii cum Imperio erant: puta 1. *Consules*, sub Monarchico statu pariter, ac sub populari: quibus tamen, præter voluntariam Jurisdictionem (puta adoptiones, manumissiones, emancipationes, quæ apud eos cele-

bra-

brabantur, & honorem Fastis nomina dandi, (i. e. ut annus de eorum nomine designaretur) hoc ævo sub Imperatoribus pauca admodum relicta fuere. *tit.* 10. *de Officio Consulis*. 2. *Præfecti Prætorio*: qui aulicæ disciplinæ primum præpositi erant, & ex Equestri ordine aliquandiu sumebantur, & mox diœceses integras pluresve administravere; sic quidem, ut potestas eorum ad summum post Principem fastigium evecta fuerit, inter alia appellandi ab his jure denegato (ita enim distinguenda sunt tempora; non vero confuse de Præfectis Prætorio agendum & per saturam). *tit.* 11. *de Officio Præfecti Prætorio*. 3. *Præfectus Urbis*, qui publicæ disciplinæ, quieti & saluti tum Urbicæ, i. e. in ipsa Urbe Roma, tum ad centesimum milliarium usque præerat: (nam peculiaris hæc ejus diœcesis erat), cujusque notio erat de omnibus criminibus. *tit.* 12. *de Officio Præfecti urbi*.

2. Sine imperio erant in Urbe Roma Magistratus nonnulli, & duo quidem hi: puta *Quæstores*, qui quærendæ, (unde & his nomen inditum,) servandæ & vicissim erogandæ publicæ pecuniæ præerant, quanquam & *Quæstorum* nomen officiumque ad alia quoque postea traductum. Nam & Quæstores fuere (qui & *Candidati* Principis dicti), qui legendis Cæsaris in Senatu Orationibus, libellis & epistolis vacabant. *tit.* 13. *de Officio Quæstoris*. *Prætores* item, qui Jurisdictioni tantum Civili præerant, nullo modo vero criminali. *tit.* 14. *de Officio Prætorum*.

3. *Extra ordinem* jus dicebat in Urbe Roma *Præfectus Vigilum*, qui ex equestri ordine ſumebatur, & cum ſeptem cohortibus Civitatis ſecuritati invigilabat, qua diurnæ, qua nocturnæ, ab incendiis & effracturis. *tit.* 15. *de Officio Præfecti Vigilum*. Et hæc quidem de Urbanis Magiſtratibus.

2. *Provinciales* Magiſtratus ſunt qui foris (i. e. in Provinciis Imperii Romani) Rempublicam adminiſtrabant cum imperio, juſque dicebant: Erant autem hi, 1. *Proconſules*; qui quidem ſortiebantur & adminiſtrabant olim cum pleniſſima poteſtate & imperio Provincias Senatus populique Romani, & in his jura reddebant. (Notandum enim, Auguſtum, Principeſque his proximos arcano politico Provincias curandas inter ſe & Senatum diviſiſſe.) Qui & ipſi Proconſules, propter diffuſam adminiſtrationem, *Legatos* ſuos, ſeu adjuvas & adjutores quoſdam habuere, quibus videlicet ſuam, ſi quando vellent, mandarent Juriſdictionem. *tit.* 16. *de officio Proconſulis & Legati*. At in Cæſaris Provinciis, ac nominatim in Provincia Ægypti, *Præfectus Auguſtalis* erat (ab Auguſto Imperatore ita dictus) quique ex Equitibus olim ſumebatur. *tit.* 17. *de Officio Præfecti Auguſtalis*. In cæteris vero Provinciis, erant olim qui *Præſides*, ſeu *Legati Cæſaris* dicebantur. *tit.* 18. *de Officio Præſidis*.

Verum hæc quidem ita olim obſervata diſtinctaque: hoc quippe Juriconſultorum, e quibus Pandectæ conflatæ ſunt, tempore,

re, quo jam omnes Provinciæ in Cæsaris potestate erant, inter Proconsules & Præsides, id tantum ferme discriminis reliqui fuit, quod illorum dignitas major erat, majusque fastigium, horum vero minus.

Fiscalibus speciatim causis in Provinciis, inter fiscum & privatos jus dicturus, præerat *Procurator Cæsaris*, qui & *Rationalis* dicebatur. *tit.* 19. *de Officio Procuratoris Cæsaris & Rationalis*.

In Urbe denique Alexandrina (quæ erat velut altera Roma) & instar Præfecti Urbis Romæ, erat peculiaris quidam Magistratus, qui *Juridicus* dicebatur, quemque unum Judicem Alexandrini habebant. *tit.* 20. *de Officio Juridici*; qui quidem titulus, ut dixi, peculiaris est Juridico Alexandriæ, (unde & *Alexandriæ* vox nominatim addita in titulo Codicis): neque enim ulli alii hoc ævo *Juridici* fuere.

Et hæc quidem de Magistratibus in specie, seu de generibus Magistratuum, qui Jurisconsultorum tempestate fuerunt. Nunc communia omnibus Magistratibus duo subjiciuntur, circa formam juris dicendi ab his.

3. *Tertio* igitur observandum hoc loco, (qui & ipsi Edicti perpetui ordo erat,) Magistratus qua Urbanos, qua Provinciales, jus dixisse, non per se tantum, verum etiam *per alios*, quibus videlicet ipsi jurisdictionem suam, jure videlicet Magistratus sibi competentem, non vero specialiter Lege sibi delatam (quam utique mandare non poterant), mandassent. *tit.* 21. *de Officio ejus, cui mandata est Jurisdictio.*

4. *Quar-*

4. *Quarto* notandum, Magiſtratus non ſolos ferme jus dixiſſe, verum *Adſeſſores* inſuper ſuos, ſeu Conſiliarios quoſdam habuiſſe, qui juris peritiam ipſis ſuggererent: ſive quia ipſi ferme Magiſtratus arma magis, quam jura plerumque noſſent; ſive quia adjutoribus nonnullis poteſtas omnis eget, quorum conſilio regatur. *tit. 22. de Officio Adſeſſorum*.

ÈX LIB. II.

1. *De* MODO JURISDICTIONIS.

2. *&* *de* IN JUS VOCANDO.

5. QUinto circa Magiſtratus, *Modus* ſeu *Formula Juriſdictionis* attendenda venit, Magiſtratui videlicet cuique competentis, ab his exerendæ exercendæque, ſeu Magiſtratus de cauſis notio.

Ita enim hujus libri initium ſuperiori cohæret, & quidem juxta ordinum Edicti perpetui, (ubi poſt tractatum de Magiſtratibus municipalibus, eorumque poteſtate & officio, ea ſtatim ſubjieciebantur, quæ ad modum & formulam Juriſdictionis pertinebant), non ut aliter vulgo.

Spectandum ſcilicet jus imploraturo, ſeu acturo, quænam Juriſdictionis ſpecies cuique Magiſtratui competat, & in quoſnam Juriſdictionem habeat: uti ipſi Magiſtratui attendendum, quomodo recte riteque, pro dignitate ſua, eam exercere poſſit.

Ca-

Cavendum utique illud inter cætera Magistratui, i. e. ut ne sibi aut suis, ne majori aut æquali, ne extra territorium, ne supra Jurisdictionem suam, nisi partium consensu jus dicat. *tit.* 1. *de Jurisdictione*: uti retro cavendum, ne quod jurisdictionis perpetuæ causa propositum est in Albo Prætoris, ab aliquo corrumpatur, de quo hoc eodem titulo seu loco agitur, pariter ut in Edicto perpetuo, nempe quia in Albo Prætoris jurisdictionis perpetuæ formula continebatur. Secundo cavendum illud Magistratui, uti æquabiliter omnibus jus dicat, non vero *jus novum* (i. e. iniquum), dolo statuat: eodem alioquin ipse jure, pariter cum eo qui impetravit, (quæ altera hujus Edicti pars est), adversario aliquando postulante, usurus. *tit.* 2. *Quod quisque Juris in alterum statuerit, ut eodem ipse utatur.*

Tertio, quod auctoritatem vimque Magistratus attinet, pœnali Judicio Magistratus quilibet jurisdictionem vimque suam & auctoritatem tueri potest, imo debet. *tit.* 3. *Si quis jus dicenti non obtemperaverit.* Et hæc de Magistratibus: quæ prima visio est in Actionibus & Judiciis.

II. In Jus Vocatio (i. e. adversarii juris experiundi gratia, ad eum qui Jurisdictioni præest, citatio) munita Magistratus Jurisdictione, secundum est in actionibus caput, seu momentum, præliique adeo velut forensis jam signum, & initium omnium actionum instituendarum §. *ult. Inst. de pœna temere litigantium*: qui quidem etiam Tractatus *Personas* litigatorum respi-

respicit. Hac vero parte, hæc generalis regula tenenda est, *in jus vocatum quemcumque* (sub eodem Romano videlicet Imperio constitutum) *ad eum qui jurisdictioni præest venire debuisse*, vel hoc ipsum sciatur, num Jurisdictio ejus esset, Hinc adeo lex illa 12. tab. *Si in jus vocat, atque* (i. e. statim incunctanter) *eat. tit.* 4. *de in jus vocando*.

Cujus quidem regulæ tum ampliationes, tum exceptiones quædam subjiciuntur. In genere quidem præmittitur *tit.* 5. *Si quis in jus vocatus non ierit, sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit*. Speciales vero exceptiones sequentes septem proponuntur, quibus & singulis ferme tituli destinati sunt, quibus scil. in jus vocatus a vadimonio deserto excusatur.

Primo in jus eundi necessitate in jus vocatus liberatur, si vocatus sit, qui vocari non debuit, i. e. qui jure non potuit, veluti sine permissu Prætoris parens & patronus, &c. *d. tit.* 4. *sup.*; imo & *Rubrica d. tit* 5. (nam in nigro seu in ipsis legibus sub eo titulo positis nihil tale hodie continetur.)

Secundo in jus vocatus ab in jus eundi necessitate liberatur, si idonee satisdet, seu caveat: quo pertinent quatuor tituli sequentes: Idonee, i. e. si de cautione fidejussoria agatur, si idoneis & locupletitibus fidejussoribus, seu vadibus datis, non quibuscunque, (nisi qui in jus vocatus est ex necessariis personis sit, ibi enim qualiscunque fidejussor accipiendus est, veluti pro parente & patrono.) Quod etiam lege

12.

12. tabularum cautum fuerat: *tit.* 6. *In jus vocati, ut eant, aut satis vel cautum dent*. Caveri scilicet hoc casu oportet, non etiam vi reum eximi, alioquin vi eximens pœnali judicio quanti ea res esset, de qua ageretur, tenebatur. *tit.* 7. *Ne quis eum qui in jus vocabitur, vi eximat*.

Porro *Forma* cautionis judicio vel potius in jure sisti non unius generis erat; verum quadruplex, pro diversitate scilicet reorum seu personarum. Alii quippe satisdare tenebantur fidejussoribus datis, puta cæteri omnes præter sequentes: Alii *jurato* tantum promittebant, ut Personæ Clarissimæ. 3. Alii nudæ suæ *promissioni* committebantur (puta rerum immobilium possessores, & Respublicæ. Quæ quidem personarum & cautionum diversitas obtinet & in aliis cautionibus, & stipulationibus Prætoriis. *l.* 1. §. 3. *ff. de ripa munienda*) *tit.* 8. *Qui satisdare cogantur, vel jurato promittant, vel suæ promissioni committantur*.

4. Ad formam quoque seu diversitatem cautionis, seu satisdationis, pertinet illud, quod si servi nomine noxalis actio (de qua alioquin agitur *lib.* 9.) ab aliquo intentaretur, dominus servum defendens, *tum in eadem causa, in qua tunc erat, donec judicium acciperetur*, *judicio sisti* promittere tenebatur: *In eadem causa sisti*: i. e. sic ut ne jus actoris ad experiendum deterius interea fiat. *tit.* 9. *Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur*.

3. *Tertio*. Imo & post cautionem quoque

que quandoque excusatur Reus quadantenus, puta si sine dolo ejus, per tertium aliquem, ejusque dolo factum fuerit, quo minus Judicio sistatur; tum enim actori in factum actio competit, quanti ejus interfuit reum sisti; & eo demum solvendo non existente, in ipsum reum actio restituitur, ne propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno afficiatur. *tit.* 10. *de eo per quem factum erit, quo minus quis in Judicio sistat*.

4. Excusatur vocatus in jus, si ex *sontica* causa, veluti morbo, aliave qua simili, in Judicio se non steterit, seu vadimonium deseruerit. *tit.* 11. *Si quis cautionibus in judicio sistendi causa facti, non obtemperaverit*.

5. Item si eum in diem tempusque vocatus sit, quo in foro Justitiam est (veluti si feriatus dies sit) item si messis, vindemiæque tempore, quibus fora silebant, ut & die pridie Kal. Januarii, quo die vota pro Principis salute fiebant, vel si dilationem quis impetraverit. Neque enim alio fine hic positus est. *tit.* 12. *de feriis, dilationibus, & diversis temporibus*.

Ubi verbo illa *& diversis temporibus*, non sunt accipienda de temporibus dilationum, quod aliis visum est, quique adeo putant, hunc titulum quod pollicetur non præstare, verum pro diversis temporibus, *præter ferias*

Et hactenus quidem quinque Exceptiones. Sequuntur nunc duæ aliæ, quæ in Edicto perpetuo ipsum titulum *de in jus vocando* præcedebant, tanquam in jus voca-

cationem vel eundi necessitatem præcedentes: nempe titulus *de edendo*, & *de Pactis*.

6. Sexto igitur excusabatur Reus, si Actor actionem ei prius non *edidisset*, i. e. si actor non demonstrasset reo, sive in albo Prætoris sive *Libello*, quanam actione experiri vellet. *tit. 5. de Edendo*. In jus vocaturus scil. alium, vel qui adversario necessitatem in jus eundi imponere vellet, prius, vel simul actionem edere debebat, ut sciret reus, atque apud se decernere posset, utrum cedere an contendere ultra deberet: & si contendendum putaret, veniret instructus, alioquin nihil agebat actor reum in jus vocando: qua causa ipsa & in Edicto perpetuo, & in Codice titulus hic *de Edendo* præmittitur titulo *de in jus vocando*. Cæterum edendæ actionis occasione, hoc ipso titulo agitur & de editione Instrumentorum litis, ut & de edendis rationibus ab argentario his, ad quos eæ pertinent.

Tandem a vadimonio deserto excusatur Reus, si interea de re vel negotio litigatores inter se *pacti* fuerint, vel *transegerint*, quod honoraria ferme amici opera intercedente, ubi bellum quodammodo indictum est, fieri solet: Ecquis enim de pœna laboret, post transactum negotium? Quo pertinebat etiam Lex XII. tab. post alias de in jus vocando, *rem uti pacunt, orato; ni ita pacunt, in comitio, &c.* Atque hoc respectu, seu hac in occasione, subjiciuntur hic duo isti tituli, (ut etiam ostendit *lex 2. in pr. si quis cautionibus*):

etsi latius sese alioquin illi porrigant, puta *tit.* 14. *de Pactis, & titulus ult. de Transactionibus*.

EX LIB. III.

De CAUSÆ CONJECTIONE, *seu de* LITIS CONTESTATIONE.
Ubi agitur de Personis, quæ liti prosequendæ interveniunt.

III. C*Ausæ conjectio*, seu *litis apud Magistratum contestatio* ad Judicium accipiendum, tertium momentum est in actionibus: quando videlicet post fundatam Magistratus Jurisdictionem, postq; rei in jus vocationem, partibus jam cominus pro tribunali constitutis, Prætor cognitionem suam & audientiam præbere incipit. Nam & ita lex XII. tab. *Nisi ita pacunt in comitio aut in foro, ante meridiem causam concito, cum perorant ambo præsentes, &c.* Et quisq; pro se quod a Magistratu desiderat, postulat. De quo hoc libro agitur, servato in hoc quoque Edicti perpetui ordine. Hac vero parte spectanda sunt duo, 1. *Personæ* liti subsistentes; 2. Deinde *Causæ* controversiæq; adeundi Prætoris, seu quarum causa Prætor adibatur.

Primo de *Personis*. Ad litem igitur contestandam, atq; ad negotium tractandum, litemque prosequendam, pro tribunali variæ personæ interveniunt, ut Postulatores, qui si pro aliis postulent *Advocati* dicuntur,

tur, de quibus eſt *tit.* 1. *de Poſtulando*: (*poſtulare* enim eſt deſiderium ſuum, vel amici ſui, in jure exponere, vel alterius deſiderio contradicere.) Porro non omnibus, vel non ſemper poſtulare, vel Advocatis quibuſq; eſſe licebat, imo tres ordines Edicto ſuo Prætor complexus fuerat, eorum quibus poſtulare vel omnino non liceret, vel non promiſcue: de quibus in genere *dicto titulo*. Quo ſane quoq; numero ſunt infames. Neque enim infames advocationis munere pro omnibus fungi poſſunt: Qua quidem occaſione ſeu reſpectu inſeritur, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque *tit.* (qui ſeſe alioquin latius porrigit), 2. *de his qui notantur infamia*. Quo titulo oſtenditur, ex quibus cauſis infamia irrogetur, quomodo etiam titulus in Codice concipitur.

2. Præter Advocatos ſunt & aliæ perſonæ, quæ liti peragendæ ſuperſunt & accedunt: Puta *Procuratores & defenſores*; Illi Actorum, iſti Reorum, de quibus hoc loco ordineq; agitur, (pariter ut in Edicto) *tit.* 3. *de Procuratoribus & defenſoribus*.

Qui quidem titulus, etſi ad quoſcunque Procuratores negotiorum pertineat; proprie tamen ad *Litium* procuratores ſpectat: Sic quidem, ut eo inter alia agatur de compellendo procuratore, qui in ſe litem ſuſcepit, judicium accipere, & retro, de mutandis quandoque Procuratoris cauſis: tandem de Procuratore dato ab actore ad actionem exercendam, cogendo ad eundem defendendum viri boni arbitratu.

Neque tantum hujusmodi privatorum procuratores existunt, ut defensores; verum etiam *Universitatum* (i. e. Societatum, Collegiorum & Corporum (sui Procuratores quidem existunt: qui quidem *Actores & Syndici* vocantur, qui scil. Universitatum nomine actiones movent, seu exercent, easdemq; defendunt; qui quidem vel a lege designantur, vel lege deficiente a duabus, ut minimum, partibus ordinis seu corporis constituti sunt. *tit.* 4. *Quod cujusque Universitatis nomine vel contra eam agatur*.

Et hi quidem omnes ex mandato alienas Actiones exercent. Alii quippe sunt *voluntarii*, qui sine mandato, seu ultro, alienis sese negotiis litibusque offerunt, & interveniunt, eaque exercent, vel excipiunt, qui *negotiorum gestores* dicuntur; de quibus *tit.* 5. *de negotiis gestis*.

Qui & ipse titulus, pariter ut titulus *de Procuratoribus*, etsi ad quorumcumque negotiorum, etiam extra Judicium, gestores pertineat, attamen hoc loco propter lites positus est.

Ab his autem omnibus, sive pro se agentibus, postulantibus, sive pro alio intervenientibus, *Calumnia* abesse debet, alioquin is, qui ut calumniæ causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse probatur, peculiari actione in factum tenetur: intra annum in quadruplum ejus pecuniæ quam accepit; post annum in simplum. Et hæc quidem *tituli ultimi de Calumniatoribus* tum ordinis ratio, ad exemplum quoque Edicti perpetui, tum sensus est.

Ha-

Hactenus Præparatoria Judiciorum: nunc de causis & actionibus.

Ex Lib. IV.

De Causis & Litibus, ex quibus Magistratus aditur; ac primum 1. *de* Restitutionibus: 2. *de* Receptis.

1 Causæ, seu *lites*, resque & controversiæ ipsæ, earumque differentiæ, ex quibus, vel ob quas Prætor aditur, in actionibus quarto loco spectandæ sunt.

Causæ igitur resque, seu Controversiæ sunt vel Civiles, vel pœnales, seu criminales. Civiles intentantur triplici fine apud Prætorem, puta ut vel 1. *Restituat* amissam actionem, ac proinde & rem: 2. ut *Recepta*, officio seu Ministerio quodam publico præstato, restitui jubeat: 3. ut novum nunc primum *Judicium* constituat.

1. Prima causa resque civilis, ob quam Prætor aditur, est *in integrum-Restitutio* (i. e. redintegrandæ rei, vel causæ actio, auctore Paulo.)

Cujus proinde tractatus, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque, hoc ordine, hac ratione positus est, non ea, quam reddunt alii, occasione *tituli de postulando*, quo infamia notati, nec in integrum restituti, postulare pro omnibus prohibentur, quod & longe nimis petitum, & ad aliud restitutionis genus pertinet.

Cæterum de in integrum restitutionibus agitur primum generaliter, indicatis etiam causis earum. *tit.* 1. *de in integrum re-*

restitutionibus; qui & ipse titulus generalis in Edicto perpetuo erat. Mox singulæ restitutionum causæ, & sex quidem speciatim pertractantur,) ex quibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenitur, ex causis videlicet extrinsecis vel intrinsecis) i. e. *Metus*; nam quod metus causa i. e. instantis vel futuri periculi timore, non quocunque, sed majoris malignitatis, qui merito & in hominem constantissimum cadat): gestum est, id ratum non habet Prætor. *tit.* 12. *Quod metus causa gestum erit*. 2. *Dolus malus*, si inquam cui alius obfuit calliditate quadam, seu fallacia & machinatione, alterum decipiendi, circumveniendi, fallendi causa. Cæterum actio hæc quia famosa est, tantum datur si de his rebus alia actio non sit. *tit.* 3. *de dolo malo*. 3. *Ætatis* ipsius lapsi lubricum,) i. e. si quis infirmitate lapsus sit minor 25. annis) *tit.* 4. *de Minoribus* 25. *annis*. 4. *Capitis diminutio*; capitis enim seu status sui diminutionem minimam passus si quis esset, (i. e. si quis post contractum a se habitum emancipatus fuisset, vel vice versa cum sui juris esset contractus tempore, postea adrogatus fuisset), stricto olim jure actiones, quæ ei & adversus eum competebant, extinguebantur, veluti jam alia novaque persona constituta: verum e Prætore ei & in eum actio restituebatur, perinde ac si id factum non fuisset. *tit.* 5. *de Capite minutis*.

Qui titulus ut in Edicto, ita & hic ea ratione quam dixi, positus est: quo titulo tamen de capitis diminutione in universum agitur.

5. *Ma-*

5. *Majores quoque 25. annis*, quandoque ex quibusdam causis restituuntur, veluti propter justam absentiam: item propter casus adversos. *tit. 6. ex quibus causis majores 25. annis in integrum restituuntur*. 6. *Alienatio* tandem *judicii mutandi causa facta*. Nam si quis rem, vel possessionem alienando dolo modo molestum adversarium pro se adversario suo objecerit, alienatio hæc justa in integrum restitutionis causa est. Sic quidem, ut quamlibet extincta actione, (per hanc videlicet alienationem ejus respectu, qui alienavit) idem nihilominus actione in factum adversario teneatur, quanti scilicet ejus interest, alium adversarium ei non oppositum fuisse. Hinc hoc loco, sicut in Edicto, positus est *tit. 7. de alienatione judicii mutandi causa facta*.

II. Secunda causa, ob quam Prætoris cognitio, non vero actio, postulatur, est *Receptum*: ut id scilicet præstari jubeat: Ita enim hic titulus superioribus cohæret, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque, non (quod alii volunt) quasi a judicio ad extra judicium transeatur, seu a Magistratibus ad Judices, & primum quidem ad compromissarios. *Receptum* est, cum quis ne privata benevolentia (ut Procuratores, negotiorum gestores, Mandatarii, Depositarii, id genus alii, verum officii, vel Ministerii alicujus publici genere, fideque publica, quid in se, fidemque suam recipit. Hoc vero casu Prætor receptam rem præstari reddique jubet: cujusmodi recepti generaliter accepti, (unde titulus quoque generalis *de receptis*, duobus po-

ſtremis hujus libri titulis communis), duæ ſpecies hic proponuntur. 1. Prior eſt, cum quis ex *compromiſſo* partium (quod ad ſimilitndinem Judiciorum redigitur) arbitrium in ſe, *officii* cujuſdam *publici* genere, ſemel recepit. Qua ex re etiam quandoque Judex aditur, nempe ut arbiter ſuſcepto officio perfungi, i. e. ſententiam dicere ſi detrectet, a Prætore cogatur: pariter ut altero Edicto litigatores arbitri ſententiæ ſtare jubentur. *tit. 8. de Receptis qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant.*

2. Secunda Recepti, cujus cauſa Magiſtratus aditur, ſpecies eſt, cum *Nautæ, Caupones, Stabularii*, publico quodam Miniſterii genere fungentes, quid cujuſque ſalvum fore citra contractum vel ſtipulationem ullam recipiunt, quod utique fit, etſi res eis adſignatæ ſive conſignatæ non ſint, verum eo ipſo quod in navim, cauponam, ſtabulum admiſſæ ſunt: (quod ſingulare admodum eſt); quo caſu niſi receptum illi reſtituant, etſi ſine culpa eorum res pereant, in eos peculiare Judicium datur. *tit. ult. Nautæ, Caupanes, Stabulari, ut recepta reſtituant.*

Atque ita recte hic titulus ſuperiori, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque cohæret, non vero a Triboniano (quod quidam calumniantur) alieno, aut deſerto loco infartus ex ſola homonymia, eaque inſigni & ruſtica (ut hoc jam traducunt nonnulli), vocis *Recepti*, ſic ut receptum arbitrium non niſi ridicule conferatur cum recepto Nautæ, Cauponis, Stabularii. Quo-

Quorum & hic lapſus eſt, quod veterem *receptitiam actionem*, his duobus Recepti ſpeciebus connumerant, cui actio de pecunia conſtituta ſucceſſit, quia receptum iſtud ex privato tantum officio & gratia, privatoque contractu deſcendit.

PARS SECUNDA
DIGESTORUM,
QUÆ DE JUDICIIS INSCRIPTA

Constat libris Septem: puta *lib.* 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

Agitur in ea

1. De JUDICIIS ordinandis. *lib.* 5.
2. De JUDICIIS, seu Actionibus & controversiis, in quibus agitur de vindicando DOMINIO rei alicujus. *lib.* 6. 7. 8.
3. Ob DAMNUM datum. *lib.* 9.
4. De Actionibus EX REI ipsius NATURA descendentibus. *lib.* 10.
5. Ex nudo FACTO aliquo. *lib.* 11.

EX LIB. V.

1. DE JUDICIO ORDINANDO, seu CONSTITUENDO.
2. ET DE ACTIONIBUS, quibus agitur de vindicando DOMINIO rei universalis.

III. Tertia & potissima frequentissimaque causa, ob quam cognitio Prætoris ab Actore postulatur, est, ut in verba litis jus componat: id est, ut *Judicium* nunc primum ordinet, seu constituat, actionem Judicemque pedaneum de negotio cogniturum dando, vel cogni-

cognitionem sibimet, prout ferme ipsi videbitur, vindicando. Qua parte duo occurrunt. 1. Primo quidem Judicium ipsum, & processus judiciarius. *Judicium* lata significatione hic accipitur, etiam pro cognitione Prætoris, non modo pro notione Judicum pedaneorum: *Judicium* est legitima quæcumque controversiæ apud Judicem quemcunque tractatio & dijudicatio, *tit. de Judiciis, & ubi quisque agere vel conveniri debeat.*

Et sic quidem hic titulus superioribus apte cohæret, ut in *Edicto* perpetuo, ita & hic quoque, non quasi a Judicibus compromissariis ad Judices ordinarios hic transeatur, quod quibusdam videtur. Quo quidem singulari titulo agitur de processu Judicario omni, in quo potissimum tractatur de Foro Judiceque competente. Qui Judices dare darive possunt: De Legitima persona standi in Judicio: de ordine Judiciorum: De officio Judicis, & cæteris ad processum pertinentibus. Tractatione personarum sive rerum, sive actionum: Quem titulum inter alios Juris Studiosis commendare maxime soleo, ut ita paulatim foro sese immergant: quique in Codice in varios titulos & singulares discerptus est.

2. His ita præmissis, nunc de ipsismet litibus, controversiis, & exinde Actionibus, seu Judiciis. *Lites* igitur resque, seu controversiæ, & notiones civiles, ob quas Judicium constituitur, vel Judex addicitur, varii admodum generis sunt, seu descendunt eæ non ex contractu semper, sed ex actu aliquo, gestove, de quibus

tribus *v. l.* 19. *de V. S.*, ex variis caufarum figuris, & *obligationibus*, ex quibus alter alteri ad aliquid tenetur, etsi non ex contractu, seu crediti semper causa, *l.* 1. *in pr. de obligationibus. l. omnem* 20. *de Judiciis.* De his igitur singulis speciatim deinceps agitur, quæ scilicet cujusque natura visque sit, ad librum 44. usque inclusive. Mox generatim seu *complexive* postea de obligationibus, imo & de Actionibus in genere agetur *lib.* 44. *tit. ult.* & lib. 45. 46. Et initio quidem tenendum, alias actiones petitorias esse, alias possessorias: de primis ad librum usque 41., de postremis, tribus libris 41. 42. 43. De petitoriis primum.

1. Primum igitur actionum civilium, seu controversiarum genus est, in quibus agitur de *Dominio* rei alicujus, seu quæ in id intenduntur, ut dominium alicujus rei *petatur*, vindiceturque: dominium inquam proprietatis. Dominium porro est, vel rei alicujus universalis, vel singularis.

Universalis rei dominium voco, quod in jure aliquo universali consistit, qualis est hæreditas: est enim successio in universum jus & dominium quod defunctus habuit, cujusque nomine hæreditatis petitio competit. 1. Et *specialis* quidem eo nomine actio, seu qualificata, ut vocant, causamque petendæ hæreditatis singularem habens, vel præparatoria ad hæreditatis petitionem, ut alii volunt, liberis & parentibus competit, frustra, seu immerito, & non ex officio pietatis exhæredatis vel præteritis, (quamdoque etiam his necessa-

ria)

ria) puta querela seu accusatio inofficiosi, seu petitio hæreditatis ex causa inofficiosi. *tit.* 2. *de inofficioso testamento* : qui hoc loco ea qua dixi ratione, ut in *Edicto* perpetuo, ita & hic positus est.

2. Generaliter alioquin & in universum aliis ex causis ad hæreditatem avocandam, vindicandamque, quæ hæredi, vel ex testamento, vel ab intestato competit, hæreditatis petitio datur. *tit.* 3. *de Hæreditatis petitione*. Et quidem sub tribus ampliationibus. Nempe enim hæreditatis petitio datur, & cum hæreditatis tantum pars, non etiam assis, id est tota hæreditas petitur, de quo *tit.* 4. *Si pars hæreditis petatur*.

2. Est & hæreditatis petitio, quæ datur ei, qui etsi non jure civili, verum Prætorio tantum hæres est: neque enim hæredi tantum hæreditatis petitio datur, sed & bonorum possessori, qui similis est hæredi. *tit.* 5. *de possessoria hæreditatis petitione* 3. Postremum hæreditatis petitio datur & ei, cui non directo jure hæres est, verum obliquo & indirecto; nam ei, cui restituta est ex fideicommisso hæreditas ex Scto Trebelliano, hæc actio, seu hæreditatis petitio competit, quia & hic hæredi comparatur. *tit. ult. de Fideicommissaria hæreditatis petitione*.

EX LIB. VI.

De DOMINIO REI SINGULARIS *Corporalis*.

2. S*Ingularis* rei Dominium ejusque nomine actio petitoria sequitur, servato Edicti perpetui ordine. Singulare dominium est singularis sive corporis, sive juris alicujus dominium: quo nomine quæ actiones competunt, tribus libris explicantur, hoc inquam libro 6., & duobus promixis 7. & 8. Hujusmodi autem res sunt vel corporales, vel incorporales, i e. *Corporalium rerum vindicatio* competit rerum dominis, vel iis, qui vice Dominorum sunt; & sic tribus hominum generibus. Primo quidem veris Dominis, & proprietariis, seu ob dominium vere & proprie dictum, quæ actio proprie *Rei Vindicatio* dicitur. *tit.* 1. *de rei vindicatione*: qui titulus hoc nexu hic pariter ut in Edicto perpetuo, positus est.

Secundo, fictitiis quoque Dominis, quique proprietariis similes sunt, & jus dominio simile habent, veluti *bonæ fidei possessoribus*, competit hæc rei vindicatio: his quippe, si rei a se bona fide possessæ nondum a se usucaptæ, possessionem casu aliquo amiserint, peculiaris fictitiaque quædam actio ad eam vindicandam, haud aliter atque si usucapissent, a Prætore accommodatur, quæ *Publiciana* in rem, a Publicio videlicet Prætore ita dicta fuit. *tit.* 2. *de Publiciana in rem actione*; qui titulus

lus in Edicto pariter hoc situ positus erat.

Tertio, *Emphyteutis* quoque (qui & ipsi fictitii Domini sunt, verosque Dominos imitantur) rei vindicatio, seu actio vectigalis, vel de fundo vectigali competit. Emphyteutis inquam, id est iis, qui agros plerumque steriles, & jejunos ac squalidos, verum a se deinceps meliores cultioresque cultura reddendos, (unde *Emphyteuticorum* agrorum nomen, a propagatione & melioratione), in perpetuum, vel ad tempus non modicum, sub vectigalis, i. e. pensionis cujusdam præstatione, a veris Dominis sive privatis, sive Rebuspublicis & Civitatibus, vel etiam a Principe conductos habent. His scilicet quoque ad agrum emphyteuticum, cujus possessionem amiserunt, vindicandum, rei vindicatio competit: Nam etsi Emphyteuta revera fundi emphyteutici dominus non sit, universa tamen rei utilitas ad ipsum spectat. *tit. ult. Si ager vectigalis*, i. e. *Emphyteuticarius petatur*: qui ideo hic positus est, pariter ut in Edicto perpetuo.

Ex Lib. VII.

De Dominio Rei Singularis *incorporalis: ac nominatim de* Usufructu, *& affinibus ejus.*

2. INcorporalium rerum singularium vindicatio est, qua res singulares in jure, jurisve intellectu consistentes, & quidem a corporis ipsius, in quo jus consistit,

sistit, non domino vindicatur: puta *servitutes*. Servitutes autem sunt vel personales, vel reales.

1. *Personales servitutes* dicuntur, cum res aliqua aliena, veluti fundus, aut servus alienus alteri personæ, ejusque utilitati servit. Ejus vero generis servitutes sunt hæ quatuor. Ususfructus, Operæ servorum, Usus, & Habitatio: De quibus sigillatim prius.

1. *Usus fructus* est jus utendi fruendi integro jure, & sic plenissima servitutis personalis species, rebus alienis, salva rei substantia: de quo sunt sex tituli priores hujus libri. Primo agitur *de modo constituendi* usus fructus, deque jure fructuarii, & intra quem *modum* is uti frui debeat. *tit.* 1. *de Usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur*. Secundo titulo ostenditur, jure *accrescendi* sæpe usufructuarii jus augeri: altero scilicet, cui idem usus fructus conjunctim legatus fuerat, non concurrente; unde fit ut alter partem ejus retineat, & ob non concursum usumfructum totum, neque diminutum habeat; quod jus accrescendi dicitur: (cui accrescendi juri & in aliis multis juris articulis locus est). *tit.* 2. *de Usufructo accrescendo*. Tertius titulus est de *Tempore*, seu die usus fructus cedentis, i. e. a quo tempore usus fructus alicui constitutus relictusve deberi incipiat: & sic moriente post id fructuario usus fructus ad hæredes ejus transmittatur; nempe usus fructus semel ab adita hæreditate & statim acquiritur, si pure legatus sit. *tit.* 3. *Quando dies usus fructus cedat*.

Ha-

Hactenus de Usufructu adquirendo. Vicissim amittitur is quoque certis modis, de quibus agitur *tit.* 4. *Quibus modis usus-fructus amittatur*: Et in his quidem rei ipsius, in qua ususfructus consistit interitu: nisi ususfructus sit earum rerum, quæ usu consumuntur: tum enim remedio cautionis ex S. C. ususfructus rei absumendæ per usum mox absumptæ sustinetur. *tit.* 5. *de Usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, vel minuuntur*.

Actio tandem ususfructus nomine, vel est *confessoria*, qua quis scilicet usumfructum sibi in re aliena deberi intendit: vel *negatoria*, qua Dominus rei negat, rei suæ usumfructum alii deberi. *tit.* 6. *Si ususfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur*.

2. Operæ quoque *Servorum*, speciem quamdam servitutis personalis, imo & ususfructus quodammodo obtinent; nam ususfructus servorum in operis consistit. *tit.* 7. *de operis servorum*.

3. *Usus* item circa fructum, i.e. usus ad necessitatem tantum, & ad esse, non ad bene esse. 4., ut & *Habitatio*. *tit.* 8. *de usu & habitatione*.

Omnibus autem his servitutum speciebus commune est, ut is, cui constitutæ sunt caveat, sese usurum fruiturum boni viri arbitratu: finitoque jure suo possessione cessurum, eamque Domino restiturum. *titulo ultimo*, *Usufructuarius quemadmodum caveat*. Hactenus de Servitutibus personalibus.

Ex Lib. VIII.

De Servitutibus Prædiorum.

2. Prædiorum, seu reales *Servitutes*, (quæ propriæ & absolute *servitutes* dicuntur, de quibus in Edicto perpetuo pariter hoc situ actum fuit), sunt qualitates & jura quædam, quibus res alterius rei alienæ, puta, prædium prædio servit, de quibus post personales (pariter ut in materia Legatorum *lib.* 3.), in genere agitur. *tit.* 1. *de Servitutibus*.

Sicut autem prædia vel urbana, vel rustica, quæ quidem ipsa non tam loco seu situ, quam qualitate & genere usus invicem distinguuntur, ita servitutes quoque, aliæ sunt prædiorum urbanorum: *tit. de Servitutibus prædiorum urbanorum*: Aliæ vero rusticorum: *tit* 3. *de Servitutibus prædiorum rusticorum*. Quæ licet ita distinguantur, communia tamen pleraque inter se habent: *tit.* 4. *Communia prædiorum tam urbanorum, quam rusticorum*. Certe eodem modo vindicantur, confessoria vel negatoria actione. *tit.* 5. *Si servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur*. Et utraque certis modis amittitur, veluti confusione (acquisito altero prædio, sive dominante, sive serviente): item non utendo, seu usucapione libertatis, & cessione. *tit. ult. quemadmodum servitutes amittuntur*.

Ex

Ex Lib. IX.

De actionibus Ob Damnum Datum.

11. SEcundum causarum actionum, seu controversiarum litiumque civilium genus & quidem petitoriarum, est, *damni alicujus in corpus aliquod nostrum dati nomine*, & ad id sarciendum comparata.

Ita enim hic liber superiori servato & hic, ut & proximo Edicti perpetui ordine, optime connectitur, non affinitate quadam cum rei vindicationibus, inter alia, quod dominis solis, & adversus dominos hæ actiones dentur; quod Cujacio quoque visum fuit.

Damnum porro hoc in quadruplici differentia est; 1. vel enim damnum sine injuria ulla facientis datur, puta a *Quadrupede* (quod damni genus proprie *Pauperies* dicitur). Ejus actionis, quæ eo nomine competit, vis hæc est, ut aut noxa a Domino sarciatur (i. e. æstimatio damni offeratur seu præstetur), vel certe animal ipsum quod noxam, damnumve dedit, ei cui nocitum est, in noxam dedatur. *tit.* 1. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* 2. Vel *damnum* injuria a libero homine datur, alieno videlicet servo, vel quadrupede, cæterisve rebus, (quod *damnum injuria* dicitur, vindicaturque *lege Aquila*) *tit.* 2. *ad legem Aquiliam*. 3. Cui similis est, & ad superiorem accommodata specialis quædam actio legis Aquiliæ in duplum, adversus eos, e quorum ædibus, ubi ha-

habitant, eum in locum, qua vulgo iter fit, vel in quo consistitur (puta statione vel græce *στάσει*) quid in liberum hominem effusum, vel dejectum fuerit, etsi ipsi non dejecerint, vel effuderint. *tit.* 3. *de his qui effuderint, vel dejecerint*. Et ita quidem hic titulus hic positus est: Cum in Edicto perpetuo cohæsisse videatur iis titulis, qui lib. 11. continentur, *de servo corrupto, & de aleatoribus*. 4. Denique a *Servo* damnum datur: quam in rem sunt proditæ actiones *noxales*: quæ ita dicuntur a *noxa*, i. e. damno, maleficioque servorum; quarum actionum hæc pariter vis est, ut liceat domino deditione ipsius corporis quod deliquerit, id est servi, litis æstimationem evitare. *tit. ult. de Noxalibus actionibus*: qui quidem titulus non est generalis omnibus noxalibus actionibus (generaliter scilicet acceptis), quæ ob damnum datum competunt, quod Cujacius hic voluit, verum specialis de noxa a *servo* data.

EX LIB. X.

De Actionibus, quæ ex REI IPSIUS NATURA, *seu naturæ facto, oriuntur*.

111. TErtium genus controversiarum, seu actionum civilium descendit ex *Rei ipsius natura*, seu *naturæ ipsius facto*: quæ scilicet inter aliquos, citra contractum ullum, vel delictum damnumve, actionem aliquam inducit.

Hæc enim est hujuscæ materiæ connexio,

xio, ut in Edicto perpetuo, ita & hoc libro simul & ejus complexio, continentia: Nam quod ajunt, mistas actiones, i. e. tam in personam, quam in rem directas hoc libro contineri, id neque omnino verum est, cum actio ad exibendum non sit talis, ac proinde connexionis ratio illa consistere non possit, verum mere personalis, licet in rem scripta. *l.* 3. §. 3. *ad Exhib.*

Hujus vero generis sunt tria sequentia 1. *Vicinia*. Inter confines scilicet prædiorum rusticorum, vicinia ipsa actionem finium regundorum producit, ad agrorum scilicet fines, olim varietate successionum, vel irruptione fluminis, vel aliter confusos, *regundos*, determinandos, amota veteri obscuritate. *tit.* 1. *Finium regundorum*.

2. *Communio*, quæ est societas involuntaria, in quam nonnulli incidunt, non vero contractus, vel tractatu habito (v. l. 32. *ff. pro socio*) vel affectione societatis consentiunt, seu eos conjungit ad societatem non consensus, sed res. *l.* 25. §. 16. 17. *fam. ercisc.* Re ipsa & negotio. *d. l.* 32. *pro socio*.

Quæ communionis ratio duas actiones seu duo judicia divisoria producit. 1. Actionem *Familiæ Eriscundæ*. Datur ea actio inter cohæredes, volentes a communione discedere, ad res hæreditarias dividendas; (nam *familiæ* appellatione veniunt res hæreditariæ: & *erciscere*, veteri verbo est dividere. *tit.* 2. *Familiæ erciscundæ*.) 2. Item producit communio actionem *communi dividundo*. Hæc superiori similis

datur

datur inter alios quam ſocios, inter quos ſcilicet res aliunde communis eſt; quanquam & diſerte Gajus *l. 2. hoc tit.* hanc actionem quoque tribuit contracta ſocietate, veluti in re pariter emenda. *tit. 3. Communi dividundo*. 3. Poſtremo hujus generis eſt ſola *exibendæ*, ſeu repræſentandæ rei alicujus, quæ petitur, ratio, ſeu *intereſſe*; quia ſcilicet rem aliquam vindicaturis nobis, & propter rei vindicationem maxime, & ut experiundi ſit copia, intereſt rem aliquam nobis *exhiberi*, i. e. ejus poteſtatem fieri, eamque repræſentari: & ſic hæc actio, ut ex ipſius rei natura deſcendit, ita & præparatoria ferme eſt rei vindicationis, & ad *exhibendum* dicitur. *tit. ult. ad exhibendum*.

EX LIB. XI.

De actionibus ex NUDO HOMINIS FACTO *aliquo naſcentibus, citra contractum ullum, damnumve in corpus datum*.

IX. QUartum genus actionum, ſeu cauſarum & controverſiarum civilium eſt, quod naſcitur ex *Facto* aliquo, non Naturæ, verum nudo hominis facto: rurſum non ex contractu ullo, vel ob damnum in corpus datum.

Ita enim hæc materies in Edicto perpetuo, & hic liber integer ſuperioribus & proxime ſequenti, cohæret: cujus etiam tituli omnes certa lege invicem optime colligati ſunt; quod nemo quod ſciam ad-

adhuc vidit. Neque enim placere debet Cujacii ſententia, quaſi liber hic *ſupplementum* ſit totius hujus partis ſecundæ Digeſtorum: atque adeo hujus libri *tituli* 1. 3. 4. 5. ſupplementum ſint libri *noni* tit. 2., & 6. libri decimi: tit. 7. & 8. libri ſexti.

Factum autem hujuſmodi nudum eſt vel legitimum, vel illegitimum: Rurſum, factum iſtud nudum eſt vel religioſum, vel irreligioſum.

1. *Legitimi* facti nudi, & judicialis quidem, actionem producentis, duæ tantum ſpecies hoc libro tractantur. (Nam & tertia quædam, & primo quidem loco in Edicto perpetuo poſita fuerat, puta de Judice litem ſuam faciente). Prima eſt *Interrogatio in jure facta*. Nam ſi actor in jure ante judicium quandocunquel acceptum, intentionis ſuæ formandæ inſtruendæque cauſa, aliquem interrogaverit: *An ne is fieret auctor, & qua ex parte* (id eſt an & quatenus ſit ille, a quo actor jus ſuum conſequi poſſit); v. g. Si quis ignarus utrum talis, vel talis ſit, eum interrogaverit, utrum hujus, vel illius (forte debitoris) hæres ſit, & qua ex parte: item, ſi noxali actione acturus ſervi nomine alium interrogaverit, utrum hic ejus ſervus ſit, iſque interrogatus reſponderit, (quod omnino tenetur): ex hac jam interrogatione & reſponſo, naſcitur actio (quaſi adverſus obligatum ex contractu), *quæ Interrogatoria actio* dicitur. Et ſic hæc interrogatio inſtruendi judicii cauſa, non litis decidendæ, fiebat. *tit. 1. de Interrogatio-*

gationibus in Jure faciendis, & interrogatoriis actionibus.

Altera specialis facti legitimi nudi judicialis est, actionis cum aliis communis ab uno intentatio: Nempe si lis pluribus communis apud Judicem aliquem a quibusdam agi cœperit, ne continentia causæ dividatur, neve varie judicetur, apud eundem Judicem ab aliis quoque agi, aliosve conveniri oportet. *tit. 21. de quibus rebus ad eundem Judice eatur.*

2. *Illegitimi* facti, sine damno corporali, species hæ quatuor, quarum nomine actio vel competit, vel denegatur, notentur. 1. Si *corrupti* servi alieni mores (nam de damno in corpus ejus dato actum fuit supra *lib. 9.*) fuerint, eo nomine in eum qui corrupit quanti ea res est, in duplum judicium datur. *tit. 3. de servo corrupto.* 2. Si *fugitivus* servus receptus, seu celatus fuerit. *tit. 4. de Fugitivis.* 3. *Si aleatoribus* domum quis suam ad ludendum præbuerit, etsi lusor non fuerit, isque verberatus, damnumve ei datum fuerit, sive quid eo tempore de domo ejus subtractum est, susceptori isti actio eo nomine denegatur: contra, si ludendi causa vis facta fuerit, in eum qui vim intulerit, animadvertitur. Denique & ejus quod in alea lusum est, sæpe repetitio datur. *tit. 5. de Aleatoribus.* 4. Facti nudi illegitimi actionem producentis postremo species est, si *falsus modus a Mensore renunciatus dolo malo fuerit:* a Mensore inquam, qui inter aliquos adhibitus fuit, cum de finibus forte inter eos contentio esset, vel cum em-

emptor ſcire vellet vel venditor, cujuſmodi ager veniret, vel propter judicium, vel cujus alterius rei ergo. Hoc ſcilicet caſu in Menſorem actio in factum datur. *tit. 6. Si Menſor falſum modum dixerit.*

Qui quidem titulus eadem ratione hoc ſitu in Edicto perpetuo poſitus erat.

3. *Religioſum* factum nudum, ſine damno corporali, ut & retro *irreligioſum*, circa funerum & ſepulchrorum ſcilicet religionem, obligationem & actionem civilem quandoque inducit, ſeu tribuit, tum ei, a quo factum quid circa id fuit: tum adverſus eum, qui quid fecit: rurſum quia vel ipſe quid fecit, vel alium quid facere prohibuit. Et ita quidem hic tractatus ſuperioribus cohæret, pariter ut in Edicto. Quia, inquam, quid ipſe fecit: puta, 1. quia *mortuum intulit in locum*, quo jus non erat: nam is eo nomine in factum actione tenetur. 2. Quia *ſumptus* in funus alienum erogavit ſeu fecit, & ſic cum defuncto quaſi contraxit; quo nomine ſpecialis actio *funeraria* ei ex æquo & bono, & quidem privilegiata, competit. Rurſum, quia alium quid circa religionem funerum & ſepulchrorum agere prohibuit: veluti ne funus duceret. *tit. 7. de Religioſis & ſumptibus funerum, & ut funus ducere liceat:* 2. ne mortuus inferretur quo jus erat: 3. ne *ſepulchrum* ædificaret. Adverſus hos omnes quippe in factum actio eo nomine datur. *tit. ult. de mortuo inferendo, & ſepulchro ædificando.*

PARS TERTIA.

DIGESTORUM,

QUÆ DE REBUS INDIGITATUR.

Constans libris 8., puta *lib.* 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19.

DE REBUS CREDITIS.

EX LIB. XII.

De CERTI PETITIONE CERTÆ ÆSTIMATIONIS.

v. QUintum genus controversiarum, seu actionum, vel Judiciorum civilium, est de REBUS CREDITIS: seu quæ competunt *crediti* nomine, & ob negotium aliquod gestum, vel obligationem contractam, quod & factum quoddam est. *l. consiliis 7. §. ult. ff. de curatore fur.*: i. e. tractatus inter contrahentes: qualis eleganter describitur *l. 8. vers. quod sic. de rescindenda vend.*

Qui quidem tractatus hic instituitur ad exemplum ordinemque Edicti perpetui, & hoc quidem nexu, non quo nonnulli, qui hic novam Judiciorum & actionum divisionem incipiunt: vel ut alii, qui e vindicationibus ad contractus hic transiri ajunt.

Est

Est autem *creditum*, quoties fidem alienam secuti, alicui rei adsentimur: *Rerum* vero creditum, eo quod res aliqua intervenit necessario ad constitutionem contractus, seu ad obligationem actionemque constituendam. Atque istud est hujus partis Tertiæ totius argumentum, & sic generalis hic titulus, quod nonnulli perperam negabant.

Rebus porro creditis, vel certum quid nominatim formula actionis comprehenditur, seu petitur, vel incertum.

1. *Certum petitur*, cum apparet quid, quantum sit quod petitur, seu cum res, vel quantitas, qua de agitur, certa, pondere, numero vel mensura expressis formula seu actione *condicitur*, (id est designatur). Unde & eædem certi petitiones *Condictiones* dicuntur: Nam hoc sibi vult *condictio*. Et his quidem actionibus Judex reum in id præcise quod petitur, vel condemnandum, vel absolvendum habet: & hic actio *si certum petatur*, & *condictio* eadem sunt: hæc suo nomine designatur, illa de primis Edicti verbis.

Certum autem istud rursum habet vel certam æstimationem, vel incertam. 1. *Certæ æstimationis* res certa petitur, cum non res ipsa tantum certa est, seu petitur designaturque, verum & æstimatio ejus quoque certa est. Quod in tribus negotiis, & obligationibus, quæ Re contrahuntur evenit. Primo quidem in *Mutuo*, seu in pecunia numerata credita, mutuove data; est enim pecuniæ publica solennisque æstimatio, unaque & eadem pote-

ſtas. *tit.* 1. *de rebus creditis, ſi certum petatur, & de condictione:* cujus tituli proinde (qui tribus appellationibus conſtat) ſententia, ex ſuperioribus jam ita clara eſſe poteſt, de quo alioquin tumultuantur Interpretes: Nempe, ut breviter id complectar. 1. *Rerum creditarum* appellatio generalis eſt. 2. Crediti vero ſpecies eſt ea, ex qua *certum petitur*. 3. Quæ eadem & *condictio* una voce dicitur, ſeu certi condictio. 2. Item certa, non tantum res, ſed & æſtimatio eſt rei debitæ ex *Jurejurando* deciſorio; quo etiam genere quaſi contrahitur. (*l.* 5. §. 2. *ff. de peculio*). *tit.* 2. *de Jurejurando ſive voluntario, ſive neceſſario, ſive Judiciali.*

Ita enim hic titulus ſuperiori de rebus creditis, ut in edicto perpetuo, & hic quoque apte cohæret: non vero quod quidam tradunt, quaſi jusjurandum frequentius detur de pecuniis creditis.

Ac nominatim certa eſt æſtimatio, ſi in *litem juratum* fuerit, quia jusjurandum iſtud in litem nihil aliud eſt, quam litis ſeu rei in Judicium deductæ, ſeu intereſſe, ab actore facta, per jusjurandum a Judice delatum, æſtimatio. *tit.* 3. *de in litem jurando.*

3. Denique certa æſtimatio eſt *Promutui*, quod eſt inſtar mutui: cum videlicet pecunia aliqua alteri data, promiſſave fuit, non mutui quidem contrahendi animo, verum data promiſſave ſine cauſa, apud alium reſidet, quæ condictioni, ſeu repetitioni locum facit.

De quibus condictionibus poſt titulum

de

de rebus creditis & de Jurejurando in Edicto perpetuo pariter actum fuit, ut hic. Hujusmodi porro condictionum quinque genera hoc libro pertractantur: Vel enim datum quid fuit, promissumve ex causa, vel sine causa.

1. *Ex causa* rursum, vel *futura*, vel quasi præsente: *Futura*, i. e. ob rem vel finem aliquem, eumque vel honestum, vel turpem. Si ob finem *honestum* res aliqua data promissave fuerit, veluti ut Romam eas, causaque secuta non fuerit (i. e. Romam tu non jeris, ejus repetitio omnimodo competat, quæ condictio dicitur *causa dati, causa non secuta. tit. 4. de causa dati*) nam ita reponendum, non *causa data causa non secuta*. 2. Si vero ob *turpem* causam datum promissumve quid fuerit, non omnimodo, i. e. non semper condictio competit: nam si dantis vel promittentis turpitudo aliqua ea in re versetur, res condici non potest. 3. Cui similis est quoque condictio *ob injustam causam*: si videlicet quid detur ex stipulatione per vim extorta, & sic ex principio dandi injusto. *tit. 5. de condictione ob turpem vel injustam causam.*

2. *Quasi ex præsente* causa, seu quasi existente, cum tamen revera nulla causa existeret, si quis quid per errorem promiserit, dederitve, condictio ei pariter competit, quæ *indebiti condictio* dicitur. *tit. 6. de Condictione indebiti.*

Postremo condictio competit, si *sine causa* ulla res data vel promissa fuerit, vel rediit ad non justam causam. *tit. ult.*

de condictione sine causa : cujus tituli lex 2. speciem aliquam præbet. Et sic (ut superiora summatim colligam) condictio competit dati promissive: 1. Sive quia ex principio injusto quid datum promissumve fuit, veluti *vi*, vel *ob turpem causam*. *tit.* 5. 2. Sive quia ab initio causa nulla existebat, & sic per *errorem*. *tit.* 6. 3. Sive quia ex causa, verum quæ *secuta* non est. *tit.* 7. 4. Sive quia ex causa, quæ *finita* est, rediitque ad non causam. *tit. ult.* Ex his autem causis quandoque incerti etiam condictionem competere docent. *l.* 22. *ff. de cond. indeb. l.* 3. *de condict. sine causa*.

Et hactenus quidem de certi petitione certæ æstimationis.

EX LIB. XIII.

1. DE CERTI PETITIONE INCERTÆ æstimationis.
2. DE MIXTA ACTIONE, modo certæ, modo incertæ æstimationis.
3. DE INCERTI petitione, & contractibus UNIUS PRINCIPALITER utilitatem continentibus.

1. INcertæ variæque æstimationis certi petitio est, quoties res quidem libello certa petitur, condicitur, seu designatur, varia tamen admodum incertaque rei petitæ æstimatio est, ac proinde lis a Judice æstimanda venit. Incerta, inquam æstimatio: idque variis ex causis; 1. sive ratione *interesse* alicujus: 2. sive ratione *legis*, obligationem inducentis: 3. sive ratio-

tione *materiæ* subjectæ. 4. tandem ratione *loci*. Et sic quatuor hujus generis incertæ æstimationis condictiones sunt.

De quibus in Edicto perpetuo hoc ipso situ, ordineque actum fuit.

1. *Condictio furtiva* prima in hoc genere est: nam cum ea condictio domino, singulari furum odio, ad rei furtivæ persecutionem, contra jus commune (quo condictio alioquin domino non datur), detur, in eamq; actionem veniat res, quamlibet mortua apud furem, & sic ejus æstimatio: item id quod interest agentis, ac proinde in ea in litem juretur; apparet utique, rem aliquam, etsi certam (veluti servum furtivum), incertæ tamen adhuc æstimationis ea condictione peti. *tit. 1. de Condictione furtiva.*

2. Item *ex lege condictio* incertam æstimationem continet. Ex lege condictio est, quoties Lex novam aliquam obligationem inducit, neque tamen satis actionis genus determinat, seu nominatim exprimit: tum quippe indefinite *ex lege condictio* datur. Ea vero incertæ & variæ æstimationis est, quia & obligatio varia & incerta est. Exemplum hujus rei ponebat Cujacius in condictione ex lege Julia, & ex lege Cincia. *tit. 2. de Condiction. ex lege.*

3. Hujus generis est etiam *Condictio Triticaria*: nam cum alia atque alia cæterarum, præter pecuniam numeratam, specierum (quarum nomine hæc actio sive condictio competit) æstimatio sit, ad æstimationem utique res necessario deducitur. Atque hæc est illa condictio, quæ *Triti-*

caria, non *triticiaria* dicitur, a tritico videlicet, specierum ut potissima, seu insigniore, & necessaria maxime, ita & omnium maxime incertæ æstimationis, & revera arbitraria, quia æstimat in ea Judex rem arbitrio suo, habita ratione utilitatis temporis & loci. *tit.* 3. *de Condictione triticaria*.

4. Denique actio seu condictio *Ejus quod certo loco* ex stipulatione, vel testamento dari (veluti Ephesi) debuit, proxime superiori *de condictione triticaria* optime cohærens, utpote cum in ea æstimatio rei petitæ pro loci quoque ratione fiat, incertam æstimationem continet, & arbitraria est: Nam cum commemoratio ejus loci, quo dari res debuit, item loci quo dari petitur, in libello fiat, magna autem loci utilitas sit, quia varia sunt rerum per singulas Civitates pretia, & pecunia quoque alibi locorum facilius & levioribus usuris invenitur, alibi vero difficilius & gravioribus, arbitrio utique Judicis, qui huic actioni addictus est, hoc omne æstimandum venit, tum in gratiam *rei*, si is alio loco conveniatur, quam quo eum conveniri ejus interest: & retro in gratiam *Actoris*: si ejus intersit alio loco rem accipere; nam hæc actio utriusq; utilitatem continet. i. e. alterutrius. Inde igitur condictio, seu actio hæc arbitraria diserte dicitur: de qua est *tit.* 4. *de eo quod certo loco dari oportet*.

II. Mixtum quoddam actionis genus nunc sequitur, quo modo certum petitur, modo incertum: certum rursum *modo certa*,

ta,

tæ, modo incertæ æstimationis, puta actio. *de pecunia constituta*, seu constitutoria, id est de pecunia citra stipulationem, pro se vel alio jam obligato, promissa in diem locumve plerumque certum: Nam in constitutum veniunt & aliæ species præter pecuniam numeratam, quæ omnes tamen *pecuniæ* appellatione hic veniunt. Et hæc est sententia *tit. 5. de Pecunia constituta*.

Quique adeo superioribus ita recte cohæret, uti pariter cohæsit in Edicto perpetuo, non vero quasi hic titulus eodem pertineat, quo superior, nempe quod eo quoque peti possit alio die locove, id quod alio dari debuerat, verum medio loco inter certi petitiones (sive certæ sive incertæ æstimationis eæ sint) & incerti petitiones, quia eadem actione modo certum petitur (idque modo certæ æstimationis, modo incertæ), modo incertum.

III. *Incerti* tandem petitio est, cum res libello petitur ex obligatione aliqua seu contractu aliquo, incerta generali & vaga formula; puta, quia ita formula concepta est: *Quidquid te mihi ex hac vel illa causa dare oportet ex fide bona* &c. unde & *bonæ fidei* Judiciis nomen inditum.

De quibus hoc ipso loco in Edicto actum fuit.

Porro contractus isti, ex quibus incertum petitur, sunt quinque generum, & varias ideo quoq; præstationes recipiunt. Nam inconnexionis ratio hic reddi potest. Quanquam & hæc non displicet; scil. peti *Incertum* vel ex obligationibus, quæ re contrahuntur; res, puta quatuor, Commo-

dato, Pignore, (de quibus duobus titulis postremis hujus libri 12.): *Gesto* alieno & Deposito (de quibus *lib.* 14. 15. 16.) 2. vel ex obligationibus, quæ *consensu* contrahuntur. *lib.* 17. 18. 19.

1. Prima species horum contractuum, ex quibus incertum petitur, & quidem ex obligationibus, complectitur Commodatum & Pignus, in quibus etiam *unius principaliter e contrahentibus* negotium geri utilitasque verti videtur: *Commodatum* sc. est cum res utenda gratis cum modo, sive ad certum usum datur: sive certo loco aut tempore datur; quod plerumq; solam commodatarii utilitatem continet. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati:* cujus etiam nomine duplex actio proponitur: Directa domino, rei suæ recuperandæ gratia; contraria vero ei, qui commodato accepit, variis ex causis. *tit. 6. Commodati vel contra*. 2. *Pignus* (cujus utilitas in usum irrepsit) Quod quidem etsi dicatur utriusque gratia dari, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quo magis in tuto sit creditum. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati*. §. *ult. inst. quib. mod. re contr. obl.* & in summam, ut dicitur eleganter a Papiniano, pignus proponitur (supponitur, opponitur) propter contractus fidem, ac restituendæ rei vinculum; & pignus debitor distrahere potest, ut ad suum commodum perveniat. *l.* 6. *ff. de distract. pign.* attamen creditoris potissimum utilitatem continet. Ejus porro nomine pariter duæ actiones competunt: una directa, quæ datur debitori adversus creditorem ad pignus re-

recuperandum, soluto debito: Contraria, creditori adversus debitorem, ad impensas forte in rem pignoratam factas recuperandas. Quæ actiones proprie *Pignoratitiæ* dicuntur (nam de hypothecaria, quæ adversus tertium possessorem competit, agetur proprie libro 20.) *tit. ult. de Pignoratitia actione, vel contra.*

Ex Lib. XIV.

De Actionibus, & Incerti petitionibus, quæ ex Alieno Gesto *dantur, vel non.*

2. SEcunda contractuum, seu obligationum Re species, ex quibus incertum petitur, est eorum, in quibus *alterius alicujus quam contrahentis* negotium geritur quæriturq; adeo, quatenus seu in quantum alter teneatur, & retro is actionem habeat ex alterius gesto, ut quinque casibus sequentibus; de quibus hoc eodem loco ordineque actum fuit in Edicto. 1. *Exercitoris* (i. e. ejus, qui navem exercet.) negotium geritur a Magistro navis (i. e. ab eo, qui navi præpositus est). Nam si ab isto negotium aliquod gestum fuerit, ejus rei nomine cui impositus est, in ipsum Exercitorem, (i. e. dominum) actio eo nomine in solidum transfertur, quæ ab exercitore, *exercitoria* dicitur. *tit. 1. de Exercitoria actione.*

2. *Vectorum* quoque (id est eorum, qui eadem navi vehuntur.) a convectore vel Magistro navis, negotium quodammodo geritur (quodam quasi contractus cum alio ini-

initi genere.) Ei quippe, qui se mari incerto una cum aliis vectoribus credidit (ut loquitur Rutilius, inter alios) maritimaque tempestate oborta, inclementis fortunæ cohibendæ, cum ventis decidit (ut ad rem loquitur Juvenalis *Satyra* 14. sicut Seneca dixit. 4. *Nat.* 6. cum grandine pacisci), jactu mercium suarum in mare facto, in convectores alios actio datur, ad agnoscendam scil. jacturæ partem, ut ita quod pro omnibus datum est, omnium contributione sarciatur. Quod quidem Legis Rhodiæ de re nautica caput inter alia fuit: Rhodiæ inquam, i.e. Rhodiensium, quorum, utpote qui & Maris aliquando imperium tenuere, nauticæq; rei disciplina excellebant, Leges quædam a Romanis quanquam victoribus receptæ fuerunt. Et hæc est sententia simul & connexio (de qua hactenus anxie laboratur) cum superioribus *tit.* 2. *de Lege Rhodia de jactu*.

Non vero quasi hic titulus ceu scapha superiori subjectus fuerit. In Edicto sane Prætoris de hac lege Rhodia de jactu actum videmus junctim cum titulo de locato, uti colligo ex ordine librorum Pauli ad Edictum, ac nominatim ex ejus *l.* 2. *de L. Rhodia de jactu*.

3. *Negotiatoris* item alicujus negotium geritur ex alieno gestu, puta ab *Institore* ejus (i.e. ab eo, qui præpositus est negotiationi alienæ) contrahente ejus rei gratia, cui præpositus est; sic ut ex negotio Institoris ei & in eum actio in solidum competat, quæ *Institoria* vocatur a perso-

na

na ministrante, ut exercitoria a domino. *tit.* 3. *de Exercitoria actione.*

4. *Domini* quoque & *Patris* negotium quandoque geritur, resque vertitur, ex filiorum, servorum, liberorumque hominum ab his possessorum contractu, & sic vi potestatis. De quo eodem ordine locoque actum fuit in Edicto. Hac vero parte distinguendum venit; Vel enim filii servive scientibus Parentibus & Dominis, vel nescientibus contrahunt, vel denique expresse jubentibus. 1. Si *scientibus* iis filii servive in merce peculiari negotientur, ejusq; rei causa quid cum his contractum fuerit, Parentibus autem vel Dominis a filiis vel servis aliquid quoque debeatur, quicquid in merce peculiari est, inter illos & creditores pro rata protione *tribui* (i. e. dividi) debet: divisione tamen ipsi domino concessa, vel si divisio inique facta fuerit, reformari: unde *Tributoriæ* actioni nomen inditum a tribuendo. *titul.* 4. *de Tributoria actione.*

2. *Nescientibus* Patribus vel Dominis, si quod cum his qui in eorum potestate sunt, negotium gestum erit, actio regulariter non datur. *tit.* 5. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.* Ac nominatim ex causa mutui contracti, patre inscio, filius familias neque patrem, neque se, ne post mortem quidem patris ullo modo obligat. Et hæc est sententia S. C. Macedoniani. *tit. ult. de S. C. Macedoniano.*

EX LIB. XV.

APPENDIX LIBRI SUPERIORIS XIV.

Superior regula de nescientibus Dominis vel Parentibus, ut in eos actio regulariter non detur ex contractu filiorum & servorum, duas patitur exceptiones, & eas tamen non in totum, sed in tantum. 1. Si *Peculium* ii habeant: ad finem quippe peculii Pater, & Dominus tenentur actione de Peculio, ex justa præsumptione *tit. 1. de Peculio*. Et hæc ipsa tamen actio non semper perpetua est, verum annua tantum, extincto videlicet Peculio. *titul. 2. Quando de peculio actio annalis est*. Secunda exceptio est, si in *rem* Patris vel Domini *versum* quid fuerit: nam quatenus in rem Patri Dominive versum est, hactenus quoque actio in eos æquitate suadente competit. *tit. 3. de in rem verso*. 3. *Jubentibus* denique Dominis vel Patribus, si filii servive contraxerint, in solidum jam Patrem vel Dominum ii obligant. *tit. ult. quod jussu*. Et ita quidem hi tres tituli superiori libro subjiciuntur, pariter ut in Edicto eodem situ: at non & ordine; nam in Edicto hi tituli hujus libri paulo aliter positi videntur.

Ex Lib. XVI.

I. Appendix *altera libri* 14.
II. De Contractu, *seu obligatione* Ex Re: ubi Unius *tantum e contrahentibus utilitas vertitur*.

D*Ebitori* certe cujuſcunque negotium Mulier inutiliter gerit, apud creditorem ejus intercedendo; mulieres enim fruſtra pro aliis ſeſe obligant. Quæ Sententia eſt Senatuſconſulti Vellejani. *tit.* 1. *ad S. C. Vellejanum*.

Qui ita ſuperioribus apte cohæret, pariter ut in Edicto cohæſit.

Judiciali quoque aliquo quaſi *contractu*. negotium alterius quandoque geritur, ut ecce, ſi cum tibi obligatus eſſem, litem mecum tu conteſtatus fueris (atque ita judicio quaſi contraxeris. *leg.* 3. §. *idem ſcribit* 11. *ff. de peculio*) rem meam omnino certo caſu geſſeris: Nam ſi tu viciſſim obligatus mihi ex alia cauſa ſis, adquires mihi exceptionem *compenſationis*: Ac maxime negotium meum hac parte geſſeris; ſi naturaliter tantum mihi fueris obligatus: nam quod natura debetur, etſi peti non poſſit, venit tamen in compenſationem. *tit.* 2. *de compenſationibus*.

Atque ita hic titulus ſuperioribus recte cohæret, ut etiam cohæſit in Edicto perpetuo.

3. Tertia ſpecies contractuum & ultima quidem obligationum ex re, ex quibus incertum formula ſeu actione petitur, eſt

est eorum, in quibus *Unius tantum e contrahentibus negotium geritur*: veluti in *deposito*: Dat enim depositarius beneficium in suscipienda re; cum depositum sit conventio gratis servandæ seu custodiendæ rei alienæ. *tit. ult. Depositi vel contra*. Et ita quoque hic titulus in Edicto positus erat.

Ex Lib. XVII.

1. *De* Mandato 2. *& de* Societate.

SEquuntur actiones, seu petitiones incerti, quæ enascuntur ex obligationibus ex Consensu, puta Mandato, Societate, Emptione, Venditione, Locato, Conducto, & similibus. Sic enim hic ordo quoque reddi potest: modo meminerimus, agi de incerti petitionibus. Et primo quidem loco occurrit 4. *Mixtus* quidam contractus, ex quo incertum petitur, puta *Mandatum*, i. e. conventio, qua roganti fides datur gratis procurandæ alicujus rei. Fit enim Mandatum modo unius tantum contrahentium, modo utriusque, modo tertii alicujus gratia: Unde & duplex actio nascitur: directa, quæ domino negotii datur: contraria vero, quæ mandatario, seu mandanti. *tit.* 1. *Mandati vel contra*.

5. *Ultima* contractuum, seu obligationum ex quibus incertum petitur, & quidem obligationum ex *consensu*, species est eorum, qui utriusque contrahentium semper utilitatem continent: unde ex utroque latere directa jam actio nascitur. Quo incen-

censu sunt sex: Societas, Emptio, Venditio, Locatio, Conductio, Æstimatoria, Permutatio, & contractus innominati. Porro quæ utilitas in his vertitur, aliquando est inæqualis; etsi plerumque æqualis. 1. *Inæqualis* inquam aliquando: quod in unico *Societatis* contractu cernitur seu evenit. Nam & Societas ita iniri potest, ut inæquales partes socii ex societate ferant. *tit. 2. pro Socio*.

Ex Lib. XVIII.

De Contractibus, seu Obligationibus ex consensu, Utriuque *utilitatem æqualiter continentibus: ac primum*

De Emptione et Venditione.

Æ*Qualiter* tandem utriusque contrahentis utilitas vertitur, in quinque sequentibus contractuum speciebus.

1. Primum quidem in *Emptione venditione*: de cujus substantia, forma, materia, & effectu, agitur hoc integro libro, & insuper *tit. 1. lib. proxime sequentis*. 1. *De substantia* scil. emptionis venditionis, ut & de nonnullis in ea *pactionibus* & legibus, seu conditionibus, quæ scil. ei apponi possunt, vel quandoque solent, agitur *tit. 1. de Contrahenda emptione, & de pactis inter Emptorem & Venditorem compositis*. Inter quas leges, conditiones seu conventiones, singulares hæ duæ sunt: puta, *In diem addictio* (i. e. cum venditioni

hæc

hæc lex ſeu conditio adjicitur, ut ſi melior intra certum tempus conditio ab alio adferatur, a priore emptione diſcedatur) *tit. 2. de in diem addictione.* 2. *Lex Commiſſoria* (i. e. pactio, qua convenit, ut ſi ad diem pecunia ſoluta non fuerit, res vendita *committatur*, id eſt reſolvatur, & ad venditorem, ſi is velit, recurrat ſive revertatur). *tit. 3. de lege Commiſſoria.* Hactenus de ſubſtantia, pactiſque venditioni emptioni adjectis.

2. Quod *materiam* venditionis emptionis attinet, non tantum res corporales, ſed & incorporales vendi ſolent & poſſunt, veluti hæreditas, & actio, in quibus quid venditum intelligatur, quidque alterum alteri ex hac cauſa præſtare oporteat, explicat *tit. 4. de hæreditate vel actione vendita.*

2. *Vis & effectus* perfectæ venditionis quatuor ſubjiciuntur. 1. Perfecta ſemel venditio *reſcindi*, ſeu ab ea ab una parte recedi non poteſt, exceptis certis caſibus, quibus perfecta etiam quandoque venditio reſcinditur, & ab ea impune recedere licet. *tit. 5. de reſcindenda venditione, & quando liceat ab emptione diſcedere.*

2. *Periculum* & commodum rei venditæ ſtatim ut perfecta eſt venditio, ad emptorem migrat ſeu tranſit. *tit. 6. de Periculo & commodo rei venditæ.* 3. Regulariter venditori competit actio ad implendum contractum: Exceptis certis & ſingularibus quibuſdam caſibus, qui hic præmittuntur titulo mox ſecuturo de actionibus empti & venditi, quibus ob non impletam

conditionem actione opus non est, verum vel confiscationi locus fit, vel manus injectionem venditor habet, vel ipso jure quid perficitur, quod ab emptore implendum erat; vel denique irritum fit id quod ab ptore factum fuerit: puta, quando conditionem impleri, venditoris peculiariter non interest, ut in tribus sequentibus casibus, 1. si venditus fuerit servus, ea conditione a Domino, *ut exportaretur* (ἐπ' ἐξαγωγῇ) hoc enim casu, si legi ab emptore non pareatur, vel servus in fiscum redigitur, vel venditori in eum manus injectio est. 2. Si venditus fuit servus ut *manumitteretur*: nam si legem non expleat emptor, servo ex Constitutione Marci & Commodi libertas ipso jure repræsentatur. 3. vel retro, *ut ne manumitteretur*: quæ pactio efficit, ne manumisso ab emptore libertas competat. *tit. ult. de servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.*

EX LIB. XIX.

1. *De* EMPT. ET VENDIT. adhuc. 2. *De* CÆTERIS *quinque speciebus Obligationum ex consensu, seu contractuum, in quibus utriusque contrahentium utilitas æqualiter vertitur.*

4. REgulariter alioquin, ut dixi, & in commune, venditionis perfectæ effectus hic est, ut *Actionem empti venditi* producat, ad implendum videlicet ultro citroque contractum: (nam tres tituli, qui continentur *lib.* 21. pertinent ad consequentiam Emptionis, non ad impletionem contractus. (Venditori scil. actio empti venditi competit adversus emptorem ad pretium, ejusque tardius soluti, usuras accipiendas: Et vicissim emptori, adversus venditorem, ad rem emptam accipiendam, & si quid ejus intersit sua die rem traditam. *tit.* 1. *de Actionibus empti & venditi.* Et hæc quidem de Emptione & venditione.

2. *Locatio conductio* quoque, quæ Emptioni & venditioni proxima est, æqualiter utriusque contrahentis utilitatem continet. *tit.* 2. *Locati conducti.*

3. Item *æstimatæ rei venditæ traditio*, nam & hic contractus emptionis similis est, unde *æstimatoriæ actioni* nomen. *tit.* 3. *de Æstimatoria.*

4. *Rerum permutatio* itidem aperte utriusque contrahentium utilitatem continet. *tit.* 4. *de rerum permutationibus.*

De-

Denique *innominati Contractus* quidam sunt, qui utriusque contrahentium utilitatem continent, & permutationi accedunt, & ex quibus incertum petitur, (unde *incerti Civilis actio* ex iis competere dicitur. *l.* 7. §. 2. *in fin. de Pactis*) veluti hi quatuor, *do ut des, do ut facias; facio ut des, facio ut facias:* Ex quibus quæ actio competit, *præscriptis verbis* dicitur; ideo scilic. quia negotium, quod certo nomine exprimi non potest, per rei gestæ notationem, narrationem, verborumque circumscriptionem, exprimitur: (videnda est lex 6. *de transactionibus*). *tit. ult. de præscriptis verbis, & in factum actionibus*.

PARS

PARS QUARTA DIGESTORUM,

Constans Libris 8.

Qua agitur

1. *De Tribus* ADMINICULIS & ACCESSORIIS *rerum creditarum lib.* 20. 21. 22.
2. *De* NUPTIIS *lib.* 23. 24. 25.
3. *Et de* TUTELIS *lib.* 26. & 27.

EX LIB. XX.

De Adminiculis Rerum Creditarum, ac primum de PIGNORIBUS *& Hypothecis.*

ADminicula, seu pedissequæ actiones, παρακολουθήματα, rerum creditarum seu contractuum, nunc tribus libris interjiciuntur a Justiniano: interrupto, quod ipsemet profitetur, duabus constitutionibus *de confirmatione Digestorum*, Edicti perpetui ordine.

Nam ut de duobus libris, puta 20. & 21. dicam, in Edicto post titulos de Actioni bus empti, locati, de Æstimatoria: subjiciebatur statim tractatus de Nuptiis; & longo post intervallo in Edicto actum de Actione Serviana, & de Salviano interdicto pignorum nomine: in tractatu videli-

cet de Interdictis: de Edicto vero Ædilitio nihil in Edicto Prætoris continebatur, cum de eo proprium esset Ædilium Curulium Edictum. De Exceptione rei venditæ, actum in tractatu de Exceptionibus, De evictionibus actum suo, & continuo loco, in tractatu de empti, & venditi actione. Tandem de duplici stipulatione in materia de stipulationibus. Igitur hæc omnia hunc in locum a Justiniano compulsa, congesta, eo fine ut tractatus de pignoribus & hypothecis longe distaret a tractatu de pignoratitia actione: & quia cætera Emptionum & venditionum consectanea essent, & actiones hæ quasi pedissequæ illarum, ut ita quæ de eodem loquuntur, jungerentur. Quæ omnia Justinianus ipse præfatur. Quod librum 22. attinet, non aliam Justinianus ordinis rationem reddit, nisi hunc librum seu tractatum excogitatum de *Usuris*, *Probationibus*, *& Præsumptionibus*, & juxta tractatum de rebus collocatum. Nihil scilic. de his in edicto Prætoris comprehensum fuerat, & visus hic locus opportunior Justiniano huic tractatui interjungendo: Nobis interim hæc series placet, ad tuendum Justiniani institutum.

Adminicula, seu *pedissequæ* actiones rerum creditarum varii generis sunt: His enim vel securitas creditori conciliatur, vel indemnitas emptori, vel lucrum adventitium quæritur, vel denique mixturæ quid ex his omnibus est.

1. *Securitas creditori* conciliatur Pignoribus & Hypothecis, quorum tractatus ad

sex

ſex capita refertur. Primo de his agitur in genere, 2. ut & de modo pignoris contrahendi, *tit.* 1. *de pignoribus & hypothecis*. Inter quæ & illud eſt, quod pignora & hypothecæ, non expreſſe, ſeu manifeſtarie tantum, verum etiam tacite quandoque, ſeu juſta quadam præſumptione, præſumptaque partium voluntate, vel legis ſeu juris diſpoſitione, poteſtateque contrahuntur, (unde duæ pignoris & hypothecæ ſpecies enaſcuntur, expreſſum & tacitum). *titul.* 2. *In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur*.

Et hæc de modo contrahendi pignoris, ejuſque adeo ſpeciebus. 3. Nunc *de rebus*, quæ pignori obligari poſſunt: ſcilic. non omnes res pignoris obligari poſſunt, neque ab omnibus. *tit.* 3. *quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt*.

4. *Jus* in pignore ſæpe evenit ut plures habeant: Sic quidem, ut quia modus ejus non omnibus ſufficit, alii aliis potiores ſint pignore vel hypotheca: veluti. 1. *Tempore* priores; quive in priorum locum ſucceſſerunt. 2. *Privilegio* potiores, ſeu privilegiati. *tit.* 4. *Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur*.

5. Superioribus ita conſtitutis, *utilitas* jam pignoris hæc eſt, ut diſtractio ejus, debitore in ſolutione ceſſante, permiſſa ſit, ſolennibus tamen juris præmiſſis. *tit.* 6. *de diſtractione pignorum & hypothecarum*.

6. *Solvitur* denique pignus certis modis, puta ſatisfaciente quoquo modo debitore. *tit. ult. quibus modis pignus, vel hypotheca ſolvitur*.

Ex Lib. XXI.

De Adminiculis, seu Remediis Emptori *competentibus.*

2. I*Ndemnitas* emptori nominatim, conciliatur, seu quæritur remediis, seu adminiculis sequentibus, & action ibus pedissequis seu Ministris παρακολουθήμασι. Ac primo quidem *Ædilitiis* actionibus arbitrariis, quæ proditæ sunt ab Ædilibus Curulibus (penes quos cura fori rerumque venalium erat, & ut venditiones rite celebrarentur, fraude omni submota.) Nam si damnum sit *in re empta*, puta si vitium aliquod in ea sit animi aut corporis, aut morbus occultus, ob eam venditoris reticentiam, emptori actio datur. Item si venditor aliquid dixerit promiseritve circa rem venditam, duplex his casibus Ædilitii Edicti remedium competit. 1. *Redhibitionis*, i. e. ut venditione in totum rescissa, venditor rem refuso pretio recipiat. 2. *Æstimatoria quanto minoris*: qua quidem actione venditio non rescinditur, verum ex pretio tantum detrahitur redditurque Emptori, quo minoris res est, & quanto minoris is emisset, si vitia illa scivisset. *tit. 1. de Ædilitio Edicto, & redhibitione, & quanto minoris*. Si vero *Extrinsecus* damnum accidit, ut quia res empta a tertio revera evicta fuit, adversus venditorem actio competit, modo in simplum, modo in duplum ex ædilitia stipulatione. *tit. 2. de Evictionibus, & duplici stipulatione*.

Et ita quidem hic titulus superiori connectitur & continuatur; non quasi Ædilitio Edicto applicentur ædilitiæ stipulationes.

Adversus evincentem alioquin quemcunque emptori competit exceptio rei venditæ & traditæ. *tit. ult. de Exceptione rei venditæ & traditæ.*

Et hactenus quidem de iis adminiculis, quæ rebus creditis propria sunt.

Ex Lib. XXII.

De Tribus aliis Adminiculis, puta de Usuris, Probationibus, *&* Ignorantia.

SEquuntur deinceps tria *Adminicula* alia, quæ ut rebus creditis quoque competunt, ita ad personarum quoque nexum, & ad causas alias (imo & Criminales) ambitu suo pertinent. Unde hoc loco posita sunt quasi in confinio, inter tractatum de actionibus descendentibus ex rebus creditis, seu contractu, & iis quæ descendunt ex personarum credito.

3. *Lucrum* igitur *adventitium* creditori cuicunque, seu ex quacunque causa, sive ex contractu, quod frequentissimum, sive ex personarum nexu, quæritur, extra seu præter rem ipsam, usuris, fructibus & causis, & omnibus aliis accessionibus; Quæ ex sola mora quandoque debentur. *tit. 1. de Usuris & Fructibus, & causis, & omnibus accessionibus, & mora.*

Cæterum uberrimæ maximæque usuræ per-

permittuntur, quoties pecunia (i.e. res quælibet credita) periculo creditoris est, veluti si navigaturo ea conditione credatur, idque est, quod nauticum fœnus, & *pecunia trajectitia* dicitur. *tit.* 2. *de Nautico fœnore.*

4. *Mixtam* causam superioribus omnibus, obtinent sequentia adminicula & accidentia rerum & actionum, non tantum in actionibus, quæ descendunt ex rebus creditis, verum etiam in iis, quæ descendunt ex nexu personarum, imo & in criminalibus. 1. Primum *Probationes* & Præsumptiones. *tit.* 3. *de Probationibus & Præsumptionibus*: quæ quidem fiunt vel per instrumenta: *tit.* 4. *de Fide Instrumentorum & amissione eorum*: vel per testes, *tit.* 5. *de testib.*

2. Item *Ignorantia*, cujus in contrahendo, vel quasi contrahendo aliisque juris materiis, seu articulis sæpe ratio habetur. Ignorantia enim, quandoque lucro captando, modo ad damnum saltem evitandum, prodest. Qua parte, (ut breve faciam) tenenda est Papiniani regula: *Errorem facti ne maribus quidem in damnis vel compendiis obesse: Juris autem errorem ne quidem fœminis in compendiis prodesse: Cæterum, omnibus juris errorem in damnis amittendæ rei, non nocere. tit. ult. de Juris & facti ignorantia.*

Hactenus de rebus creditis, & adminiculis seu pedissequis actionum, quæ ex iis descendunt, sive propriis, sive communibus cum iis, quæ descendunt ex personarum nexu, de quibus mox statim.

Nunc ad ordinem Edicti perpetui reditur.

Ex Lib. XXIII.

De Nuptiis. *Ac primum de tempore Nuptias præcurrente.*

6. SExtum civilium controversiarum genus nascitur ex quodam *Personarum nexu*, seu credito, sic ut dicam, seu ex quasi contractu, ob aliquod scilicet animorum & personarum vinculum, quandoque etiam, nulla re intercedente. Hujus vero generis sunt duo sequentia. 1. *Nuptiæ* seu Matrimonium. 2. *& Tutela*. De quibus deinceps agitur, libris sequentibus quinque, servato hac quoque parte Edicti perpetui ordine. Nuptiæ, inquam, crediti, seu nexus personalis species est, & ideo de eo hic agitur per se, non occasione dotis dictionis tantum, quod nonnulli parum apte censebant.

1. In *Nuptiis* tria tempora spectanda sunt. 1. Præcedens eas. 2. Intercedens, & constantis Matrimonii. 3. Succedens, seu tempus contrahendi, constantis, soluti Matrimonii: duo scilicet ἐρίσματα, tertium vero, μέσον.

1. In *contrahendis* nuptiis hæ tres visiones occurrunt. 1. *Sponsalia*, quæ sunt mentio & repromissio futurarum Nuptiarum. *tit.* 1. *de Sponsalibus*. 2. *Ritus Nuptiarum*, (verbo Pontificali) i. e. quomodo seu qua solennitate, & inter quas personas rite, seu secundum leges nuptiæ contrahi, vel consistere possint. *tit.* 2. *de*

Ri-

Rita Nuptiarum. 3. *Dotis* ab uxore datio, dictio, vel promissio. Cujus sane jus varium admodum est & multiplex, imo & singulare. *tit.* 3. *De Jure Dotium*. Sed & aliquando, prout pacta dotalia intercesserunt, quæ utique admittuntur, si modo dotis conditionem deteriorem non faciant, neque bonis moribus, aut Juri Civili adversentur. *tit.* 4. *de Pactis dotalibus*. Illud Dotis inæstimatæ singulare est, ex L. Julia, ut ne maritus, licet dominus dotis, fundum dotalem inæstimatum (*ἀδιατίμητον*) alienare vel obligare possit. *tit. ult. de fundo dotali*.

Ex Lib. XXIV.

De his quæ spectant ad Tempus *constantis Matrimonii, & ad consequens, ex parte Mulieris.*

C*Onstante* matrimonio hæc duo incurrunt. 1. *Donationes* inter virum & uxorem; quæ utique prohibitæ sunt. *tit.* 1. *de Donationibus inter virum & uxorem*. Quanquam hic titulus in Edicto positus videtur in censu, seu ordine eorum, qui pertinent ad actiones, soluto Matrimonio. 3. *Mali mores* conjugum, qui divortiis causam dare solent, uti & repudiis inter sponsos. *tit.* 2. *de Divortiis & repudiis*.

3. *Soluto Matrimonio*, seu dirempto jam, actiones sequentes enascuntur, tum a parte mulieris, tum a parte viri, tandem & ab utraque parte.

1. *A parte Mulieris*, dotis repetitio instituitur (neque enim constante matrimonio dos repeti potest, nisi marito ad inopiam vergente). Cæterum, a quo, quando, qua formulâ, quatenus dos peti soluto matrimonio possit, tractatur *tit. ult. Soluto Matrimonio dos quemadm. petatur*. A quo titulo digestum *Infortiatum*, quod vocant, initium ducit.

Ex Lib. XXV.

De his quæ spectant ad

1. Tempus Consequens *Nuptias, tum a parte viri, tum ab utraque.*

2. *& De Adfini quodam Nuptiarum.*

1. A *Parte viri* soluto matrimonio actio, seu reputatio adversus repetitionem dotis sæpe competit; puta impensarum in res dotales factarum nomine. *tit. 1. de Impensis in res dotales factis.*

3. *Ab utraque* tandem *parte* soluto matrimonio sequentes actiones competunt; eæque partim rerum, partim liberorum nomine. 1. *Rerum*, puta rerum constante matrimonio amotarum, i. e. sublatarum, *amovendi* enim vox hæc electa, ut alia nonnulla, ad mitigandam scilicet lenitate verbi rei tristitiam, propter reverentiam memoriamque veteris conjugii: quæ quidem actio, ut dixi utrique conjugum communis est: (quo etiam nomine peculiaris marito retentio ex dote olim dabatur) ob res inquam amotas. *tit. 2. de Actione rerum amotarum*. 2. *Liberorum*

etiam

etiam nomine soluto matrimonio non jam retentiones, ut olim quandoque, verum actiones hinc inde variæ competunt: idque qua susceptorum vel editorum, qua suscipiendorum liberorum nomine (quo pertinent sequentes quatuor tituli) 1. *Susceptorum* liberorum nomine, soluto scilicet matrimonio maritus ex se susceptos liberos agnoscere alereque tenetur, si modo uxor ei post divortium testato denunciaverit, se ex eo prægnantem esse, neque is contra denunciavit: quæ sententia est SC. Planciani. *tit.* 3. *de agnoscendis & alendis liberis*, ubi ob cognationem materiæ additum *vel parentibus*, *vel patronis*, *vel libertis*.

2. *Suscipiendorum* item liberorum soluto matrimonio nomine, hæ duæ actiones quandoque incurrunt. I. Inspiciendus scilicet venter, & custodiendus partus quandoque venit, idque tribus ex causis, vivo partim, partim mortuo marito. 1. *Vivo*, si mulier post divortium dicat se ex viro esse prægnantem, idque maritus neget. 2. Retro si mulier neget, se ex viro esse prægnantem. 3. Denique si *mortuo* marito dicat se esse prægnantem. *tit.* 4. *de Inspiciendo ventre, custodiendoque partu*. 2. *In possessionem* quoque bonorum, ante editionem partus, mulier mittenda quandoque venit. Qua parte tamen, ne fraudibus mulierum locus fiat, neve aliis prædæ inde occasio præbeatur, duobus titulis sequentibus occurritur. Primo ne in possessionem missa mulier circumscribendi alicujus causa, clam, & per quandam

machinationem alium in poſseſſionem introducat. *tit. 5. ſi ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur.* Secundo, ne ſciens prudens ſe prægnantem non eſse, vel ex alio, in poſseſſionem veniat. *tit. 6. ſi mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſa eſſe dicetur.*

Adfine tandem nuptiarum, ſeu imitamentum quoddam matrimonii, hic ſubjicitur, quod eſt *Concubinatus*, licita potius vel permiſsa jure Romano civili conjunctio, ſeu conſuetudo, quam legitima ſeu ritu ullo riteque contracta. *tit. ult. de Concubinis.*

EX LIB. XXVI.

DE TUTELA, *deque his quæ ſpectant ad Tutelam.* 1. Deferendam, 2. Conſtantem.

11. TUtela, ſecunda eſt perſonarum nexus, ſive crediti, quaſique contractus, ſpecies: Tutori quippe pupilli perſona creditur, fideique ejus committitur, ſevandaque commendatur: (Hæc enim etiam *credendi* nominis vis eſt). De Tutelis porro in genere primo agitur, quinam videlicet & quibus tutores conſtituantur, vel non, & quemadmodum. *tit. 1. de tutelis.*

In ſpecie, in tutelis (pariter ut in nuptiis) tria tempora ſpectare oportet: Eas præcurrens, iis concurrens, denique (ſic ut dicam facilioris traditionis cauſa) poſt-

postcurrens: seu tempus tutelæ deferendæ, delatæ seu constantis, & finitæ.

1. Defertur, seu mandatur Tutela tribus modis; unde & tres tutelæ species enascuntur: Primum *Testamento* (unde *testamentariæ* tutelæ nomen) a parentibus Tutores dari solent liberis in potestate habentibus, cujus prima potissimaque ratio habetur. *tit. 2. de testamentaria tutela*. Adeo quidem, ut etiam si inutiliter, seu mero jure, non recte datus sit Tutor testamento, confirmandus tamen quandoque veniat: & quidem aliquando, sine inquisitione. *tit. 3. de confirmando Tutore vel Curatore*.

Secundo *Lege* Tutela defertur; (quæ *legitima* ideo dicitur, & Tutores ipsi *legitimi*) testamentaria scilicet deficiente: nam semper legitimam testamentaria prævertit. *tit. 4. de Legitimis Tutoribus*.

Denique *Magistratus providentia* tutela mandatur, (quæ *honoraria* seu *dativa* dicitur) deficientibus duabus superioribus. *tit. 5. de Tutoribus & Curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possint*. Idque petentibus personis nonnullis ex officio, seu necessitate: qualis est mater, avia, & libertus: Tenentur enim hæ personæ liberis suis, & Patroni liberis tutores petere; Alioquin mater & avia successione liberorum multantur, ex Constitutione D. Severi; & liberti puniuntur: De quo, ut & de loco ubi Tutores ita peti possint, est *tit. 6. qui petant Tutores, vel Curatores, & ubi petantur*.

2. Post delatam & acceptam tutelam, tria capita, seu tres visiones incurrunt, quæ *officium Tutoris* respiciunt. Primo, in quibus consistat officium Tutoris, nempe in duobus. 1. In *Administratione*: Administrare scilicet tutelam (Inventario ante omnia perfecto) si plures sint, vel omnes debent, vel unus, si id utilius sit, vel de parentis, vel de majoris partis tutorum sententia, vel ejus, cujus ea de re jurisdictio est: quo casu nihilominus cæteri honorarii Tutores administrationis alienæ periculum agnoscunt, seu Periculi vicarii sunt. Administrationis porro istius ut variæ sunt partes, ita neque ultima pars est, Actiones pupilli exercere, & excipere. *tit.* 4. *de administratione & periculo Tutorum & Curatorum, qui gesserint vel non, & de agentibus vel conveniendis uno, vel pluribus*. Officium Tutoris consistit in *Auctoritate* & consensu pupillis caute præbendo, i. e. in approbando eo quod cum pupillis agitur. Quæ quidem auctoritas quando necessaria sit, & qualis, explicatur *tit.* 8. *de Auctoritate & consensu Tutorum & Curatorum*.

3. Secundo, vice versa, quando ex Tutoris vel Curatoris facto, i. e. administratione, gesto, contractu, dolo, culpa, pupillus vel adultus actionem exercere, vel conveniri possit, tractatur *tit.* 9. *Quando ex facto Tutoris vel Curatoris minores agere, vel conveniri possunt*.

3. *Suspecti* denique si sint Tutores, i. e. si tutelam non ex fide gerant, ordinaria & publica accusatione removendi veniunt,

mo-

modo cum infamia, modo ſine infamia. *tit. ult. de ſuſpect. Tutorib. & Curatorib.*

Ex Lib. XXVII.

1. *De his quæ ſpectant, tum ad* Tutelam *deferendam, tum ad delatam jam*: 2. *De his quæ ad* Finitam.

3. Mixta quædam capita ſunt, quæ modo deferendæ, modo conſtantis tutelæ tempore incurrunt: idque tum a parte Tutoris, tum a parte pupilli. 1. A parte Tutoris ſunt *Excuſationes*: Sunt enim cauſæ quædam, quæ a deferenda tantum tutela excuſant (aliæ vero a cœpta quoque. *tit. 1. de Excuſationibus*. 2. A parte pupilli actiones ſeu tractatus hi incurrunt. 1. Ubi *educari* & morari pupillus debeat; quod quidem & ab initio, & durante tutelæ officio agitari poteſt. In eo vero multum ſitum eſt, ſive ut moribus, ſive ut vitæ pupilli conſulatur: ſane apud eum ante omnes educari pupillus debet, quem pater deſtinavit, niſi id pupillo non expediat: alias apud matrem, niſi vitricum ſuperduxerit: denique apud alios parentes non ſuſpectos, ſuperioribus deficientibus. 2. Ut *alimenta* pupillo præſtentur, quæ certe facultatum & dignitatis ratione habita, decreto Prætoris conſtituuntur. *tit. 2. ubi pupillus educari, vel morari debeat, vel de alimentis pupillo præſtandis.*

Et ita quidem hi tituli ſuperioribus, & proxime ſequentibus, cohærent.

4. *Finita* tandem tutela & cura, *Actiones* ultro citroque competunt. Et *directa* quidem pupillo, eaque duplex: prior actio *tutelæ*, ad rationes adminiſtratæ tutelæ ſibi reddendas a Tutore, & in id libris rationum edendis: quæ & ipſa (utilis ſcilicet) adulto accommodatur contra Curatorem: Altera, *rationibus diſtrahendis*; quæ quidem actio pupillo datur in duplum adverſus eum, qui in gerenda tutela, pecuniam, vel quam aliam rem avertit, ſubripuit. *tit.* 3. *de Tutelæ & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſa actione.*

Contraria vero tutelæ actio Tutori competit, ad impenſas, ſi quas de ſuo probo more fecit, recuperandas. *tit.* 4. *de contraria tutelæ & utili actione*: & hæc omnia, non in veris tantum Tutoribus locum obtinent, verum etiam in eo, qui pro Tutore vel Curatore negotia geſſit, *tit.* 5. *De eo, qui pro Tutore*: vel etiam in eo, qui falſus Tutor fuit. In tantum, ut in integrum reſtitutio detur, ſi quid falſo Tutore (vel pro Tutore) geſtum erit.

Qua cauſa hic titulus in Edicto perpetuo poſitus eſt in materia de *Reſtitutionibus in integrum*, inter titulum *de capitis diminutione*, & titulum, *de quibus cauſis majores*.

Et in falſum Tutorem judicium detur, ut quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnetur. *tit.* 9. *Quid falſo Tutore auctore geſtum eſſe dicatur*.

Ne-

Neque adversus Tutores, aut Curatores tantum actio ex causa tutelæ, vel curationis pupillo competit, sed & adversus alias insuper personas quasdam; & tres quidem. 1. Primo quidem adversus Fidejussores, qui rem pupilli salvam fore caverunt, ut & *Nominatores* eorum, qui fidejussorum vicem sustinent, & hæredes. *tit. 7. de Fidejussoribus & nominatoribus, & hæredibus Tutorum & Curatorum.*

2. Adversus *Magistratus municipales*, seu Duumviros, qui idonee caveri curare debuerunt, neque fecerunt; idque in subsidium. *tit. 8. de Magistratibus conveniendis.* 3. Postremum adversus *Possessores* rerum, qui res pupilli vel adulti perperam sine decreto alienatas, puta prædia rustica, urbana, suburbana) *possident*, actio datur ad eas recuperandas. *tit. 9. de rebus eorum quæ sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis.*

Adfines tandem Tutoribus & Curatoribus (minorum scilicet), sunt Curatores furiosorum, aliorumque præter minores: de quo *tit. ult. de Curatoribus furioso, & aliis extra minores dandis.*

Hic jam Edicti perpetui ordo invertitur: nam post titulos de *Tutelis* subjiciebantur tituli *de Furtis servorum, de Publicanis, deque furto a familia eorum facto, de operis libertorum*: Tandem & *de Bonorum possessionibus*, ante tractatum de *Testamentis*. Nos Justinianeum ordinem persequamur.

PARS

PARS QUINTA
DIGESTORUM,

Quæ de Teſtamentis, Legatis, & Fideicommiſſis inſcripta.

Atque ita eſt

De TESTAMENTARIA SUCCESSIONE, *commodiſque aliis ex Teſtamento*.

Conſtans libris 9., puta 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36.

EX LIB. XXVIII.

De TESTAMENTI SUBSTANTIA, *&* FORMA.

VII. SEptimum Actionum, ſeu controverſiarum genus naſcitur occaſione ſucceſſionis, commodique alicujus, poſt mortem alterius alicui oblati: ad vindicanda videlicet bona ejus, vel partem ex his aliquam.

Hic enim nexus eſt, hæc ſeries hujuſce materiæ, per ſe, non ob aditionem tantum hæreditatis, quæ quaſi contractus ſpecies eſt.

Succeſſionis commodique poſt mortem oblati porro tres ſpecies ſunt. Vel enim de-

deferuntur ea 1. ex *Patrisfamilias* cujusque dispositione & destinatione: 2. Vel ex *Prætoris* Jurisdictione: 3. Vel ex sola denique *Legis* provisione; unde totidem successionum species consurgunt: Aliæ scilicet testamentariæ sunt, seu commoda alia ex testamento proficiscuntur. 2. Aliæ Prætoriæ, quæ *bonorum possessiones* dicuntur. Aliæ legitimæ.

3. De *Patrisfamilias dispositione*. Primum enim quoque semper locum ea inter omnes obtinet.

Etsi in Edicto Prætoris, ut jam dixi, de Prætoriis successionibus, seu de Bonorum possessionibus prius actum fuerit; qui ordo etiam in Codice observatur.

Paterfamilias, scilicet (quod erat in XII. *tabulis*) *uti super pecunia rei suæ legasset, ita jus esto*. Dummodo scilicet justum sit testamentum ejus, seu defunctus jure testatus sit, i. e. formam, præscriptaque legum secutus sit, seu observaverit. Testamento scilicet condito propositoque, ut id valeat, sequentia exploranda attendendaque veniunt. 1. Utrum *Is* testamentum fecerit, qui jure facere potuit. 2. *Solemniter* ne, seu rite testamentum factum fuerit, seu ordinatum: Quare de utroque agitur statim. *tit.* 1. *qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant*.

3. Requiritur, ut si Testator *Liberos* habeat, sive jam natos, sive post testamentum nascituros (qui *Posthumi* dicuntur), eos vel nominatim hæredes instituat, vel nominatim exhæredet; alioquin præteri-

teri-

teritio liberorum, vel ſtatim injuſtum teſtamentum reddit, vel poſtea rumpit. *tit. 2. de Liberis & Poſthumis hæredibus inſtituendis, vel exhæredandis.*

4. Excutiendum eſt, num forte teſtamentum caſu aliquo, (alio etiam quam ex ſuperioribus cauſis) injuſtum, ruptum, irritumve in totum factum fuerit. 1. *Injuſtum*, idque quia non jure factum eſt, ubi ſcilicet ſolemnia juris defuerunt: de quo *tit.* 1.; Vel nullius momenti, ob præteritionem filii, de quo ut dixi *tit.* 2. 2. *Ruptum*, puta vel alio teſtamento, vel ſui hæredis agnatione, poſthumique. 3. *Irritum*, vel ſecuta capitis diminutione Teſtatoris, vel non adita hæreditate. *tit.* 3. *de injuſto, rupto, irrito facto teſtamento.*

5. Spectandum venit in teſtamento, num quædam ibi deleta ſint, ſeu literis corrupta, conſultoque inducta cancellis, vel aliis literis inſcripta: Nam ſi quid horum fuerit, quaſi mutata Teſtatoris voluntate, teſtamentum ea parte rumpitur. *tit.* 4. *de his, quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.*

6. Denique illud ſpectandum in teſtamento venit, num *hæres* aliquis eo inſtitutus ſit, vel ex teſtamento exiſtat: id enim caput eſt, & fundamentum teſtamenti; eoque vel deficiente, vel corruente, cætera jure veteri corruebant. Quare jam de hæredibus inſtituendis, & hæredis exiſtentia quatuor titulis ſequentibus agitur. Ac primo quidem, *quinam hæredes* inſtitui poſſint, & quemadmodum: & de partibus faciendis inter cohæredes, & de ju-

jure accrescendi. *tit. 5. de Hæredibus instituendis*.

Et hic tamen tractatus, ut dixi, ut & reliquorum, qui sequuntur ad titulum usque de *Legatis*, rejectus fuerat in Edicto perpetuo post tractatum de Legitimis successionibus. Nos Justinianeo ordini insistamus.

Excipiuntur tres casus tribus titulis sequentibus, quibus etsi hæres testamento institutus, vel non omnino, vel nondum hæres existat, testamentum nihilominus stat; puta si substitutus alius fuerit. *tit.* 6.; vel conditio nondum extiterit. *tit.* 7. Si tempora deliberandi nondum præterlapsa sint. *tit. ult.* Vel si hæc connexio minus placet, dicamus, tres titulos sequentes, tum ad formam hæredis instituendi pertinere, tum existentiam ejus. Ad *formam*: nempe hæredes instituuntur non primo tantum gradu, sed & secundo, tertiove substituuntur. *tit. 6. de vulgari & pupillari substitutione*. 2. Item non pure tantum, sed & sub conditione hæredes instituuntur; & sic conditione institutioni adjecta hæredis jus suspenditur, sic ut hæres nondum existat. *tit.* 7. *de Conditionibus institutionum*. 2. Ad existentiam pariter hæredis pertinet: quod si Testator testamento tempus ad deliberandum hæredibus non præstitisset, hæres sæpe a Prætore tempus postulabat, ad deliberandum, utrum expediret ei nec ne agnoscere hæreditatem; quod quidem tempus non minus erat centum dierum. *tit. ult. de Jure deliberandi*. Hactenus de testamenti *substantia formaque*.

Ex Lib. XXIX.

Appendix Ad Librum Superiorem:

Et

de Hæreditate, deque Fraudibus Hæredum coercendis.

Militibus ſane in teſtamento condendo, ſuperior ferme omnis diligentia formaque remittitur. *tit. 1. de Teſtamento militis.*

Et ita quidem hic titulus cum ſuperioribus connectendus eſt: non ut alii aliter. Qui quidem eadem ſemper ratione, veluti ſingularis, ut in Codice, ita & in Edicto perpetuo, præcedebat titulum de teſtamentis.

Materia teſtamentorum ſequitur, ſeu commoda, quæ Teſtamentis deferuntur, quæ triplicia ſunt; vel enim *Hæreditas* teſtamento defertur, vel *Legatum*, vel *Fideicommiſſum*: (quibus adde & tutelam, de qua *lib.* 25.; & libertatem, de qua *lib.* 40.)

De *hæreditate* primum. De hæredis equidem inſtitutione ipſa, ut & de hæredis deliberatione, jam ſuperius actum fuit: nunc *de hæreditatis adquiſitione*, quæ hæredem dominum facit: vel *omiſſione*, quæ cum oneribus hæreditatis liberat. Titulis quinque ſequentibus.

Qui tamen tractatus in Edicto perpetuo poſt bonorum poſſeſſiones, poſt teſta-

ſtamentarias ſucceſſiones, tandem poſt legitimas & extraordinarias, ultimo loco ſubjiciebatur: eumque excipiebant tituli de Legatis & fideicommiſſis.

Hæreditas delata hæredis voluntate vel adquiritur, vel retro omittitur. *tit.* 2. *de adquirenda vel omittenda hæreditate*. Ad quem tractatum pertinent ſequentes quatuor tituli, qui in Edicto perpetuo in materia bonorum poſſeſſionum jacebant. Eum ſcilicet in finem *aperiuntur* teſtamenta ſolenniter Prætoris officio, & convocatis ſignatoribus (i. e. Teſtibus.) Idque ſtatim poſt mortem Teſtatoris: Quorum & poſteà inſpiciendi deſcribendique (juramento prius calumniæ præſtito) deſideranti cuique poteſtas ſit. *tit.* 3. *Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur*.

Hæreditatem cujuſque hæredis inſtituti voluntate omitti modo diximus; ac proinde inſtitutum omiſſa hæreditate ex teſtamento, oneribus hæreditariis non illigari; Et retro hæreditatis adquiſitione hæredem dominum deinceps in perpetuum fieri. Et tamen excipiuntur hi caſus. Et primo quidem quod *omiſſionem* attinet, quandoque qui hæreditatem omiſit ex teſtamento, hæreditariis oneribus obligatur: nam ſi hæres inſtitutus, omiſſa cauſa teſtamenti, ut legatarios defraudet, (quia ſcil. hæres, qui hæreditatem omiſit teſtamento delatam, non obligatur legatariis, &c.) hæreditatem ab inteſtato, vel alio modo poſſideat, Prætor in eum actionem pollicetur, non minus quam ſi hæres ex teſtamento exitiſ-

ſet.

fet. tit. 4. Si quis omissa causa testamenti ab intestato, vel alio modo possideat hæreditatem.

2. Retro, adquisita quandoque hæreditas hæredi, ob fraudem factumque aliquod ejus, velut indigno, postea eripitur; ut duobus sequentibus casibus. Ex *Senatusconsulto Syllaniano & Claudiano*, eripitur hæreditas hæredi, si Testatore occiso ante quæstionem *de familia* (i. e. de servis) habitam, suppliciumque de noxiis sumptum, hæreditatem adierit. *tit.* 1. *de Senatusconsulto Syllaniano & Claudiano.* 2. Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit, hæreditas ei eripitur. *tit.* 6. *Si quis aliquem testari coegerit, vel prohibuerit*: quo etiam pertinet in materia possessionis. *tit.* 13. *lib.* 38.

Diximus testamento hæreditatem deferri, ejusque solemnia executi sumus. *Codicillorum* jus diversum est: nam jure civili neque Codicillis hæreditas, nisi per fideicommissum & fideicommissi interpretationem dari potest, neque eædem solemnitates in Codicillis, quæ in Testamento, requiruntur. At quæ mox sequuntur *de Legatis & Fideicommissis*, ea tam Codicillis, quam testamentis communia sunt: Ideo *tit. ult. de Jure Codicillorum*, seu limitaneus, sit ut dicam, ac velut arbor in confinio hæreditatum & legatorum, positus est.

Ex

Ex Lib. XXX. XXXI. XXXII.

De Legatis In Genere.

Legata & *Fideicommissa singularia*, quæ secunda Testamentorum & Codicillorum materies est, seu commodum quod ultima dispositione defertur, sequuntur; de quibus agitur ordine libris sex sequentibus. Ad tria porro capita diffusus horum tractatus refertur. Primo quidem de Legatis agitur *generatim*, & per saturam libris tribus, puta *lib.* 30. *de Legatis primo*. 31. *de Legatis* 2., 32. *de Legatis* 3. Qui tractatus in tres sive libros, sive titulos, a Triboniano conjectus fuit, non alio exemplo, quam quo Gajus olim aliique nonnulli idem quoque præstiterant: Ubertate ne materiæ (quod vero propius) an vero alia de causa, minus liquet: Nam etsi initio cujusque libri nescio qui librorum & ICtorum, unde leges desumptæ sunt, ordo servetur, nullus tamen perpetuus & certus, perpetuoque canali in his decurrit. Et inanis est Accursii, seu Glossæ sententia, in primo libro tractari quid & quantum legari possit: in secundo, quibus & a quo, & quibus verbis: in tertio, de significatione verborum.

EX LIB. XXXIII.

De LEGATIS *quibusdam singularibus; Seu quæ singularem Interpretationem recipiunt, 1. Ex rei legatæ natura. 2., vel ex usu verborum.*

POst tres titulos generales de *Legatis*, de quibusdam *Legatis* in species hoc libro agitur, ut & tribus præterea titulis libri sequentis. Idque ideo, quia ea legata singulari quodam jure proprioque censentur, interpretandaque veniunt, causis quatuor. Partim 1. ex *Rei* ipsius legatæ natura: 2. partim ex *Verborum* proprietate: 3. partim ex *Favore* quodam: 4. denique ex *Circumstantiarum* varietate.

1. *Ex rei ipsius legatæ natura* sequentia legata interpretationem singularem, quæ ad alia legata temere transferri non potest, recipiunt. 1. *Annua*, seu *anniversaria* Legata: quæ plerumq; ideo legabantur, quod legatarii sequioris vitæ essent, & ab alimentis penderent. Hujusmodi vero legata plura sunt, neque semel cedunt, sed per annos singulos, sic ut primi quidem anni purum sit legatum, cæterorum vero conditionale, atque ideo morte finiuntur. Deniq; anni initio debentur. *tit.* 1. *de Annuis legatis & fideicommissis*. 2. Item *Usus & Ususfructus*, & habitationis, & reditus, & operarum (de quibus *lib.* 7. sup.) legatum hujus generis est: Nam & hæc legata pariter morte finiuntur, imo & capitis minutione: Sed neque ex-

tie-

tremi anni fructus, nisi percepti, ad hæredem transmittuntur. *tit.* 2. *de usu & usufructu, & reditu & habitatione, & operis per Legatum vel fideicommissum*. 3. Item *servitutis* realis seu prædiorum (de qua *lib.* 8. sup.) legatum, & ipsum singularia quædam habet; nam & jus reale est, & nisi prædium habenti relinqui non potest, & præstatio ejus individua est, *tit.* 5. *de Servitute legata*. 4. Item, *Dos prælegata*, vel *relegata*, multa singularia habet. Primum quidem statim id præstari debet: prælegatæ sc. vel relegatæ doti inest emolumentum repræsentationis, ut inquam præsenti die solvatur, quæ alias annua, bima, trima tantum die reddenda foret. 2. *Falcidiæ* hoc legati genus non subjacet. 3. Denique, quamlibet bonorum possessione contra tabulas petita debetur. *tit.* 4. *de Dote prælegata*.

5. Postremo *Optionis* & *Electionis* legatum hæc habet singularia, ut ante aditam hæreditatem optio non fiat. 2. Item, ut cum cætera legata ab hærede præstentur, hæc suo jure legatarius occupare videatur. *tit.* 5. *de optione vel electione legata*.

2. Ex communi *Verborum usu* & proprietate, vel etiam testatoris consuetudine, recipiunt interpretationem quinque legata sequentia, in quibus id unum quæritur, quid quaq; appellatione veniat, quidve Testator intellexerit. 1. *Triticum*, *Vinum*, vel *Oleum* legatum. *tit.* 6. *de Tritico, Vino, vel Oleo legato*. 2. *Instructum*, vel *Instrumentum* (veluti Urbanum, rusticum, balneatorium) legatum. *Tit.* 7.

de

de instructo, vel instrumento legato. 3. *Peculium* legatum. *tit.* 8. *de Peculio legato*. 4. *Penus* legata. *tit.* 9. *de penu legata*. 5. Denique *supellex* legata. *tit. ult. de supellectile legata*.

EX LIB. XXXIV.

1. *De* LEGATIS *singularibus, quæ singularem ex favore aliquo, vel Circumstantiis interpretationem recipiunt*. 2. *De* vitiis *Legatorum quinque*.

3. EX *Favore* aliquo singularem interpretationem recipiunt *Alimenta & cibaria* legata. Horum scil. singularia hæc sunt, ut deportatis, & servis pœnæ, ut servis propriis etiam sine libertate, relinqui possint: ut relicta ad pubertatem usque, ad plenam pubertatem debeantur, (i. e. ad annum 8.): ut non minuantur sed augeantur, ob prædia, quæ Testator eo nomine jussit esse obligata: ut de iis transigi non possit (futuris scil.), nisi causa cognita a Prætore: ut alimentis legatis, non tantum quæ ad victum pertinent debeantur, sed & vestitus & habitatio (pariter ut *Educandi* onere imposito); Quod in Cibariis legatis secus est, *tit.* 1. *de Alimentis vel cibariis legatis*.

4. Ex *Circumstantiarum varietate* interpretationem recipiunt sequentia legata: puta auri, argenti, facti, infecti, mundi muliebris, ornamentorum, unguentorum, vestis, vestimentorum, statuarum legata. *Tit.* 2. *de Auro, Argento, mundo, ornamen-*

mentis, unguentis, veste vel vestimentis, & statuis Legato. Item *liberationis* legatum, nam etsi alias res sua nemini legari possit, id tamen fieri videtur in liberatione legata, cujus vis hæc est, ut si a me petatur debitum, exceptione doli mali tueri me possim; si non petatur, agere possim ut liberer. *tit. 3. de Liberatione legata.*

3. *Vitia* quædam legatorum sequuntur, i. e. causæ, ex quibus legata in irritum sæpe recidunt, seu pereunt in totum, vel in partem. Quæ quidem vitia quinque numero sunt: puta Ademptio, Dubietas, Inutilitas, pro non scripto, Ereptitium.

1. *Adimit* scil. interdum Testator legatum, quod prius adscripserat, & ita quidem, ut quandoque etiam ademptum in alium simul transferat. *tit. 4. de adimendis, vel transmittendis legatis.*

2. Dubium interdum legatum est, sive ob ambiguum sermonem, sive ob causam aliquam, ob quam legatum in suspenso est, sive ob eventus & ordinis (veluti nativitatis, aut mortis, quo pertinet tractatus *de commorientibus*) personave incertum, sic ut voluntatis quæstio incidat. *tit. 5. de Rebus dubiis.*

3. *Inutilia* legata quædam ab initio sunt, quale olim erat pœnæ causa relictum. *tit. 6. de his, quæ pœnæ causa relinquuntur.* In hujusmodi sane legatis ab initio inutilibus regula, seu sententia Catoniana tenenda est, videl. ut quod ab initio testamenti facti tempore inutile fuit, id ex post facto non convalescit. *tit. 7. de Regula Catoniana.*

4. *Pro non ſcriptis* habentur, & ſic penes hæredem remanent ea, quæ quis ſibi in teſtamento adſcripſit; Item ſic ſcriptum, ut intelligi penitus non poſſit. *tit. 8. de his, quæ pro non ſcriptis habentur.*

5. *Ereptitia* ſunt, quæ etſi teſtamento utiliter legata fuerint, attamen variis ex cauſis, ut indignis, poſtea auferuntur & eripiuntur, fiſcoque acquiruntur. *tit. ult. de his, quib. ut indignis legata auferuntur.*

Ex Lib. XXXV.

De Modo *Legati, vel a Teſtatore, vel a Lege impoſito.*

Modus quoque quidam legato ſæpe tum a teſtatore ipſo expreſſe adjicitur, tum a Lege. 1. A *teſtatore*, ſive quia is conditionem legato adjecit, ſive demonſtrationem, ſive cauſam, ſive modum. Quod conditionem attinet legato adjectam, uſque quo ea impleatur, legatum interea ſuſpenditur, & ſi deficiat, legatum quoque deficit. 2. *Demonſtrationis* adjectæ alia ratio eſt: nam etſi falſa ea ſit, legatum tamen non vitiat, ſi modo de rei veritate conſtet. 3. Ut & ſi *cauſa* (i. e. ratio) legandi addita fuerit; nam & hæc etſi falſa, legatum non vitiat. 4. Quod *modum* legato adjectum attinet, i. e. ſi quid teſtator legatarium ex legato facere voluerit, id utique implendum eſt. *tit. 1. de Conditionibus & demonſtrationibus, & cauſis, & modis etiam, quæ in Teſtamento ſcribuntur.*

3. Mo-

3. *Modus* quoque quidam *civilis* ut Tacitus loquitur, per Leges legatis ſtatutus eſt: quem ſi Teſtator egrediatur, pro ea parte legata & fideicommiſſa vitiantur, minuuntur: Lege ſcil. Falcidia cautum fuit, ne ultra dodrantem hæreditatis ſuæ teſtatori legare liceret, & ſi quid ultra legatum fuerit, diminutionem patiatur. *tit. 2. ad L. Falcidiam.* Adeo quidem, ut ſi cui plus quam per L. Falcidiam licuit, legatum eſſe dicatur, hæres non ante legata ſolvere cogatur, quam deducta Falcidia: ut & ſi incertum ſit, an alia legata emerſura ſint, non ante ea hæres ſolvere cogitur, quam Legatarius caverit ſe reſtituturum ea, ſi Falcidiæ poſtea locus futurus ſit. *tit. ult. ſi cui plus quam per legem Falcidiam licuerit.*

Hactenus de Legatis & Fideicommiſſis ſingularibus.

Ex Lib. XXXVI.

1. Fideicommiſſa Univerſalia. 2. Communia Legatis & Fideicommiſſis.

3. Fideicommiſſa Univerſalia ſequuntur: Quo pertinet S. C. Trebellianum: (in quod transfuſa fuit ſententia S.C. Pegaſiani) quo hæres plus quam dodrantem, vel totam hæreditatem reſtituere rogatus, quartam pariter deducere poteſt, ut ex legatis hæres ex L. Falcidia. *tit. 1. ad S. C. Trebellianum.*

Communia poſtremum *legatis & fideicommiſſis* tria ſubjiciuntur. *1. de Die Le-*

gatorum & fideicommissorum; quando videlicet is dies cedat, i. e. legata & fideicommissa deberi incipiant; nempe si pura sint, vel in diem certum, a morte testatoris statim eorum dies cedit; ideoque ad hæredes legatariorum, & fideicommissariorum ea transmittuntur: hic enim *cessionis diei* effectus est: At si conditionalia sint, vel in diem incertum, nonnisi existente conditione, vel die, dies legatorum & fideicommissorum cedit. *tit.* 2. *Quando dies legatorum & fideicommissorum cedat.*

2. Secundum Legatis & Fideicommissis commune est, *Cautionis* genus quoddam ab hærede præstandum, legatorum seu fideicommissorum nomine, sc. si legati vel fideicommissi præstatio moram patiatur (i. e. si ob conditionem, aut diem a testatore adjectam) nondum legatum præstari debeat, aut fideicommissum, vel si purum legatum hæres præstare differat, tum hæres cavere debet legatorum seu fideicommissorum nomine. *tit.* 3. *Ut legatorum seu fideicommissorum servandorum causa caveatur.* 3. Quod si hæres non fecerit, legatarii & fideicommissarii in possessione rerum hæreditariarum, custodiæ causa mittuntur. *tit. ult. ut in possessionem Legator. vel fideicommissorum servandor. causa esse liceat.* Hactenus de Testamentis, deque testamentaria successione, aliisque exinde commodis.

PARS

PARS SEXTA DIGESTORUM,

Constans Libris VIII., *puta lib.* 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.

Ex Lib. XXXVII.

De Successionibus Prætoriis, *seu de* Bonorum Possessionibus: *& primo quidem de his, quæ competunt Tabulis Testamenti extantibus.*

1. Prætoriæ *successiones* sequuntur, quæ dicuntur *Bonorum possessiones*, διακατοχοι.

De quibus & in Edicto, & in Codice primo loco actum fuit ante testamentarias successiones.

Quæ scil. a Prætore constitutæ sunt partim adjuvandi, partim corrigendi, partim supplendi juris civilis gratia. Et quia bonorum possessiones partim ex Testamento dantur, partim ab intestato, ideo de bonorum possessionibus agitur medio loco, inter testamentarias successiones, & legitimas: de iis vero agitur in genere *tit.* 1. *De bonorum possessionibus*. Sunt autem bonorum possessiones vel ordinariæ, vel extraordinariæ, seu subsidiariæ.

1. *Ordinariæ* bonorum possessiones dantur, vel tabulis testamenti extantibus, vel nullis extantibus. De primis prius.

Pariter ut in edicto perpetuo.

1. *Si tabulæ testamenti extent*, prima ea possessionis bonorum causa est: Testamentaria quippe causa semper præcipua est, ut jure Civili, ita & Prætorio. *tit.* 2. *Si tabulæ Testam. extabunt*. Et hæc quidem bonorum possessio, si furioso, & infanti, vel muto, surdo, cæcove competat, tum quæritur, an eam admittere possint. Hi tres postremi sane eam admittere possunt: pro duobus vero prioribus, alii eam possunt, veluti Curatores & Patres. *tit.* 3. *de bonorum possessione furioso, & infanti muto, surdo, cæco, competente.*

Porro tabulis Testamenti extantibus, vel contra, vel secundum tabulas bonorum possessio defertur.

De bonorum possessione contra tabulas prius.

Pariter ut in Edicto.

Contra tabulas bonorum possessio defertur liberis & posthumis vel præteritis, vel non ut oportet exhæredatis. Neque suis tantum, sed & emancipatis, imo & Adoptivis. Item parentibus & patronis: *tit.* 4. *de bonorum possession. contra tabulas.*

Singularia autem multa habet hæc bonorum possessio, pro ratione personarum, quibus competit: puta ratione emancipatorum, nasciturorum, pupillorum. *Emancipatorum* ratione, tria singularia hujus bonorum possessionis contra tabulas sunt.

De

De quibus in Edicto perpetuo quoque hic eodem ordine.

Nempe, solutionis Legatorum certis personis, collationis, & concursus cum filiis, seu nepotibus. Primum igitur singulare est, ut quanquam legata & fideicommissa tabulis adscripta petita bonorum possessione regulariter corruant, excipiantur tamen certæ personæ: nam petita quamlibet contra tabulas bonorum possessione, legata testamento adscripta emancipati certis personis edicto comprehensis præstare tenentur, puta, parentibus, liberis, uxori, & nurui dotis nomine. *tit. 5. de legatis præstandis, contra tabulas bonorum possessione petita*. Secundum singulare est *Collationis*. Nempe petita bonorum possessione contra tabulas, conferre quoque emancipati non emancipatis fratribus bona propria tenentur, quæ scil. communi patre moriente habuerunt, sic ut tam ex propriis, quam ex paternis in unum confusis, contingentem portionem ferant. *tit. 6. de Collatione*. Et nominatim filia dotem conferre tenetur, & quidem profectitiam dotem, non modo emancipata, sed & sua. *tit. 7. de Dotis collatione*. Tertium singulare est, *Concursus* cujusdam ut dixi: Nempe patri emancipati petenti bonor. poss. contra tabulas, concurrunt junguntur que, unam & eandem in partem liberi ex eo nati, & in potestate ab avo retenti, ex edicto seu clausula nova, Edicto inserta a Juliano. *tit. 8. de con-*

jungendis cum emancipato liberis ejus.

2. *Nasciturorum* quoque liberorum ratione, singularis hæc bonor. poss. est: nam Prætor ventrem quoque mittit, per bonorum possessionem contra tabulas, in possessionem bonorum defuncti, ut alatur, eidemque insuper curatore dato prospicit, rebus scil. administrandis. *tit. 9. de ventre in possessionem mittendo, & Curatore ejus.*

3. *Pupillorum* denique ratione, quibus status controversia movetur, singularis hæc contra tabulas bonorum possessio est, nam & his Prætor, si qua eis status controversia moveatur, dilata in pubertatis tempus controversia, causa cognita, bonorum possessionem interim decernit. Idque est quod Carbonianum Edictum dicitur. *tit. 10. de Carboniano Edicto.* Et hæc de bonorum possessione contra tabulas.

2. *Secundum tabulas* bonorum posseſſio omnibus hæredibus sive scriptis, sive nuncupatis datur. *tit. 11. de bonorum possessione secundum tabulas.*

Sic absolutus est bonorum possessionis extantibus tabulis tractatus. Antequam ad bon. poss. sec. tabul. transitus speciatim fiat, communis utrique bon. possessioni, eaque singularia, tam secundum, inquam, quam contra tabulas, nonnulla interjiciuntur.

Primum scil. *parenti* quoque manumissori bonorum possessio competit, quasi patrono. *tit. 12. si a parente quis manumissus sit.*

Secundo ex testamento quoque militis, utcunque minus solenni bonorum possessio datur: non vero contra tabulas militis.

tit.

tit. 3. *de bonorum possessione ex testamento militis.*

Tertio, (qui & ipse Edicti perpetui ordo erat) *Patronis*, eorumque liberis tabulis extantibus, iisque præteritis, contra tabulas libertorum bonorum possessio datur, si liberi non extent ad dimidiam partem bonorum avocandam: tabulis vero non extantibus, similiter certis casibus. Cujus occasione omnia illa *Patronatus jura* commodaque, inter quæ non ultimum est bonorum possessionis petendæ jus, in antecessum exponuntur: ut ex quibus modis jus patronatus adquiratur, vel amittatur. *tit.* 14. *de jure patronatus.*

Patronatus vero jus & in his quoque rebus cernitur, quæ & ipsa hic per occasionem & propter viciniam tractantur, puta, in obsequiis: Obsequia scil. honorem, reverentiam, pietatem, utrisque debent liberti & liberi: cujus ratione 1. neque in jus, nisi venia petita, vocari. 2. deque famosa actione conveniri. 3. neque Jusjurandum calumniæ exigi. 4. neque in solidum condemnari. 5. neque fidejussores locupletes judicio sisti dare cogi possunt. *tit. ult. De obsequio parentibus & Patronis præstando:* ubi notandum, hac occasione, propter materiæ personarumque vicinitatem, & de obsequio parentibus præstando agi.

Ex Lib. XXXVIII.

Quo quatuor continentur.

1. Appendix ad *ſuperiorem librum.*
2. *de bonorum poſſeſſione* ab Inteſtato.
3. *de* Extraordinaria *bon. poſſ.*
4. *de* Legitimis *ſucceſſionibus.*

1. *Operæ* quoque ſunt pars juris patronatus: *Operæ* 1. officia diurna ſive in miniſterio, ſive in artificio libertatis cauſa impoſita libertis per ſtipulationem, vel jusjurandum. Has ſane operas, ſi patronus elegerit, a bonorum poſſeſſione repellitur. *tit.* 1. *de Operis libertorum.*

Nunc e diverticulo in viam: Bonorum igitur poſſeſſio patrono præterito, in partem dimidiam, adverſus hæredem ſcriptum competit: ut & bonorum poſſeſſio unde legitimi. *tit.* 2. *de bonis libertorum.* Eademque & de libertis Univerſitatum, & municipiorum dicenda ſunt. *tit.* 3. *de libertis Univerſitatum.* Item quæ de Patronis dicta ſunt, eadem & de liberis patroni dicenda ſunt: Et quidem omnibus, niſi pater uni libertum adſignaverit, i. e. ſignificaverit, cujus ex liberis ſuis libertum eum eſſe velit. *tit.* 4. *de aſſignandis libertis.* Denique bonorum poſſeſſioni proxima eſt, juriſque patronatus portio eſt, revocatio eorum, quæ in fraudem legitimæ patrono debitæ a liberto facta ſunt. *tit.* 5. *ſi quid in fraudem patroni factum ſit.*

2. *Non extantibus tabulis teſtamenti,* at-

atque adeo ab inteſtato bonorum poſſeſſiones nunc ſequuntur.

Pariter ut in Edicto perpetuo, in tractatu tamen de legitimis ſucceſſionibus, de quibus generatim ut in Edicto, ita & hic agitur: hic vero alio ordine, de gradibus ſeu ordine hac in re ſervando. In Edicto quippe perpetuo, cum de legitimis ſucceſſionibus agitur, & de gradibus illis agitur. Hic aliter, nempe ordine illo in tractatu de bonorum poſſeſſionibus reſervato: ſed tamen ſervato Edicti ordine in eorum diſpoſitione.

Ergo bon. poſſ. hæc, de qua in genere etiam prius agitur, 1. *Liberis* primum datur, quæ bonorum poſſeſſio, *unde liberi*, vocatur. *tit. 6. Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi*. 2. Legitimis, i.e. adgnatis, quæ poſſ. bon. vocatur unde legitimi. *tit. 7. Unde legitimi*. 3. Cognatis, quæ bonorum poſſeſſio per fœminas conjunctis, cæteriſque a ſuperioribus excluſis competit. *tit. 8. Unde Cognat.* In his autem bonorum poſſeſſionibus hoc obſervandum eſt, quod unis repudiantibus, vel non petita bonorum poſſeſſione decedentibus, vel tempore præſtituto excluſis, ne creditores diutius juſto fraudentur, ſequenti in eodem gradu locus fiat; & gradu non exhauſto, ſequens gradus admittatur: idque eſt *Edictum* quod *ſucceſſorium* dicitur. *tit. 9. de ſucceſſorio Edicto*. Proinde exacta graduum cognitio habenda eſt, qua cauſa hic poſitus eſt *tit. 10. de Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum*. Qui titulus ſeu tractatus alioquin

M 6 & ad

& ad legitimas successiones, & ad tractatum de nuptiis quoque pertinet, ubi de gradibus cognationum quoque agitur.

Quarta bonorum possessio Tabulis testamenti non extantibus, est ea, quæ *Viro & Uxori* competit. Tribus enim gradibus superioribus deficentibus, seu post agnatos & cognatos ad decimum usque gradum, Prætor virum & uxorem, mutuo ad alterius intestati bonorum possessionem vocat. *tit.* 11. *unde vir & uxor.*

His tandem omnibus deficientibus (qui & ipse ordo Edicti fuit) fit locus *Fisco*, vel etiam iisdem extantibus, cum capitali sententia, is de cujus bonis agitur, damnatus fuerit; hoc enim casu capite damnato Fiscus succedit. Qua tamen parte excipitur miles & veteranus. Nam si ex militari delicto hi condemnati fuerint, de bonis castrensibus testari possunt. Sed & ab intestato, castrensia eorum bona, adgnatis vel cognatis ad quintum usque gradum deferuntur. *tit.* 12. *de Veteranorum & militum success.*

Item Fisco locus fit, si quasi indigno bonorum possessio ablata fuerit, ut quia volentem testamentum facere quis prohibuit, ut ita ad se potius hæreditas ab intestato perveniret (de quo etiam in Civili successione actum supra *lib.* 29. *tit.* 6.) *tit.* 13. *quibus non competit bonorum possessio.*

2. *Extraordinaria* seu subsidiaria bonorum possessio est,

(De

(De qua & in Edicto perpetuo hoc ipso loco actum)

Ea, qua de re agitur *tit.* 14. *Ut ex Legibus Senatusconsult. bonorum possessio detur*, quoties scilicet Leges, Acta, vel Constitutiones bonorum possessionem specialiter deferunt. Postremo loco agitur *tit.* 15. *Quis ordo in bon. possessionibus servetur.* De *Temporibus* petendæ bonorum possessionis, seu intra quæ tempora bonorum possessio peti, vel admitti debeat, quia finito tempore sequens gradus ordine succedit.

3. *Legitima* successio est, quæ defertur vel Lege, ut puta suis & Legitimis. *tit.* 26. *de Suis & Legitimis hæredibus*: Vel *Senatusconsulto*, ut matribus & filiis in mutua inter eos successione. *tit. ult. ad Senatuscons. Tertullianum & Orphitianum.*

Et hactenus quidem de septimo actionum seu controversiarum, Judiciorumque fonte, occasione videlicet *mortis* alicujus; deque commodis ex ejus bonis.

Ex Lib. XXXIX.

Tres *Actionum fontes*, *finesque*: *puta* 8. *Damnum imminens.* 9. *Vectigalium conductio.* 10. *& liberalitas.*

VIII. Octavum Controversiarum genus actionumque, seu Judiciorum descendit ex *Damno aliquo imminente*, seu

ſeu impendente, i. e. nondum dato, verum propediem dando, niſi in tempore occurratur; atque adeo actiones hæ proditæ ad averruncandum damnum.

Qua etiam parte ſecutus eſt Tribonianus ordinem Edicti perpetui, ubi pariter hic tractatus poſt tractatum de bonorum poſſeſſionibus & ſucceſſionibus, deque legatis ſubjiciebatur; & quidem propoſitis eodem ordine tribus Edictis.

Damnum autem dandum, ſeu impendens metuitur 1. vel ab *Opere* aliquo *novo* faciendo: 2. vel a *Ruina* operis alicujus veteris impendente: 3. vel ab *Aqua*.

1. A *novo opere* ſi damnum metuatur, ſi quis novum opus faciat, quo priſtina facies mutetur, vicinarum ædium dominus juris ſui conſervandi cauſa novum opus ædificanti nunciare poteſt, (i. e. denunciare, ne faciat, ne pergat.) Poſt quam nunciationem demum committunt ſe litigatores Prætoriæ Jurſidictioni. *tit.* 1. *de Operis novi nunciatione*.

Et hinc jam incipit Digeſtum Novum, ita dictum ob titulum iſtum. *tit.* 1. *de Operis* Novi *nunciatione*.

2. *A Ruina* veteris ædificii, ſi damnum metuatur, i. e. ſi vicini ædificium ruinam minetur, vicino jus eſt nunciandi, in id, ut damni infecti ſibi caveatur (i. e. de ſarciendo damno, ſi quod inde ſibi contingerit. Quod ſi factum non fuerit, vice cautionis mittitur vicinus, decreto Magiſtratus cujuſcunque in poſſeſſionem illarum ædium, quæ ruinam minantur: imo & ſi perſeveraret non cavere, etiam

eas

eas ædes nunciator ſecundo decreto poſſidere jubetur. Cæterum, quæ de damno imminente ab ipſarummet ædium ruina dicuntur, eadem & de eo damno accipienda ſunt, quæ a ſuggrundiis & projectionibus metuuntur) i. e. tabulis, omnibuſque aliis, quæ circa extraque ædificia ipſa eminent foras, vel projecta ſunt, ædibuſque applicata: id enim ſibi vult vox *ſuggrundiorum & projectionum*. *tit.* 2. *de Damno infecto, & de ſuggrundiis, & projectionibus*.

(Quod malo quam *protectionum*, alioquin *protectorum* vox magis hic congrueret.)

3. *Ab Aqua* damnum ſi metuatur, aquæ arcendæ nomine vicino actio competit, ſi videlicet damno nondum dato, verum opere in agro jam manufacto, puta ſtructura aquatili aqua, ſive pluvia, ſive pluviatilis nocitura ſit. Qua actione id efficitur, ut opere in priſtinam faciem reſtituto, aqua avertatur. *tit.* 3. *de Aqua pluvia arcenda*.

IX. Nonum controverſiarum genus oritur ex *Vectigalium* ſeu *publicorum* conductione, quæ inter privatos quoque actionem parit, & duplicem quidem. Nam ſi *Publicani*, i. e. Vectigalium conductores ipſi vel familiæ eorum, vectigalium occaſione, quid ſuper exegerint, propria actione tenentur: viciſſim, ſi negotiatores merces ſuas vectigali obnoxias, apud publicanum profeſſi non fuerint (uti tenentur) merces improfeſsæ in commiſſum cadunt, (i. e. Fiſco vindicantur).

tit.

tit. 4. de Publicanis & vectigalibus & commissis.

Et ita quidem hoc nexu hic titulus a Triboniano locatus est: non vero ex homonymia vocis *publici*. In Edicto sane perpetuo hic titulus locatus est proxime post titulum *de Furtis*, quia de Furti genere a Publicanis, vel eorum familia admisso in eo agitur. Quamquam, & illic & hoc loco utrobique inquam, de eo Jurisconsultos, qui ad Edictum scripserunt, egisse reperio.

x. *Decimum* controversiarum genus descendit ex mera liberalitate, seu donatione, de qua agitur hoc loco, & in genere quidem *tit. 5. de Donationibus.*

De qua quo loco in Edicto Prætoris actum fuerit, vix liquet, nisi quod suspicari licet ex nonnullis fragmentis; de eo actum in tractatu de Exceptionibus, sub *tit. quarum rerum actio non datur.*

Donationis vero duæ species sunt, inter vivos una, altera mortis causa (i. e. ob mortis periculum vel cogitationem.) Quæ donationis species, non nisi morte donatoris eadem in voluntate deficientis, confirmatur. *tit. ult. de mortis causa donationibus.*

Ex Lib. XL.

Status Causæ.

xi. Undecimum controversiarum genus est *de statu personæ*, seu de Causa status; *Præjudiciales* actiones dicuntur.

De

De qua hoc ipſo loco Edictum perpetuum ſcriptum erat.

Quæ ipſa ſtatus cauſa triplex eſt: 1. Libertinitatis. 2. Liberalis cauſæ. 3. Ingenuitatis.

1. *Libertinitatis* cauſa ſeu controverſia eſt, cum quæritur, ſervus ne ſit quis, an vero libertinus? Huc vero pertinet tractatus de *manumiſſionibus* (id eſt de datione libertatis.) Ubi primum quæritur, qui manumitti vel manumittere poſſint: & apud quos, de quo *tit.* 1. *de Manumiſſionibus*.

3. *Species*, ſeu modi manumiſſionis, quæ ab homine fiebat, & juſtæ quidem, duæ hic pertractantur, quæ olim in uſu erant, cæteris Juſtiniani ætate vel ab ipſo abolitis. 1. *Vindicta* manumiſſio, quæ videlicet apud Magiſtratum, apud quem legis actio erat, fiebat, præſente domino, non per procuratorem. *tit.* 2. de *Manumiſſis Vindicta*, niſi quod per Syndicum ſervi Univerſitatum (i. e. Collegiorum, Municipiorum, Provinciarum, Rerumpublic.) vindicta manumitti poſsunt. *tit.* 3. *de Manumiſſionibus, quæ ſervis ad Univerſitatem pertinentibus imponuntur*.

Secunda ſpecies juſtæ manumiſſionis eſt ea, quæ *Teſtamento* fiebat. *tit.* 4. *de manumiſſis teſtamento*. Varia tamen ratione adhuc, varioque eventu: nam 1. Libertas teſtamento non tantum ſeu non ſemper directo adſcribebatur, ſed & per fideicommiſsum ſæpe verbis precariis. *tit.*

5. *de*

5. *de fideicommissariis libertatibus*. Libertas quandoque testamento adscripta, & ipso jure valida, ex post facto lege adimebatur, seu eripiebatur, tanquam indigno: veluti L. Papia, ei qui tacitam fidem testatori in fraudem legum accommodasset. *tit. 6. de Adoptione libertatis*. 3. Sub die, aut conditione sæpe testamento libertas adscribebatur, ac proinde suspendebatur: ita vero manumissus interim servus erat statuliber dicebatur. *tit. 7. de statu liberis*.

11. Et hæc quidem de manumissione, seu liberatis-datione, quæ ab homine, seu a dominis fiebat, & regulariter non nisi a dominis, eorumque consensu: sic ut si domini consensus intercederet, libertas omnino competeret. Et tamen utrumque secus quandoque eveniebat: Nam quædam erat libertatis datio *legitima*, seu quæ a lege fiebat, ipso jure publico: quandoque scilicet, seu certis casibus, etiam sine manumissione ad libertatem perveniebant, solo legis seu juris beneficio: Veluti si servi necem domini detexissent, si ob gravem infirmitatem pro derelicto a dominis habiti fuissent, aliisque de causis. *tit. 8. qui sine manumissione ad libertatem perveniunt*. Ex adverso, quidam manumissi a dominis liberi tamen ipso jure non fiebant, lege impediente, & manumissio inutilis erat, ex duplici potissimum ratione Politica: Ne videlicet ut ipsi domini hoc facto suo, & promiscuis manumissionibus bonis suis evolverentur, aut aliis, creditoribus puta, fraus

fraus fieret, quam in rem lex Ælia Sentia lata fuit. *tit. 9. Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, & ad leg. Æliam Sentiam,*

III. Et hæc de hominis & legis facto circa statum libertinitatis. Nunc de singulari beneficio *Principis*, & quidem circa effectum manumissionis. Nam cum effectus manumissionis hi essent, ut & manumissos deinceps quoad statum publicum libertinos faceret, ab ingenuis & statu ingenuorum diversos, & privato patronatus juri obnoxios, ob utrumque tamen liberari beneficio Principis quandoque poterant; a statu, inquam, libertinorum, si jus aureorum annulorum (ferreis enim tantum utebantur libertini) a Principe impetrassent: hoc enim casu jura ingenuitatis adipiscebantur, salvo tantum Patronatus jure. *tit. 10. de Jure aureorum annulorum*. Ab ipso vero etiam patronatus jure, si a Principe *natalibus* (in quibus homines initio fuerunt) restituti fuissent, patronorum consensu; hoc enim casu plenam ingenuitatem adipiscebantur, extincto etiam Patronatus jure. *tit. 11. de Natalibus restituendis*. Et hæc de libertinitate, seu causa libertinitatis.

2. Secunda status controversia est *Liberalis*: qua videlicet quæritur, liber quis an servus sit. *tit. 12. de liberali causa*. Sive quis in libertate constitutus petatur in servitutem ab aliquo, sive in servitute constitutus ipse ad libertatem e servitute proclamet: Quod sane non omnibus licet, quidam enim ad libertatem proclamare

non

non possunt. *tit.* 13. *quibus ad libertatem proclamare non licet.*

3. Tertia controversia status est *Ingenuitatis*, qua quæritur, ingenuus quis sit, an vero Libertinus. *tit.* 14. *Si ingenuus esse dicatur.*

Omnibus istis tribus status controversiis commune est, ut ne de statu defunctorum in deteriorem causam post quinquennium quæri possit, in meliorem, possit. *tit.* 15. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

Vivo certe eo, qui liber, aut ingenuus pronunciatus est, de statu ejus semper quæri potest: ita quidem etiam, ut ad collusionem detegendam, omnes præmio dominii ejus qui liber judicatus est, aut ingenuus, invitentur. *tit. ult. de collusione detegenda.*

Ex Lib. XLI.

De Possessorio Judicio.

HActenus petitoriæ actiones: nunc *Possessoriæ*, sequentibus tribus libris 41. 42. 43.

Hæc enim mihi connexionis ratio placet: non quasi ad Interdicta transiturus Justinianus rem aliquanto longius repetat, quia scil. interdicta pleraque de possessione sunt, quod Cujacio placebat.

XII. *Duodecimum* igitur Civilium controversiarum genus est, in quibus agitur de tuendo penes dominum & possessorem rei dominio, vel possessione, idque firmo per-

perpetuoque jure. Quo pertinet hic liber.

Quo proinde agitur de modis vel pleni dominii una cum possessione, cui dominium est conjunctum, adquirendi, vel nudæ possessionis. 1. De modis adquirendi rerum (& quidem corporalium, nam de his tantum agitur) dominii, *tit.* 1. *De Acquirendo rerum Dominio*. 2. De modis acquirendæ possessionis, & vicissim amittendæ, *titul.* 2. *De Acquirenda vel amittenda possessione*. 3. de *Usucapione*, quæ est adeptio seu acquisitio dominii per possessionem prolixam justamq;, cui contraria est usurpatio, i. e. possessionis interruptio. *tit.* 3. *de Usurpationibus*. Cæterum causæ possessionum; seu Usucapionis tituli sunt onerosi, vel lucrativi, vel mixti. Onerosi, vel pro *Emptore*, quando ex causa emptionis, vel ex negotio emptioni proximo quis rem bona fide a non Domino nactus est, & possidet. *tit.* 4. *pro emptore*. Lucrativi tituli sunt quinque sequentes. *Pro Hærede*, vel *pro possessore*; quando quis ex causa hæreditatis, vel bonorum possessionis rem aliquam singularem, quam defunctus possedit, cum reliqua hæreditate possidet, eique incumbit: Nam licet aliena sit, longo tempore eam capere potest. *tit.* 5. *pro hærede vel pro possessore*. Item *pro donato*. Pro *derelicto*, quando quis rem a domino vel possessore derelictam occupavit. *tit.* 7. *pro derelicto*. *Pro legato*, cum ex causa legati, vel legati nomine, quis rem alienam a testatore sibi relictam habet. *tit.* 8. *pro legato*. Mixtus titulus, partim lucrativus, partim onerosus

rosus est titulus *dotis*, quia dos datur ad onera matrimonii sustinenda, ejusque fructus lucro mariti cedunt. *tit.* 9. *pro Dote.* His omnibus adde titulum *pro suo*, qui titulus & superioribus communis est, & subsidiarius, nam iis quoque accommodatur, qui civilem titulum non habent, sed naturalem tantum. *tit. ult. pro suo.*

Ex Lib. XLII.

De Executionibus *in Bonis, ex quatuor causis.*

XIII. Executiones in bonis, tertio decimo loco nunc sequuntur, quibus possessio bonorum justo alioquin domino, judicio seu via juris, vique Judiciorum, eripitur: sic ut ea vel distrahantur, vel possidenda aliis dentur. Quod quidem ipsum fit quatuor ex causis, quarum nomine etiam Prætor seu Magistratus adiri solet, Ob rem scil. Judicatam, ob confessionem, ob cessionem bonorum: Denique justis de causis fit & decernitur a Prætore missio in bonorum possessionem.

Qui quidem ipse ordo fuit Edicti perpetui: nisi quod inter hunc tractatum, quem nunc ingredimur, & tractatum de Usucapionibus, interjacebant ibi tractatus de Vi bonorum raptorum, de Incendiis, deque Injuriis, qui a Triboniano rejecti sunt in tractatum de Delictis. De singulis ordine.

1. *Res Judicata* igitur executionis jus parit seu adquirit, seu per rem judicatam ad

ad executionem pervenitur. Post Judicati scil. faciendi tempora elapsa, si judicatus judicatum facere recuset, executio rei judicatæ fit, captis officio Magistratus pignoribus: mox, duobus mensibus elapsis, ea ipsa publice sub hasta distrahuntur; vel non repertis emptoribus actori adjudicantur: vel etiam si judicatus non defendatur, creditor in possessionem mittitur omnium bonorum judicati servandi causa. *tit. 1. de re Judicata, & de effectu Sententiarum & de interlocutionibus*.

2. *Confessionis* in jure factæ a non errante in facto, eadem quæ rei judicatæ vis est, confessusque adeo pro judicato est: sic ut eodem modo eorum qui confessi sunt, pignora capi, distrahique possint. *tit. 2. de Confessis*.

3. *Cessionis* item *bonorum* in jure eadem ratio est, sic quidem, ut ei qui creditoribus suis bonis cessit, infamia non irrogetur, ac si ex Edicto ea possiderentur, & proscripta venirent bonorum emptori. *tit. 3. de cessione bonorum*.

4. *Latitante* item vel absente, vel non defendente se debitore, Prætor actores & creditores mittit in possessionem ejus bonorum, (quam & ipsam Q. Mutius ponebat inter genera possessionum, *leg. 3. §. ult. de adqui. vel amittend. poss.*) triplici ferme fine, rei servandæ causa, legatorum servandorum gratia, & ventris nomine, ut omittam quæ fit damni infecti nomine, de qua sup. *lib. 39. tit. 4. Quibus ex causis in possessionem eatur*.

Et hæc quidem de Executionum, inque

que bonorum possessionem missionis causis: sequitur *Forma* ejus, quatuor titulis seu capitulis sequentibus.

1. Nempe pignora capi auctoritate Judicis oportet, deinde ea vendi, ut ex pretio creditoribus satisfiat; privilegiariorum & hypothecariorum prima ratione habita. *tit. 5. de rebus auctoritate Judicis possidendis, vel vendendis.*

2. Sæpe etiam *separanda* veniunt bona debitoris Prætoris auctoritate, puta hæredis bona, a defuncti debitoris bonis, petentibus creditoribus hæreditariis, qui alias suum consequi non possent, si confusis bonis hæredis creditores in participatum rerum hæreditariarum venirent. Item necessarii hæredis bona post mortem domini quæsita a dominicis bonis separanda veniunt, ut & castrensia militis bona a paganis. *tit. 6. de separationibus.*

3. *Curator* quoque sæpe creditoribus petentibus bonis debitoris custodiendis, & denique administrandis, mox, & vendendis, denique & ex pretio redacto solutionibus faciendis, constituendus venit. *tit. 7. de Curatore bonis dando.*

4. Tandem etiam, quæ in fraudem creditorum facta sunt revocari oportet. *tit. ult. quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.*

Ex

Ex Lib. XLIII.

De Interdictis.

XIV. **I***Nterdicta* quarto decimo ſeu ultimo loco ſequuntur.

Pariter ut in Edicto perpetuo.

Interdicta, inquam, ſeu extraordinariæ actiones, quæ pro his competunt, quæ in id movebantur, dabanturque, apud quem interim *poſſeſſio* rei controverſæ manere deberet, dum judicium de proprietate agitur; quod ideo *momenti beneficium* dicitur, ſeu *beneficium momentaneæ poſſeſſionis*. Et ſic, pariter ut duobus ſuperioribus libris, Judicia *poſſeſſoria* hic continentur, & hoc quidem ad momentaneam poſſeſſionem impetrandam: illa ad perpetuam adſequendam. De his igitur interdictis in genere primum agitur, *titul.* 1. *de interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt*; Quæ quidem poſtrema verba ideo addita ſunt, quod hodie ordo interdictorum non obſervetur, ſed ſtatim agatur utili in factum actione, ut judicetur cujus poſſeſſio ſit, de qua agitur.

Interdicta autem illa manant vel ex jure aliquo univerſali, vel ſingulari. *Univerſali*, puta ex ſucceſſione, vel præcedente miſſione in poſſeſſionem. Hujus generis quatuor ſunt Interdicta; Et priora quidem duo, a primis Edicti verbis ita

denominata. 1. *Quorum bonorum* (*possessio* scil.) *ei data est*. &c. Quod interdictum ei competit, cui Prætor bonorum possessionem dedit, ad rerum hæreditariarum possessionem adipiscendam. *tit. 2. quorum bonorum*. 2. *Quod legatorum* (*nomine* scil. *quis non ex voluntate hæredis occupavit*, &c. Quod interdictum competit hæredi, vel bonorum possessori, parato satisdare legatorum nomine, ad recuperanda ea, quæ sine voluntate ejus legatorum nomine a legatariis propria auctoritate occupata fuerunt, ut scil. adepta possessione sibi Falcidiam servet per retentionem. *tit.* 3. *Quod Legatorum*.

3. In possessionem quoque misso ex caussis, de quibus superiore libro 42. interdictum competit: ne vis sibi fiat, i. e. ne impediatur in bonorum possessione esse, & sic in eam venire, & redire si expulsus sit. *tit.* 4. *Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit*.

Interdictum *de tabulis exhibendis*, ad testamenti causam pertinentibus, omnibus quorum interest competit, adversus eum, penes quem tabulæ sunt. *tit.* 5. *de tabulis exhibendis*.

Singulari ex jure quæ interdicta manant, vel religionem spectant, vel hominum utilitatem: seu alia juris sunt divini, alia humani.

1. *Divini* Juris seu *Religionis* tuendæ causa, Interdictum propositum est *titul.* 6. *Ne quid in loco sacro fiat*.

2. *Humani* juris causa interdicta, vel publicam rem spectant, vel privatam. *Publi-*

blicam quæ ſpectant utilitatem interdicta, ea vel locorum publicorum, vel Fluminum nomine competunt.

1. Locorum publicorum, veluti *itinerum aliorumque*, quo pertinent ſequentia interdicta: idque partim ad uſum eorum fruitionemque, partim ad tuitionem ſeu refectionem.

1. Ad *uſum* inquam, locorum & itinerum publicorum, fruitionemque eorum interdicta competunt, quibus cuilibet in publicum petere permittitur, quæ ad uſum omnium pertinent. *tit.* 7. *de locis & Itineribus publicis*. Ac nominatim Interdicto prohibitorio experiri licet, ne quid in loco publico vel itinere fiat, aut ædificetur, inve eum immittatur, qua ex re quid damni detur; neve vis fiat ei, qui utitur via publica. *tit.* 8. *Ne quid in loco publico vel itinere fiat*.

2. Ne publicanis, qui loca publica, veluti porticus, areas, inſulas, balnea, lacus, ſtagna, &c. conduxerunt, vis fiat: quo minus ex lege locationis, locis publicis conductis fruantur. *tit.* 9. *de loco publico fruendo*.

3. Ad *tuitionem* locorum publicorum duo quoque remedia & interdicta ſpectant, ut ſi quid in via urbica fiat, huic rei Ædiles occurrant, jure poteſtatis ſuæ. *tit.* 12. *de via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur*: 2. Ne vis fiat ei, qui viam publicam iterve ruſticum ſcil. reficere velit. *tit.* 11. *de via publica & itinere publico reficiendo*.

11. Fluminum, & Riparum nomi-

mine quoque varia interdicta proposita sunt: & quatuor quidem sequentia: pariter partim vel ad usum eorum, partim ad tuitionem. *Ad usum* 1. ne deterior videl. navigatio fiat, facto vel immisso aliquo in flumine publico ripave ejus. *tit. 12. de fluminibus, ne quid in flumine publico ripave ejus fiat, quo pejus navigetur*. 2. Ne fluxus aquæ aliter quam priore æstate fluxit, mutetur. *tit. 13. Ne quid in flumine publico fiat, quo aqua aliter fluat, atque uti priore æstate fluxit*. 3. Ne naviganti, vel piscanti, vel ripa utenti vis fiat. *tit. 14. ut in flumine publico navigare liceat*. 2. Ad *Tuitionem* quoque fluminum comparatum est Interdictum: puta ne vis fiat tuenti, reficienti, munienti ripam fluminis, agrumve, qui circa ripam est. *tit. 15. de ripa munienda*. Et hæc de Interdictis publicam utilitatem spectantibus.

II. *Privatam* rem interdicta quæ respiciunt, competunt vel ratione rei immobilis juriumve, vel rei mobilis. Prioris generis sunt quindecim interdicta sequentia: Eaque spectant ad triplicem finem, vel ad tuendam fundi proprii possessionem, vel ad tuendum jus aliquod in alieno fundo, vel ob commune & personale interesse.

1. Ad prius pertinent duo sequentia interdicta. Interdictum *de vi & vi armata*. Quod datur ad amissam possessionem recuperandam, sive quis fundo sine armis dejectus est, quæ vis quotidiana dicitur: sive cum armis. *tit. 16. de vi & vi ar-*

ma-

mata. 2. Interdictum item *uti possidetis*, ad retinendam fundi possessionem. *titul.* 17. *uti possidetis*. Secundi generis interdicta, quæ ad tuendum jus aliquod in alieno fundo dantur, sunt decem sequentia. 1. Interdictum *de superficiebus*. Hoc interdicto is, qui jus ædificandi habet in alieno solo, jus suum quasi possessionis tuetur. *tit.* 18. *de Superficiebus*.

2. Interdictum quoque *de itinere actuque privato*, ad retinendam quasi possessionem itineris, actus, viæ privatæ, per fundum alienum. *tit.* 19. *de Itinere actumque privato*. 3. Interdictum *de aqua quotidiana & æstiva*, ad retinendum usum, vel adipiscendam quasi possessionem aquæ ducendæ ex alieno. *tit.* 20. *de aqua quotidiana & æstiva*. 4. de Rivis, per quos aqua ducitur, reficiendis scil. *tit.* 21. *de Rivis*. 5. de *Fonte*, i. e. haurienda aqua ex fonte alieno. *tit.* 22. *de Fonte*. 6. de Cloacis reficiendis, purgandis. *tit.* 23. *de Cloacis*. 7. Quod vi aut clam interdictum: quod competit ei, cui a vicino, vi aut clam opere facto damnum datum est. *titul.* 24. *quod vi aut clam*: cujus tituli exceptio est *tit.* 25. *de remissionibus*: nam si post nunciationem novi operis remissionem nunciationis nunciatus impetraverit, eo interdicto is tenetur, ipsique nunciato interdictum de remissionibus datur. 8. De Precario Interdictum ejusdem generis est. Precarium est concessio rei, vel possessionis, quam prece ita impetravimus, ut uteremur quamdiu libuerit concedenti. Ergo si ea res mihi ablata sit, competit hoc interdictum. *tit.* 6. de *precario*.

9. Item *de Arboribus cædendis* interdictum; quo vicinum arbores suas in ædes meas impendentes, vel in agrum meum conlucare seu sublucare, coercereque oportere intendo. *tit.* 27. *de arboribus cædendis.*

10. Interdictum *de glande legenda*, id est, ut fructum omnem meum in fundum vicini cadentem tertio quoque die colligere mihi liceat. *tit.* 28. *de glande legenda.*

Tertium genus Interdictorum, quæ privatam rem jusque respiciunt, est eorum, quæ dantur ob commune aliquod personarum interesse: cujusmodi duo hic proponuntur. 1. Interdictum *de homine libero exhibendo*, quod datur in eum, qui supprimit hominem liberum; Quod quidem officii causa introductum est, quia hominem beneficio affici, hominis interest. *tit.* 29. *de homine libero exhibendo*. 2. Interdictum *de liberis exhibendis*, item *ducendis*: quod datur, ut quis filium vel nepotem exhibeat, qui in potestate mea est, etsi bona fide eum retineat. *tit.* 30. *de Liberis exhibendis, item ducendis*. Et hæc de interdictis, quæ rei immobilis, jurisve alicujus nomine competunt.

2. *Mobilis*, vel *moventis* se rei ratione interdicta tria sequentia prodita sunt. 1. Interdictum *Utrubi*, quod servi nomine competit ei, apud quem majore parte anni fuisset. *tit.* 31. *Utrubi*.

2. Interdictum de *Migrando*, quod competit inquilino migraturo ex ædibus ad abducenda frivola sua, quæ intulit, soluta pensione. *tit.* 32. *de Migrando*. 3. & retro *Salvianum* interdictum domino seu locatori

tori competit, ad prosequendam possessionem rerum conductoris, pro mercede pignori obligatarum. *tit. ult. de Salviano interdicto*.

Et sic de possessoriis etiam actionibus & judiciis, sive ad justam alicujus possessionem proprio & perpetuo titulo firmandam, tuendamque, de quo *lib.* 41., sive ad possessionem justo alioquin domino jure eripiendam, de quo *lib.* 42.: sive ad momentaneam tantum possessionem tribuendam, de quo lib. 43.

Ex Lib. XLIV.

1. *De* Exceptionibus. 2. *deque* Obligationibus *in genere*.

1. Exceptiones nunc reorum adversus actiones sequuntur, seu quibus actiones excluduntur.

Eodem ordine, quo & in Edicto perpetuo.

Quas & ipsas Exceptiones Prætor olim formulis addebat: de quibus agitur in genere *tit.* 1. *de Exceptionibus, præscriptionibus & præjudiciis*. Speciatim vero quinque exceptionum genera, præter alias, quæ jam supra titulos peculiares sua ratione habuere, proponuntur. 1. *Rei Judicatæ* Exceptio. *tit.* 1. *de exceptione Rei Judicatæ*. 2. *Temporis* exceptio. i. e. præscriptionis & possessionis. *tit.* 3. *de diversis temporalibus præscriptionibus, & de ac-*

cessionibus possessionum. 2. Doli *mali* & metus Exceptio. *tit.* 4. *de Doli mali & metus exceptione*. 4. Actionis non impetratæ exceptio. *tit.* 5. *Quarum rerum actio non detur*. 5. Postremum exceptio *litigiosi*. *tit.* 6. *de litigiosis*.

11. Post speciales & singulares civilium Judiciorum actionumque species, earumque causas seu fontes referatos, finesque propositos, quæ scil. ex *Obligatione* aliqua speciali quæque illa sit, ex qua quis alteri obligatus est, oriuntur: atque adeo post *actiones*, quæ a libro 5. pertractari cæperunt, ipsæ jam in commune obligationum contrahendarum firmandarumque, (unde & *actiones* enascuntur) & retro solvendarum (unde exceptiones oriuntur) formæ seu rationes deinceps proponuntur: contrahendarum, inquam, ut actionem producere possint: unde *tit. ult. de Obligationibus & Actionibus*, & quidem civilem, de qua *supra*: vel pænalem, de qua postea lib. 47. & 48. Inter quæ duo actionum genera hic de obligationibus tractatus medio loco, ceu in confinio positus est, quandoquidem & quædam obligationes sunt ex delicto.

Hæc inquam, ordinis istius ratio reddi possit, & Edicti tamen perpetui ordinem attendenti, quo scil. ultima ejus parte de *stipulationibus* conventionalibus, de *satisdationibus*, deque *stipulationibus Prætoriis* (quæ & ipsæ instar actionum sunt. *l. actionis* 7. *de obligat. & action.*, & edicto de edendo continentur) actum fuit, apparet, de *Obligationibus & stipulationibus*

in

in genere, tum & de modis solvendæ obligationis, hac tantum satisdationum & stipulationum occasione hic actum: & sic hactenus quoque Edicti ordinem hic servasse Tribonianum; nisi quod de obligationum tollendarum modis nulli ibi tituli extitere. Quare autem de eo hic actum fuerit, suspicari libet, quia materia hæc universum jus perambulat: & velut omnium obligationum, actionum & negotiorum *Pandectes* est; sive ad ea statuminanda, firmanda, sive tollenda.

PARS SEPTIMA DIGESTORUM,

a libro 45. *ad finem Pandectarum*,

Ex Lib. XLV.

De Stipulationibus.

3. Harum igitur obligationum, quod ſecundo loco tenendum eſt, *Vincula* & acceſſiones proponuntur: quæ ſunt *Verborum obligationes*, ſeu *ſtipulationes*, id eſt conventiones ſolemnibus verbis ex interrogatione & reſponſione confectæ, quæ utique ab aliis obligationibus pendent, & inventæ ſunt cæterarum obligationum firmandarum cauſa. *titul.* 1. *de verborum obligationibus*. Porro circa has ſtipulationes, & quidem perſonarum reſpectu, ad ſingularem effectum, notanda ſunt hæc tria. Primo, *Duos* quandoque pluresve reos, tum ſtipulandi, tum & promittendi una eademque ſtipulatione promiſſioneque ſæpe conſtitui: ſic ut duo tum creditores ſint, quibus ſingulis ſolidum debetur; duo contra debitores obligati in ſolidum ſinguli: quod quomodo fiat declaratur *tit.* 2. *de duobus reis conſtituendis*.

Secundo notandum, *ſervos* quoque interdum ſtipulari: & recte quidem, perſona videlicet dominorum inſpecta, *tit.* 3. ſeu *de ſtipulatione ſervorum*.

Ex

Ex Lib. XLVI.

1. De Obligationum Accessionibus:
2. *Deque Actionum & Obligationum* Solvendarum *modis.*
3. *Tandem de stipulationibus* Prætoriis.

Tertio notandum, *Fidejussores & mandatores* quandoque obligationibus alienis accedere: *fidejussores*, inquam, i. e. qui pro debitore, suo nomine stipulanti, promittunt, citra novationem: *Mandatores*, qui fidejussorem fidejubere, vel creditorem ipsum alii credere rogant. *tit.* 1. *de Fidejussoribus & Mandatoribus.*

Et hæc de obligationibus contrahendis stipandisque, seu firmandis.

Extinguuntur vicissim obligationes variis modis. 1. *Novatione.* 2. & *Delegatione. Novatione* inquam, id est mutatione debitoris, vel causa debendi: *Delegatione*, i. e. mutatione creditoris simul, & debitoris. *tit.* 2. *de Novationibus & delegationibus.* 3. *Solutione*, qui modus tollendæ obligationis maxime naturalis est. *tit.* 3. *de solutionib. & liberationib.* 4. Tandem & *Acceptilatione*, quæ imaginaria solutio est *tit.* 4. *de Acceptilationib.* Et hæc de stipulationibus conventionalibus.

2. *Prætoriæ* quoque quædam stipulationes sunt, quæ Edicto Prætoris interponi jubentur, quæ multa habent præcipua, de quibus in genere *tit.* 5. *de stipulationibus*

Prætoriis. Istiusmodi stipulationes Prætoriæ tres hic speciatim proponuntur. 1. *Rem pupilli salvam fore*, quam præstat tutor vel curator legitimus, vel datus sine inquisitione, & uno tantum casu testamentarius, & ex inquisitione datus, puta si unus ex pluribus solus administrare velit. *tit. 6. Rem pupilli vel adolescentis salvam fore*. 2. *Judicatum solvi* stipulatio. *tit. 7. judicatum solvi*. 3. *Ratam rem haberi*, quam regulariter reus a procuratore actoris stipulatur, ante litem contestatam. *tit. ult. Ratam rem haberi, & de ratihabitione*.

Et hactenus quidem de civili judicio.

Ubi & *Edictum* Prætoris desinebat, quod is de civilibus tantum causis cognosceret, exceptis privatis, furti, vi bonorum raptorum, incendii, injuriarum actionibus, de quibus in Edicto alio loco situque actum fuit.

Ex Lib. XLVII.

De Delictis 1. *Privatis*, 2. *Extraordinariis*, 3. *Popularibus*.

Poenalia nunc Judicia sequuntur, seu pœnales actiones, delictorum nomine: Quorum varia admodum persecutio est, unde & delictis illis varia quoque nomina indita, & ideo in quatuor species divisa: Alia quippe *privata* delicta vocantur, alia *Extraordinaria* crimina: aliæ *popu-*

pulares actiones, alia denique *publica judicia*.

1. *Privata delicta* dicuntur, quæ meram utilitatem causamque privatam attinent, & attentant; denique quæ privatam persecutionem continent.

Quorum nomine Prætor quoque Edicto suo ad privatam persecutionem seu forenses actiones proposuit, de quibus in Edicto Prætoris actum fuit aliis locis.

De his in genere agitur *tit.* 1. *de privatis delictis*. Hujus generis delicta tria sunt: Furtum, Rapina & Injuria; e quibus duo priora *bona* respiciunt, postremum famam, honorem, existimationem.

De *Furto* agitur in genere *tit.* 2. *de furtis*. Sed enim speciales quædam sunt furti actiones, quæ singularia quædam habent: sive ratione objecti, sive respectu personarum, quæ furtum admittunt, sive ratione subjecti. 1. Ratione *objecti* peculiaris est actio *de Tigno injuncto*, ex l. 12. Tabul.: qua actione is qui alienam materiam quamcunque, (quæ omnis *tigni* appellatione comprehenditur) ædibus suis vel vineæ junctam habet, quia eam solvere non potest, neque tenetur, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur, in duplum ejus nomine tenetur etiam ignorans. *tit.* 3. *de tigno injuncto*. 2. Ratione *personarum* quæ furtum admiserunt, tres hic speciales furti actiones proponuntur. Prima, quæ prodita est Edicto Prætoris in duplum, adversus eum, qui liber esse jussus est testamento, si ante hereditatem aditam,

tam, aliquid ex ea surripuit, vel depopulatus est, seu dissipavit. *tit.* 4. *Si is qui testamento liber esse jussus erit post mortem domini, ante aditam hæreditatem surripuisse, aut corripuisse quid dicetur*. Secunda, & ipsa Prætoris Edicto prodita, adversus Nautas, Caupones, Stabularios, licet ipsi furtum non fecerint, sed eorum aliquis, quorum opera ipsi utuntur. *tit.* 5. *Furti adversus nautas, caupones, stabularios*.

Tertia, si familia, i. e. grex servorum unius domini, eo ignorante furtum fecerit: quamvis enim verum sit singulos servos furtum fecisse, attamen dominus liberatur præstando quantum si unus tantum liber, nisi malit omnes servos noxæ dedere, fecisset. *tit.* 6. *Si familia furtum fecisse dicetur*. 3. Tandem ratione *subjecti* singularis furti actio arborum furtim cæsarum nomine competit, ex l. 12. tab. & ex l. Aquilia: cæsarum inquam, licet earum furtum factum non fuerit. *tit.* 6. *Arborum furtim cæsarum*.

2. Secundum privatum delictum est *Rapina*, de qua Edicto Prætoris actio privatam persecutionem continens prodita est. *tit.* 8. *Vi bonorum raptorum*. Ad quam ea quoque actio pertinet peculiaris, quæ ex Edicto Prætoris competit adversus eum, qui ex incendio, ruina, naufragio, rate vel nave expugnata, quid rapuit, dolove malo recepit, vel damni quid in his rebus fecit. *tit.* 9. *de incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata*.

Tertium privatum delictum est *Injuria*,

ria, quæ vel citra ſcripturam, vel ſcripto admittitur. *tit.* 10. *de Injuriis & famoſis libellis*. Hactenus de privatis delictis.

2. *Extraordinaria* crimina ſequuntur. Sunt ea vero, quibus principaliter quidem cauſa & utilitas privata attentatur, ſed nihilominus vel religio, vel publica ſecuritas, vel honeſtas etiam publica quodammodo etiam attaminatur: quæ & ideo non mulcta pecuniaria plectuntur, verum coercitione, eaque non ordinaria, verum extraordinaria, arbitrio Magiſtratus, & pro modo admiſſi. *tit.* 11. *de Extraordinariis Criminib.* Cujuſmodi crimina extraordinaria undecim hic memorantur, ſeu pertractantur, partim religionem ſpectantia, partim communem uſum. 1. Sepulchri violati actio. *tit.* 12. *de ſepulchro violato*. 2. *Concuſſio*, i. e. crimen pecuniæ extortæ per terrorem injectum ſub ſpecie publicæ alicujus poteſtatis. *tit.* 13. *de Concuſſione*. 3. *Abigeatus*. *tit.* 14. *de Abigeis*. 4. *Prævaricatio*, i. e. colluſio accuſatoris vel advocati cum reo. *tit.* 15. *de Prævaricatione*. 5. *Receptatorum* crimen, i. e. eorum, qui reos criminum recipiunt vel dimittunt, pecunia accepta. *tit.* 6. *de receptatoribus*. 6. *Fures balnearii*, veſtimentorum ſcil. eorum qui in balneis lavabantur. *tit.* 17. *de Furibus balneariis*. 7. Effractura. *tit.* 18. *de Effractoribus & Expilatoribus*. 8. *Expilata* hæreditas. *tit.* 19. *expilatæ hæreditatis*. 9. *Stellionatus*, i. e. omnis verſutia, impoſtura, dolus omnis qui proprio caret nomine: veluti ſi quis rem jam obligatam diſſimulata obligatione

per

per calliditatem alii diſtraxit, permutavit, in ſolutum dedit, vel ſi merces ſuppoſuit, veluti vitrum pro ſmaragdo. *tit.* 20. *ſtellionatus*. 10. *Termini* moti actio. *tit.* 21. *de Termino moto*. Poſtremum *Collegii* illiciti crimen *tit.* 22. *de collegiis & corporibus*,

3. Tertia ſpecies delictorum eſt eorum, qui ſuum quodammodo jus populo adimunt: unde ideo naſcuntur actiones, quæ *Populares* vocantur, quæ ſuum jus populo tuentur. (*l.* 1. 3. 4.) veluti alibi corrupti, ſimileſque aliæ. *tit. ult. de popularibus actionib.*

Ex Lib. XLVIII.

De Publicis Delictis.

4. Publica delicta, quæ quartam delictorum ſpeciem conſtituunt, ſunt, quæ vigorem publicæ diſciplinæ non tantum attentant, ſed etiam quæ lege aliqua publicorum Judiciorum exerte vindicabantur: & de quibus olim *publicum* ſeu totius populi *Judicium* erat: quæ vita, vel libertate, vel civitate, aliave qua ſimili pæna vindicabantur: De his agitur in genere *tit.* 1. *de publicis judiciis*. Speciatim vero de his hæc quinque capita hoc libro pertractantur: 1. *Antecedentia* judicium criminale. 2. Ipſæ delictorum ſeu publicorum criminum *ſpecies*. 3. *Proceſſus* in his Judiciarius. 4. *Pænæ* criminum. 5. Tandem & *conſequentia*.

1. *Antecedentia* judicium criminale duo ſunt.

sunt. 1. *Accusatio* & *inscriptio* in crimen: nam quod in aliis est actio, id in his est accusatio & inscriptio. *tit.* 2. *de Accusationibus & inscriptionibus*. 2. *Custodia* reorum & eorum exhibitio. *tit.* 3. *de custodia & exhibitione reorum*.

2. *Species* publicorum Judiciorum duodecim totidem titulis pertractantur. 1. *Majestatis* crimen. *tit.* 4. *ad l. Juliam Majestatis*. 2. *Adulterii*. *tit.* 5. *ad l. Juliam de adulteriis*: 3. *Vis* publica. *tit.* 6. *ad l. Juliam de vi publica*. 4. *Vis* privata. *tit.* 7. *d. l. Juliam de vi privata*. 5. Homicidium & veneficium. *tit.* 8. *ad l. Corneliam de Sicariis & veneficiis*. 6 Parricidium *tit.* 9. *de l. Pompeja de parricidiis*. 7. Falsi crimen. *tit.* 10. *de l. Cornelia de Falsis*. 8. Repetundarum crimen. *tit.* 11. *ad l. Juliam repetundarum*. 9. Annonæ fraudatæ. *tit.* 12. *de. l. Julia de Annona*. 10. Peculatus, item sacrilegium, & crimen Residui. *tit.* 13. *ad l. Juliam Peculatus, & de Sacrilegiis & de residuis*. 11. Ambitus. *tit.* 4. *de l. Julia de Ambitu*. 12. Plagium. *tit.* 15. *de l. Fabia de plagiariis*.

3. *Processus* criminalis sequitur: de quo tria hoc libro tractantur. 1. Primo quidem accusatores cæptam accusationem peragere coguntur: alioquin *Senatusconsulto Turpilliano* vindicantur, nisi forte abolitione impetrata ab accusatione quis destiterit. *tit.* 16. *ad Senatusconsultum Turpillian. & de abolitionibus criminum*. 2. Si rei absint, requirendi veniunt, citatique absentes damnantur. *tit.* 17. *de. de requirendis, vel absentibus damnandis*. 3. Quæstio-

ſtionibus ſeu tormentis ad eruendam veritatem locus eſt. *tit.* 18. *de Quæſtionibus*.

4. *Pœna* reorum ſequitur. *tit.* 19. *de Pœnis*, de quorum bonis quid juris ſit definitur: ſive damnati ſint. *tit.* 20. *de bonis damnatorum*: ſive ipſi de ſe ſtatuerint & damnationem quandoque anteverterint. *tit.* 21. *de bonis eorum qui mortem ſibi conſciverunt*. De interdictionis & Relegationis nominatim pœna agitur. *tit.* 22. *de interdictis & relegatis, & deportatis*.

5. Ad *conſequentia* Judicii criminalis pertinent duo tituli poſtremi: quibus oſtenditur, quandoque ſententiam paſſos ſolere poſſeque reſtitui. *tit.* 23. *de Sententiam paſſis & reſtitutis*. Cadaver item punitorum quibuſcunque petentibus ad ſepulturam dari. *tit. ult. de Cadaveribus punitorum*.

Et hactenus quidem de Judiciis Civilibus & pœnalibus primæ inſtantiæ.

Ex Lib. XLIX.

1. *De* Appellationibus.

2. *Deque Jure* Publico.

Secundæ inſtantiæ judicium ſequitur, ad *Appellationem* videl., de qua eſt titulus generalis 1. *de Appellationibus*. In appellationibus ſpeciatim tria tempora ſpectanda veniunt: 1. Interponendæ: 2. Interpoſitæ: 3. & proſequendæ appellationis.

1. In *interponenda* jure appellatione, horum ratio habenda, 1. Judicis, 2. Tempo-

poris, 3. Appellantis, 4. Causæ denique. 1. Judicis, inquam, a quo & ad quem: sunt enim a quibus appellare non licet. *tit. 2. a quibus appellare non licet*: Retro, definiti certique sunt Judices, ad quos appellandum est. *tit. 3. Quis a quo appelletur*. 2. Tempora etiam certa statuta sunt, intra quæ appellandum est. *tit. 4. Quando appellandum sit, & intra quæ tempora*. 3. Appellantis tandem ratio quædam peculiaris est: puta ut & alii quoque quandoque appellare liceat, quam qui judicio victus est, humanitatis ratione. 4. Item *causæ* sunt, in quibus appellatio non recipitur. *titul. 5. de Appellationibus recipiendis, vel non*.

3. *Interposita* appellatione debebat is a quo appellatum erat, ad eum ad quem appellabatur, libellos dimissorios, qui & *Apostoli* dicti, emittere, quibus ille judicem appellationis certiorem faciebat, Lucium Titium v. g. a sententia sua appellasse, cujus etiam sententiæ tenorem indicabat: *tit. 6. de Libellis dimissoriis qui Apostoli dicuntur*.

Duobus superioribus capitibus commune illud est, seu interpositæ appellationis vis hæc est; Primum ut nihil innovetur, seu novi fiat appellatione interposita. *tit. 7. Nihil innovari appellatione interposita*. Secundo frustra quæri de interponenda appellatione, & frustra eam interponi, si sententia ipso jure nulla sit: veluti, quia manifeste erronea, contra leges, contra mortuum, impossibile quid continens, a non suo & competente Judice, inter non con-

consentientes, lata fuit. *tit.* 8. *Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.*

3. Circa *prosequendam* & pendentem causam appellationis hæ quæstiones seu visiones incurrunt. Primo per quem causæ appellationum reddi possint, num etiam per alium. *tit.* 9. *an per alium causæ appellationum reddi possunt.*

Secundo, appellator si causas appellationis non probaverit, periculum medii temporis præstat: veluti si quis tutor vel curator aut Magistratus creatus appellaverit, & causas appellationis non probaverit. *tit.* 10. *Si Tutor, vel Curator, vel Magistratus creatus appellaverit.*

Tertio, si quis appellaverit, & appellationis suæ causa peregre in aliqua provincia degat, ibidem in cæteris causis suis in eadem provincia alias actiones excipere, seque defendere necesse habet. *tit.* 11. *Eum qui appellaverit in provincia defendi.* Et retro alias causas apud eundem nihilominus Judicem, a quo appellavit, agere compellitur, neque ideo ejus forum vel cognitionem declinare potest. *tit.* 12. *apud eum a quo appellatur aliam causam agere compellendum.* Tandem, si pendente appellatione mors intervenerit, judicium civile in hæredem transit: non & criminale. *titul.* 13. *Si pendente appellatione mors intervenerit.*

Hactenus De Jure Privato.

II. Publicum jus sequitur. *Publicum* jus voco, quo præcipue Respublica con-

continetur, & in quo nervi Reipublicæ consistunt. Cujusmodi sunt hæc duo. Fisci jura: de quibus *tit.* 14. *de jure fisci*. Secundo res *Militaris*, quo pertinent quatuor tituli sequentes: *tit.* 15. *de captivis & de postliminio, & de redemptis ab hostibus*. *tit.* 16. *de re militari*: *tit.* 17. *de Castrensi peculio*: *tit. ult. de Veteranis*.

Ex Lib. L.

De Jure Municipali, *deque Verbis & Regulis Juris*.

111. MUnicipale denique jus sequitur, id est, quo non jam universa Resp. Rom. continetur, verum quo singulorum municipiorum & civitatum jura reguntur, definiuntur. *tit.* 3. *ad Municipalem* (legem, vel rem scil.) *& de incolis*. Consistit autem jus istud municipale seu res municipalis, primo in personis. Erant, scil. in singulis municipiis non promiscua tantum *incolarum* manus, de quibus *d. tit.* 1. verum etiam Senatores, qui *Decuriones* vocabantur, qui ut & eorum filii, huic conditioni adstricti erant. *tit.* 2. *de Decurionibus & filiis eorum*. quorum etiam certa matricula seu album erat: cujus ordinem Decuriones in sententiis dicendis, & honoribus muneribusque suscipiendis, sequebantur. *tit.* 3. *de Albo scribendo*. Secundo, jus municipale consistit in *Muneribus & honoribus*. A quibus tamen vocatio & excusatio, & immunitas certis de causis competebat. *tit.* 5. *de vacatione & ex-*

& excusatione munerum: & *tit.* 6. *de jure immunitatis*. Inter hæc vero munia erat & munus Legationis seu Legati, videlicet quum quis a Republica ad Principem municipalis negotii ergo mittebatur. *tit.* 7. *de Legationibus*. Tertio, jus municipale consistit in *Rebus* & *Pecuniis* municipalibus: quarum administratio nonnullis injungebatur. *tit.* 8. *de administratione rerum ad Civitatem pertinentium*. Quarto, in decretis ab ordine faciendis: *Ordo* enim, i. e. Senatus municipalis de quibusdam rebus ad communem utilitatem pertinentibus decreta facere poterat, deinde certa erat decretorum forma, ut ea valerent. *tit.* 9. *de Decretis ab ordine faciendis*. Quinto, in *Operibus quoque publicis* jus resque municipalis consistit, quorum sane præcipua cura erat. *tit.* 10. *de Operibus publicis*. 6. In *Nundinarum* etiam jure jus municipale consistit: non nisi certa quippe Municipia nundinarum jus habebant, vel ex longa consuetudine, vel ex Principis indulgentia. *tit.* 11. *de Nundinis*. 7. In *Pollicitatienibus* item earumque exactione jus municipale consistebat: nempe enim multi passim hoc ævo, ob honorem sibi in patria decretum, vel decernendum, vel ob alias justas causas, Reipublicæ pollicebantur, opus aliquod se facturos, vel pecuniam daturos: ex hac igitur pollicitatione tenebantur: de quo *tit.* 12. *de Pollicitationibus*. Octavo, in jure municipali observandum. Duumviros seu Magistratus Municipales, de omnibus rebus & negotiis in Municipiis cognovisse: exceptis

non-

nonnullis cognitionibus, quæ Præsidibus reservatæ erant: quæ & ideo *extraordinariæ* dicebantur. *tit.* 13. *de extraordinariis cognitionibus, & si Judex litem suam fecisse diceretur*. Cujusmodi est inter alias cognitio de *Proxeneticis*. *tit.* 14. *de Proxeneticis*. Postremum, ad Jura Municipalia pertinent *Census*, cujus etiam diversa ratio erat, pro diversitate municipiorum, civitatum & coloniarum. *tit.* 15. *de Censibus*.

Postremo Pandectarum loco pro colophone quodam subjiciuntur duo. 1. *Verborum* ad jus spectantium significationes. *tit. penult. de verborum & rerum significatione*. 2. & *Regulæ* nonnullæ Juris, hinc inde sparsim, spicilegii vel racemationis cujusdam instar, collectæ conjunctæque. *tit. ult. de diversis regulis Juris antiqui*.

ORDO

ORDO, SEU SERIES

CODICIS JUSTINIANEI.

1. POST tres Constitutionum Imperatoriarum *Codices* seu compilationes, Gregorianum, inquam, Hermogenianum & Theodosianum, quorum priores duo Principum Paganorum, seu Gentilium constitutiones, ab Hadriano Imperat. ad Diocletianum & Maximianum usque, non divisis, (ut nonnullis visum) Epochis, verum promiscue complectebantur, postremus vero, Constitutiones Imperatorum Christianorum, initio ducto a Constantino M. (qui primus veneranda Christianorum fide munivit Imperium, seu primus Imperatorum Christianus extitit) ad Theodosium Juniorem usque, & quidem ad ann. Domini 438. continebat. 2. Post *Novellas* item quasdam, i. e. constitutiones post Codicem Theodosianum editum, tum ab ipsomet Theodosio Juniore, tum ab aliis deinceps insequutis Imperatoribus latas, atque adeo extra Theodosianum Codicem vagantes. 3. Deniq; post constitutiones complurimas a semet promulgatas, *Justinianum* impetus cepit, Codicis de nomine suo (*Justinianei*) conficiendi, i. e. superiorum omnium Principum constitutiones, suasque ad ævi sui usum forumque unum in Codicem undique colligendi compingendique. Quod & duplici editione præstitit: Quarum posteriorem, obliterata priore, con-

confectam, anno Domini 534. in manibus hodie habemus: Quæ causa est, ut Codex hic *Repetitæ prælectionis*, i. e. novæ seu secundæ editionis νεας ἐνδόσεως inscribatur.

Ex Lib. I.

Agitur hoc libro de his tribus.
1. *De Jure* Sacro.
2. *de* Speciebus *Juris*.
3. *de* Magistratibus.

His ita generaliter præmissis, tenendum est, Jus omne hoc Justinianeo Codice comprehensum, vel ad jus sacrum vel ad privatum, vel denique ad publicum pertinere. (Nam & ita nonnulli jus olim divisere, quorum numero fuit quoque *Ausonius*); vel ita brevius, Jus omne vel ad jus divinum, vel ad jus humanum spectare.

§. I. *De Jure* Sacro. Tituli 13.

A *SACRO*, seu divino jure, initium hic ducit Justinianus, aliter atque Codicis Theodosiani conditores, qui in decimum sextum seu novissimum librum constitutiones ad jus sacrum pertinentes conjecerant: quomodo & in postremam seu decimam Tabulam e duodecim jus sacrum a Decemviris relatum.

Jus Sacrum (quod quidem ratione objecti ita dicitur) vel cultum divinum

respicit, vel extrinseca quædam alia eodem pertinentia.

1. *Cultus* rursum *divinus est*, vel Catholicus seu rectus, veræq; Religionis, vel falsus & profanus. Circa cultum veræ religionis quatuor sequentia capita spectanda veniunt. Primo quidem *Mysteria* & capita ipsa fidei Catholicæ seu orthodoxæ: cujus utique præcipuum caput est, verus & intemeratus de Summa Trinitate sensus: regula vero seu obrussa fidei istius, Evangelica & Apostolica doctrina, exemplis insuper pro rerum usu summorum ex antiquitate Episcoporum, firmata. *tit.* 1. *de summa Trinitate & fide Catholica*.

2. Secundo, *Loca* seu Ecclesiæ, in quibus cultus divinus exhibetur, seu celebratur: quarum res seu bona, simul & privilegia, varia olim fuere: eaque vel in commune omnium Ecclesiarum, vel singularia certe προνόμια præcipuarum quarundam & Patriarchalium in orbe Romano Ecclesiarum. *tit.* 2. *de SS. Ecclesiis, & de rebus & privilegiis earum*.

Tertio *Personæ*, muniis locisque cultus Christiani deservientes: puta Episcopi & Clerici, quibus accedant & alii pietatis officia publicitus peragentes: puta Orphanotrophi, brephotrophi, prochotrophi, xenodochi, ascetriæ item & Monachi. *tit.* 3. *de Episcopis, & Clericis, & Orphanotrophis, & brephotrophis, & ptochis, & xenodochis, & asceteriis, & Monachis, & privilegiis eorum, & castrensi peculio; & de redimendis captivis, & de nuptiis Clericorum vetitis sive permissis*.

Quar-

Quarto *Actiones* : veluti *Judicium* de rebus & personis Ecclesiasticis, (quæ *Episcopalis audientia* proprie dicitur) cæteraque ad jus curamque Episcoporum eorumque reverentiam pertinentia. *tit.* 4. *de Episcopali audientia, & de diversis capitulis, quæ ad jus curamque & reverentiam pertinent Pontificalem*. Hactenus de vero cultu.

2. Ad *Falsam* religionem, seu falsum cultum & profanum, eosque qui a Catholicæ Religionis veneratione alieni sunt, & extra Ecclesiam positi, sequentes tituli septem pertinent. Nempe, qui falsam religionem præ se ferunt, aliterve erga veram irreverentes sunt, in quadruplici differentia sunt. 1. Vel enim in ipsamet Ecclesia constituti pernitiosa dogmata præfracte, contumaciter & obstinate fovent, qui *hæretici* dicuntur: & inter hos quidem Manichæi & Samaritæ insigniores. *tit.* 5. *de hæreticis & Manichæis & Samaritis*; ut & qui Baptisma iterabant (veluti Donatistæ, Novatiani, Eunomiani, qui a Catholicis baptizatos rebaptizabant) *tit.* 6. *Ne sanctum Baptisma iteretur*. 2. Vel *prodita Religione* Christi ab ea deficiunt, sive ad Judaismum, sive ad Paganismum, qui utrique *Apostatæ* dicuntur. *tit.* 7. *de Apostat.* 3 Vel quodammodo *Profani*, atque in religionem Christianam contumeliosi sunt (qualés habentur ex Theodosii Jun. constitutione) qui signum Salvatoris Nostri Jesu Christi, id est crucem, in solo vel in silice, denique in pavimento sculpunt pinguntve, atque

adeo pedibus conculcandum præbent. *tit.* 8. *Nemini licere ſignum Salvatoris Chriſti humi vel in ſilice ſeu marmore aut ſculpere aut pingere.* 4. Vel denique ſunt *extra Eccleſiam Chriſtianam propalam conſtituti*: quales ſunt 1. *Judæi* & his proximi Cælicolæ. *tit.* 9. *de Judæis & Cælicolis.* (Quibus etiam Judæis Chriſtianum mancipium habere ſeu poſſidere, ac multo magis circumcidere non licebat. *tit.* 10. *Ne Chriſtianum mancipium hæreticus vel Judæus vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat*) 2. *Pagani* ſeu Gentiles, ſacrificiis Templiſque dediti. *tit.* 11. *de paganis, & ſacrificiis, & templis.* Et hactenus quidem de iis quæ ad cultum Religionis pertinent.

Sequuntur enim nunc duo tituli, non quidem ad cultum pertinentes, verum ad *Extrinſeca* quædam eo pertinentia: de ſingularibus inquam *Actionib.* quibuſdam & negotiis quæ in *Eccleſia* peraguntur, & ſingulari eorundem privilegio. Quorum prius eſt, perfugium, ſeu refugium reorum, debitorum, confugarum ad Eccleſiam. *tit.* 12. *de iis qui ad Eccleſiam confugiunt vel ibi exclamant.* Altera vero, Manumiſſio in Eccleſia. *tit.* 13. *de his qui in Eccleſiis manumittuntur.* Hactenus de jure divino ſeu ſacro.

§ II.

§. II. De Juris Speciebus.

Tituli 22.

Respondet liber 1. Digestorum.

HUMANUM jus sequitur, quod partim privatam, partim publicum esse diximus. Qua parte initio statim de quinque Juris Civilis, seu positivi, per Orbem Rom. speciebus seu partibus, quæ publice invocabantur, & quibus quisque tutus erat, agitur: Et quidem hæ sunt. 1. *Leges* & Constitutiones Principum. *tit.* 14. *de Legibus & Constitutionibus Principum*. 2. *Mandata Principum*, quæ personis extra ordinem (nam de his est hic titulus, non de illis quæ Præsidibus aut Procuratoribus in provincias proficiscentibus de more dabantur, etsi eo quoque trahi possit) ad rei seu negotii alicujus, sive cognitionem, sive executionem missis a Principe, dabantur, mox & ab iis publice, propositis Edictis, vulgabantur, (secretis enim mandatis non credebatur) *tit.* 15. *de Mandatis Principum*. 3. *Senatusconsulta*. *tit.* 16. *de Sanatusconsultis*. 4. *Responsa prudentum*, seu Jurisconsultorum veterum sententiæ & opiniones in Digesta relatæ. *tit.* 17. *de veteri jure enucleando, & de auctoritate Jurisprudentium qui in Digestis referuntur*. Quibus superioribus omnibus, at non & Rescriptis de quibus mox, id commune est, ut ne ea ignorare vel negligere cuiquam liceat;

utpote, cum certa jam ſint publicaque. *tit.* 18. *de juris & facti ignorantia*. Atque hoc quidem nexu titulus hic ſuperioribus recte connectitur, proximeque ſequentibus præmittitur, qui alio alioquin in cenſu ſua quoque ratione ſtat in Digeſtis *lib.* 12. 5. Sunt denique *Reſcripta Principum*, ob preces videl. & libellos privatorum Principi oblatos pro re nata (imo & ad Relationes ſeu Conſultationes Magiſtratuum) emiſſi. Quo pertinent tituli ſex ſequentes, ubi primum agitur de *Libellis* ſeu de precibus ipſis, ad quas Reſcripta emittuntur: & quidem in genere *tit.* 19. *de precibus Imperat. offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat*.

Secundo in ſpecie de vi & effectu validitateque libellorum, ſi jure oblati fuerint: puta ut litis conteſtatæ vim obtineant. *tit.* 20. *Quando libellus Principi datus litis conteſtationem facit*. Contra oſtenditur, ſæpe non Jure eos offerri: veluti duobus caſibus ſequentibus. 1. *Lite* ſc. *pendente*, vel poſt appellationem, vel ante definitivam ſententiam Principi ſupplicare non licet. *tit.* 21. *Ut lite pendente, vel poſt provocationem, aut ante definitivam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare*.

Secundo, neque contra jus vel utilitatem publicam petere quid licet, impetratumve valet. *tit.* 22. *ſi contra jus vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum vel impetratum*. Et hæc quidem de precibus, ſeu Libellis & ſupplicationibus. De Reſcriptis deinceps ipſis

ſis ſpeciatim agitur *tit.* 23. *de diverſis reſcriptis & pragmaticis ſanctionibus*.

Utriſque vero, libellis, inquam, ſeu precibus ſupplicationibuſque, & reſcriptis, haud abſimilia, imo adfinia maxime, ſunt *ad Statuas Principum*, juris ſui obtinendi cauſa, perfugia: ita enim tractatus hic ſuperioribus optime cohæret, non quaſi inter beneficia perſonalia quæ reſcriptis conceduntur, ſint quoque ſtatuæ & imagines: eſt enim hic tractatus proprie de *Statuis Principum*: ut neque ideo, quod de ipſorum Principum ſtatuis vel imaginibus in Civitate ſtatuendis in ornamenta Civitatis neceſſe erat a Principibus concedi beneficium. Nam & Principi aperte ſupplicat, juraque publice invocat, qui ad ſtatuam ejus confugit, & retro Principis nomine tutus eſt qui id facit, haud aliter atque qui Reſcriptum ab eo impetravit: imo, haud aliter atque qui ad loca ſacra & Eccleſias confugit: Unde & Cod. Theod. cohærent inter ſe *tit. de his qui ad ſtatuas confugiunt*, & *titul. de his qui ad Eccleſias confugiunt*. Hinc igitur jam de ipſis ſtatuis ſeu imaginibus Principum hic agitur *tit.* 24. *de ſtatuis & imaginibus*: tum deinde de confugientibus ad eas, *tit.* 25. *de iis qui ad ſtatuas confugiunt*.

§. III. *De* Magistratibus

Tituli 32.

Juris ſpecies proxime excipunt ii, qui *Jura tuentur*, ſeu jura publice red-

 dunt,

dunt, effectuique tradunt, id est *Magistratus*; de quibus prima est quoque semper in judiciis & actionibus inspectio seu visio (ita enim sequens tractatus, pariter ut in Digestis, superioribus aptatur, non quasi Magistratuum Edicta nunc, ceu pars juris civilis sequantur, atque adeo hac occasione de Magistratibus nunc agatur, quod Cujacius tradidit. Et certe hic quoque ordo servatur in Edicto, ubi primus tractatus habitus de Magistratibus & de eorum Jurisdictione: ut docent Pauli & Ulpiani ad Edictum libri duo priores: Gaii liber primus.

Magistratús porro, de quibus hoc Codice ferme agitur, erant alii Illustres, alii Spectabiles; alii denique Clarissimi: Hæc enim Magistratuum distinctio seu divisio jam inde a Constantini M. ferme seculo cæpit.

Illustres erant octo sequentes, iique in triplici differentia. 1. *Præfecti Prætorio*, quorum proxima a Principe dignitas plenaq; erat & ἀπόφυρος quædam βασίλεια: alterumque ab Augusto imperium: qui & plures ut sæpius Diæceses sub administratione sua habuere; ut erat Præfectus Prætorio Orientis & Illyrici. *tit.* 26. *de officio Præfectorum Prætorio Orientis & Illyrici*. Item Præfectus Prætorio Africæ, qui a Justiniano post Africam a Vandalis liberatam Romanoque restitutam Imperio, institutus, unicam tantum diæcesin illam regebat. *tit.* 27. *de officio Præfecti Prætorio Africæ; & de omni ejusdem diæceseos statu.* 2. Secundo *Præfectus urbi*

tam

tam veteri, inquam, Romæ, quam novæ seu Constantinopoli, tandem qui Præfecto Prætorio dignitate pares erant. *tit.* 28. *de off. Præfecti urbis.*

Et hi quidem Illustres res civiles adcurabant: Alii vero Illustres erant, qui res militares administrabant, Magistri, inquam, militum. *tit.* 29. *de off. Magistrorum Militum.* Alii denique *Comitatenses*, qui res in comitatu, seu aula Principis adcurabant, cujusmodi quinque sequentes erant, distinctis inter se muniis. 1. *Quæstor* scil. dictandis legibus, & similibus, præerat. *tit.* 30. *de offic. Quæstoris* (nam ita titulus hic superioribus cohæret, non quasi Magisteriæ potestatis partem Quæstura sibi vindicaret, quod nonnullis visum.) 2. *Palatinis* officiis, i. e. ministris in aula Principis ejusque usibus deservientibus, eorumque disciplinæ præerat *Magister Officiorum. tit.* 31. *de Officio Magistri officiorum.* 3. *Pecuniis* vero *Principis* (quæ trium generum erant, sacræ videl. largitione, res privatæ, & sacrum patrimonium) præerant hi tres, 1. Comes sacrarum largitionum. *tit.* 32. *de officio Comitis sacrarum largitionum.* 2. *Comes* rerum privatarum. *titul.* 33. *de off. Comitis rerum privatarum.* 3. denique Comes Sacri patrimonii. *tit.* 34. *de off. Comitis Sacri patrimonii.* Hactenus Illustres.

2. *Spectabiles* Magistratus sequuntur: quorum numero erant, & primo quidem loco, seu dignissimi, *Proconsules. tit.* 35. *de officio Proconsulis.* 2. *Comes Orientis*:

qua amplissima Orientis diæcesi variæ provinciæ comprehendebantur) *tit.* 36. *de officio Comitis Orientis*. 3. *Præfectus Augustalis* (i. e. Ægypti) *tit.* 37. *de officio Præfecti Augustalis*; 4. ut & *Vicarii* Præfectorum Prætorio per singulas diæceses. *tit.* 38. *de officio Vicarii*.

3. *Clarissimi*, tertium Magistratuum ordinem constituebant: cujusmodi erant in Urbe ipsa *Prætores*; quorum hoc tempore nulla ferme jurisdictio erat, sed nudum atque inane tantum nomen, ludis edendis destinatum dicatumque. *tit.* 39. *de off. Prætorum*. 2. In Provinciis vero *Rectores* provinciarum: puta Præsides, Correctores & Consules. *tit.* 40. *de off. Rectoris Provinciæ*. De quibus duo singularia subjiciuntur. 1. Nulli *provinciæ suæ* administrationem permissam olim fuisse, ne videlicet aut gratiosus aut ambitiosus apud suos foret, vel etiam parentelis aut clientelis subnixus, spoliandorum Provincialium occasionem inde arriperet. *tit.* 41. *Ut nulli Provinciæ suæ administratio sine speciali permissu Principis permittatur*. 2. Rectorum Provinciarum inter alia eorum munia, & præcipuum quidem fuisse *Tributorum exactionem*: Quam in rem & quadrimenstrui breves ad eos transmittebantur, ex quorum videl. præscripto quatuor mensium tributa exigerentur. (Tribus enim pensionibus tributa annua olim exigebantur) *tit.* 42. *de quadrimenstruis brevibus*. Hactenus de Ordinariis Magistratibus.

Extraordinarii Magistratus in Urbe Roma duo hi erant. 1. *Præfectus Vigilum*, qui disci-

disciplinæ præerat nocturnæ urbis, quique incendiariorum & furum indagator erat: sic tamen, ut ne de capitalibus causis statuere posset. *tit.* 43. *de officio Præfecti Vigilum*. 2. *Præfectus annonæ*, ad quem cura seu dispositio rei annonariæ pertinebat. *tit.* 44. *de officio Præfecti annonæ*.

Et hæc quidem de singulis Magistratibus, qui in orbe Romano erant. *Generales* enim deinceps & communes tituli quidam sequuntur, qui non uni Magistratui, verum certo Magistratuum ordini seu generi communes sunt, vel etiam omnibus Magistratibus. 1. Ac primo quidem, de *officio* eorum, quodnam videl. cujusque *Officium* sit: Civilium primo Judicum. *tit.* 45. *de officio civilium Judicum*. Dein & militarium. *tit.* 46. *de officio militarium Judicum*. Quorum proprium istud erat, ne his (Comitibus, inquam, rei militaris vel Tribunis) provinciales lavacra præstare cogerentur. *tit.* 47. *ne Comitibus rei militaris vel Tribunis lavacra præstentur*.

Tam Civilium vero, quam Militarium Judicum officium in genere pertractatur *tit.* 48. *de officio diversorum*) i. e. omnium seu quorumcumque) *Judicum*. Mox & communia aliquammulta his subjiciuntur: quæ partim integritatem eorum respiciunt, partim personas his proximas, partim vero commoda eorundem, & retro incommoda, tandem & Majestatem seu auctoritatem eorum: *Integritatem* inquam; Scil. Judices post officium depositum quinquaginta dies in Civitatibus facere (i. e. permanere)

cogebantur, ad excipiendas Civitatum & provinciarum, si quæ forent, querelas, neque ante e provincia sese subducere poterant. *tit.* 49. *Ut omnes Judices tam Civiles, quam Militares post administrationem depositam* 50. *dies in Civitatibus vel certis locis permaneant*. 2. Personæ Magistratibus proximæ erant 1. vel *vices eorum gerentes*: vices scilic. eorum quandoque extra ordinem nonnulli obibant, & obtinebant. *tit.* 50. *de officio ejus qui vicem alicujus Judicis vel Præsidis obtinet*.

2. Vel *Adjuvæ* eorum ordinarii erant, puta *Adsessores*: domestici item & Cancellarii eorum. *tit.* 51. *de Adsessoribus & demesticis & Cancellariis Judicum*.

3. *Commoda* seu salaria Magistratibus quoque certa constituta erant, quæ *Annonis* & *capito* de publico accipiebant (*capito*, inquam, pabulo pro animalibus) *tit.* 51. *de annonis & capitationibus administrantium & eorum adsessorum aliorumve publicas sollicitudines gerentium, vel eorum qui aliqua consecuti sunt dignitate*.

4. *Incommoda* vicissim hæc erant, quod *durante Administratione* in Provinciis, neque ipsi neque Domestici emere quidquam, præter ea quæ victus quotidiani sunt, neque contrahere, neque donationes accipere, neque proprias ædes navesve ædificare poterant, publica utilitate id rependente. *tit.* 53. *de contractibus Judicum vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica*.

5. Ad

5. Ad Majestatem denique auctoritatemque Magistratuum pertinent Mulctæ infligendæ jus (quod sane Rationalibus, aut Curatoribus Reipubl. non competebat;) quod quidem intra certum & definitum quique dignitatis suæ modum habuere. *tit. 54. de modo mulctarum quæ a Judicibus infliguntur.*

Sequuntur nunc singularum Civitatum seu singulorum municipiorum Magistratus, puta 1. *Defensores* Civitatum, qui Tribunis similes, atque adeo plebis defensores erant; de quibus est *tit. 55. de Defensoribus Civitatum.* 2. *& Duumviri. tit. 56. de magistratibus municipalibus*: de quibus in Digestis agitur prostremo libro. In urbe certe Alexandrina qui Magistratus erat, *Juridicus* dicebatur; qui post municipales aliarum scilic. hic ponitur, vel uti præcipuo jure, de quo jam in Digestis, ubi alio loco is positus est: de cujus officio est *tit. ult. de officio Juridici Alexandriæ.*

EX LIB. II.

Agitur hoc libro de his tribus.

1. *De* ORDINE JURIS SUI PERSEQUENDI.
2. *De* RESTITUTIONIBUS *in Integrum*.
3. *De* RECEPTIS.

Respondent huic libro tres libri Digestorum: puta liber 2. 3. 4.

§. 1. *De* ORDINE *Juris sui persequendi*. Tituli 13.

Respondet lib. 2. Digestorum.

POst Magistratus (quæ quidem prima semper est in Actionibus seu Judiciis inquisitio) eorumque Officia descripta, proxime persequendi juris sui ordo sequitur: In quo prima omnium est Actionis editio, scil. qui alterum in jus vocaturus erat, eum speciem futuræ litis seu actionem a Magistratu, impetratam prius, vel simul, edere & demonstrasse adversario oportuit: adeo ut nisi actionem is edidisset, in jus vocatus impune non iret. *tit. 1. de edendo*. Atque hæc causa est, cur hic titulus titulum de In jus vocando præcedat, pariter ut in Edicto, cujus ordo hic observatur. Secundum igitur est *In jus vocatio*. *tit. 2. de in jus vocando*. Qua parte hæc regula observanda venit, *Ex omni causa in jus vocatum sequi* seu siste-

ſiſtere ſeſe oportuiſſe ; Paucis admodum cauſis & perſonis exceptis ; Atque inter alia, ſi interea inter ſe litigatores de negotio pacti fuerit, tranſegerintve. *tit.* 3. *de Pactis*. *tit.* 4. *de tranſactionibus*. Quæ tamen tranſactio non uſquequaque ſemper tenet : nam & ſi error calculi interceſſerit, ſæpe computatæ rationes & quantumlibet tranſactione ſubductæ, denuo retractari poſſunt. *tit.* 5. *de errore calculi*.

Reſpondet liber 3. *Digeſtorum*.

3. Poſt actionem editam, & in jus vocationem, ſequitur *Cauſæ apud Prætorem conjectio*, i. e. cauſæ ſeu litis, qua de agitur, propoſitio ſeu deſiderii expoſitio. In quo perſonæ ante omnia attendendæ veniunt, quæ judiciis intervenire ſolent & negotiis adſiſtunt. Hujus vero generis ſunt, Primo cauſæ Oratores & *Advocati*, de quibus agitur titulis tribus. *tit.* 6. *de poſtulando*, *tit.* 6. *de advocatis diverſorum judiciorum*, & *titul*. 8. *de advocatis diverſorum Judicum*. Neque privatorum tantum advocati, ſed & peculiares *fiſci advocati* fuere, qui ex corpore togatorum, ſeu advocatorum ſumebantur. *tit.* 9. *de advocatis fiſci*. Cæterum de advocatis tria ſingularia notanda ſunt. 1. *Errorem* ab iis, ut & a libellionibus admiſſum, litigatoribus abſentibus, vel præſentibus & contradicentibus intra triduum, non nocere. *tit.* 10. *de errore advocatorum*, *vel libellos ſeu preces concipientium*. 2. Secundo, ea quæ *deſunt* advocatis partium) i. e. ea quæ advocati minus dixerint legibus jurique publico convenientia) Judicem ſupplere poſ-

posse. *tit.* 11. *ut quæ desunt advocatis partium Judex suppleat*. 3. Tertio, *infames* foro atque advocatione ferme interdici. *tit.* 12. *ex quibus causis infamia irrogatur*.

2. Judiciis interveniunt, negotiisque adsistunt & *Procuratores*, i. e. ii qui negotia aliena, jure, proboque more, mandato domini agenda defendendaque suscipiunt. *tit.* 13. *de Procuratorib.* Jure inquam, moreque probo: Hactenus scil. alieno sese quis patrocinio tueri potest, non vero quæsitis malisve artibus. Cujusmodi quinque hic perstringuntur damnanturque. 1. Non licet, inquam, *Potentioribus*) i. e. iis qui gratia opibusque præpollent) veluti Clariss. Viris, *patrocinium* seu procurationem litigantibus præstare (quia potentioribus pares esse non possumus) vel etiam actiones in se transferre. *tit.* 14. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones transferre*. 2. Non licet item reis conventis, seu possessoribus adversarii submovendi terrendique gratia, *Potentiorum titulos* prædiis controversis affigere, aliterve eorum nomina in litem prætendere. *tit.* 15. *de his qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt vel eorum nomina in lite prætendunt*, &c. 3. Non licet quoque *Titulos σανιδας*, i. e. tabulas *Principis* ejusve necessitudinum nomine, sine Judicis auctoritate, prædiis suis vel alienis imponere, etsi injustus possessor prædove sit is quis ea tenet, vel etiam si in ea causa sint prædia, ut fisco vindicari debeant: sed neque vela Regia seu Principis ædibus suis vel alienis suspendere.

tit.

tit. 16. ut nemo privatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela Regia ſuſpendat.

4. Non licet ſignum (σφραγίδα) imprimere rei mobili quem alius detinet, ipſe vero ſuam forte vel ſibi debitam obligatamve contendit, ante ſententiam. *tit. 17. ut nemini liceat ſine Judicis auctorit. ſing. reb. imponere alienis.*

5. Denique ut potentiores, ita & *Fiſcus & Reſpub.* procurationem alicui præſtare (debiti forte alicujus obtentu, vel donationis mercede) prohibentur. *tit. 8. Ne Fiſcus vel Reſpub. procurationem alicui patrocinii cauſa in lite præſtet.*

3. Interveniunt quoque litibus *Negotiorum geſtores*, ſeu procuratores voluntarii, qui videl. ſine mandato negotiis ſeſe alienis litibuſque probo more ingerunt. *tit. 19. de negotiis geſtis.* Et hæc de perſonis.

§. 11. *de* Restitutionibus *in integrum*.

Titul. 36.

Reſpondet liber 4. Digeſtorum.

Nunc de *Cauſis* ipſis, atque adeo de litium ſeu controverſiarum generibus, quarum nomine Magiſtratus adiri ſolet juſque adeo implorari. Magiſtratus igitur aditur, 1. vel ad litem actionemque amiſſam reſtituendam. (Ita enim hic tractatus ſuperioribus cohæret, non quaſi negotia geſta, de quibus ſupra, traxerint Juris conditores ad geſta vi metuſve cauſa, &c.)

&c.) 2. Vel ad Receptum præstandum. 3. Vel ad Actionem impetrandam, judiciumque constituendum. Qui idem ordo in Edicto & in Digestis servatur.

1. *De lite actioneve restituenda* sunt sequentes tituli 36. Qua parte primum tractatur, seu ostenditur, *Quibus ex causis restitutio in integrum postulari possit*. Nempe hæ restitutionum causæ sunt: 1. Vis, Metus. *tit.* 20. *De iis quæ vi metusve causa gesta sunt*. 2. Dolus malus. *tit.* 21. *de Dolo malo*. 3. Ætatis infirmitas seu lubricum, quod est in minoribus 25. annis: de qua minorum restitutione sunt tituli 29. sequentes: Ac generalis primum *tit.* 22. *de in integrum restitutione minorum*: speciales vero sequentes 24. Circa minorum scil. restitutionem variæ admodum considerationes, atque adeo & quæstiones speciales incurrunt, ratione tum personarum tum causarum.

1. *Personarum* inquam. Quæritur scilicet aliquando 1. de *Filio familias* minore restituendo, & quisnam hujus restitutionis effectus sit; ubi negatur eam patri prodesse, *tit.* 23. *de Filiofamilias minore*.

2. Quæritur & de *Fidejussoribus* minorum, utrum hi quoque, minore ob lubricum juventæ restituto, restituantur: quod & ipsum regulariter negatur. *tit.* 24. *de Fidejussoribus minorum*.

3. Quæritur & de eo, *Si tutor vel curator* negotio intervenerit, & definitur restitui nihilominus minorem. *tit.* 25. *si Tutor vel Curator intervenit*. 4. Quæritur & de *Majore minoris consorte*. (i. e. cui commu-

munis est cum minore causa) & definitur minorem solum restitui, *tit.* 26. *Si in communi eademque causa in integrum restitutio postuletur*. Et sic in summam definitur, neq; patri, neq; fidejussori, neq: Tutori, neq;consorti restitutionem minoris prodesse.

2. *Causæ* quoque in argumento restitutionis in integrum minoris in considerationem veniunt: scilicet minores 1. etiam adversus *Rem judicatam* restituuntur, *tit.* 17. *si adversus rem judicatam*. 2. adversus venditionem (nisi ea jurata sit corporaliter) *tit.* 28. *si adversus venditionem*. (3. ac nominatim adversus pignorum venditionem, si ex ea re magno damno minor adficiatur. *tit.* 29. *si adversus venditionem pignorum*.) 4. Donationem enormem. *tit.* 30. *si adversus donationem* 5. Libertatem seu manumissionem, magna ex causa, & id quidem non a Prætore, verum a Principe. *tit.* 31. *si adversus libertatem*. 6. Transactionem vel divisionem celebratam. *tit.* 32. *si adversus transactionem vel divisionem minor restitui velit*. 7. Solutionem a se, vel a debitore sibi factam. *tit.* 33. *si adversus solutionem a debitore vel a se factam*. 8. Dotem ultra vires bonorum suorum datam. *tit.* 34. *Si adversus Dotem*. 9. Delictum per ignorantiam, non si opera consulta (malorum quippe mores infirmitas animi non excusat, & in delictis ætate nemo excusatur.) *tit.* 35. *si adversus delictum*. 10. Usucapionem rei suæ. *tit.* 36. *si adversus usucapionem*. 11. Adversus fiscum quoque. *tit.* 37. *si adversus fiscum*. 12. Adversus Creditorem, si credi-

ta ei pecunia in rem ejus versa non sit. *titul.* 38. *si adversus creditorem.* 13. Aditionem hæreditatis, abstinendi causa. *tit.* 39. *si minor ab hæreditate se abstineat.* 14. Et retro, adversus repudiatam hæreditatem, adquirendæ ejus ergo. *tit.* 40. *si ut omissam hæreditatem vel bonorum possessionem, vel quid aliud adquirat.*

Et hæc de minorum restitutione, causisque, in quibus restitutio minoris necessaria est.

Sequuntur enim casus quidam, seu causæ, in quibus restitutionem minoribus supervacaneam esse ostenditur, definiturque adeo non redintegrationem causæ his dari, verum integram ipso jure causam servari. *tit.* 41. *in quibus causis in integrum restitutio necessaria non est.* Et retro, sex casus subjiciuntur, in quibus minor restitui non potest; 1. puta si diligens paterf. is fuit, actibusque publicis industrium sese præbuit. 2. Item si adversus parentem vel patronum restitui sese postulet: adversus hos quippe minor restitui non potest. *tit.* 42. *Qui & adversus quos in integrum restitui non possunt.* 3. Item si majorem sese dixerit. *tit.* 43. *si minor se majorem dixerit.* 4. Si sæpius restitutio in una eademque causa in qua repulsam semel passus est, ab eodem postuletur, nisi novas forte defensiones proferat. *tit.* 44. *si sæpius in integrum restitutio postuletur.* 5. Si veniam ætatis impetravit, & aliquid post impetratam veniam gesserit. *tit.* 45. *de his qui veniam ætatis impetraverunt.* 6. Postremo si major factus, gestum a se

in

in minore ætate ratum habuerit, ſeu aliquo facto confirmaverit. *tit.* 46. *ſi major factus ratum habuerit.*

Poſt tractatum de in integrum reſtitutionibus minorum, antequam de Majorum reſtitutione ſeparatim quoque agatur, interjiciuntur nunc ſex, tam minorum quam majorum reſtitutioni communia. 1. *De Judice*, apud quem reſtitutionis cauſa agitari debeat & poſſit, ſeu in quo foro. *tit.* 47. *Ubi & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit.* 2. De *Reputationibus*, i. e. de iis quæ reſtitutionem in integrum petenti imputantur, ut ea ſcil. viciſſim vel reddat vel compenſet. *tit.* 48. *de reputationib. quæ fiunt in judicio in integrum reſtitutionis.* 3. De *Actore* in hoc judicio: Nam & iſtud quæri ſolet, utrum per procuratorem cauſa reſtitutionis in integrum agi poſſit, quod utique affirmatur utilitatis cauſa. *tit.* 49. *Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.*

4. De *Effectu* petitæ reſtitutionis. Eſt autem hic effectus, ut ne quid poſtulata in integrum reſtitutione interea novi fiat, i. e., ut medio tempore nihil deintegretur, verum omnia maneant in integro atque in ſuo ſtatu, donec judicium reſtitutionis finitum fuerit. *tit.* 50. *in integrum reſtitutione poſtulata, ne quid novi fiat.*

5. Tam minores quam Majores etiam reſtituuntur ob militiam vel abſentiam Reipub. cauſa. *tit.* 51. *de reſtitutionibus militum & eorum qui Reipub. cauſa abſunt.* In tantum ut & uxores militum alio-

rum-

rumque qui Reipublicæ causa absunt, in integrum restituantur, si secutæ viros interim, per absentiam aliquid damni fecerint, vel retro aliquid lucri non fecerint, *tit. 52. de uxoribus militum & eorum qui Reipublicæ causa absunt.*

6. Minoribus & majoribus commune id quoque est, ut certa *Tempora* intra quæ restitutiones in integrum peti debent, præstituta sint. *tit. 53. de temporibus in integ. restitutionis tam minorum & aliarum personarum quæ restitui possunt, quam etiam hæredum eorum.*

Nunc de *Majorum* restitutione separatim. Scil. ex nonnullis quoque causis majores in integrum causa cognita restituuntur, i. e. si jura eorum læsa fuerint, impedimento aliquo intercedente, veluti si jura eorum læsa fuerint Legationis ad Principem, vinculorum, aut captivitatis tempore; Imo & Resp. pariter. *tit. 54. Quibus ex causis majores in integrum restituantur.* 2. Vel facto adversarii: puta si alienatio judicii mutandi causa facta fuerit, i. e. si quis rem, ne secum ageretur, venumdedit, aliove quo modo alienavit dolo malo, objiciendi durioris & molestioris adversarii causa: in eum quippe actio restituitur, atque si rem non alienasset. *tit. 55. de alienatione judicii mutandi causa facta.*

§. III.

§. iii. *De* Receptis.

Titulus i.

Et hæc quidem de prima causa Prætoris seu Magistratus adeundi, puta ob restituendam actionem litemve amissam.

ii. *Secunda* causa, ob quam Magistratus aditur, est, ut eum qui quid in se fide publica, Officii vel Ministerii cujusdam publici genere, recepit, id præstare cogat; puta, uti cogat arbitrum, qui ex compromisso partium in se *recepit* arbitrio suo litem dirimere, ut sententiam dicat. *titul. 56. de receptis arbitris*. Et ita quidem hic titulus hac ratione hic positus est: non quasi post Magistratus & Judices ordinarios, & de ordine quo apud eos agi solet, nunc de aliis Judicibus sermo instituatur, qui ordinarii non sunt.

§. iv. *De* Ordinatione *Judicii*.

Tres Tituli.

iii. *Tertia* Prætoris adeundi causa, eaque frequentissima est, uti Judicium inter litigatores constituat seu ordinet, vel cognitionem sibimet vindicando, vel Judicem pedaneum dando. Antequam vero Judicium inchoaretur, nonnulla a partibus facta prius oportuit, quæ fræni instar inducta fuerunt, ad cohibendam litigatorum calumniam; neve litibus se temere immergerent, quæ tria hic memorantur, & qui-

& quidem partim ad ordinem Edicti perpetui. 1. *Satisdationes* quædam utrimque interponebantur: Et quidem ab actore, de persequenda lite ejusque expensis, & decima præterea litis, si succumberet: a reo vero, judicio sisti: & si procurator alterius nomine interveniret, tum is de *rato* itemque *judicatum solvi*, deque re defendenda prius satisdabat, i. e. fidejussores dabat. *tit.* 57. *de satisdando*, Deinde *Formulam* actionis a Magistratu impetratam & exhibitam quoque Judici oportuit. *tit.* 58. *de formulis & impetrationibus actionum*. 3. Tandem *Jusjurandum propter calumniam* ab utraque parte initio litis interponebatur. *titul. ultim. de Jurejurando propter calumniam dando*.

Ex Lib. III.

Agitur hoc libro de duobus.

1. *De* Judicio *ipso, deque* Processu *Judiciario*.
2. *Deque quatuor primis Actionum fontibus, seu Controversiarum generibus*.

Respondent huic libro septem libri Digestorum, puta liber 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 11.

Et sic Pars secunda integra Digestorum.

§. 1. *De* Processu Judiciario.

Tituli 27.

Concordat liber 5. Digestorum.

J*Udicium* ipsum nunc sequitur, seu Processus Judiciarius: de quo Titulus est generalis 1. *de Judiciis*: in quo de vi judicii cæpti, ordine judiciorum, Judicis officio in disceptatione seu cognitione litium aliisque nonnullis ad processum Judiciarium pertinentibus, generatim quædam monentur. Deinceps vero 25. *titul. seqq.* speciatim agitur de processu omni judiciario, pro circumstantiis personarum, temporum, locorum, rerumque, seu de iis quæ ad litem ordinandam pertinent: unde & præscriptiones & in his quædam moratoriæ initio litis enascebantur: tum ratione 1. Impensarum. 2. tum respe-

ctu personarum. 3. Rerum. 4. Temporis. 5. & Loci.

1. Impensarum ratione præscriptio. 1. Primo scil. loco hic agitur de *Impensis* judiciorum, & ut loquebantur, *sportulis*, quas utraque pars in persequendo jure suo erogabat, & speciatim de his quas reus conventus executoribus litium dabat: eorum enim hoc onus proprium fuit. *titul. 2. de sportulis & sumptibus in diversis judiciis faciendis & de executionibus litium.*

Secundum Præscriptionis moratoriæ genus est, ratione *Personarum*, ex quibus judicium constat: & primo quidem adversus personas *Judicum* datorum (qui *Pedanei Judices* vocabantur) quasi illegitimorum: Nempe enim, neque omnes Judices dari poterant, neque ab omnibus. *tit. 3. de Pedaneis Judicibus, & qui Judices dari possint, & a quibus. tit. 4. Qui pro sua jurisdictione Judices dare darive possunt.*

Neque ad omnem causam: illud certe inter alia generaliter constituendum est, neminem in causa sua, i. e. cujus utilitas aliqua sua vertitur, judicare, jusve dicere posse. *tit. 5. Ne quis in sua causa judicet, vel jus sibi dicat.*

Secunda præscriptio moratoria ratione personarum est adversus *Litigatorum ipsorum personas*, quasi illegitimas: neque enim omnes, etsi velint, legitimam in Judiciis standi personam habent, veluti pupilli & adulti sine Tutoris aut Curatoris auctoritate: atquin, ut sententia valeat, sicut

ſicut legitimum Judicem, ita & legitimum litigatorem eſſe oportet. *titul.* 6. *qui legitimam perſonam ſtandi in Judiciis habeant vel non*. Uti contra nemo invitus agere vel accuſare cogitur. *tit.* 7. *Ut nemo invitus agere vel accuſare cogatur*.

Tertium præſcriptionis moratoriæ genus eſt, ratione *Ordinis*. Quoties ſcil. in uno Judicio plures res ſeu quæſtiones verſantur, ſeu diſceptationi principaliter motæ alia quæſtio incidit, ita plerumque judicium ordinatur, ut prius de una diſceptandum veniat, ceu præjudiciali vel potiore, quam de altera. *tit.* 8. *de ordine judiciorum*.

Quarta præſcriptio eſt reſpectu *Rei* ſeu litis ipſius in judicium deductæ, quæ oritur vel ex Actoris petitione inſecutaque Rei conventi reſponſione, unde *litis conteſtatio* ſeu *ſtatus cauſæ* enaſcitur: cum videl. Judex per narrationem negotii, & reſponſionem ſeu contradictionem cauſam audire cæpit, (id enim eſt Litis conteſtatio) *tit.* 9. *de Litis conteſtatione*. Vel ex quantitate petitionis, ſi videl. actor plus peteret. *tit.* 10. *de plus petitionibus*.

Quinta præſcriptio eſt, reſpectu *Temporis*: quo aperte pertinent tituli duo ſequentes, *tit.* 11. *de dilationibus*, *&* *tit.* 12. *de feriis*.

Sexa præſcriptio eſt, ratione *Loci* ſeu fori, & *Competentiæ* Judicis, quæ præſcriptio quoque initio litis proponi debebat: Itaque hoc loco jungitur commode, titulis quatuordecim, ampliſſimus tractatus *de*

 fo-

foro competente, id est, Quis qua de re Judex esse possit. Ac primum quidem in genere ea de re agitur, ostenditurque quæ cujusque Judicis notio sit. *tit.* 13. *de jurisdictione omnium judicum, & de foro competenti*. Imo quæ cognitiones Principi reservatæ sint: nempe inter miserabiles personas. *tit.* 14. *Quando Imperator inter pupillos vel viduas vel miserabiles porsonas cognoscat & ne exhibeantur*. Sequentibus autem titulis duodecim speciatim agitur de singulis causarum personarumque generibus, ubi videlicet eas causas tractari, personasve conveniri oporteat: puta, ubi agitari oporteat.

1. *Criminales* causas: nempe promiscue vel ubi crimen admissum est, vel ubi reus reperitur. *tit.* 15. *ubi de criminib. agi oporteat*.

2. *Possessorias*: nempe ubi vis facta dicitur, aut momentaria possessio postulatur. *tit.* 16. *ubi de possessione agi oportet*.

3. De *Fideicommisso*: nempe ibi ubi hæreditas relicta est. *tit.* 17. *ubi fideicommissum peti oporteat*.

4. Si *certo loco dari* quid promissum fuerit, neque solutioni satisfiat: nempe ubique, æstimatione tantum habita interesse loci. *titul.* 18. *ubi conveniatur qui certo loco dari promisit*.

5. *Reales* actiones, ubi res sitæ sunt. *tit.* 19. *ubi in rem actio exerceri oporteat*.

6. *Hæreditatis petitio*: nempe ibi ubi qui eam possidet constitutus est, pariter ut hæres scriptus, cui sit controversia hæreditatis, ibi postulat se mitti in possessionem

ſionem ubi res hæreditariæ ſunt. *tit.* 20. *ubi de hæreditate agatur vel ubi hæredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.*

7. Super *Ratiociniis*: ibi ſcil. ubi ea quiſque geſſit: ubi, inquam, & inſtructio ſufficiens, & nota teſtimonia, & veriſſima documenta poſſunt præſtari. *tit.* 21. *ubi de ratiociniis tam publicis quam privatis agi oportet.* Et hæc de cauſis in quæſtione de ſuo & Judice competente. Sequuntur in eodem argumento quæ ſtatum perſonarum reſpiciunt: & ſic ubi agitari oporteat.

8. *Status* cauſæ, *tit.* 22. *ubi cauſa ſtatus agi debeat.*

9. Quibus ſimiles ſunt cauſæ, in quibus agitur de Curiali vel Cohortali ſimilive qua publica conditione. *tit.* 23. *Ubi quis de Curiali vel Cohortali aliave conditione conveniatur.*

10. Item ubi *Senatores* conveniri debeant. *tit.* 24. *ubi Senatores vel Clariſſimi civiliter vel criminaliter conveniantur.*

11. Ubi milites. *tit.* 25. *in quibus cauſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt.*

12. Denique ubi *Fiſcales* cauſæ vel *Principis* agitari debeant. *tit.* 26. *ubi cauſæ fiſcales, vel divinæ domus hominumque ejus agantur.*

Et hæc de Proceſſu Judiciario. Quibus ſubjungitur commode *titul.* 27. ſingularis, quando videlicet proceſſu Judiciario nil omnino opus ſit, neque neceſſe ſit Judicem adire, ſeu Judicia invocare, verum licet unicuique ſeſe vel publicam diſcipli-

nam & quietem ſine Judice vindicare, in abrupto videl. periculo, & ubi vel impoſſibile, vel ſerum eſt punire judicio juraque invocare: veluti adverſus latrones & deſertores. *tit.* 27. *Quando liceat unicuique ſe ſine Judice vindicare, vel publicam devotionem.*

§. 11. *De Actionibus de* DOMINIO.

Tituli 7.

Poſtremus jam circa judicia tractatus eſt, de ipſiſmet *Actionum* ſeu *Controverſiarum generibus*, earumque fontibus. Qui quidem tractatus pertingit ad decimum uſque librum.

Fontes porro hi promanant vel ex Jure Gentium, vel ex Jure civili.

Eorum qui ex *jure gentium* promanant, 1. alii reſpiciunt privatas res actuſque extrajudiciales. 2. Alii Judiciales. 3. Alii ſunt Mixti.

De *Extrajudicialibus* rebus ſeu privatis actibus primum.

Primus ergo actionum fons eſt, atque adeo primum actionum, ſeu controverſiarum genus, in quibus agitur de *Dominio* privato rei: quod quidem eſt vel univerſale vel ſingulare.

1. *Univerſale* dominium dicitur, veluti hæreditatis: quæ quidem vindicatur, vel a liberis aut parentibus, imo & fratribus quoque certis caſibus, ab iis qui inſtituti ſunt hæredes, ſi videlicet immerentes præteriti vel exhæredati fuerint:

quæ

quæ actio *inofficiosi querela* dicitur. *tit.* 28. *de inofficioso testamento*. Cui actioni similis est actio de *inofficiosa donatione*, quæ exemplo querelæ inofficiosi testamenti comparata est, eaque revocatur donatio inofficiosa, i. e. profusa patris donatio inter vivos in fraudem liberorum facta. *tit.* 29. *de inofficiosis donationibus*. Idemque dicendum est & *de inofficiosis dotibus* (quæ & ipsæ inter donationes connumerantur :) nam si mater secundo marito in dotem dederit, ut liberis prioris matrimonii legitima salva non sit, dos hujusmodi velut inofficiosa a filiis revocari potest. *tit.* 30. *de inofficiosis dotibus*. Vindicatur quoque hæreditas, non tantum adversus hæredem scriptum, verum & adversus quemvis extraneum possessorem, per actionem quæ vocatur hæreditatis petitio. *tit.* 31. *de petitione hæreditatis*.

Respondet liber 6. *Digestorum*.

2. Singulare dominium est, vel rei corporalis vel incorporalis : *Corporalis* rei singularis, veluti mancipii, fundi petitio, cujus nomine quæ actio competit, dicitur rei vindicatio. *tit.* 32. *de rei vindicatione*.

Respondet liber. 7. *Digestorum*.

Incorporalis rei singularis dominium est inter cætera, Ususfructus & habitatio. *tit.* 33. *de usufructu & habitatione*.

Respondet liber 8. *Digestorum*.

Item servitutes prædiorum. *tit.* 34. *de servitutibus & aqua*.

§. III. *Actionibus ob* DAMNUM *datum*.

Titulus unicus.

Respondet liber 9. Digestorum.

Secundus Actionum fons, seu secundum Controversiarum de re actuque privato extrajudiciali genus, oritur *ex damno injuria dato* in corpus: quo pertinet lex Aquilia. *tit. 35. de l. Aquilia.* Ita enim hic titulus superioribus cohæret, non quasi l. Aquilia de servitute aliquid actum fuerit eaque plecteretur, qui non imposita servitute, vel contra servitutem constitutam, damno vicinum affecisset; Quæ Cujacii sententia est.

§. IV. *De actionibus ex* IPSA REI NATURA *descendentibus*.

Tituli 7.

Concordat liber 10. Digestorum.

Tertius Actionum de re privata fons est, seu tertium Controversiarum genus descendit ex *ipsa rei*, qua de, vel cujus occasione agitur, *natura*, citra dominii vindicationem, citra damni dati a nobis, citra obligationis ullius contractæ causam. Hujus vero generis sunt sex sequentes actiones, quæ nobis vel in nos dantur, & quatuor quidem priores ob communionem rei competentes. 2. Quinta, ob id solum

quod

quod res nostra est. 3. Sexta, ob nudum interesse in re, quam alius detinet.

1. Prima ob communionem rei competentem actio est, *Familiæ erciscundæ* actio, qua inter cohæredes res hæreditariæ dividuntur. *tit.* 36. *familiæ erciscundæ*. Secunda *Communi dividundo*, qua pariter res inter aliquos communi dividitur: Communis, inquam, ferme ex communione seu societate contingente, vel necessaria, non voluntaria. *tit.* 37. *de communi dividundo*. Quibus duabus superioribus actionibus quædam communia proponuntur. *tit.* 38. *communia utriusque judicii tam familiæ erciscundæ quam communi dividundo*. Tertia actio est, actio *Finium regundorum*, quam actionem parit vicinia, non dominium damnumve datum, aut obligatio ulla contracta; ad fines videlicet, i. e. terminos agrorum vicinorum, vetustate oblimatos, regundos, i. e. dirigendos, designandos. *tit.* 39. *finium regundorum*.

Quarta, non jam actio, verum exceptio ex rei ipsius natura fluens, fuit aliquando *Consortium litis*, i. e. litis cum altero communio: (Nam ut rei ita & litis societas quædam est:) Id vero est *consortium litis*, quod ex Constantini M. constitutione exceptionem producebat; quæ a Juliano abrogata fuit: sic ut unus ex consortibus pro parte sua hodie agere, & pro parte sua reus conveniri possit. *tit.* 40. *de consortibus ejusdem litis*.

Quinta actio ex rei ipsius natura seu qualitate sola descendens, & in alium

competens, est *noxalis actio*: quæ & ipsa dici potest ex peculiari quadam rei ipsius natura seu qualitate profluere: ex conditione, inquam, rei ob quam agitur, nempe ideo tantum in me servi dominum hæc actio ob noxam seu delictum a servo meo admissum sine ullo facto meo vel obligatione, datur, quia res mea est, servus inquam. *tit.* 41. *de noxalibus actionibus*. Atque ita quidem hic titulus hoc loco recte positus est, ratione seu respectu personæ, cum alio contemplatu, neque minus bene, ut in Edicto ita & in Digestis relatus fuerit, in censu videlicet actionum, quæ ex damno dato enascuntur.

Sexta actio est, *ad exhibendum*, seu exhibitoria: quam actionem parit ipsa rei pariter conditio, ut quia mea interest, rem aliquam, quam alius detinet, mihi exhiberit, veluti instrumenta aut servum, quem vindicaturus sum: quo nomine ea actio datur. *tit.* 42. *ad exhibendum*.

§. v. *De Actionibus, ob* Factum *quoddam nudum competentibus*.

Tituli 2.

Respondet Liber 11. *Digestorum*.

Quartus Actionum ex facto privato descendentium fons est, *Factum nudum* aliquod, ut citra damnum datum, dominiumve, vel obligationem contractam, ita neque ex rei natura descendens, cu-

jus

jus tamen nomine actio datur. Hujus vero facti nudi duæ species hic proponuntur; prior est, *lusus alearum:* in eo scil. deperditi repetitio lusori ejusque hæredibus competit, imo & his cessantibus, publicis personis. *titul.* 43. *de aleatoribus & alearum lusu*. Altera est sumptuum in alienum *Funus* erogatio: hi quippe peculiari actione repetuntur. *tit. ult. de religiosis & sumptibus funerum*.

Ex Lib. IV.

Agitur hoc libro.

De Obligationibus *nominatim contractis*, *seu de* Rebus Creditis.

Respondent huic libro undecim libri Digestorum: puta liber 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22.

Q*Uintus* Actionum titulus fonsque, seu quintum Controversiarum genus descendit ex *Rebus creditis Negotioque gesto*, seu ex *Obligatione*. Quoties videl. re aliqua nominatim contracta interveniente fidem alienam sequimur, Rebusque creditis (unde & *Rerum creditarum* nomen, quod & hujus libri argumentum est) quoties videlicet res aliqua necessario ad obligationem, ac proinde & actionem constituendam, intervenit. Cui & proxima, atque adeo hic pariter ut in Edicto, subjicitur, *Jurisjurandi* delatio:

quoties videlicet jurejurando alteri delato vel relato, fidem ejus sequimur. *tit. 1. de rebus creditis & jurejurando.*

Porro rebus creditis vel certum aliquid formula seu actione petitur, vel incertum.

1. *Certum petitur*, & certæ quidem æstimationis, ex *Mutuo* vel stipulatione. *tit. 2. si certum petatur.*

2. Item ex suffragio. *tit. 3. de suffragio*; puta si quis alteri quid promisit pro suffragio (i. e. faventia, intercessione pro re aliqua a Principe impetranda.) Nam ut ipsa intercessio, ita & res pariter pro suffragio promissa *suffragium* dicitur. Hinc & titulus in Codice Theodosiano plenius quam in hoc conceptus: *Si certum petetur, de suffragiis.*

Porro in *Certæ* pecuniæ petitione illud observari oportet, quoties ea petitur, etsi certa sit, eam tamen lite pendente non sequestrari, quia quantitatis nullum subest corpus quod interverti facile possit. *tit. 4. de prohibita sequestratione pecuniæ*: Certum quoque eadem actione, seu conditione certi, qua & mutuum, petitur ex *Promutuo*, i. e. quod est instar mutui: *l. 5. §. 3. ff. de obligat. & act.* Quo pertinent quinque tituli seu condictiones sequentes, quas in *serie Digestorum* plenius expensas reperies: 1. Vel enim datum quid promissumve fuit, quasi ex præsenti seu quasi existente causa; *tit. 5. de condictione indebiti*. 2. Vel ob futuram eamque honestam. *tit. 6. de condiction. ob causam datorum*: vel turpem. *tit. 7. de condictione ob turpem causam*. Hactenus

nus de certi petitione certæ æstimationis.

Incertæ vero æstimationis certi petitio sequitur: de qua sunt duo tituli & condictiones sequentes. *tit. 8. de condictione furtiva & tit. 9. de condictione ex lege, & sine causa.*

Post explicatas certi petitiones utriusque generis, antequam ad alteram obligationum seu contractuum speciem, ex quibus videl. *Incertum petitur*, pergatur, interjiciuntur hic, haud absurdo prorsus ordine, tredecim tituli, qui ad duo capita referuntur. 1. Generalis primum tractatus *de obligationibus*. 2. *de adminiculis rerum* creditarum seu obligationum: Medio scilicet loco, inter duas species, inter certi inquam petitiones, de quibus hactenus, & incerti, de quibus postea: quibus utrisque hæc communia sunt. Ergo generalis primum titulus præmittitur: *titulus* inquam 10. *De obligationibus & actionibus*: Sequentes vero tituli octo subjiciuntur, spectantes ad trium axiomatum & capitum generalium circa obligationes explicationem. Primum caput seu axioma respicit *Ortum & Initium* obligationum, & actionum ubi quæritur, a quo tempore actio incipere possit, & num ab hærede primum; veluti si stipulatio aliusve contractus concepta sint post mortem: quod affirmatur. *tit. 11. Ut actiones & ab hæredibus & contra herædes incipiant.* Secundum axioma respicit *Exercitium* obligationis & actionis; ubi per varias species demonstratur, *ex alterius obligatione* (qui scil. alterius negotium vel reapse, vel juris potestate, vel expressa conventione non gessit) *neminem alterum obligari*: eo solo obtentu

quod

quod arctissime alteri cohereat, nexusve sit, vel beneficio alteri teneatur. Scil. non tenetur 1. Conjux pro conjuge. *tit. 12. Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur.* 2. Non liberi pro parente. 3. Non libertus pro patrono. 4. Non servus pro domino. *tit. 13. Ne filius pro patre vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conveniatur.* 5. Imo neque servus olim, hodie liber, & sic jam alius novusque quodammodo homo, pro suo facto, seu antegesto obligationeque contracta in servitute. *tit. 14. an servus pro suo facto post manumissionem teneatur.*

Excipiuntur tamen a superiore Regula tres casus sequentes: Nam & 1. *Debitor debitoris* recte conveniri potest. *tit. 15. Quando fiscus vel privatus debitoris sui debitores convenire possit vel debeat.* 2. Et *Hæres* ex obligatione defuncti recte convenitur: sive ex contractu ejus. *tit. 16. de hæreditariis actionibus*: sive ex delicto: sub hac tamen distinctione & temperamento: In solidum scil. hæres tenetur, si lis contra defunctum contestata fuerit judicatave, alias quatenus ex ea re tantum locupletior ad eum hæreditas pervenit, non ultra. *tit. 17. ex delictis defunctorum in quantum hæredes conveniantur.*

3. Constitutæ quoque pecuniæ pro alio nudo pacto reus, pro eo recte convenitur. *tit. 8. de constituta pecunia.* Nam ita hic titulus superioribus optime cohæret: non vero ideo, ut sciretur hanc quoque actionem hæreditariam esse, quod Cujacius puta-

tabat; cum alioquin in Digestis titulus hic alio ordine positus sit: nempe non habita ratione *Originis* actionis (ut hic) verum finis ejus & formulæ respectu, quia scil. modo certum, modo incertum ex ea causa petitur. Hactenus de obligationibus & actionibus.

Sequuntur nunc *Adminicula Obligationum seu rerum creditarum*: puta probationes legitimæ, de quibus in genere agitur *tit.* 19. *de probationibus*. Mox, in specie de Testibus, *tit.* 20. *de testibus*; & instrumentis: *tit.* 21. *de fide instrumentorum & amissione eorum & de antapochis faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt*. Cujus tituli appendix est quoque *tit.* 22. *Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur*. Hoc quippe titulo ostenditur, veritatem rei gestæ magis obtinere seu prævalere, quam instrumenta conficta & simulata. Nunc a diverticulo in viam.

II. *Incertum* petitur ex sequentibus sex obligationum, negotiorum & contractuum generibus. 1. Ex iis, ubi *unius* e contrahentibus *principaliter* negotium geritur, veluti duobus sequentibus, in Commodato. *tit.* 23. *de commodato*; 2. & Pignore. *tit.* 24. *de pignoratitia actione*.

2. Ex iis contractibus & actibus nonnullis, ubi (reapse seu juris potestate, intra certum tamen modum) *Alterius* quam contrahentis negotium geritur. Ad quem tractatum pertinent tres tituli sequentes. *tit.* 25. *De institoria & exercitoria actione*. *tit.* 26. *Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de*

pe-

peculio, *sive quod jussu, aut de in rem verso*. tit. 27. *Per quas personas nobis adquiratur*. A quibus speciebus separandi sunt omnino sequentes casus duo. 1. Nam neque *Filiusfamilias* mutuam sumens pecuniam patrem unquam obligat. *tit.* 28. *ad SC. Macedonianum*. 2. Neque *Mulier* intercedendo alterius negotium utiliter gerit. *tit.* 29. *ad SC. Vellejanum*. Contra, non extrajudiciali modo contractu alterius quandoque quam contrahentis negotium geritur, sed & *quasi contractu* seu judiciali (nam & judicio quasi contrahitur) vi potestateque juris; 1. veluti, si tu pecuniam *non numeratam* a me petas, chirographi repetionem mihi adquires. *tit.* 30. *de non numerata pecunia*.

2. Item si petas quod compensatione elidi potest. *tit.* 31. *de compensationibus*.

3. Incertum petitur, ubi de *Usuris & interesse* agitur. *tit.* 32. *de usuris*: & *tit.* 33. *de nautico fœnore*: hac enim ratione hic titulus hoc loco positus est: cum in Digestis in eorum titulorum censu locatus sit, qui ad pedissequas contractuum actiones pertinent.

4. Incertum petitur ex contractu, in quo *Unius tantum* e contrahentibus negotium geritur, ut in Deposito, *tit.* 34. *Depositi vel contra*.

5. Incertum petitur ex contractu *Mixto*, puta mandato. *tit.* 35. *Mandati, vel contra*, & *tit.* 36. *si servus extero se emi mandaverit*.

6. Incertum petitur ex contractibus, in quibus *utriusque semper* contrahentium utilitas vertitur: quandoque tamen inæqualiter,

liter, ut in Societate. *tit.* 37. *pro Socio.* Æqualiter vero ſemper, ut in ſequentibus quatuor contractibus; 1. puta, in *Emptione venditione*: Ad quem tractatum pertinent tituli 26. Qui ad ſequentia capita referri debent. 1. Primum caput eſt, de *ſubſtantia* emptionis venditionis. *tit.* 8. *de contrahenda empt. & venditione.* 2. *Secundum* caput eſt de *Materia* emptionis & venditionis. Scil. non corporalis ſeu rei corporalis tantum emptio eſt, ſed & juris, veluti hæreditatis aut actionis; *hæreditas* enim nomen juris eſt, etiam ſine corpore juris intellectum habens: ut & *actio* pariter juris nomen eſt: eſt enim actio jus perſequendi ejus quod nobis debetur. *tit.* 39. *de hæreditate vel actione vendita.* Viciſſim quædam res ſunt, quæ emi vendi non poſſunt: & eæ quidem quatuor generum: ſunt enim quædam 1. *Reſervata* Principis uſibus, puta purpura, vel exercitus uſibus, ut frumentum ei deſtinatum, quæ utique emi vendi non poſſunt. *tit.* 40. *quæ res venire non poſſunt & qui vendere vel emere vetantur.* 2. Res quædam ſeu ſpecies in *Barbaricum* (i. ad hoſtes) etiam induciarum tempore exportari iiſque vendi non poſſunt, veluti arma, ferrum, vinum, oleum, liquamen, atque id genus alia, quibus hoſtes armari alive poſſunt. *tit.* 41. *Quæ res exportari non debeant.* 3. *Eunuchi* facti emi vendique non poſſunt: Eunuchi inquam Romani, barbarorum quippe Eunuchorum commercium fuit. *tit.* 42. *de Eunuchis.* 4. *Filios ſuos* patres vendere non poſſunt, niſi forte nimia paupertate adigente; & hactenus

qui-

quidem, ut non nisi sanguinolentos vendant: & hac adhuc conditione tacita, puta ut hujusmodi liberi venditi servi non ideo maneant, verum quandocunque libertatem relegere possint; quocunque adferente; idque vel vicario (i. alio pro se) servo dato, vel sui pretio oblato. *tit.* 43. *de patribus qui filios suos distraxerunt.*

3. *Tertium* caput est, de *Rescindendæ irritandæque venditionis* causis: quænam videl. causæ ad id probabiles sint vel non sint. Idque vel privata quadam ratione vel publica. *Privata* scilicet ratione. 1. Præter vim, metum, dolumve, probabilis hæc causa est, si *justi pretii* ne dimidium quidem quo res vendita valet, solutum fuerit, & sic dolus in re versetur. *tit.* 44. *de rescindenda venditione.* 2. Est & probabilis maxime legitimaque irritandæ venditionis ratio, *mutuus contrahentium consensus:* etenim quod consensu contractum est contrariæ voluntatis adminiculo dissolvitur. *tit.* 45. *Quando liceat ab emptione discedere.* 3. *Publica* vero ratione irrita est venditio, si propter publica tributa bona debitoris, vel nulla Præsidis auctoritate, vel per ambitionem gratiamve, minus justo pretio venierint: uti contra rata est, si solemniter ea sinceraque fide sub hasta facta fuerit, etsi per dominum postea pretium offeratur, vel creditor in re vendita jus hypothecæ prætendat. *tit.* 46. *si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.* Denique irrita est venditio contracta ea lege, sive conventione adjecta,

uti

uti ne fundum qui censum vel reliqua quædam fisco vel Reipub. debet, onus census vel reliquorum emptorem sequatur. *tit.* 47. *sine censu vel reliquis fundum comparari non posse*.

4. Quartum caput in tractatu emptionis venditionis est, *de effectu* perfectæ venditionis. 1. Ac primum quidem, cujus sit *periculum* & *commodum* rei venditæ, emptorisne an venditoris. *tit.* 48. *de periculo & commodo rei venditæ*. 2. Quænam *Actiones civiles*, *& ad quid empti-venditi* nomine dentur, de eo scil. quod alterum alteri ex æquo & bono præstare oportet, & ad implendum contractum. *tit.* 49. *de actionibus empti & venditi*. Quæ quidem actiones regulariter inter emptorem & venditorem dantur, ubi 1. res venditoris propria, 2. ab emptore, 3. suo nomine, 4. suaque pecunia empta fuerit.

Et sunt tamen quidam casus singulares, in quibus empti-venditi actio inter emptorem & venditorem datur, etiam re aliena vel alieno nomine, vel aliena pecunia empta. Idque duplici adhuc jure seu effectu. 1. Aliquando quidem sic, ut statim firmo perpetuoque jure res emptoris fiat: veluti si res venditoris propria ab emptore alieno nomine pecuniave aliena empta fuerit. *tit.* 50. *si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit*. 2. Aliquando vero ita, ut etsi inter ementem & vendentem obligatio contrahatur, attamen res emptoris non fiat jure firmo. ut tribus casibus sequentibus, 1. puta si *aliena* res vendita fuerit. *tit.* 51. *de rebus alie-*

alienis non alienandis & de prohibita rerum alienarum hypotheca. 2. Si res communis inter venditorem & alium vendita fuerit: nisi si fiscus rem sibi cum alio communem vendiderit, hoc quippe casu emptor statim securus est. *tit. 52. de communium rerum alienat.* 3. Si res *Hypothecæ* alii nexa vendita fuerit: veluti si rem alienam gerentes res suas vendiderint, v. g. Tutores & Curatores: nam etsi rerum suarum alienatione non interdicantur: attamen, eas nonnisi cum sua causa alienare possunt, i. e. sic ut in his hypothecæ jus pupillis & adolescentulis salvum sit. *tit. 53. Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.*

Et hæc quidem de actionibus, quæ ex ipso jure descendunt danturque inter emptorem & venditorem, ac proinde & de effectu venditionis-emptionis: Sequuntur nunc ea quæ ex *Conventione* descendunt, ac proinde formam & legem exinde accipiunt: Quod quidem *quintum* caput est in hoc tractatu emptionis venditionis: de *Pactis* inquam, inter emptorem & venditorem initis, & quatenus ex his actio detur. *tit. 54. de pactis inter emptorem & venditorem compositis.* Inter cætera vero pacta quædam in mancipiorum venditionibus olim quandoque addi solebant: cujusmodi tria singularia hic proponuntur, quorum nonnulla in odium, alia in favorem servorum addebantur. Et primum quidem, quod *securitatem* venditoris ipsius spectabat, puta, ut servus exportaretur, i. e. ne in ea urbe vel pro-

vin-

vincia moraretur, in qua pristinus dominus seu venditor commoratur, quod Græci vocabant ἐπ' ἐξαγαγῇ *servum vendere. tit. 55. si servus exportandus veneat*. 2. Secundum ad *pudicitiam* ipsius mancipii venditi tuendam spectabat: puta ut ne ancillam emptori prostituere liceret, & ut si prostituta fuisset, venditori in eam manus injectio esset. *tit. 56. si mancipium venierit ne prostituatur*. 3. Tertium respiciebat *statum* servi: nam & hæc quandoque conditio servi venditioni aliique alienationi addebatur, ne intra hoc vel illud tempus manumitteretur, vel ne unquam manumitteretur, & vicissim ut manumitteretur intra certum tempus. *tit. 57. si mancipium ita fuerit alienatum ne manumittatur vel contra*.

6. Sextum caput est de *pedissequis* & adminiculis actionis civilis rei emptæ & venditæ: Cujusmodi sunt actiones *Ædilitiæ* seu redhibitoriæ: veluti si servus fugitivus venditus sit, si ager pestibilis (qui pestibiles herbas vel lethiferas producit) *tit. 58. de ædilitiis actionibus*. Et hæc quidem de privata forma venditionis emptionis, & actionibus empti-venditi.

Sequuntur nunc *Publicæ conditiones*: publicæ inquam, ratione publicæ utilitatis: Et quatuor quidem: Definitur scil. 1. *Monopolii* jus, i. e. jus a se solo vendendæ certæ mercis, neminem a Principe quidem concedere posse: pariter ut illicitæ pactiones sunt inter negociatores, de non vendenda merce sua minore pretio, quam quo inter eos convenisset: item inter artifices, puta ne quis forte

opus

opus quod alter inchoaverat, absolvat. *tit.* 59. *de Monopoliis & conventu negociatorum illicito vel artificio ergo laborum, nec non balneorum, prohibitis illicitisque pactionibus*. 2. *Nundinarum* & Mercatuum jus non esse, nisi in hisce locis, in quibus jus eos habendi datum est, vel longa consuetudine, vel beneficio Principis, vel Senatus, vel Ordinum decreto. *t.* 60. *de Nundinis & Mercationibus* 3. *Vectigal* quoddam, i. e. portorium publico rerum venalium nomine præstari, atque eo nomine mercem quemque suam apud publicanum profiteri oportere, alioquin ob improfessas merces ipsas committi, seu in commissum cadere, i. e. fisco adquiri. *tit.* 61. *de vectigalibus & commissis*: Ut & contra, nova vectigalia sine præcepto Principis institui non possunt. *tit.* 62. *vectigalia nova institui non posse*. 4. *Commercii* seu mercaturæ jus non omnibus esse, neque cum omnibus; ut ecce neque cum Barbaris, etiam fæderis tempore, commercium rerum quarundam est (de quo supra) neque ubique, sed difinitis tantum locis: neque potentioribus mercaturam facere licet, eo quod cum eis difficile sit commercium. *tit.* 63. *de commerciis & mercatoribus*.

Post contractum emptionis sequuntur tres alii contractus e quatuor, in quibus æqualiter utriusque contrahentium utilitas vertitur, & ex quibus incerti petitio competit. 2. puta, Permutatio. *tit.* 64. *de rerum permutatione*. 3. Locatio-conductio, *tit.* 65. *de locato & conducto*. 4. Em-

Emphyteuticus contractus. *tit. ult. de jure Emphyteutico.*

Et hac quidem ratione hic titulus ultimo loco positus est, habita ratione ipsiusmet *Contractus* : cum in Digestis sedem obtineat ratione *finis*, ad quem actio agri Emphyteutici nomine comparata est, puta ad Dominium vindicandum.

Ex Lib. V.

Hoc Libro agitur de duobus:

De Nuptiis, *&* *de* Tutelis.

Respondent huic libro quinque Digestorum libri, puta liber 23. 24. 25. 26. 27.

§. 1. *De* Nuptiis.

Tituli 27.

SExtus Actionum fons nascitur ex *Nexu* quodam *Personarum*. Et primo quidem liberarum & æqualium inter se ratione status cujusmodi nexus duo hoc libro tractantur. Primo *Matrimonium* sive *Nuptiæ*: Qua parte tria tempora spectanda veniunt. Præcurrens eas, Concurrens, seu Circumstans, Postcurrens, (dixisse liceat) seu sequens.

1. *Præcurrunt* seu præcedunt nuptias 1. *Sponsalia* & arræ sponsalitiæ, & *proxeneticæ* (i. e. præmia quæ dabantur conciliatoribus sponsalium aut nuptiarum, quorum

rum & certus modus olim definitus fuit.) *tit.* 1. *de sponsalibus & arris sponsalitiis & proxeneticis*. In arris sponsalitiis ab eo qui officium in Provincia administrat datis, id singulare observandum est, ut si sponsa postea ei qui eas dedit nubere nolit, libera ea sit, reddendo tantum arras in simplum. *tit.* 2. *si Rector provinciæ vel ad eum pertinentes sponsalitia dederint*. 2. Præcurrebant quoque olim tantum nuptias donationes ante nuptias (quæ videl. in vicem dotis a marito dantur; unde a Græcis ἀντιφέρνη dicitur) quæ tamen postea *propter nuptias* dictæ sunt, quia & post nuptias hodie fieri possunt. *tit.* 3. *de donationibus ante nuptias vel propter nuptias*.

2. *Nuptiæ* ipsæ sequuntur, de quibus earumque ritu, i. e. inter quas personas rite nuptiæ contrahi possint, tractatur generatim *tit.* 4. *de nuptiis*. Contra, inter quas nuptiæ prohibitæ sint, sive ratione naturali, sive civili, quæ *incestæ* dicuntur & *inutiles*. *tit.* 5. *de incestis & inutilibus nuptiis*. Quo numero sunt & quæ deprædandi materiam alioquin præberent si permitterentur; ut sunt 1. Nuptiæ inter pupillam & Tutorem seu Curatorem. *tit.* 6. *de interdicto matrimonio inter pupillam & Tutorem seu Curatorem*. 2. Item nuptiæ inter provincialem mulierem & eum qui in provincia potestatem aliquam gerit, vel qui ejus potestati sunt suppositi. *tit.* 7. *si quacunque præditus potestate, vel ad eum pertinentes ad suppositarum Jurisdictioni suæ adspirare tentaverint nuptias*. In tantum vero omnes hæ nuptiæ inutiles sunt, ut etsi Rescripto

Prin-

Principis impetratæ fuerint, contra jura forte, vel partium aut parentum consensum, non ideo magis valeant. *tit.* 8. *si nuptiæ ex rescripto petantur*.

Neque unico tantum matrimonio contenti, verum ad secundas multi nuptias festinare solent: quæ & ipsæ illicitarum nuptiarum vicinitatem sequuntur, si Patrum quorundam sententiæ stamus. Certe, pænis quibusdam subjicere eas, vel saltem frænis cohibere jus visum, quia scil. mutato concubitu parentes facile depravantur. *tit.* 9. *de secundis nuptiis*; & *tit.* 10. *si secundo nusperit mulier, cui maritus usumfructum reliquit*.

3. Ad tempus, partim nuptias *præcurrens*, partim vero iis concurrens, pertinet *Dos*, seu Dotis promissio. *tit.* 11. *de Dotis promissione, & nuda & pollicitatione*. Cujus multa singularia sunt jura & privilegia, de quibus agitur *tit.* 12. *de jure dotium*.

Ac præsertim ubi de ejus repetitione post divortium agitur: quo pertinet *tit.* 13. *de rei Uxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus præstita*. In quo tamen pactorum conventorum ratio haberi debet. *tit.* 14. *de pactis conventis tam super dote, quam super donatione ante nuptias & paraphernis*. Quod omne tamen de dote revera numerata, non etiam cauta tantum, accipi oportet, alioquin exceptio non numeratæ pecuniæ objici potest, intra annum videl. a morte vel remissione repudii. *tit.* 15. *de dote cauta non numerata*.

4. *Constantis* matrimonii tempus sequi-

Q tur:

tur: constante scil. matrimonio donationes inter virum & uxorem prohibitæ sunt. *tit. 16. de donationibus inter virum & uxorem.*

5. *Soluti* tandem matrimonii tempus sequitur: quo pertinent novem tituli sequentes: non generales modo: *tit. 17. de Repudiis & judicio de moribus sublato:* verum specialiores de omnibus controversiis, quæ soluto matrimonio nasci solent. Ac prima quidem quæstio est super *Dote*: partim inter conjuges ipsos, partim adversus extraneos. 1. *Inter conjuges* scil. ipsos, vel etiam personas quæ dotis dationi accesserunt, ut soluto matrimonio dos petitur a parte uxoris. *tit. 18. soluto matrimonio quemadmodum dos petatur:* ita vicissim, a parte mariti quædam excipi solent & possunt, adversus uxorem dotem repetentem: cujusmodi quatuor exceptiones hic proponuntur.

Prima exceptio est, si maritus constante matrimonio uxori dotem restituerit: mortua quippe uxore non tantum dotem, verum etiam dotis fructus ab uxore perceptos, maritus ab ejus hæredibus percipiet. *tit. 19. si dos constante matrimonio soluta fuerit. Secunda* exceptio est, quod fidejussores dotium a maritis dati, conveniri non possint. *tit. 20. ne fidejussores vel mandatores dotium dentur. Tertia* exceptio est, ob res amotas ab uxore. *tit. 21. rerum amotarum. Quarta* exceptio est, ut maritus in quantum facere possit, dotis nomine conveniatur. *tit. 22. Ne pro dote mulieris bona quon-*

dam

dam mariti addicantur, i. e. in solutum dentur. Et hæc quidem de actionibus inter conjuges ipsos, vel etiam personas, quæ dotis dationi accesserunt super dote soluto matrimonio: Sane, cum in fundo dotali inæstimato illud peculiare sit, ut nunquam eum alienare marito liceat, alienatus tam ab eo, quam ab extraneo qui eum accepit, evinci potest. *tit. 23. de fundo Dotali.*

Secunda Quæstio soluto matrimonio quæ incurrere potest, est *propter liberos*: super eorum videl. educatione & alimentis. Quo pertinent tituli duo sequentes: *tit. 24. divortio facto apud quem liberi morari vel educari debeant*; & *tit. 25. de alendis liberis ac parent.*

Adfines tandem nuptiarum & uxorum sunt Concubinæ & Concubinatus inter solutos. *tit. 26. de concubinis*. Ex quibus suscepti liberi *naturales* sunt & dicuntur: qui certis tamen modis justi efficiuntur. *tit. 27. de naturalibus liberis & matribus eorum, & ex quibus causis justi efficiantur.*

§. 2. De Tutelis.

Respondet liber 26. 27. Digestorum.

Secundum personarum nexus, unde actiones enascuntur, genus, est *Tutela & Cura*: Qui tractatus a *tit. 28.* ad finem libri per 48. titulos decurrit. Ac primum de *Tutela*, & conjunctim mox deinceps de *Cura* agitur: In qua eadem tempora spectanda sunt, quæ in nuptiis.

1. *Præcurrens* tutelam tempus continet species tutelæ, seu modos ejus deferendæ.

Tutela ſcilicet defertur, 1. vel Teſtamento: *tit.* 28. *de Teſtamentaria tutela* (Quæ tamen ſæpe etſi non jure Teſtamento data fuerit, confirmanda nihilominus venit. *tit.* 29. *de confirmando tutore.*) 2. vel lege: *tit.* 30. *de legitima tutela.* 3. vel denique datur a Magiſtratu. Qua parte ſequentia ſpectanda ſunt. Quinam videlicet tutores & curatores ex Teſtamento, vel a lege non habentibus *petere* partim poſſint (nempe amici, imo & adverſarii & creditores in litem) partim vero ex officio pietatis petere teneantur, puta libertus liberis patroni, & mater, ut & avus & avia, liberis ſuis quibuſcunque. *tit.* 31. *qui petant tutores vel curatores.* Secundo, Quo loco peti debeant tutores & curatores: nempe ubi pupillus vel minor originem a patre ducit, vel ubi patrimonium is habet. *tit.* 32. *ubi petantur tutores vel curatores.* Tertio, *Quibus, a quibus & qui dari* debeant: ſpeciatim ſcil. Illuſtribus vel Clariſſimis Perſonis a Præfecto urbis, adhibitis in conſilium decem Senatoribus & Prætore tutelari, ex quocunque ordine; non tamen Curiales dari debent, *tit.* 33. *de tutoribus vel curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum*; Cæteris vero perſonis, quibus inquam, & a quibus, & qui dari poſſint, definitur *tit.* 34. *qui dari tutores vel curatores poſſunt.* Inter alia vero tenendum, neque Mulierem dari tutricem poſſe, neque tutorem habenti alium regulariter dari poſſe. Et ab utroque tamen excipiuntur hi duo caſus. 1. Nam & mater & avia, ſi id velint,

ſint, tutrices eſſe darive poſſunt, certis tamen adhuc ſub conditionibus. *tit.* 36. *Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt.* 2. Et certis caſibus tutorem jam vel curatorem habenti, alius dari poteſt. *titul.* 36. *In quibus caſibus tutorem vel curatorem habenti tutor vel curator dari poteſt.*

II. Secundum in Tutelis tempus, eſt *Delatæ* jam ſive *Conſtantis* tutelæ. Qua parte tria in conſiderationem veniunt: 1. *Adminiſtratio* rerum pupillarium. 2. Pupillorum *educatio*. 3. *Alimentorum* præbitio.

De *Adminiſtratione* primum. Officium ſcil. Tutoris eſt, ut fideliter res pupilli adminiſtret. *tit.* 37. *de adminiſtratione tutorum vel Curatorum & pecunia pupillari fœneranda vel deponenda*: ſuo ſcilicet periculo. *tit.* 38. *de periculo Tutorum & Curatorum.* Cujus adminiſtrationis pars quoque eſt 1. ut *Actiones* pupilli & minoris nomine exerceat & excipiat. Qua parte tenendum eſt, regulariter ipſos Tutores & Curatores pupillorum nomine actiones exercere & excipere, & omnes quidem tutores ſeu Curatores. Et ſeparantur tamen ab hac regula duo caſus: 1. Nam & ex facto Tutoris vel Curatoris, puta condemnatione ejus, & mutuo in rem pupilli verſo, pupillus utili actione conveniri poteſt, & ipſe viciſſim agere de pecunia ſua credita, reque ſua locata. *tit.* 39. *quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri poſſint.* Item unus tutor, ſeu curator & agere & conveniri poteſt, ſi diviſa ſit tutela a teſtatore vel Magiſtratu: item ſi indiviſa ſit defendi ab uno pupillus po-

test. *tit.* 40. *si ex plurib. tutorib. vel curatorib. omnes vel unus agere pro minore vel conveniri possint*. 2. Ut ab his abstineat, quibus officii tutorii & curatorii administratio conturbaretur: v. g. Tutor vel Curator *Vectigalia* conducere prohibetur, priusquam minoribus suis paria fecerit (i. e. rationes administrationis reddiderit.) *tit.* 41. *ne Tutor vel Curator vectigalia conducat*.

3. Imo & ut ab administratione ipsa abstineat, neque ad administrationem admittatur, priusquam satisdederit *rem pupilli salvam fore*: gesta a tutore & curatore alioquin qui non satisdedit in præjudicium minoris, sunt ipso jure nulla. *tit.* 42. *de tutore vel curatore qui satis non dedit*. 4. Ut suspicione omni pravæ administrationis vacet: ne alioquin tanquam suspectus removeatur. *tit.* 43. *de suspectis tutoribus vel curatoribus*. 5. Ut si durante tutela vel cura inter eum & pupillum lis intercedat, Tutor vel Curator specialis in litem detur. *tit.* 44. *de in litem dando Tutore vel Curatore*.

Diximus supra, periculum administrationis ad tutorem & curatorem pertinere, quandoque tamen periculum administrationis & ad alios quoque pertinet, quam ad Tutores & Curatores. 1. Nam & qui pro tutore negotia gerit, etiam mulier, etsi non justus tutor, ad ratiocinia tenetur. *tit.* 45. *de eo qui pro tutore negotia gessint*. 2. Imo & periculum administrationis quandoque ad matrem pertinet, si securitatem pupillo vel tutori promiserit. *titul.* 46. *si mater indemnitatem promisit*: uti retro con-

tra

tra matris ultimam voluntatem tutor datus, a tutelæ administratione citra damnum existimationis removendus est. *tit.* 47. *si contra matris voluntatem tutor datus sit.*

Diximus quoque supra, *Constate tutela* administrationis periculum ad tutorem pertinere. Imo, non ideo statim ut finita tutela est, etiam periculum administrationis semper finitur, sed tutela adhuc durare creditur: Antequam enim rationes tutor reddiderit, defensioni causarum pupillarium adsistere tenentur. *titul.* 48. *ut causæ post pubertatem adsit tutor.*

1. Et hæc de administratione. Cum administratione vero tutoris nil commune habet *Educatio pupilli*. Apud alium quippe sæpe pupilli educandi veniunt, penes alium est administratio, veluti apud matrem, eumve de quo Præses cognoverit. *tit.* 49. *ubi pupilli educari debeant.* Denique *Alimentorum* pupillo præstandorum modus pro modo facultatum a Judice sæpe decernendus venit. *tit.* 50. *de alimentis pupillo præstandis.*

Sequitur jam *Actio tutelæ*, quæ quidem duplex est, directa & contraria: *Directa*, quæ pupillo adversus tutorem competit. *titul.* 51. *arbitrium tutelæ*. Circa quam actionem sequentia notari oportet. 1. *Dividi* sæpe actionem inter tutores si videlicet divisa fuerit administratio a testatore vel a Judice in certas partes, regiones, sive provincias. *tit.* 52. *de dividenda tutela, & pro qua parte quisque tutorum conveniatur.* Secundo *Jusjurandum in litem* sæpe interponi oportere in arbitrio seu actione tutelæ. *tit.* 53. *de in li-*

tem jurando. Tertio, *Hæredes* tutorum & curatorum quomodo conveniri possint hac actione, tractatur *tit. 54. de hæredibus tutorum vel curatorum*. Quarto, etiam adversus *Cessatorem*, id est Tutorem qui tutelam non gessit, hæc actio nihilominus competit. *tit. 55. si tutor vel curator non gesserit*. Quinto, *Usuræ* quoque in tutelæ actionem veniunt, si videlicet tutor pecuniam in usus suos vertit, vel otiosam habuit. *tit. 56. de usuris pupillaribus*. Postremo & adversus *Fidejussores* tutorum vel curatorum quomodo agi possit, definitur *titul. 57. de fidejussoribus tutorum vel curatorum*.

Contraria actio tutelæ quoque ex tutelæ gestione nascitur, quæ videlicet tutori adversus pupillum competit, si quid in rem pupilli probabiliter impendit. *tit. 58. de contrario judicio tutelæ*. Atque hæc de administratione tutelæ & actionibus ejus nomine proditis. Neque tamen eo fine statutoris officium: Nam & ejus pars est *Auctoritatis* interpositio. Quæ omnino necessaria est sese obliganti. *titul. 59. de auctoritate præstanda*.

III. Postremum Tutelæ tempus est, Tutelæ *finiendæ vel finitæ*. Certis videlicet modis tutela finitur, de quibus agitur *tit. 60. quando tutores vel curatores esse desinant*. Inter quos non est legitima causa tutoris absentia: In absentis quippe locum datur actor. *tit. 61. de Actore a tutore seu curatore dando*. Legitima vero causa est, si tutor causis legitimis a tutela excusari meruit. *tit. 62. de excusationi-*

tionibus tutorum & curatorum. Non etiam si falsis allegationibus excusatus fuerit: nihilominus enim tutor manet; & periculum tutelæ ad eum pertinet. *tit. 63. si tutor vel curator falsis allegationibus excusatus sit*.

Cæterum de sex excusationum causis speciatim sex titulis sequentibus agitur. Nempe a tutela & cura excusationem præstat 1. Absentia Reipub. causa. *tit. 64. si tutor vel curator Reipub. causa aberit*. 2. Emerita militia. *tit. 65. de excusationibus Veteranorum*. 3. Liberorum numerus. *tit. 66. qui numero liberorum se excusant*. 4. Morbus. *tit. 67. Qui morbo*. 5. Mala ætas. *tit. 68. Qui ætate*. 6. Numerus tutelarum. *tit. 69. Qui numero tutelarum*. Et hæc quidem de pupillorum tutela & minorum cura, atque adeo de tutoribus & curatoribus.

Cura furiosorum & prodigorum succedit *tit. 70. de curatore furiosi & prodigi*. Superioribus omnibus id commune est, ut prædia pupillorum, eorumque qui sub cura agunt sine decreto Prætoris vel Præsidis alienari vel obligari non possint. *tit. 71. De prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non alienandis vel obligandis*. Exceptis certis casibus, puta ex voluntate testatoris, vel Principis concessione. *tit. 72. quando decreto opus non est*. 2. Si ignorans, seu bona fide quis rem minoris sine decreto emerit, moxque legitimo tempore præscripserit. *tit. 73. Si quis ignorans rem minoris esse sine decreto comparaverit*. 3. Si major factus, facto aliquo alienationem

antea factam firmaverit. *tit.* 34. *si major factus alienationem factam sine decreto firmaverit.*

Ultimo hujus libri titulo ultimum quoque seu subsidiarium remedium sive auxilium proponitur, quo minoribus succurritur, qui alia ratione servari indemnes non possunt. *tit. ult. de Magistratibus conveniendis.*

EX LIB. VI.

Agitur hoc libro de duobus:

1. *De Actionibus seu Judiciis ex inæquali* PERSONARUM *inter se conjunctarum nexu.*

2. *&* *de* SUCCESSIONIBUS.

Respondent huic libro undecim libri Digest., nempe a libro 28. ad 38. inclus.

HActenus de Actionibus, quæ enascuntur ex nexu personarum liberarum, interque se æqualium, ratione status.

Nunc de personis, quæ nexu inæquali conjunguntur, sic ut unus ab altero majore pendeat: puta Servi & Liberti: deque actionibus, eo nomine publico competentibus.

Sic enim nova jam hac ratione tractatum hunc hoc loco positum deprehendo, qui & Edicti perpetui ordo fuit, & a Paulo quoque in sententiis servatus. Quem qui non tenent, varia admodum comminiscuntur,

tur, ut ordinis rationem aliquam reperiant.

Igitur agitur hic primo de *Vitiis* duobus ſervorum & libertorum, puta de Fugitivis, tum ſervis, tum libertis, ſive privatorum, ſive Civitatum. *tit.* 1. *de ſervis fugitivis & libertis mancipiiſque Civitatum*: Et de *furtis* ſervorum uſque ab alio corruptis. *tit.* 2. *de furtis & ſervo corrupto*. Et ſic recte hic titulus ſuperiori cohæret tanquam vicinus; ſunt enim hæc cognata crimina, fuga, furtumque. Secundo agitur de omni *Patronatus* jure circa perſonas, reſque libertorum, quod quidem conſiſtit primum in *Operis* libertorum. *tit.* 3. *de operis libertorum*.

Secundo in jure *ſuccedendi* in bonis libertorum, quod & per eminentiam *jus patronatus* vocari ſolet. *tit.* 4. *de bonis libertorum & jure patronatus*.

Tertio in *revocandis* iis, quæ in necem, i. e. in fraudem patronorum, a libertis alienata ſunt, ad legitimam uſque partem ſeu portionem. *tit.* 5. *ſi in fraudem patroni a libertis alienatio facta ſit*.

Quarto conſiſtit jus patronatus in *Obſequiis* quibuſdam, quæ patrono a libertis debentur, veluti ut ne libertus adverſus patronum famoſam actionem inſtituere poſſit, ut ne protinus ad litigandum cum patrono procedere debeat: adeo quidem, ut hæc obſequia, & ſimilia, etiam patronæ, etiam liberis Patronis damnati debeantur. *tit.* 6. *de obſequiis patrono præſtandis*.

Quinto jus patronatus conſiſtit in actione *Ingrati*, ſeu actione impietatis, qua liberti probatis ingratitudinis cauſis, in ſer-

vitutem revocantur. *tit. 7. de libertis & eorum liberis*. Et hæc quidem ita demum, nisi libertis jus aureorum annulorum impetraverint, vel natalibus restituti sint. *tit. 8. de Jure aureorum Annulorum, & de Natalibus restituendis*.

VII. *Septimus* Actionum titulus, seu Judiciorum & controversiarum fons nascitur ex *Occasione Mortis alicujus*, jure successionis vel aliter, ad vindicanda videlicet ejus bona, eorumve partem quandam: qui & Edicti perpetui ordo fuit. Idque primum vel jure successionis Prætoriæ, vel Civilis.

Ad *Prætorias successiones* (quæ bonorum possessiones dicuntur) de quibus hic primo loco agitur, pariter ut in Edicto perpetuo, aliter atque in Digestis, pertinent 12. tituli sequentes: ubi primum tractatur de *Personis* & de Tempore petendæ bonorum possessionis. *tit. 9. Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus*: Quo tempore elapso, si videl. intra id quidam ex his qui eodem jure & gradu vacantur non petant, cæteris qui petieruut non petentium partes adcrescunt. *tit. 10. Quando non petentium partes petentibus adscrescant*.

Secundo loco sequuntur *species* earum: Bonorum scil. possessiones, vel dantur ex testamento, vel ab intestato. Ex testamento, i. e. testamento condito: idque dupliciter, vel secundum tabulas testamenti. *tit. 11. de bonorum possessione secundum tabulas*: vel contra tabulas: idque vel contra parentum tabulas, quæ liberis dantur, *tit. 12. de bonorum possessione contra*

tra tabulas, *quam Prætor liberis pollicetur*: vel retro liberorum, quæ parentibus. *tit.* 13. *de bonor. poſſeſ. cont. tabul. liberti*. Ab inteſtato bonorum poſſeſſiones ſequuntur. Ac primum quidem bonorum poſſeſſio *Unde liberi*, quæ ſcilicet liberis competit in bonis parentum. *tit.* 14. *Unde liberi*. Secundo, quæ legitimis agnatis, ut & quæ cognatis competit. *tit.* 15. *Unde legitimi & unde cognati*. In his porro duabus prætoriæ ſucceſſionis ſpeciebus duo obſervanda ſunt. Primo, *ſucceſſorio* Edicto locum eſſe, i. e. liberos, agnatos, & cognatos prioris gradus, ſi omittant vel repudient ſucceſſionem, eam ad inſequentem gradum tranſmittere. *tit.* 16. *de ſucceſſorio Edicto*. 2. *Edicto Carboniano* hic locum eſſe. Nam etſi impuberibus ſtatus controverſia moveatur, nihilominus eis bonorum poſſeſſio interim datur, dilata ſtatus quęſtione in tempus pubertatis. *tit.* 17. *de Carboniano Edicto*.

Poſt ſuperiores bonorum poſſeſſionis gradus, ſequitur alius, quo mutuæ ſucceſſionis jus inter conjuges ſuperioribus deficientibus tribuitur. *tit.* 18. *unde vir & uxor*. Atque hæc de iis, quibus bonorum poſſeſſio ab inteſtato defertur, earumque ſpeciebus. Nunc de agnoſcenda, vel repudianda bonorum poſſeſſione. De repudiatione eſt *titul.* 19. *de repudianda bonorum poſſeſſione*. Contra, agnita bonorum poſſeſſione emancipati ad collationem tenentur. *tit.* 20. *de collationibus*.

2. *Civilis* ſucceſſio ſequitur, & quidem ſecundum ordinem Edicti perpetui: Ac pri-

primum ea, quæ ex *teſtamento* defertur: quo pertinent tituli 33. hujus libri. In teſtamentaria ſucceſſione ſequentia capita ſpectentur. Primo loco præmittitur tractatus de ſingulari quodam teſtandi jure, quod militibus conceſſum eſt, non obſervatis juris ſolemnibus. *titul.* 21. *de teſtamento militis*. Secundum caput eſt de *cauſa efficiente* teſtamenti, i. e. quibus liceat teſtari, vel non liceat. *tit.* 22. *Qui teſtamenta facere poſſint vel non*. Tertium eſt de *forma* & ordinatione, ſeu ſolemnibus teſtamentorum. *tit.* 23. *de teſtamentis & quemadmodum teſtamenta ordinentur*. Quartum occupatum eſt circa *Materiam* teſtamentorum intrinſecam. Materia hæc triplex eſt: vel enim hæreditas teſtamento defertur, ſeu hæredes inſtituuntur, vel legatum, vel fideicommiſſum teſtamento relinquitur. Circa hæredes & hæredum inſtitutionem quatuor hæc notanda ſunt:

Hæredis inſtitutionem eſſe vel primam vel ſecundam: de prima agitur *tit.* 24. *de hæredibus inſtituendis, & quæ perſonæ hæredes inſtitui non poſſunt.*

Secundo hæredis inſtitutio, ut & ſubſtitutio, ſub certis ſæpe conditionibus defertur. *tit.* 25. *de inſtitutionib. & ſubſtitutionibus & reſtitutionib. ſub conditione factis.*

Tertio, de ſecunda hæredis inſtitutione, quæ vulgo *ſubſtitutio* dicitur, eſt *tit.* 26. *de impuberum & aliis ſubſtitutionibus.*

Quar-

Quartum caput eſt de Qualitate hæredum. Ea ſcil. varia eſt. Alii quippe neceſſarii ſunt. tit. 27. *de neceſſariis ſervis hæredibus inſtituendis*; alii vero ſui & neceſſarii, ut ſunt liberi, quos inſtitui neceſſe eſt, ac non etiam præteriti, vel immerentes exhæredati. tit. 28. *de liberis præteritis vel exhæredatis*. Neque tantum natorum, ſed & naſciturorum, i. e. poſthumorum ratio habenda. tit. 29. *de poſthumis hæredibus inſtituendis*.

Poſt ſpecies hæredum, ſequitur Adquiſitio hæreditatis, quo pertinent 4. ſequentes tituli. Ac primo quidem de Jure & tempore adeundæ & adquirendæ hæreditatis agitur tit. 30. *da jure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hæreditate*. Et retro de Jure repudiandæ vel abſtinendæ. tit. 31. *de repudianda vel abſtinenda hæredit.* In id vero ferme aperiuntur teſtamenta: de quo titul. 32. *Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur*. Poſt aperturam tandem & recitationem teſtamenti, hæres mittitur in poſſeſſionem: de quo tit. 33. *de Edicto D. Hadriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus hæres in poſſeſſionem mittatur*.

Vice verſa certis caſibus hæreditas alicui *aufertur & eripitur*: ut duobus caſibus ſequentibus. Primo, ſi quis defunctum teſtari coegerit, vel impediverit. tit. 34. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit vel coegerit*. Secundo velut indigno quandoque hæreditas aufertur: veluti, ſi necem defuncti inultam reliquit. tit. 35. *de his quibus*

bus ut indignis hæreditates auferuntur, & ad senatusconsultum Syllanianum.

Superioribus omnibus colophonis loco velut in confinio subjungitur *tit. 36. de Codicillis*: quia scil. Codicillis *hæreditas*, de qua supra, relinqui non potest: cætera, de quibus mox, relinqui possunt.

2. *Legata* ad materium testamentorum quoque pertinent, de quibus speciatim agitur titulis quinque sequentibus: Nempe de Legatis primum in genere agitur *tit. 37. de legatis.*

Secundo agitur de verborum significatione ad legata pertinentium. *tit. 38. de verborum & rerum significatione.*

Tertium est de legatorum *validitate*, adversus fraudes hæredum, & testatorum, ut tribus casibus sequentibus: Consistunt scil. legata, & si quis in fraudem legatariorum ab intestato succedere maluerit. *tit. 39. si omissa sit causa testamenti.* 2. Item legata nihilominus valent, etiamsi aliquando quis conditioni a testatore appositæ non paruerit, veluti si sub conditione viduitatis relictum aliquid fuerit. *tit. 40. de indicta viduitate, & l. Julia Miscella tollenda.* 3. Item si pœnæ nomine relictum quid fuerit, legatum nihilominus valet. *tit. 41. de his quæ pœnæ nomine in testamento scribuntur.* Et hæc de Legatis in specie.

3. *Fideicommissa* ad materiam testamentorum quoque spectant, de quibus agitur *tit. 42. de fideicommissis.*

Posteaquam de Legatis & de Fideicommissis sigillatim actum fuit, *Communia* compluri-

plurima legatis & fideicommiſſis ſubjiciuntur titulis 11. ſequentibus. Et quidem in genere *titul.* 43. *communia de legatis & fideicommiſſis*. Speciatim vero ratione 1. Modi, 2. Incrementi, 3. Perſonarum, 4. Imminutionis, 5. Caducitatis, 6. Diei cedentis, 7. Tuitionis. Quoad *modum* his adjectum, definitur. 1. Falſam cauſam adjectam legato vel fideicommiſſo, neque legato, neque fideicommiſſo obeſſe. *tit.* 44. *de falſa cauſa adjecta legata vel fideicom.* 2. Modum legato vel fideicommiſſo adjectum omnino explendum eſſe. *tit.* 45. *de his quæ ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur*: 3. Ut & Conditionem legato vel fideicommiſſo inſertam. *tit.* 46. *de conditionibus inſertis tam legatis quam fideicommiſſis*.

Ratione *Incrementi* commune & illud habent legata & fideicommiſſa, ut poſt litem conteſtatam, atque adeo poſt moram, uſuræ & fructus legatorum & fideicommiſſorum præſtari debeant. *tit.* 47. *de uſuris & fructibus Legatorum ſeu fideicommiſſ.*

3. Ratione *Perſonarum* commune & illud habent legata & fideicommiſſa, ut etiam incertis perſonis relinqui poſſint. *tit.* 48. *de incertis perſonis*.

4. Ratione *Imminutionis*: fideicommiſſa ſcil. & legata quandoque falci & Falcidiæ ſubjacent: quo pertinet *tit.* 49. *ad SC. Trebellianum*. & *tit.* 50. *ad legem Falcidiam*.

5. Ratione *Caducitatis* ſunt caducorum leges, quæ in his hodie locum amplius

non

non obtinent. *tit.* 51. *de caducis tollendis*.

6. Ratione *diei cedentis*: quando dies legatorum & fideicommissorum cedat. Nempe liberis, etiam ante apertas tabulas. *tit.* 52. *de his qui ante apertas tabulas hæreditatem transmittunt*. Quibuscunque vero aliis quando dies cedat, definitur *tit.* 53. *Quando dies legati vel fideicommissi cedit*.

7. Postremo *servandis* legatis & fideicommissis nisi satisdet hæres de his recte præstandis, legatarii & fideicommissarii in possessionem bonorum pignoris jure mittuntur. *tit.* 54. *Ut in possessionem legatorum vel fideicommissorum servandorum causa mittatur, & quando satisdari debeat*.

III. Hactenus de Prætoriis & Testamentariis successionibus: Legitimæ, seu ab intestato successiones, nunc eodem ordine quo in Edicto perpetuo sequuntur. Ac primo quidem de ordinariis successionibus legitimis, earumque gradibus. Primus gradus successionis Legitimæ est suorum & liberorum. *tit.* 55. *de suis & legitim. liberis*, & vice versa parentum, etiam matrum: de quo est SC. Tertullianum. *tit.* 56. *ad SC. Tertul.*, quibus retro succedunt liberi ex SC. Orficiano. *tit.* 57. *ad SC. Orfic.*

Tertius gradus est legitimorum hæredum, i. e. agnatorum & cognatorum. *tit.* 58. *de legitimis hæredibus*.

IV. Hactenus de Civilibus & Prætoriis successoribus: utriusque vero communia quædam proponuntur *tit.* 59. *Communia de successionibus*.

V. Ex-

v. *Extraordinariæ* & qualificatæ tandem successiones quædam sequuntur.

Primo quidem peculiaris quædam ratio est bonorum maternorum & materni generis: de quo *tit.* 60. *de bonis maternis & materni generis*: ut & bonorum, quæ liberis ex matrimonio vel alias adquiruntur. *titul.* 61. *de bonis quæ liberis in potestate patris constitutis ex matrimonio vel alias adquiruntur, & eorum administratione*.

Secundo, extraordinariæ quædam successiones, deficientibus superioribus, certis corporibus deferuntur; quæ designantur *tit. ult. de hæreditatibus decurionum, naviculariorum, cohortalium, militum & fabricensium*.

EX LIB. VII.

Hoc libro agitur de tribus:

1. *De Causis* STATUS.
2. *De* POSSESSORIA ACTIONE, *seu judicio*.
3. *De Actionibus ad obtinendam* EXECUTIONEM *in bonis ex triplici fonte, seu vi* REI JUDICATÆ, CESSIONIS *bonorum*, & BONORUM *possessionis*.

Respondent huic libro Libri 40. 41. 42. *Digestorum*.

VIII. OCtavus Actionum fons, seu octavum Controversiarum genus est super *statu personarum*: Cujus causa

ſa duplex eſt. Prima cauſa eſt *Libertinitatis*, ubi quæritur: ſervuſne ſit quis an libertinus, quove jure. Quo pertinet tractatus de *Manumiſſionibus*. Ubi primo loco tractantur *ſpecies* manumiſſionum. Puta vindicta manumiſſio. *tit.* 1. *de vindicta libertate, & apud Concilium manumiſſione*. Deinde manumiſſio, quæ fit teſtamento. *tit.* 2. *de teſtamentaria manumiſſione*. Circa quam duo adhuc notanda. Primo, fibulam quandam ſeu modum huic manumiſſioni impoſitum per Legem Caniniam, quam ſuſtulit Juſtinianus velut caninam. *tit.* 3. *de Lege Fuſia Caninia tollenda*. Secundo, eam non directo tantum, ſed & per fideicommiſſum relinqui ſolitam verbis directis, de qua *tit.* 4. *de fideicommiſſariis libertatibus*,

Erant & aliæ manumiſſionum ſpecies, quibus non Civitas Romana, verum aliud genus libertatis inferius & deterius conferebatur, quæ a Juſtiniano ſublatæ fuerunt; puta Dedititia. *tit.* 5. *de Dedititia libertate tollenda*: Et Latina. *tit.* 6. *de Latina libertate tollenda*. Et hæc de ſpeciebus manumiſſionum & Libertatis.

Secunda in manumiſſionibus materia ſeu inſpectio eſt de *ſtatu Servorum* quorundam: de quibus ſpeciatim quæritur, an & quomodo manumitti poſſint: puta de ſervo communi inter plures. *titul.* 7. *de communi ſervo manumiſſo*: de ſervo pignori dato. *tit.* 8. *de ſervo pignori dato manumiſſo*: de ſervo Reipublicæ. *tit.* 9. *de ſervis Reipublicæ manumittendis*: de ſervo denique alieno. *titul.* 10. *de his qui a non domino manumiſſi ſunt*. Ter-

Tertia in manumiſſionibus inſpectio eſt *de Dominis manumittentibus*: Neque enim omnibus manumittere licet. *tit.* 11. *Qui manumittere non poſſunt*, & *ne in fraudem creditorum manumittatur*.

Quarta, circa ſervos manumittendos. Quidam ſcil. ſervi manumitti non poſſunt, veluti qui in perpetua vincula damnati ſunt: Item qui in teſtamento vetiti ſunt manumitti propter pænam. *tit.* 12. *qui non poſſunt ad libertatem pervenire*.

Quinto obſervandum, ſingulares quoſdam caſus eſſe, quibus ſervi non a domino, ſed pro præmio publice ſeu lege manumittuntur, liberique fiunt; veluti ſi cædem domini vindicaverint, vel ut alii legere malunt, *indicaverint*: ſi publicorum criminum reos quoſdam detulerint, veluti monetæ adulteratores, virginum raptores, militiæ deſertores. *tit.* 13. *Pro quibus cauſis ſervi pro præmio libertatem accipiunt*.

Sexto obſervandum, quoad *Effectum* manumiſſionis, cum regulariter manumiſſio libertinos faciat, quoſdam manumiſſos non ideo tamen libertinos fieri: veluti ſi qui ingenui ſunt, per errorem manumiſſi fuerint. *tit.* 14. *de Ingenuis manumiſſis*.

Tandem ſubjicitur titulus, quo communia quædam manumiſſionibus continentur. *tit.* 15. *Communia de manumiſſionibus*.

Et hæc de prima cauſa ſtatus, puta Libertinitatis: ſequitur ſecunda cauſa ſtatus: *Cauſa* inquam *liberalis*, qua quæritur, liber quis ſit, necne. *titul.* 16. *de liberali cauſa*.

Circa hanc vero liberalem cauſam ſequentes inſpectiones occurrunt. Pri-

Prima, *Adſertore* olim opus fuiſſe in liberali cauſa, i. e. eum, de cujus ſtatu quærebatur, ſive e ſervitute in libertatem proclamaret, ſive e libertate ad ſervitutem ab alio peteretur, non potuiſſe per ſe litigare, verum alioqui eum adſereret in libertatem judicium peragente, liberalem cauſam actam: Quod Juſtiniano diſplicuit. *tit.* 17. *de adſertione tollenda.*

Secundo, non omnibus ad libertatem proclamare licuit, veluti majoribus 20. annis, qui ad pretium participandum venundari ſe paſſi eſſent: Item ex latronum familia deſcendentes, qui Principis auctoritate ſervi facti fuerant: his enim libertatem relegere non licuit. *titul.* 18. *quibus ad libertatem proclamare non licet.*

Tertia inſpectio reſpicit ipſum *Judicium*; ubi duo notanda: Primo *Ordo* cognitionis liberalis. Status ſcil. quæſtio prius decidenda eſt, quam ulla alia cum qua concurrit. *tit.* 19. *de ordine cognitionum.* Secundo, colluſioni occurſum inter ſervum & dominum, ut ſervus liber pronuncietur. *tit.* 20. *de colluſione detegenda.*

Quarta inſpectio eſt de *Tempore*, intra quod de ſtatu alicujus quærere licet, vel non. Ac primum *de ſtatu mortui*, nempe poſt quinquennium de ſtatu defuncti quærere non licet in pejorem partem: in meliorem vero ſic. *tit.* 21. *ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.* De ſtatu ſuperſtitis ſi quæratur quænam præſcriptio locum habeat, definitur *tit.* 22. *de longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate & non adverſus libertatem opponitur.*

Sub-

Subjiciuntur tres tituli ſingulares. Primus qui ad ſuperiorem cauſam ſtatus libertinitatis ſcil. pertinet, de peculio manumiſſi: ubi quæritur, quando peculium manumiſſum ſequatur. *titul.* 23. *ne peculio ejus qui libertatem meruit.*

Secundus, (contrarius titulo 11.) quo ſingularis admittendæ libertatis modus proponitur & aboletur. Olim ſcil. ex Senatuſconſulto Claudiano mulier libera, quæ alieno ſeſe ſervo contra domini denunciationem junxerat, ancilla fiebat ejus domini; idque a Juſtiniano ſublatam fuit. *tit.* 24. *de Senatuſconſulto Claudiano tollendo.*

Tertius, quo nudum jus Quiritium, quod ſpectabatur olim in dominis manumittentibus, tollitur. *tit.* 25. *de nudo jure Quiritium tollendo.*

Concordat liber 41. *Digeſtorum.*

11. *Nonum* Actionum ſeu Controverſiarum genus eſt, in quibus agitur de *Poſſeſſione*, eaque firma; & ſic Judicium poſſeſſorium: Quo pertinet tractatus de uſucapionibus & præſcriptionibus. Qua parte primo loco Tituli uſucapionum ſpeciatim pertractantur. Et quidem Oneroſi. 1. Pro emptore vel tranſactione. *tit.* 26. *pro emptore vel tranſactione*: 2. de uſucapione pro Donato. *tit.* 27. *de uſucapione pro Donato.* 3. Pro dote. *tit.* 28. *de uſucapione pro dote.* 4. Pro hærede. *titul.* 29. *de uſucapione pro hærede.*

Secundo, *communia* quædam omnibus uſucapionibus pertractantur *titul.* 30. *communia de uſucapionibus.* Ter-

Tertio agitur de *Rebus*, quæ in uſucapionem cadunt. Nempe magna olim erat differentia rerum quoad uſucapionem, quæ ſublata eſt a Juſtiniano, *titul.* 31. *de uſucapione tranſformanda, & de ſublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

Quarto agitur de *Medio* uſucapionis: nempe de Poſſeſſione, ſine qua uſucapio non procedit. *titul.* 32. *de adquirenda & retinenda poſſeſſione.*

Quinta inſpectio eſt, de *Temporibus* præſcriptionum, quo pertinent octo tituli ſequentes. Ac primo quidem agitur de præſcriptione longi temporis 10. vel 20. annorum: Deque ea agitur in genere *tit.* 33. *de præſcriptione longi temporis* 10. *vel* 20. *annorum*. Speciatim vero de Cauſis, in quibus, & de perſonis, quibus ea opponitur. Quod prius attinet, ſunt cauſæ, in quibus ceſſat longi temporis præſcriptio, quo pertinet *titul.* 34. *In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio*. Quod poſterius attinet, ſunt quoque perſonæ, quibus objici non poteſt longi temporis præſcriptio. *tit.* 35. *quibus non objicitur longi temporis præſcriptio*. Contra creditori hypothecario ea recte opponitur ab extraneo bonæ fidei poſſeſſore. *tit.* 36. *ſi adverſus creditorem præſcriptio opponatur*.

Imo & citeriore ſpatio ſeu breviore quidam excluduntur: puta Quadriennii præſcriptione, ea ſcilicet datur fiſco, & adverſus fiſcum. *titul.* 37. *de quadriennii præſcriptione*.

Contra alia ratio eſt rei Dominicæ, vel Templorum. Nam horum vindicationi

temporis præscriptio non obest. *titul.* 38. *ne rei Dominicæ, vel Templorum vindicatio temporis præscriptione submoveatur.* Et hæc de præscriptione decem vel 20. annorum, vel quadriennii. Alia est præscriptio longissima 30. vel 40. annorum. *tit.* 39. *de præscriptione* 30. *vel* 40. *annorum.* Erant & peculiares quædam præscriptiones, de quibus *tit.* 40. *de Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diversis temporibus & exceptionibus, vel præscriptionibus & interruptionibus.*

Postremo tandem titulo definitur, quid servandum sit circa alluviones, paludes & pascua alium in statum translata. *tit.* 41. *de Alluvionibus & paludibus & pascuis ad alium statum translatis.*

Concordat liber 42. *Digestorum.*

III. *Decimum* Actionum genus est, ad obtinendam *Executionem* in bonis. Quæ ex triplici fonte tituloque & vi profluit. Primus est *Res judicata* judicio legitimo. Judicium porro est vel primæ, vel secundæ instantiæ. Ad judicium primæ instantiæ pertinent *tituli*. 19. proximi: ubi sequentes occurrunt tractatus. Primus est de summorum Judicum sententiis, a quibus appellare non licet: puta Præfectorum Prætorio. *tit.* 42. *de sententiis Præfectorum Prætorio.*

Secundus est de *forma* & substantia sententiæ proferendæ, ut legitima sit, & executionem pariat: atque adeo Judicis animus his informatur: quæ quidem sex sunt.

Primo regulariter partium præſentia requiritur. *tit.* 43. *quomodo & quando Judex ſententiam proferre debeat præſentibus partibus, vel una parte abſente.*

Secundo requiritur, ut ſententia ex periculo recitetur, i. e. ex ſcripto. *titul.* 44. *de ſententiis ex periculo recitandis.*

Tertio requiritur, ut condemnationem vel abſolutionem contineat, alioquin ſententia non eſt: quod de ſententia definitiva accipiendum eſt, non de Interlocutoria. *tit.* 45. *de ſententiis & Interlocutionibus Judicum.*

Quarto, ſententiam certam eſſe oportet, pecuniæ reive certæ, alioquin ſententia non eſt. *titul.* 46. *de ſententia, quæ ſine certa quantitate profertur.* Ac maxime certam eſſe oportet, ubi incerta actoris petitio eſt, veluti cum id quod intereſt petitur: de cujus æſtimatione agitur *tit.* 47. *de ſententiis, quæ pro eo quod intereſt proferuntur.*

Quinto, ſententiam a competente Judice latam eſſe oportet; alioquin ſententia non eſt. *tit.* 48. *ſi a non competente Judice judicatum eſſe dicatur*: ut & ſi a corrupto Judice: de cujus, ut & corruptoris ejus, vel adverſarii, pæna eſt *titul.* 49. *de pæna Judicis, qui male judicavit, vel ejus, qui judicem vel adverſarium corrumpere curavit*: Item ſi deceſſoris ſui ſententiam poſterior Judex, quod non licet, retractet. *tit.* 50. *ſententiam reſcindi non poſſe.*

Sexto, Judicem fructuum quoque & expenſarum rationem habere oportet. *tit.* 51. *de fructibus & litium expenſis.*

Poſtremus tractatus & potiſſimus, quo

præ-

præstruebatur superioribus titulis, est *Auctoritas rei judicatæ*, ejusque *Executio*: Quo pertinent tituli sequentes.

Et in genere primum agitur de re judicata *titul. 52. de re judicata*: 2. de executione rei judicatæ. *tit. 53. de execut. rei judicatæ*. Tertio de usuris rei judicatæ. *tit. 54. de usuris rei judicatæ*. Quarto agitur de personis, adversus quas executio rei judicatæ fieri potest, vel non, & quomodo. Quo pertinent duo tituli, nempe *titul. 55. si plures una sententia condemnati sunt*: & *tit. 56. quibus res judicata non nocet*.

Quinto a re judicata removentur seu distinguuntur, & sic rei judicatæ vim & auctoritatem non obtinere definiuntur sequentia. Primum, Commonitiones & Epistolæ, &c. *tit. 57. Commonitiones, Epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei judicatæ non habere*. Secundo, res judicata ex falsis instrumentis, vel testimoniis. *tit. 58. si ex falsis instrumentis vel testimoniis judicatum sit*. Contra rei judicatæ auctoritatem obtinet propria confessio in jure facta: confessi quippe pro judicatis habentur. *tit. 59. de confessis*.

Postremum inter alios judicata, pariter ut acta, aliis non nocent. *titul. 60. Inter alios acta vel judicata aliis non nocere*.

Secundæ instantiæ judicium fit vel per relationem, vel per appellationem. Per relationem, i. e. cum Judex incertus quid inter partes pronuntiandum habeat, ad Principem ea de re refert. *tit. 61. de relationibus*. Per *Appellationem*, quoties ip-

ſemet partes ad majorem Judicem provocant: Ad quem Tituli 9. ſequentes. Ac primum in genere agitur de appellationibus. *tit. 62. de appellation.* Speciatim vero, intra quæ tempora appellandum ſit, *tit. 63. de temporibus & reparationibus appellationum*. Secundo, quando appellatio ſuperflua ſit, *titul. 64. Quando provocare non eſt neceſſe*. Tertio vice verſa, quorum appellationibus nihil deferatur, atque adeo ſententia, non obſtante appellatione executioni mandetur. *tit. 65. Quorum appellationes non recipiantur*. Quarto, morte appellantis non extingui appellationem, ſed ad hæredem tranſmitti. *tit. 66. Si pendente appellatione mors intervenerit*. Quinto, omiſſam appellationem non repeti quocunque prætextu, etiam metus, niſi vis adhibita fuit. *titul. 67. de his qui per metum Judicis non appellarunt*. Item, niſi una eademque cauſa ſit inter plures, & unus tantum appellaverit, & obtinuerit in cauſa appellationis, ejus victoria correo non appellanti prodeſt. *titul. 68. Si unus ex pluribus non appellaverit*. Sexto, non licere appellare in caſu momenti, id eſt momentaneæ poſſeſſionis & interdicti. *tit. 69. ſi de momentanea poſſeſſione fuerit appellatum*. Denique non licere ter provocare in una & eadem cauſa. *tit. 70. ne liceat in una eademque cauſa tertio provocare*.

Secundum actionis genus ad obtinendam Executionem in bonis, eſt ob Ceſſionem bonorum a debitore factam, ſeu vi ceſſionis factæ. *titul. 71. qui bonis cedere poſſunt*.

Tertium eſt petitio *Miſſionis in poſſeſſionem*

nem bonorum. Quo genere pignus Prætorium constituitur, possessionemque sequitur proscriptio & distractio sub hasta. *tit.* 72. *de bonis auctoritate Judicis possidendis*.

Porro hac parte, possessis ex Edicto Prætoris judicati bonis & venditis, habenda est in primis ratio eorum creditorum, qui privilegiati sunt: qualis est Fiscus. *tit.* 73. *de privilegio fisci*: Itemque Mulier, dotis causa. *tit.* 74. *de privilegio dotis*.

Neque bona tantum possessa & distracta creditoribus solvendis cedunt, verum etiam illa, quæ in fraudem creditorum alienata sunt, actione Pauliana revocantur. *tit. ult. de revocandis his quæ in fraudem creditorum alienata sunt*.

Ex Lib. VIII.

Cujus quinque sunt partes.

1. *De* Interdictis, *seu de* Possessione *momentanea*.
2. *De* Pignoribus & Hypothecis.
3. *De* Exceptionibus.
4. *De* Obligationum *vinculis & dissolutione*.
5. *De* Singularibus *quibusdam juribus*. 1. *de Patria potestate*. 2. *de Statu quarundam liberarum personarum in suspenso*. 3. *de Consuetudine*. 4. *de Donationibus*. 5. *de Jure maritorum & parentum*.

Respondet liber 43. *Digestorum*.

U*Ndecimum* Actionum genus constituunt *Interdicta*, ad momentaneam

possessionem obtinendam. Interdicta quippe nihil aliud sunt, quam formulæ, quibus Prætor possessionem interim dum de proprietate litigatur, apud alterutrum litigatorem momenti beneficio collocari jubet. Interdicta, quasi interim dicta, non ut Cujacio placebat, inter duos dicta. De Interdictis porro agitur in genere *tit.* 1. *de Interdictis*. Mox sequuntur speciales tituli de singulis Interdictis. Ac primo quidem duo Interdicta *adipiscendæ* possessionis: Interdictum *Quorum bonorum*, quod datur ei, cui Prætor dedit bonorum possessionem ex testamento vel ab intestato, ad persequendum patrimonium, quod cujusque cum moreretur fuit. *tit.* 2. *Quorum bonorum*. 2. Interdictum *Quod legatorum*: quod competit hæredi, vel bonorum possessori ad adipiscendam possessionem eorum, quæ a legatariis propria auctoritate occupata sunt. *tit.* 3. *Quod legatorum*. Et hæc quidem, ut dixi, duo interdicta sunt adipiscendæ possessioni. Quod sequitur, est *recuperandæ* possessionis: Interdictum scilicet *unde vi*: cum quis vi de possessione fundi vel ædium dejectus fuit. *titul.* 4. *unde vi*. Ac nominatim si absentis possessio turbata fuit per vim aliove modo. *tit.* 5. *si per vim, vel alio modo absentis perturbata sit possessio*; ut proinde hic titulus superioris sit quædam appendix. *Retinendæ* possessionis interdictum est *uti possidetis*: Quod quidem interdictum pertinet ad res immobiles, & datur ei qui tempore redditi interdicti nec vi, nec clam, nec precario possidet (uti rerum mobilium aut se moven-

ventium nomine *utrubi* interdictum datur.) *tit.* 6. *uti possidetis*. *Exhibitoria* Interdicta duo sequuntur, ad Tabulas exhibendas. *tit.* 7. *de Tabulis exhibendis*: ad Liberos exhibendos. *tit.* 8. *de liberis exhibendis*. Postremo loco subjiciuntur duo Interdicta, quæ & ipsa restitutoria sunt, *Precarium* & *Salvianum*. *Precarium* est, quo scil. res petenti precibus concessa, ei qui concessit, restituitur. *Salvianum* vero, quod datur locatori ad persequendam possessionem rerum conductoris, pro mercede seu pensione pignori obligatarum tacite vel specialiter. *tit.* 9. *de Precario & Salviano interdicto*.

Sunt & interdicta, quæ ædificiorum operumque nomine competunt: idque vel privatorum vel publicorum. Privatorum, de quo *tit.* 10. *de ædificiis privatis*: quo titulo potissimum tractatur de modo & forma privatorum ædificiorum, deque refectione & demolitione eorum. Eodemque pertinet *tit.* 11. *de operis novi nunciatione*: si quis videlic. contra veterem formam novum aliquod opus faciat, in fraudem vicini. Publicorum itidem operum nomine interdicta quædam sunt: *tit.* 12. *de operib. publicis*: cui subjicitur, etsi extra rem ceu appendix, *tit.* 13. *de ratiociniis operum publicorum*.

Respondet lib. 20. *Digest.*

XII. *Duodecimum* actionum genus est, quod *Pignora & hypothecas* respicit. Ac primo quidem in genere agitur de his *tit.* 14. *de pignorib. & hypothecis*. Mox sigillatim de pignorum speciebus: quæ quidem

quatuor sunt: Tacitum pignus, de quo tit. 15. *in quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur*. 2. Conventionale: ubi circa res pignori datas varii tractatus incurrunt. 1. Quando scil. res aliena pignori dari possit. tit. 16. *si aliena res pignori data sit*. 2. Quæ res pignori dari non possint, veluti monumenta, servi, boves aratorii & similia. tit. 17. *Quæ res pignori obligari possunt vel non*. 3. De re eadem pluribus creditoribus pignori data, nexave: Qua parte hæc regula tenenda est, priorem tempore posteriori præferri, atque adeo posteriores excludi, nisi privilegiati sint. tit. 18. *qui potiores in pignore habeantur*: Item nisi in priorum creditorum locum posteriores successerint, oblata videl. eis solutaque pecunia debita cum usuris. tit. 19. *de his qui in priorum creditorum locum succedunt*. Dixi oblata & soluta pecunia: aliud enim fuerit, si antiquior creditor extraneo pignus vendiderit: hujusmodi enim pignus posterior creditor oblata pecunia evincere non potest: sera est hoc casu creditoris oblatio. tit. 20. *si antiquior pignus vendiderit extraneo*. 4. Res communis quoque pro parte collegæ non consentientis non obligantis, obligari non potest. tit. 21. *Si communis res pignori data sit*. Et hactenus quidem de duabus pignorum speciebus. 3. Sequitur tertia species pignoris, quæ est pignus *Prætorium*, quod quidem est missio in possessionem rerum debitoris, ut interea dum solvitur, in tuto sit ei creditum. tit. 22. *de Prætorio pignore, & ut in actionibus debitorum*

rum

rum missio pignoris procedat . 4. Postrema species pignoris est , pignus *Judiciale* , quod ex causa judicati ex bonis condemnati capit executor rei judicatæ jussu Magistratus. *tit.* 23. *Si in causa judicati pignus captum sit* : Tertius circa pignora tractatus est, de vi & effectu pignoris, deque jure, quod creditor habet in pignore ipso jure. Nempe primum in ipso pignore id jus habet , ut alii pignori id dare possit , cum sua tamen causa , i. e. ut tamdiu secundum pignus duret , donec primus debitor debitum luerit. *tit.* 24. *si pignus pignori datum sit*. Secundo in accessionibus pignoris, non minus juris habet creditor, quam in ipsomet pignore: veluti in partu ancillæ pignoratæ: in fructibus & operis, sic quidem ut hæc duo postrema in usuras, primum mox in sortem imputentur. *tit.* 25. *de partu pignoris & omni causa*. Tertio , tamdiu jus habet in pignore creditor, quamdiu remissum non est pignus: remittitur autem pignus non modo expresse , sed & quandoque remissum creditur. *tit.* 26. *de remissione pignoris*. Quarto, etsi pignus ex alia causa datum sit , tamen adhuc ob chirographariam pecuniam sine pignore mutuo datam , revocari potest. *titul.* 27. *etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse*. Quinto, præcipuum est jus creditoris in pignore , ut cessante debitore in solutione , pignus distrahere possit. *tit.* 28. *de distractione pignorum*. Neque id debitor ullo modo impedire potest: veluti si quis cum prædia quædam oppignorasset , testamento caverit, ne qua prædia sua ex-

tra nomen vel familiam suam vendantur: hæc enim prohibitio jus creditoris non lædit, neque venditionem impedit. *titul.* 29. *debitorem venditionem pignoris impedire non posse*. Et hæc quidem ita, si modo pignus jure vendatur & solemnibus juris observatis. *tit.* 30. *si vendito pignore agatur*. In tantum vero hoc jus creditori competit, ut nisi integrum debitum ei solutum fuerit, pignus a se dimittere non cogatur, idque nihilominus distrahere quoque possit, & in eo jus duret. *tit.* 31. *de Luitione pignoris*: pariter ut durat, si unus ex pluribus hæredibus creditoris partem suam tantum acceperit, vel unus ex pluribus hæredibus partem suam tantum debiti solverit. *tit.* 32. *si unus ex pluribus hæredibus creditoris & debitoris partem suam debiti solverit vel acceperit*. Et hæc quidem omnia, nisi pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit. *tit.* 33. *si pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit*.

Imo & subsidiario jure creditor, non reperto extraneo emptore, a Principe pro modo debiti dominium ejus impetrare potest. *tit.* 34. *de jure dominii impetrando*. Et hæc quidem de jure: At enim pacta quædam quandoque pignorum dationi adjiciuntur, quæ jus creditoris informant, si modo justa sint: injusta enim non valent, ut est commissoria lex seu conventio in pignoribus, i. e. ut non soluta ad diem pecunia, pignus creditori committatur, i. e. pleno dominii jure adquiratur; id est enim lex commissoria in pignoribus. *tit.*

35. *de*

35. *de pactis pignorum , & de lege commissoria in pignoribus rescindenda.*

Respondet lib. 44. Digestorum.

Exhaustis actionum fontibus, sequuntur nunc *Exceptiones*, seu reorum defensiones: & hac quoque parte Edicti perpetui ordine servato. De his vero agitur in genere *titul.* 36. *de exceptionibus, & præscriptionibus*: speciatim autem de exceptione litigiosi *tit.* 37. *de litigiosis.*

Sequitur tractatus, velut actionum omnium & obligationum pandectes: De obligationum scil. vinculis & solutione: qui & ipse eodem situ positus est in Digestis.

Respondet lib. 45. & 46. Digestorum.

Ibi porro primo agitur, quibus modis stipulatio contrahatur. *tit.* 38. *de contrahenda & committenda stipulatione.* Secundo, quænam inutiles stipulationes sint. *tit.* 39. *de inutilibus stipulationib.* Tertio agitur de duobus reis stipulandi & promittendi, quatenus conveniri vel agere possint. *tit.* 40. *de duob. reis stipulandi & promittendi.* Et hæc quidem de his, qui suo nomine principaliter promittunt. Quarto igitur loco agitur de his, qui pro altero aliquid stipulanti promittunt, salva manente priore obligatione rei principalis: qui fidejussores dicuntur, ut & mandatores. *tit.* 41. *de fidejussoribus & mandatoribus.* Nunc de modis solvendæ obligationis; qui quatuor hic pertractantur. 1. No-

vatio scil. 2. & delegatio. *titul.* 42. *de novationibus & delegationib.* 3. Solutio. *tit.* 43. *de solutionibus*. 4. Acceptilatio, quæ est imaginaria solutio. *titul.* 44. *de Acceptilationib.*

Ad stipulationum quoque materiam pertinet *Evictio*, pro qua stipulationes ferme interveniebant, quibus venditor emptori cavebat in casum quo res emptori evinceretur. *tit.* 45. *de Evictionibus*. Creditoris alia ratio hac parte est: nam si rem jure pignoris vendiderit, de evictione non tenetur. *titul.* 46. *Creditorem evictionem pignoris non debere*.

Subjiciuntur tandem hoc loco Jura quædam singularia, Legesque singulares quædam civiles, quinque numero: quorum tractatus omnes nullo satis nexu sibi invicem cohærent: verum, ceu spicilegium quoddam post messem, antequam ad Criminalia transitus fiat, in unum congeruntur, nos non sine aliquo interea Codicis Theodosiani imitamento.

I. Primus tractatus est de *Patria potestate*: ubi primum de ea ejusque vi in genere agitur *titul.* 47. *de patria potestate*. Tum deinde de modo civili adquirendæ ejus, puta Adoptione. *tit.* 48. *de adoptionibus*: & retro de modis amittendæ ejus, veluti emancipatione. *tit.* 49. *de emancipationibus liberorum*: instaurandæ denique seu revocandæ propter ingratitudinem: in emancipationem scil. ingrati actio datur patri, per quam rescissa emancipatione ingratus in potestatem patris revocatur. *tit.* 50. *de ingratis liberis*.

II. Subjiciuntur duo tituli pertinentes

ad

ad tractatum de *statu & conditione* quarundam personarum liberarum, quæ ob calamitatem aliquam in suspenso est; mox tamen convalescit, ut sunt 1. *Captivi*, quibus utique postliminii jus competit, & inter alia patria quoque potestas, de qua proxime supra integratur: 2. ut & *Redempti* ab hostibus, de quibus utrisque agitur *tit. 51. de postliminio reversis & redemtis ab hostibus*. 3. Item *Expositi* vel sanguinolenti empti. *tit. 52. de infantib. expositis liberis & servis, & de his qui sanguinolentos emptos vel nutriendos acceperunt*.

III. His cohæret proxime tractatus de longa *Consuetudine*, cujusque scil. municipii, ejusque vi. *tit. 53. quæ sit longa consuetudo*. Et hi quidem duo tractatus postremi ita quoque sibi invicem cohærent in Codice Theodosiano lib. 5. proxime antequam ad jus publicum ibi transeatur.

Respondet lib. 39. Digest.

IV. Mox de *Donationibus* agitur: de quibus fuit olim lex Cincia: quo pertinent quatuor tituli, ubi agitur primo de donationibus in genere. *tit. 54. de donationibus*. In specie vero de donationibus modalibus & conditionalibus. *tit. 55. de donationibus quæ sub modo vel conditione*. Tertio, de revocandis donationibus, quibus ex caussis scil. donatio revocari possit. *tit. 56. de revocandis donationibus*. Et hæc de donationibus inter vivos. Quarto loco agitur de mortis causa donationibus. *tit. 57. de donationibus causa mortis*.

V. Hujus libri agmen claudunt duo tituli

tuli ad l. Jul. & Papiam pertinentes. Primus de *pœnis cælibum & orborum*, quæ tandem ſublatæ fuerunt. *titul. penul. de infirmandis pœnis cælibatus*: alter retro, de privilegiis parentum: quæ quidem omnibus ſimul & ſemel indulta tandem fuerunt: conceſſo omnibus *jure liberorum*, quod antea ſpeciatim peti ſolebat. *titul. ult. de Jure liberorum*. Et hi quidem duo tractatus poſtremi de Donationibus, deque juribus maritorum & parentum ſeu liberorum, ita quoque ſibi invicem cohærent, lib. 8. Codicis Theodoſiani.

Hactenus Judicia Civilia, ſeu cauſæ Civiles.

Ex Lib. IX.

De cauſis Criminalibus, *ſeu Delictorum*.

Reſpondent libri 47. 48. Digeſt.

Criminalia Judicia ſequuntur: quorum tractatum ad tria capita referri oportet. Primum caput pertinet ad Accuſationes & delationes criminum. Secundo capite continentur ſingulæ criminum ſpecies. Tertium continet Proceſſum criminalem, pænaſque criminum.

Ad primum caput pertinent ſex priores Tituli. Qua parte primum agitur de *Perſonis*: Quibuſnam liceat accuſationem inſtituere. *tit. 1. de his qui accuſare non poſſunt*. Secunda *forma* accuſationis pertractatur: veluti an abſentes accuſari poſſint,

ſint, an qui ſemel abſolutus eſt: Item inſcriptionis neceſſitas in crimen ab accuſatore requiritur, priuſquam ad accuſationem admittatur. *tit. 2. de accuſationibus & inſcriptionibus*. 2. Poſt accuſationem ſequitur reorum abſentium exhibitio & tranſmiſſio. *tit. 3. de exhibendis & tranſmittendis reis*; 3. eorumque exhibitorum cuſtodia. *tit. 4. de cuſtodia reorum*. Cuſtodia inquam publica: privata quippe illicita eſt, & graviter puniuntur qui privati carceris cuſtodiam exercent. *tit. 5. de privatis carceribus inhibendis*. 4. Accuſatio autem inſtituta morte rei, vel accuſatoris extinguitur, excepto perduellionis crimine. *tit. 6. Si reus vel accuſator mortuus fuerit.*

Secundum caput, ut dixi, complectitur criminum ſpecies; 1. ac primum ea, quæ Principem vel majeſtatem Principis, aut imperii, vel etiam ſecuritatem attentant: ſive verbo. *tit. 7. Si quis Imperatori maledixerit*: ſive facto. *titul. 8. ad l. Juliam majeſtatis*.

2. Crimen adulterii & ſtupri. *tit. 9. ad leg. Juliam de adulteriis & ſtupro*. Ac ſpeciatim ſtuprum commiſſum a tutore cum pupilla. *tit. 10. Si quis eam, cujus tutor fuerit, corruperit*. Item ſtuprum, quod mulier libera committit cum ſervo proprio: cujus pæna eſt in muliere capitis amputatio; in ipſo verberone ſive ſervo vivicomburium. *tit. 11. de mulieribus, quæ ſe propriis ſervis junxerunt*.

3. Tertia ſpecies eſt *Vis*, partim publica, quæ fit cum armis, partim privata, quæ ſine armis. *tit. 12. ad l. Juliam de*

vi

vi publica & privata. Cui affinis eſt raptus in ſp. *tit.* 13. *de raptu virginum ſeu viduarum, nec non Sanctimonialium*.

Quartum crimen eſt immodicæ ſævitiæ, quo pertinent duo Tituli: in ſervos ſcil. *tit.* 14. *de emendatione ſervorum*; in propinquos. *titul.* 15. *de emendatione propinquorum*.

Quintum crimen eſt homicidii. *tit.* 16. *ad l. Cornel. de ſicariis*. Cujus ſpecies atrociſſima parricidium, *tit.* 17. *de his qui parentes vel liberos occiderunt*.

Sextum crimen eſt, quod proprie *maleficii* crimen vocatur, quo magiæ crimen & veneficii comprehenditur. *titul.* 18. *de maleficis & mathematicis*.

Septima ſpecies eſt læſæ ſepulcrorum religionis crimen: de quo *tit.* 19. *de ſepulcro violato*.

Octava ſpecies eſt Uſurpationis flagitioſæ crimen. Quale eſt primum crimen *plagii*, quod contrahunt qui liberos alienos ſupprimunt, & uſurpant, vel etiam ſervos. *tit.* 20. *ad l. Fabiam de plagiariis*. Alterum flagitioſæ uſurpationis exemplum eſt in libertinis, qui ingenuorum dignitatem & privilegia temere uſurpant & gerunt; quod crimen vindicatur lege Viſcellia. *tit.* 21. *ad l. Viſcelliam*.

Nonum crimen eſt falſi crimen. Quo pertinent quatuor ſequentes tituli. Primus generalis. *titul.* 22. *ad l. Cornel. de falſis* Tres ſequentes de tribus ſingularibus falſis ſpeciebus admiſſis. 1. in teſtamentis. *tit.* 23. *de his qui ſibi adſcribunt in teſtamento*. 2. circa Monetam. *tit.* 24. *de falſa moneta*. 3. circa nominis uſum. *tit.* 25.

de

de mutatione nominis. Quod ultimum crimen contrahitur, cum quis dolo malo novum sibi nomen imponit, vel alienæ familiæ sese inserit.

Decimo loco proponuntur crimina peculiaria eorum, qui in officio publico constituti sunt. Nempe honorum ambitus. *tit.* 26. *ad l. Juliam de ambitu*. Et furti crimen, quo sese obligant Magistratus; idque duplex: 1. ratione provincialium & privatorum, dum Provinciales suæ administrationi commissos depopulantur, quod crimen repetundarum dicitur. *tit.* 27. *ad l. Juliam Repetundar*. Vel ratione rei publicæ, dum publicam pecuniam intervertunt; quod crimen peculatus dicitur. *tit.* 28. *de crimine peculatus*.

Undecimum crimen est sacrilegii. *tit.* 29. *de crimine sacrilegii*.

Duodecimum est, pacis turbatæ. *titul.* 30. *de seditiosis, & de his qui plebem contra Rempubl. audent colligere*.

Tandem ut claudatur tractatus de publicis judiciis criminalibus, subjicitur Regula, Civilem actionem criminali præjudicare non posse. *tit.* 31. *Quando civilis actio criminali præjudicet*.

Sequuntur species *privatorum judiciorum*, quæ ex maleficiis oriuntur: Cujus generis est 1. *Expilata* hæreditas. *titul.* 32. *de crimine expilatæ hæreditatis*. 2. *Rapina*. *titul.* 33. *Vi bonorum raptorum*. 3. *Stellionatus*, quod admittitur, cum quis vel rem jam alii pignoratam, vel alienam sciens pignori obligavit, & similibus hujusmodi fraudibus, imposturis, & dissimulatio-

tionibus, veluti si quis gemmas vitreas vendiderit pro veris. *titul.* 34. *de crimine stellionatus*. 4. Injuria. *tit.* 35. *de injuriis*. Cujus species atrocissima famosi libelli. *tit.* 36. *de famosis libellis*.

Extraordinariorum criminum species postremum occupant locum, quæ videlicet extraordinaria pœna pro admissi ratione vindicantur: cujusmodi tria sequuntur. 1. *Abigeatus* seu pecorum latrocinium, veluti si grex ovium abductus sit. *tit.* 37. *de abigeis*. 2. *Aggerum* Niloticorum ruptura. In Ægypto quippe certis aggeribus Nilus continebatur. *tit.* 38. *de Nili aggeribus non rumpendis*. 3. *Occultatio* latronum, vel receptatio aliorum reorum. *tit.* 39. *de his qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint*.

Tertium seu postremum caput pertinet ad processum criminalem, & pœnas reorum: In processu criminali hæc incurrunt. 1. citatorium edictum contra latitantes. *tit.* 40. *de requirendis reis*. 2. Tormenta ad eruendam veritatem. *tit.* 41. *de quæstionib.* 3. Criminis & accusationis institutæ persecutio, qua in re tria notanda. Primo, accusationem deserere non licet citra abolitionem: quæ vel specialis est: *tit.* 42. *de abolitionib.*: vel generalis. *tit.* 43. *de generali abolitione*. Secundo, intra biennium causæ criminales terminandæ sunt: alioquin accusator negligens in peragendo reo intra tempus constitutum punitur. *tit.* 44. *ut intra certum tempus criminalis quæstio terminetur*. Tertio, longe majore adhuc pœna plectitur accusator, si non

non tantum ex negligentia ab accusatione destiterit, sed prævaricatorio animo: quo pertinet Senatusconsultum Turpilianum. *tit. 45. ad SC. Turpilianum*. Contra Calumniatores gravissime puniuntur. *tit. 46. de calumniatoribus*.

Postremo loco *pœnæ* criminum sequuntur. Ac primum de pœnis in genere agitur *tit. 47. de pœnis*. In specie vero de bonorum confiscatione, seu proscriptione. Quo pertinent tres tituli. Primus de *Judicibus*, seu de his, quibus confiscare licet. *titul. 48. Ne sine jussu Principis certis Judicibus liceat confiscare*. Secundus, de ipsamet in genere bonorum proscriptione. *titul. 49. de bonis proscriptorum seu damnatorum*. Tertius specialis de eorum bonis, qui sibi vitam adimunt. *titul. 50. de bonis eorum qui mortem sibi consciverunt*.

Vice versa ex Principis quandoque beneficio sententiam passi damnatique restituuntur: de cujus restitutionis effectu agitur. *titul. postremo de sententiam passis & restitut.*

Hactenus de jure Sacro, deque Privato.

Ex Lib. X.

De Jure Fiscali, 2. & Municipali.

Respondet huic libro pars ultima libri 40., & pars prima libri 50. Digestorum.

Publicum Jus sequitur libris tribus postremis: quod consistit in jure fisci, in jure Civitatum & municipiorum: de qui-

quibus agitur *lib.* 10. In ſpeciebus fiſcalibus, & Corporatis, qui his ſerviebant in rebus Urbanis & Ruſticis: de quibus *lib.* 11. In Dignitatibus, re Militari, Curſu publico, Apparitoribus, ſeu officialibus Magiſtratuum, de quo *libro* 12.

De *Jure fiſci* in univerſum agitur *tit.* 1. *de Jure fiſci*. Quo quidem titulo quædam delibantur fiſco ſingularia, vel cum privatis communia: In ſpecie vero, quodnam jus fiſci ſit titulis ſex ſequentibus tractatur. 1. In *debitoribus* ſuis conveniendis. 2. in *contractibus* celebrandis. 3. in pænis exigendis. 4. in Sententiis retractandis. 5. in *vacantibus* & caducis bonis vindicandis ſeu confiſcandis: Denique in functionibus, ſeu *tributis* publicis.

1. In *Debitoribus* ſuis conveniendis jura quædam ſingularia fiſcus habet, de quibus *titul.* 2. *de conveniendis fiſci debitoribus*.

Secundo, In *Contractibus* quoque, de quibus ſunt quatuor tituli, celebrandis a fiſco peculiaris quædam ratio eſt. Primo notentur Subhaſtationes publicæ, quarum peculiaris forma, vis, & effectus, *titul.* 3. *de fide & jure haſtæ fiſcalis, & adjectionib.* 2. Id peculiare fiſco eſt, ut ſocio invito quantumvis partem minimam in communi fiſcus habeat, vendere poſſit, pretio tamen ſocio pro parte dominii reſervato. *tit.* 4. *de venditione rerum fiſcalium cum privatis communium*. 3. Contra, nec fiſcus ipſe retractare, ſeu evincere rem quam rite vendidit, poteſt. *tit.* 5.

Ne

Ne fiscus rem quam vendidit evincat. 4. Pecuniam ex publicis rationibus fœnebrem accipere, contractu habito cum his, qui res fiscales accurant, non licet, alioquin contrahens bonis omnibus ablatis perpetuo deportatur. *titul. 6. de iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperint.*

Tertio, quod *Pœnas* attinet, in pœnis exigendis creditores fisco præferuntur. *tit. 7. pœnis fiscalibus creditores præferri.* Sed nec usuræ pœnæ inflictæ exiguntur. *tit. 8. de fiscalibus usuris.* Quarto, causæ contra fiscum judicatæ ex causa legitima intra triennium tantum retractari possunt: *tit. 9. de sententiis adversus fiscum latis retractandis.*

Quinto, *Vacantia & caduca* bona fisco vindicantur: sed & thesauri.

Vacantia bona sunt, veluti si quis defunctus nullum hæredem reliquerit ex testamento, vel ab intestato, ex quacunque sanguinis linea, vel juris titulo: quæ fisco acquiruntur, mox fisco incorporantur certo ordine servato *tit. 10. de bonis vacantibus, & de incorporatione.* Ac sæpe ad privatorum quorundam delationem, qui scil. bona vacantia sicubi nossent fisco deferebant, cum aliquo delatoris præmio *tit. 11. de delatoribus.* Vicissim hujusmodi bona vacantia sæpe Palatini, id est, in aula Principis constituti, petebant & impetrabant. Verum hujusmodi mos, petendi videlicet proscriptorum bona vel vacantia, prohibitus fuit, ultro datis non prohibitis, i. e. ea a Principe ultro dari

pote-

poterant. *titul.* 12. *de petitionibus bonorum sublatis*. Certis tamen casibus caduca & vacantia bona non in totum fisco adquirebantur, verum quandoque in tributum veniebat fiscus cum aliis, id est, caduca bona dividebantur inter fiscum & alium: veluti si quis se ipsum detulisset. Nam si hæres, cujus in fraudem legum tacite fideicommissum aliquid fuisset, id detulisset, tertiam partem pro præmio ferebat. *tit.* 14. *de his qui se deferunt*. Imo casus quidam est, quo ab extraneo fiscus penitus excluditur: ut ecce, si duobus Princeps communiter rem aliquam donaverit, & horum alter sine hærede decesserit, socius ejus fiscum excludet. *titul.* 14. *Si liberalitatis Imperialis socius sine hærede decesserit*.

Thesauri vacantibus bonis tempus fuit cum connumerarentur; Thesauros quippe inventos a privatis fiscus vel in totum, vel pro parte olim occupabat, ut docet *lex* 1. *Cod. Theod. de thesauris*. Verum id abrogatur *tit.* 5. *de thesauris*.

Postremo, jus fisci consistit in functionibus publicis, i. e. *Tributis* & annonis. De quibus agitur titulis quindecim sequentibus a *titul.* 16. ad 30. inclusive. Tributa hujusmodi vel sunt necessaria, vel sunt voluntaria. *Necessaria*, quæ necessario solvenda erant fisco: de quibus agitur in genere *titul.* 16. *de annonis & tributis*. In specie de his tribus, de indictione tributorum, de exactione, deque condendis iis in publicis horreis. 1. De *Indictione* tributorum agitur *tit.* 17. *de*

de indictionibus , & *titul.* 18. *de superindicto*.

2. Ad *Exactionem* Tributorum pertinent Tit. 7. sequentes: Quibus agitur primum de exactorum ipsorum officio, nominibus, & numero. *tit.* 19. *de exactoribus tributorum*. 2. Contra de superexactorum, i. e. ultra debitum exigentium, & provinciales concutientium pœna. *tit.* 20. *de superexactionibus*. Tertio, de *Efficacia*, id est, instantia in tributis exigendis adhibenda: Quo pertinet pignorum capio tributorum non solutorum causa. *tit.* 21. *de capiendis & distrahendis pignoribus tributorum causa*. Quarto, de *Apochis*, & securitate provincialium, posteaquam tributa solverunt; *tit.* 22. *de apochis*. Quinto, de integri canonis exactione, relatione in thesauros, & tractatione. *tit.* 23. *de canone* (id est, de solenni intributione) *largitionalium titulor.* Sexto, quænam a provincialibus exigi non possint. Operarum scilicet præbitio a rusticis prohibita est, ne tristis rusticorum abductio ab opere rustico ipsas quoque urbes perdat. *titul.* 24. *Ne operæ a collatoribus exigantur*. Postremo ab omnibus exigenda esse tributa, & immunitatem nemini esse concedendam, ne alioquin vel paucorum immunitas cæteros prægravet. *tit.* 25. *de immunitate nemini concedenda*.

Tertio, de *condendis* in publicis horreis tributis, & quemadmodum expendi debeant, custodiri & mensurari, sartaque tecta conservari, agitur *tit.* 26. *de conditis in publicis horreis*.

Ha-

Hactenus ordinaria tributa. Sequuntur *Extraordinaria*, eaque triplicis generis. Extraordinaria sunt, quæ præter ordinaria exiguntur, ut est *coemptio specierum*, i. e. ut urgente necessitate privati cogantur fisco vendere species sibi superfluas. *tit. 27. Ut nemini liceat in emptione specierum se excusare.*

Secunda species extraordinariorum tributorum est, cum non omnibus, sed certo tantum generi possessionum, necessitate eadem urgente, tributa extra ordinem imponuntur. Veluti, *donatis* olim a Principe possessionibus, item *relevatis* possessionibus, i. e. quæ a tributis olim immunes factæ fuerant a Principe, extra ordinem tributa indicta. *tit. 28. de collatione donatorum vel revelatorum.* Tertia extraordinariorum tributorum species est, quoties videlicet extra ordinem *alia species pro alia* exigatur: veluti aurum in specie pro ære. *tit. 29. de collatione æris.* Sequitur tandem commune utrisque tributis ordinariis & extraordinariis: nempe & Discussores per provincias mittebantur, ut rationes tributorum discuterent, indagarent, examinarent, quidque quisque pro rata possessionum conferre debuerit, quidve contulisset: idque ob prædam exactorum, vel moram tributariorum. *tit. 30. de discussorib.*

II. MUNICIPALE *Jus* sequitur: quod sequentibus consistit. 1. in Senatu, seu Curia. 2. in Municipibus. 3. in Muneribus & Honoribus.

Primum agitur de *Senatu* municipali, id

id est de decuriis & Decurionibus: quo pertinent *tituli* 7. Ac primum in genere de iis *tit.* 31. *de Decurionibus*. Secundo, *de personis* Decurionum. Servi scilicet & liberi Curia arcentur. *tit.* 32. *Si servus aut libertus ad decurionatum adspiraverit*. Tertio de *Rebus* ad Decuriones pertinentibus: Ubi tria notanda. 1. Prædia Decurionum sine decreto alienari non potuisse. *tit.* 33. *de prædiis decurionum sine decreto non alienandis*. Item si extraneus curiali succederet, quartam partem bonorum penes Curiam remanere oportuit. *tit.* 34. *Quando & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum*. 3. His bonis, quæ ex causa lucrativa Decuriones nacti fuerant, descriptio, id est collatio quædam indicebatur. *tit.* 35. *de imponenda lucrativis descriptione*.

Quarto, duobus *actibus* in fraudem Reipub. & Decurionum occurritur duobus sequentibus titulis. Primum prohibentur Decuriones salarium alicui constituere ex viribus, id est reditibus Reipubl. seu municipii, nisi cui Princeps speciatim jusserit. *tit.* 36. *de præbendo salario*. Deinde adversus fugam Decurionum consulitur. *tit.* 37. *Si Curialis relicta civitate rus habitare maluerit*.

Secundum caput ad Jus municipale pertinens consistit in *Municipibus*: de quibus *tit.* 38. *de municipibus & originariis* & municipii incolis. *tit.* 39. *de incolis, & ubi quis domicilium habere videatur*.

Tertium caput ad Jus municipale pertinens, est *de Muneribus & honoribus*

municipalibus ſuſtinendis : quo pertinent reliqui tituli omnes hujus libri ad ultimum uſque. Ac primum in genere de his agitur *titul.* 40. *de munerib. & honorib. non continuandis inter patrem & filium, & de intervallis*. Deinde de ſpeciebus munerum. Sunt enim quædam munera perſonalia; alia vero patrimonialia, quæ pro modo fortunarum & patrimonio indicuntur & ſuſtinentur, quæ etiam mulieres ſuſtinere coguntur. *titul.* 41. *de muneribus patrimoniorum*. Tertio, indictionis munerum forma: Neque enim promiſcue omnibus omnia munera indici poſſunt; *titul.* 42. *quemadmodum civilia munera indicuntur*. Quarto, de immunitate a muneribus publicis. Sunt enim quidam, qui inviti cogi non poſſunt publica munera ſubire, atque adeo excuſationem habent: ſponte tamen ea ſubire poſſunt. *tit.* 43. *de his qui ſponte munera publica ſubeunt*. Cæterum immunitas hæc a muneribus publicis ex triplici fonte promanat. Primum ex Principis beneficio. *tit.* 44. *de his qui a Principe vacationem acceperunt*. Quod non niſi ex cauſa fieri ſolet; quæ tamen ipſa non ordinariorum munerum, ſed extraordinariorum tantum vacationem præſtat. *tit.* 45. *de vacatione publici muneris*. Secundo, ex decreto Decurionum: quam non aliis Decuriones tribuere poſſunt, quam liberalium artium Profeſſoribus & Medicis. *tit.* 46. *de decr. Decurionum ſuper immunitate quibuſdam concedenda*. Tertio ex communi jure juſtis de cauſis immunitatem munera non-

nulla

nulla habent. *tit.* 47. *de excusationibus munerum*. Quæ tamen ipsa ad certa munera restringitur: a nonnullis enim nemo excusatur. *tit.* 48. *De quibus muneribus vel præstationib. nemini liceat se excusare*. Excusationis autem hujus, sive immunitatis causæ sunt istæ: 1. *Ætas*, eaque vel legitima minor, (veluti si Studiosus quis sit liberalium artium) vel major 55. annis *titul.* 49. *Qui ætate se excusant*. 2. Morbus. *tit.* 50. *Qui morbo se excusant*. 3. Numerus liberorum, 4. vel Paupertas. *tit.* 51. *de his qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerunt*. 5. Professio triplex: literarum. *tit.* 52. *de Professoribus & Medicis*: Athletica: Athleta quippe si ter vicerit & coronatus fuerit, a civilibus muneribus excusatur. *tit.* 53. *de athletis*. Militaris denique, etiam non expletis stipendiis, si honesta necessariaque missione dimissus miles sit. *tit.* 54. *de his qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt*: & multo magis qui expletis. *tit.* 55. *Quibus muneribus excusantur hi qui post impletam militiam vel advocationem per provincias, suis commodis vacantes commorantur, & de privilegiis eorum*. 6. *Status* quoque personæ excusationi, vel repulsioni a muneribus publicis locum facit. Nempe honorum aditus ferme præclusus est Libertinis. *tit.* 56. *de libertinis*. Infamibus. *tit.* 57. *de infamibus*: Reis. *tit.* 58. *de reis postulatis*. In exilium datis, vel ab ordine motis. *tit.* 59. *de his qui in exilium dati vel ab ordine moti sunt*. Filii quoque non recte vocantur, nisi consen-

tiente patre; quo casu quo modo pater teneatur, definitur, *tit.* 60. *de filiisfamilias, quomodo & quemadmodum pro his pater teneatur*; ut & hæredes ejus. *titul.* 61. *de periculo successorum parentis*. 7. Sexus quoque præstat excusationem quandoque in certo loco. *tit.* 62. *de mulieribus, in quo loco munera sexui congruentia vel honores agnoscant*. 8. Legatio item obita: nam & hæc pro loci ratione temporalem præstat vacationem. *tit.* 63. *de legationibus*. 9. Artificium: nam & Artifices quidam insignes a muneribus excusantur. *tit.* 64. *de excusationibus artificum*. 10. Potioris alterius nominatio: Nam qui ad munus nominatus potiorem alium seu ditiorem ostenderit, & subeundis muneribus aptiorem, auditur & excusatur. *tit.* 65. *de potioribus ad munera nominandis*. 11. Inimicitiæ nominatorum: Nam si quis nominatus fuerit ut sumptu, vel molestia afficeretur, nominatio non tenet: Neque enim ex amicitia aut inimicitia nominationes fieri debent, sed æstimatione vera & commodo Reipublicæ. *titul.* 66. *Si propter inimicitias creatio facta sit*. Quo etiam casu is qui sumptus in lite fecit, eos recuperat ab iis, qui ipsum ad munus fatigandi ipsius causa devocarunt. *tit.* 67. *de sumptuum recuperatione*. 12. Mors denique muneribus solvit. Nam si post creationem quis decesserit, ante subeundi muneris vel honoris diem, hæredes ejus nomine non tenentur. *tit.* 68. *Si post creationem quis decesserit*.

Sequuntur quædam munera publica circa

ca Tributa occupata: de quibus ſpeciatim tractatur Titulis ſequentibus; Ac primum *Tabularii*, *ſcribæ*, *logographi*, id eſt ii, qui tributorum rationes ſcribebant, & Cenſuales. *tit.* 69. *de Tabulariis*, *ſcribis*, *Logographis*, *&* *Cenſualibus*. Secundo Suſceptores, Præpoſiti & Arcarii: *Suſceptores* ſunt qui annonas & tributa utriuſque ærarii ſuſcipiebant: *Præpoſiti* vero, qui præfecti erant horreis, in quibus ſpecies fiſcales deponebantur. *Arcarii* vero, qui ſuſcipiendis iis, quæ ad arcam Præfecti prætorio pertinebant. *tit.* 70. *de ſuſceptoribus, præpoſitis, & arcariis*. Tertio ponderatores. *tit.* 71. *de ponderatoribus*. Quarto Proſecutores auri publici. *tit.* 72. *de auri publici proſecutoribus*. Quibus omnibus, ut & Judicibus, commune præceptum ſubjungitur, ut ex publicis tributis nihil uſurpent. *tit.* 73. *de his quæ ex publica collatione illata ſunt, non uſurpandis*. Et hæc quidem de muneribus & honoribus municipalibus. His addatur Auri coronarii oblatio, quod videl. civitates & Decuriones, quaſi vice coronæ aureæ Principi donabant & mittebant. *titul.* 74. *de aureo coronario*. Item Irenarcharum munus, id eſt eorum, qui paci ac quieti provinciæ præſunt. *tit.* 75. *de Irenarchis*. His additur *Tit. ult. De argenti pretio, quod theſauris infertur*; nempe ut cuique liceat ſi velit, aurum pro argento inferre. Qui titulus alieno plane loco poſitus eſt.

EX LIB. XI.

1. *De* SPECIEBUS FISCALIBUS *& Imperatoriis, deque corporatis, qui his serviebant.*
2. *De rebus* URBANIS.
3. *De* RUSTICIS.

DE tribus hoc libro agitur: Primum est de Speciebus & de *Corporibus* seu corporatis fiscalibus, & Imperatoriis. Secundum est de rebus Urbanis seu Urbicis: Tertium est de rebus Rusticis.

Ad primum caput pertinent Tituli 12. priores: Ad secundum Tituli sequentes ad 46. inclusive: Ad tertium, quod superest ad finem libri.

1. SPECIES *fiscales* seu Imperatorias voco, appellatione hujus ævi, species, in quibus tributa solvebantur. Item species, quarum usus Principi reservatus erat: quæque ad Principem pertinebant.

Hujusmodi species & corporati sex hic pertractantur. Primum *Species annonariæ*, id est, quæ in annonis, veluti in tritico, vino, id genus aliis tributorum nomine pendebantur, & in horrea Romana ex omnibus orbis Romani Provinciis transferebantur, & *Corporati* eis servientes. Eam sane in rem certum erat *Corpus naviculariorum* ad species illas transferendas: De quibus in genere agitur *titul. 2. de naviculariis seu naucleris publicas species transportantibus*. In specie vero hæc quatuor circa eos definiuntur. Prædia, resque navi-

naviculariorum hujusmodi ad quemcunque pervenirent, functioni huic naviculariæ subjectæ manebant. *titul. 2. de prædiis & omnibus rebus naviculariorum*. 2. Nulla navis navicularii ab hujusmodi functione immunis esse poterat. *titul. 3. de navibus non excusandis*. 3. Naviculariis interdictum erat, sarcinas privatorum oneri publico imponere, i. e. una cum speciebus fiscalibus res & merces privatorum transvehere. *titul. 4. ne quid oneri publico imponatur*. 4. si naufragium passi essent navicularii, apud Præsidem Provinciæ id contestari solemni more debebant. *tit. 5. de naufragiis*.

Secunda species specierum & corporum fiscalium sunt *Metalla*, & *Metallarii*: nam certum corpus metallariorum destinatum erat & adstrictum metallis eruendis, sic quidem, ut in iis locis manere eos oporteret, quibus essent adstricti: & si aufugerent, reducerentur. *tit. 6. de metallariis & metallis & procuratoribus metallorum*.

Tertia species fiscalium specierum sunt *Vestes*: Nam & certarum vestium usus Principi reservatus erat, vel ad Principis domum pertinentibus: vestibusque illis partim tingendis, partim texendis & ornandis, certa quædam corpora destinata erant. 1. Nam & *murileguli* erant, qui murices, i. e. conchas ad purpuram tingendam piscabantur & legebant. 2. Erant & *gynæciarii*, qui vestibus & aliis ornamentis accurandis in aula præerant. *tit. 7. de murilegulis & gynæciariis & procuratoribus*

gynæcii, *&* *de monetariis* *&* *bastagiariis*: quo etiam pertinet *tit.* 8. *de vestibus holoberis* (id est holosericis) *&* *auratis*, *&* *de intinctione sacri muricis*.

Quarta species fiscalis sunt *Arma*: Quibus fabricandis præerat certum corpus, eorum qui inde *fabricenses* dicebantur. *tit.* 9. *de fabricensibus*.

Quinta species est *Moneta*: quo pertinet *titul.* 10. *de veteris numismatis potestate*.

Sexta species fiscalium sunt *Ornamenta Regia* Principi reservata, quibus conficiendis artifices Palatini quidam præerant. *tit.* 11. *Nulli licere in frenis* *&* *equestribus sellis*, *&* *in balteis*, *margaritas* *&* *smaragdos* *&* *hyacinthos aptare*: *&* *de artificibus Palatinis*.

Subjicitur tandem *Tit.* 12. *de classicis*: qui pertinent ad classes, id est, ad *Naves* destinatas ad flumina purganda, aliasque necessitates, veluti ad species, de quibus supra, transferendas.

2. URBANA seu URBICA sequuntur, a titulis 14. ad Titulum 26. inclusive, & quidem urbica seu urbana ad urbem Romam & Constantinopol. pertinentia, ut & ad Berytum. Quæ de Urbicis hic tractantur, sex capitibus absolvuntur. Primum caput est de *Corporibus urbicis*, Senatui & *politiæ*, ut vocant hodie, servientibus. Hujusmodi erant 1. *Decuriales* urbis Romæ, qui scil. actis Senatus conficiendis serviebant. *tit.* 13. *de decurialibus Urbis Romæ*. 2. *Corporati*, ita proprie dicti urbis Romæ, de quorum privile-

vilegiis agitur *titul.* 14. *de privilegiis corporatorum urbis Romæ* : ut erant 1. Pistores, qui videlicet panibus civilibus (id est panibus, qui a fisco atque a Principe populo dabantur) coquendis præpositi erant. *tit.* 15. *de pistoribus*. 2. *Suarii* seu porcinarii, qui pariter ex liberalitate Principis porcinam carnem populo præstabant. 3. ut & *Vini susceptores*, qui vinum, *tit.* 16. *de suariis & susceptoribus vini & cæteris Corporatis*. 4. *Collegiati*, qui, ut vulgo creditur, incendiis arcendis præerant. 5. & *Chartopratæ*. 6. & *Nummularii*, qui nummorum permutationem tractabant. *tit.* 11. *de collegiatis & chartopratis & nummulariis*.

Secundum caput est de *studiis & studiosis*, Accademiisque urbis Romæ: de quibus *titul.* 18. *de studiis liberalibus urbis Romæ & Constantinopolitanæ*.

Tertium caput ad majestatem harum urbium pertinens, est de *Honoratis*, quibus vehiculis dignitatis suæ intra urbem uti licebat. *tit.* 19. *de honoratorum vehiculis*.

Quartum Urbicorum caput est, de *Privilegiis* quarundam Civitatum: veluti urbis Constantinopolitanæ: Eædem certe illi prærogativæ tributæ, quæ veteri Romæ competebant. *tit.* 20. *de privilegiis urbis Constantinopol.* Item Beryto, quæ civitas erat in Phœnicia, hoc privilegium tributum fuit, ut cum alioquin in una provincia unica tantum esset metropolis, & quidem in Phœnicia Tyrus ab antiquo metropolis esset, nihilominus quoque Berytus me-

tropolis foret. *tit.* 21. *de metropoli Beryto.*

Quintum Urbicorum seu Urbanorum caput spectat *Annonam Urbium* præcipuarum: veluti urbis Romæ, Constantinopolitanæ, & Alexandrinæ. Ad annonam Romæ & Constantinopoleos pertinent Tituli quinque sequentes: ubi agitur primum de ipso frumenti canone, urbis scil. Romæ. *tit.* 22. *de Canone frumentario Urb. Rom.* Urbis Constantinopolitanæ. *tit.* 23. *de frumento urbis Constantinopol.* Secundo agitur de annonis, quæ exinde publice distribuebantur. *tit.* 24. *de annonis civilibus.* (Quæ annonæ civiles de publico mendicantibus invalidis præstabantur, non etiam validis. *tit.* 25. *de mendicantibus validis.*) Tertio de frumenti subvectione per Tyberim. *tit.* 26. *de nautis Tyberinis.* (i. e. qui in Tyberi operam navabant subvehendæ annonæ urbis Romæ.) Et hæc de Annona utriusque Urbis Romæ. De Alexandrina est *tit.* 27. *de frumento Alexandrino*, cui sociatur *titul.* 28. *de Alexandriæ primatibus.*

Sextum Urbanorum seu Urbicorum caput sunt *Jura civitatum*, circa res & debitores earum. Singulari scil. privilegio jureque fruebantur hac parte Reipublicæ & Civitates, sive ex lege civitatis, sive ex beneficio sibi concesso. Inter alia tanquam pupilli, extra ordinem juvantur. *titul.* 29. *de jure Reip.* Sed & in administrandis rebus civitatum sua & peculiaria quædam jura sunt. *tit.* 30. *de administratione rerum publicarum:* ut & in ven-

vendendis. *tit.* 31. *de vendendis rebus Civitatis*. De *debitoribus* Civitatum ſunt ſequentes octo Tituli. Ac primum de debitoribus privatis eſt *tit.* 32. *de debitoribus Civitatum*: Sequentes Tituli ſex ſunt de debitoribus, qui actum publicum geſſerunt: Ac primo quidem quatenus teneantur civitatibus 1. eorum Nominatores. *tit.* 33. *de periculo nominatorum*. 2. Fidejuſſores. *titul.* 34. *de periculo eorum, qui pro Magiſtratibus intervenerunt*. 3. Collegæ. *tit.* 35. *quo quiſque ordine conveniatur*. Secundo agitur de Actu Reipublicæ: ubi cavetur, liberum invitum eum gerere non cogi. *tit.* 36. *ne quis liber invitus actum Reipublicæ gerere cogatur*. Tertio, de ſumptibus muneris injuncti, nempe eos ad omnes pertinere. *titul.* 37. *ſumptus injuncti muneris ad omnes collegas pertinere*. Quarto, de uſuris, an in eas quoque teneatur qui fænus Reipubl. adminiſtravit, pecuniamque fænoris locavit. *tit.* 38. *de his, qui ex officio, quod adminiſtrarunt conveniuntur*.

Poſtremo quomodo debitores civitatis ſolvendo liberentur. *tit.* 39. *de ſolutionibus & liberationib. debitorum] civitatis*.

Septimum Urbanorum ſeu Urbicorum caput ſpectat *Voluptates*, *Amœnitates publicas*: quo pertinent ſex tituli ſequentes. 1. Spectacula ſcil., & in his ſcenicæ voluptates, (Lenociniis improbatis) *tit.* 40. *de ſpectaculis ſcenicis & lenonibus*. Qua parte tenendum, expenſas ſeu pecu-

niam his destinatam quandam fuisse, quæ tamen urgente necessitate in murorum constructionem converti potuit. *tit.* 41. *de expensis publicorum ludorum*. 2. Aquæductus: de quorum tutela legitimoque usu est *tit.* 42. *de Aquæductu*. 3. *Gladiatores*, seu gladiatorum ludi, qui penitus sublati. *tit.* 43. *de gladiatoribus penitus tollendis*. 4. Venatio ferarum: Quæ privatis quantum ad leones cædendos permissa fuit. *tit.* 44. *de venatione ferarum*. 5. *Majumæ* spectaculum. *tit.* 45. *de Majuma*.

Postremo loco ad publicam *securitatem* armorum usus inscio Principe vetitus. *tit.* 46. *Ut armorum usus inscio Principe interdictus sit:* qui hoc loco positus est in confinio Urbanorum & Rusticorum, ad quod utrumque pertinet.

3. RUSTICA sequuntur, & quidem secundum tria Juris objecta, Personas, Res, & Actiones.

1. De *Personis* agitur a *titul.* 46. ad 56. atque adeo decem Titulis.

Ac primum in genere de his *titul.* 47. *de agricolis & censitis ac colonis*; Inter censitos autem & colonos hoc discrimen est, quod censiti sint capite censi, & fundi dominum pro domino agnoscunt: coloni vero liberi sint, & res proprias seu peculium habeant, terram tamen dimittere non possint, & terram pro domino habeant. Quo pertinet etiam *Tit.* 48. *de capitatione civium censib. eximenda*: quo titulo prohibentur cives, qui in urbibus degunt capitis censum præsta-

re,

re, seu censiti fieri. Et quidem adeo censiti agricolæ fundorum dominos pro dominis agnoscebant, ut quemadmodum veri servi dominos suos accusare non poterant, ita neque hi suos accusare possent. *tit. 49. in quibus causis coloni censiti dominos accusare possint.* Et hæc de censitis.

De colonis rusticanis sunt sequentes Tituli quinque. De his vero tria hic caventur.

1. Etsi capite censiti non sint, attamen originario jure eos terræ alligatos esse, neque eam deserere posse: id quod pro re nata speciatim cautum circa colonos Palæstinæ. *tit. 50. de colonis Palæstinæ*: Thraciæ. *tit. 51. de colonis Thracensibus*: Illyrici. *tit. 52. de colonis Illyricianis*. 2. Ne cui liceat eos in suum patrocinium suscipere. *titul. 53. Ut nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos*. 3. Ut ne ad ullum aliud obsequium sub quocunque prætextu vocari possint. *titul. 54. Ne rusticani ad ullum obsequium devocentur*. Et hæc de rusticanis.

Sequuntur *Vicanei*, id est, qui in vicis habitabant: In quibus quædam singularia observabantur. Vicanei enim metrocomiæ, id est, primarii vici, seu principis, loca sua transferre non poterant ad extraneum, id est, qui non esset ejusdem metrocomiæ vicaneus. *tit. 55. Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre*. Item vicanei pro alienis vicaneorum debitis non magis quam alii conveniri possunt. *tit. 56. Ut nul-*

nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur. Et hæc de personis rusticis. Sequuntur actiones quædam.

2. *Actiones*, seu actus hic voco Descriptiones jugerum & capitum, qui census vocantur. Cui censui peragendo qui præerant, *Censitores* dicebantur; quandoque vero extra ordinem mittebantur alii, qui dicebantur *Peræquatores*, id est, qui æquarent census, ita ut si quis prægravatus esset, exoneraretur: contra si quis levius quam oportet censitus, gravaretur. *titul.* 57. *de censibus & censitoribus & peræquatoribus*.

3. *Res* denique sequuntur rusticæ, quæque ruri res constitutæ. Hujus generis sunt fundi, domus, greges, palatia, loci.

De *Fundis*, seu agris & pascuis agitur a *tit.* 58. *ad* 73. *Fundi* sunt 1. vel privatorum, 2. vel militum, 3. vel publici, 4. vel Principis. 1. De *Privatis* fundis est *tit.* 58. In his id observatur, ut si aliquis ager desertus sit, ager ille ordini Decurionum civitatis adsignetur, vel etiam ei, qui optimos habet agros seu fertiles, steriles illi adjungantur, per ἐπιβολὴν. *tit.* 58. *de omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur*. De *militum* fundis *tit.* 59. & quidem de fundis militum limitaneorum, unde videlicet milites limitanei alerentur, qui fundi *limitotrophi*, vel *limitrophi* (unde *feudorum quoque origo*) dicebantur: adeo ut ab omni munere omnique tributo immunes essent. *tit.* 59. *de fundis limitrophis, &c.*

2. *Pu-*

2. *Publici* fundi erant quoque quidam, cujus generis erant pascua. *titul.* 60. *de pascuis publicis & privatis*.

3. *Principis* tandem fundi sequuntur, qui fundi *patrimoniales* dicuntur. Inter quos fundos erant & *Saltuenses*, qui pecoribus per saltus seu nemora pascendis serviebant. Erant & *Emphyteutici* quidam Principis fundi, qui in emphyteusin aliis dabantur. *titul.* 61. *de fundis patrimonialibus & saltuensibus, & emphyteuticis, & eorum conductoribus*. Horum fundorum mancipia quædam, & coloni erant, de quibus agitur *tit.* 62. *de mancipiis & colonis patrimonialium, saltuensium, & emphyteuticorum fundorum*. Qui & ipsi his fundis adscripti eos deserere non poterant. *tit.* 63. *de fugitivis colonis patrimonialibus, saltuensibus & emphyteuticis*. Collationi denique ordinariæ fundi hujusmodi subjacebant, non autem extraordinariæ. *tit.* 64. *de collatione fundorum patrimonialium & emphyteuticorum*.

Ad Principem pertinentium fundorum altera species erat, qui scilicet *rei privatæ* seu *dominicæ* dicebantur. Inter rem privatam & patrimonialem hoc discrimen (quantum equidem teneo) constituo, quod illi ex proprio Principis patrimonio sint, hi vero publici quidem sint, sed Principi destinati. Hinc distincta illa officia Comitis patrimonii, & Comitis rei privatæ. Et pertinent Tituli quatuor sequentes. *tit.* 65. *de fundis rei privatæ & saltibus divinæ domus*. *tit.* 66. *de fundis & saltibus rei dominicæ*: & *titul.* 67. *de*

agri-

agricolis & mancipiis dominicis, vel fiscalibus rei publ. vel privatæ. Inter hæc prædia, erant quædam, quæ vocabantur *Tamiaca*, id est, quæ ad cellarium Principis erant deputata. *tit. 68. de prædiis Tamiacis, &c.* Erant & prædia Templorum, id est, quæ olim paganæ religioni destinata, confiscata fuerant. Itemque ex his quidam fundi civitatum reditibus destinati, & hi fundi dicuntur civiles. *tit. 69. de diversis prædiis urbanis & rusticis templorum & civitatum, & omni reditu civili.*

Sequuntur quinque tituli superioribus fundis omnibus communes. Ac primum agitur de eorum fundorum locatione. *tit. 70. de locatione prædiorum civilium, sive templorum, sive rei privatæ vel dominicæ.* Secundo, conductorum & hominum ad hujusmodi fundos pertinentium, obtentu Principis, injuriis occurritur. *titul. 71. de conductoribus, & procuratoribus sive actoribus prædiorum fiscalium & domus Augustæ.* Tertio, eodem etiam fine quidam a conductione horum fundorum arcebantur. *tit. 72. Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.* Quarto de collatione, quæ his quoque fundis incumbebat, agitur *tit. 73. de collatione fundorum fiscalium, vel rei privatæ, vel dominicæ, vel civitatis, vel templi.* Postremo, varia privilegia his competebant, & quidem etiam quoad collationes; a quarum nonnullis immunes erant. *tit. 74. de privilegiis domus Augustæ vel rei privatæ, & quarum collatio-*

num

num excusationem habent.

Et hæc de fundis. Sequuntur res aliæ rusticæ. 1. Ac primum *Greges*, & in his equorum, quos habebant Principes per diversas provincias. *tit.* 75. *de grege dominico*. 2. *Palatia & domus* itidem per varia prædia & loca sparsa, quæ Principes habebant. *titul.* 76. *de palatiis & domibus dominicis*. 3. Habebant & *lucos*, qualis erat lucus Daphnensis prope Antiochiam, qui quidem cupressis erat insignibus obsitus, unde privato cupressos excidere, vendere, emere nefas erat: Pariter ut arbores Perseas (quarum etiam mentio apud Strabonem *lib.* 17. p. 565. 566. Diodorum lib. 1. p. 21.) in Ægypto. *tit. ult. de cupressis ex loco Daphnensi, vel Perseis per Ægyptum non excidendis, vel vendendis.*

Ex Lib. XII.

1. *De* Dignitatibus.
2. *De Re* Militari.
3. *De Cursu* Publico.
4. *De Officialibus* Magistratuum.

De quatuor hoc libro agitur: De Dignitatibus: De Re Militari: De Cursu Publico: Denique de Officialibus & Apparitoribus Magistratuum.

1. De Dignitatibus in genere agitur *tit.* 1. *de Dignitatibus*.

Dignitatum species sunt tres: Senatores, Equestris, & Perfectissimatus.

Ad Senatoriam Dignitatem pertinent

Tit. 30. ſequentes. Senatoribus olim omnibus commune erat, quod certam collationem agnoſcere tenebantur, quæ *glebalis* vocabatur. Item Præturæ oneri ſubjacebant & ludis edendis. *tit.* 2. *de Prætoribus & honore Præturæ, & collatione glebæ & follis, & ſeptem ſolidorum functione ſublata*. Cæterum Senatorii vel ſunt Illuſtres, vel Spectabiles, vel Clariſſimi.

Illuſtres ſunt ſequentes: Conſules. *tit.* 3. *de Conſulibus, & non ſpargendis ab his pecuniis*. Præfecti prætorio, Præfecti urbi, & Magiſtri militum. *tit.* 4. *de Præfecto prætorio, ſive urbi, & Magiſtri militum in Dignitatibus exæquandis*. Præpoſiti ſacri cubiculi. *titul.* 5. *de Præpoſitis ſacri cubiculi*. Denique Quæſtores (id eſt, Cancellarii) & Magiſtri Officiorum & Comites ſacrarum largitionum, & rei privatæ. *titul.* 6. *de Quæſtoribus & Magiſtris Officiorum*.

Spectabiles ſequuntur, quales erant ſequentes, Primicerius & Secundicerius Notariorum. *tit.* 7. *de Primicerio, Secundicerio & Notariis*. Sub cujus Primicerii diſpoſitione fuit notitia omnium dignitatum & adminiſtrationum: Quo pertinet *tit.* 8. *Ut dignitatum ordo ſervetur*. Item Magiſtri ſacrorum ſcriniorum. *tit.* 9. *de Magiſtris S. ſcriniorum*.

Denique Comites ſequentes. *tit.* 10. *de Comitibus conſiſtorianis*: Comites & Tribuni ſcholarum. *tit.* 11. *de Comitibus & Tribunis Scholarum*. Comites rei militaris: *tit.* 12. *de Comitibus rei militaris*. Comi-

mites Archiatri S. Palatii. *titul.* 13. *de Comitibus archiatris S. Palatii*, Comites provincias regentes. *tit.* 14. *de Comitib. qui provincias regunt*. Comites qui Professores, & quidem Jurisperiti, in urbe Constantinop. docebant. *tit.* 15. *de Professoribus, qui in urbe Constant. docentes ex lege meruerunt Comitivam*.

Clarissimi, & Palatini quidem, sunt sequentes. 1. *Silentiarii*, qui inde dicti, quia nocte silente excubiis Principis præerant: qui quidem etiam suos habebant quosdam Decuriones. *titul.* 16. *de Silentiariis & Decurionibus eorum*. 2. *Domestici & Protectores*, qui partim equites, partim pedites, Principi protegendo inserviebant. *tit.* 17. *de domesticis & protectoribus*. 3. *Præpositi laborum*: qui creduntur, præpositi laborum, id est, vexillorum, quæ ante Principem geri solebant. *tit.* 18. *de præpositis laborum*. 4. *Proximi sacrorum scriniorum*, id est, qui proximi sunt a Magistris. *tit.* 19. *de proximis sacrorum scriniorum*. 5. *Agentes in rebus*; qui videlicet rebus, negotiis, mandatis Principis peragendis hucinde discurrebant & mittebantur. *tit.* 20. *de agentibus in rebus*. Qui quidem etiam agentes in rebus suos habebant Præpositos & Principes. *tit.* 21. *de Præpositis agentium in rebus*, & *tit.* 22. *de Principibus agentium in rebus*. 6. Ex his Agentibus in rebus quidam in Provincias mittebantur, qui curiose observabant, quid in quaque Provincia gereretur, idque ad Principem referrent, qui & inde *Curiosi* dicebantur. *tit.* 23. *de curiosis*

riosis & stationariis. 7. *Palatini* S. largitionum, & rerum privatarum, id est, qui sub dispositione erant Comitis S. largitionum & rerum privatarum. *titul.* 24. *de Palatinis S. L. & R. P.* 8. *Stratores*, id est, qui equis probandis, quos Provinciales conferebant præerant. *tit.* 25. *de Stratoribus*. 9. *Castrensiani & Ministeriani*, qui Principi in aula ministrabant, quales erant Prægustatores, Pincernæ, pueri pædagogiani. *tit.* 26. *de Castrensianis & ministerianis* : & *Decani*. *t.* 27. *de Decanis* 10. *Mensores*, qui hospitia Principi præparabant. *tit.* 28. *de Mensoribus*. Sequuntur tres Tituli communes omnibus Palatinis, duo quidem de privilegiis eorum. *tit.* 29. *de privilegiis eorum, qui in S. Palatio militant*. *tit.* 30. *de privilegiis Scholarum*. Tertius de castrensi nominatim eorum peculio. *titul.* 31. *de castrensi omnium palatinorum peculio*.

Hactenus de Dignitatibus Illustrium, Spectabilium, Clarissimorum.

Sequuntur inferiores his Dignitates duæ.

1. *Equestris* dignitas, scilicet de qua agitur *tit.* 32. *de Equestri dignitate* : & Perfectissimatus, de qua *titul.* 33. *de perfectissimatus dignitate*.

2. Res MILITARIS secundum hujus libri argumentum est. Ubi primum agitur de personis, quæ militare possint vel non. *tit.* 34. *Qui militare possunt vel non*. In quibus postremis sunt negotiatores. *titul.* 35. *Negotiatores ne militent*. Tum de re ipsa militari. Ac primum, in genere, de ea *tit.* 36. *de re militari*.

Spe-

Speciatim vero 1. *De Peculio* militum. *titul.* 37. *de castrensi peculio militum.* 2. de *Stipendiis* & commodis militum: Nempe de annona militari, de cujus erogatione est *tit.* 38. *de erogatione militaris annonæ*: de excoctione & translatione, *tit.* 39. *de excoctione & translatione militarium annonarum.* 3. *De Veste* militum. *tit.* 40. *de militari veste.* 4. *De hospitiis* militum. *tit.* 41. *de metatis & epidemeticis;* ubi notandum, milites Salgamum a provincialibus hospitibus suis exigere prohibitos, veluti sal, lignum, oleum, culcitras. *tit.* 42. *de salgamo hospitibus non præstando.* 5. *de Commeatu* militum. *titul.* 43. *de commeatu*: 6. De gradibus quibusdam & *speciebus* militiæ, puta de Tironibus. *titul.* 44. *de tironibus*: de custodibus littorum & itinerum. *tit.* 45. *de littorum & itinerum custodia.* 7. de *Fine* militiæ, & militia exuenda, illicito primum more. *tit.* 46. *de desertoribus & occultatoribus eorum*: Tum legitimo more, post expleta stipendia. *tit.* 47. *de veteranis.* 8. *de Filiis* militum. *titul.* 48. *de filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur.* De sequentis Tituli connexione ita censeo, omnium dignitatum civilium & militarium communem eum videri: Singulæ quippe dignitates, ineunte anno Principi vota, id est, strenas mittebant. *tit.* 49. *de oblatione votorum.* Sed & sequens Titulus non alia ratione hic subjicitur, quam quia & hic communis est dignitatum tam militarium, quam civilium: *Titulus*, inquam, 50. *de Nu-*

me-

merariis, actuariis & adjutoribus, scriniariis & exceptoribus sedis excelsæ, cæterorumque Judicum, tam militarium, quam civilium.

3. CURSUS PUBLICUS tertium hujus libri argumentum constituit. Quo pertinent duo tituli: *titul.* 51. *de cursu publico, & tit.* 52. *de tractatoriis & stativis*; ubi *Tractatoriæ* sunt diplomata Principis, quæ dabantur missis a Principe, vel evocatis ad Principem, ad utendum cursu publico, & adscriptis *stativis*, id est mansionibus, in quibus eis necessaria præbebantur.

4. Postremum argumentum hujus libri est de OFFICIALIBUS, i. e. *Apparitoribus Magistratuum*. De quibus singulis sigillatim agitur septem titulis. *Tit.* 58. *de Apparitoribus Præfectorum prætorio. tit.* 54. *de apparitoribus Præfecti urbis. titul.* 55. *de apparitoribus Magistrorum militum. titul.* 56. *de apparitoribus Proconsulis & Legati. tit.* 57. *de apparitoribus Comitis Orientis. Tit.* 58. *de Cohortalibus. Titul.* 59. *de apparitoribus Præfecti annonæ.* 2. In commune vero de omnibus, qui diversis Magistratibus apparebant, ut ab his ad aliquid destinabantur, agitur. *titul.* 60. *de diversis officiis & apparitoribus Judicum*: veluti ad executiones: Executores quippe a variis Magistratibus missi. *tit.* 61. *de Executoribus*. 3. *de Lucris & Concussionibus eorum. tit.* 62. *de lucris Advocatorum & concussionibus officiorum seu apparitorum*. 4. de horum *Decurionibus* seu *Primipilo*. *tit.* 63. *de primipilo*,

id

id est, de Decurione primæ cohortis Officialium. 5. Apparitorum denique numero sunt nuntii, geruli, Indices publicæ alicujus lætitiæ, qui in id emittebantur per provincias & civitates: quorum avaritiæ & concussioni modus imponitur *titulo ultim. Publicæ lætitiæ vel Consulum nuntiatores, vel insinuatores constitutionum & aliarum sacrarum, vel Judicialium literarum, ex descriptione, vel ab invitis nequid accipiant immodicum.*

FINIS.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del Pubblico Revisor *D. Natal dalle Laste* nel Libro intitolato *Jacobi Gothofredi Manuale Juris, seu parva Juris Mysteria &c. Stamp.* non v' esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a *Francesco Pitteri* Stampator di Venezia che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 18. Febbraro 1765. M. V.

(Angelo Contarini Pr. Rif.

(Andrea Tron K. Rif.

(Girolamo Grimani Rif.

Registrato in Libro a Carte 267. al Numer. 1661.

Daviddè Marchesini Segr.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

Avendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione [illegible] [illegible] [illegible] de' Fatti, per parere [illegible] non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro [illegible] costumi, concediamo Licenza a [illegible] Stampator di Venezia, che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 18. Febbraro 176?. M. V.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Registrato in Libro a Carte 167. al Num. [illegible]

[illegible]

Gothofre
Manual
Juris